

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EKONOMİK KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE VERGİ
POLİTİKALARININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gonca GÜNGÖR

**Enstitü Anabilim Dalı: Maliye
Enstitü Bilim Dalı : Maliye**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Habib YILDIZ

HAZİRAN-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

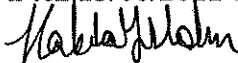
EKONOMİK KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE VERGİ
POLİTİKALARININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gonca GÜNGÖR

Enstitü Anabilim Dalı: Maliye
Enstitü Bilim Dalı : Maliye

Bu tez 13/06/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Habib YILDIZ

Doç. Dr. N. Tolga SARUÇ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yagmur ERSOY

Jüri Başkanı
 Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi
 Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi
 Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gonca GÜNGÖR

13.06.2011

ÖNSÖZ

“Ekonomik Krizlerin Önlenmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği” isimli tez çalışmasının hazırlanmasında bana yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Habib YILDIZ’ a ve maliye bölüm başkanı Doç. Dr. N. Tolga Saruç’ a ayrıca maneviyatta bana destek olan annem Saadet GÜNGÖR ile nişanlım Araş. Gör. Aykut AYDIN’ a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Gonca GÜNGÖR

13.06.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
GRAFİK LİSTESİ.....	x
ÖZET.....	xii
SUMMARY.....	xiii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1. EKONOMİK KRİZLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	6
1.1. Ekonomik Krizin Tanımı ve Özellikleri.....	6
1.2. Ekonomik Kriz Göstergeleri ve Sebepleri.....	11
1.3. Ekonomik Kriz Türleri.....	17
1.3.1. Reel Sektör Krizleri.....	17
1.3.2. Mali Kriz.....	18
1.3.3. Finansal Krizler.....	19
1.3.1.1. Finansal Kriz Türleri.....	22
1.3.2.1. Finansal Kriz Modelleri.....	28
1.4. Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan İstikrar Programları.....	35
1.4.1. Ortodoks İstikrar Programı.....	36
1.4.2. Heteredoks İstikrar Programı.....	39
1.4.3. IMF Tipi İstikrar Programı.....	42
1.5. Ekonomik Krizlere Karşı Alınabilecek Önlemler.....	49
BÖLÜM 2: EKONOMİK KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE	
VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ.....	51
2.1. İktisat Literatüründe Yer Alan Görüşlerin Konjonktür Hareketleri Ve Vergilere Bakış.....	51
2.1.1. Merkantilist İktisat Yaklaşımı.....	52
2.1.2. Fizyokrat İktisat Yaklaşımı.....	55
2.1.3. Klasik İktisat Yaklaşımı.....	58
2.1.4. Keynesyen İktisat Yaklaşımı.....	62
2.1.5. Monetarist İktisat Yaklaşımı.....	66

2.1.6. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı.....	68
2.1.7. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı.....	72
2.1.8. Post-Keynesyen İktisat Yaklaşımı.....	74
2.1.9. Rasyonel Beklentiler (Yeni Klasik Mikro) İktisat Yaklaşımı	76
2.1.10. Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal Politik İktisat Yaklaşımı	78
2.1.11. Avusturya İktisat Okulu.....	82
2.1.12. Kurumsal İktisat Yaklaşımı	83
2.1.13. Yapısalcı (Strüktüralist) İktisat Yaklaşımı	84
2.1.14. Yeni Keynesyen İktisat Yaklaşımı	85
2.1.15. Sosyal Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Düzen Teorisi Ve Ekonomik Anayasa Hukuku İktisat Yaklaşımı	85
2.2. Ekonomik Krizlerin Önlenmesinde Günümüzde Önerilen Vergi Politikaları	87
2.2.1. Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikalarının Önemi.....	87
2.2.2. Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanabilecek Vergi Politikası Alternatifleri.....	91
2.2.2.1. Ekonomik Dalgalanmalara Karşı Otomatik Stabilizatör Olarak Vergilerin Kullanımı Ve Mali Kural.....	92
2.2.2.2. Ekonomik Dalgalanmalara Karşı İradi Maliye Politikası Olarak Vergilerin Kullanımı.....	99
2.2.2.3. Ekonomik Krizleri Önlemeye Yönelik Tartışılan Bazı Vergi Politikaları Önerileri ve Çeşitli Ülke Örnekleri.....	105
BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER VE KRİZLERİN ÖNLEMLENMESİNE YÖNELİK UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI	143
3.1. Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Vergi Politikası Arasındaki İlişkileri Araştırmaya Yönelik Yapılan Bazı Çalışmalar Ve Sonuçları.....	143
3.2. 1970-1979 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Uygulanan Vergi Politikaları.....	147
3.2.1. 1970-1979 Yılları Arasında Türkiye’ de Yaşanan Ekonomik Krizler	147
3.2.2. 1970 - 1979 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları	150

3.3. 1980-1989 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Uygulanan Vergi Politikaları	155
3.3.1.1980-1989 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler	155
3.3.2.1980 - 1989 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları.....	159
3.4. 1990-1999 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Önlemleri.....	167
3.4.1. 1990 -1999 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler	168
3.4.2. 1990 - 1999 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulana Vergi Politikaları.....	174
3.5. 2000-2010 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Uygulanan Vergi Önlemleri.....	182
3.5.1. 2000-2007 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler	182
3.5.2. 2000-2007 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları	191
3.5.3. 2008 Küresel Krizin Ortaya Çıkışı ve Türkiye’ye Etkisi ile Sonuçları	201
3.5.4. 2008-2010 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları.....	206
3.6. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi (1970-2010 Dönemi).....	217
3.6.1. Türkiye’de Büyüme Oranlarının Gelişimi	220
3.6.2. Türkiye’de İşsizlik Oranlarının Gelişimi	221
3.6.3. Türkiye’de Kişi Başı GSMH Miktarı Gelişimi	222
3.6.4. Türkiye’de Cari İşlemler Dengesinin Gelişimi	223
3.6.5. Türkiye’de Enflasyon Oranlarının Gelişimi.....	225
3.6.6. Türkiye’de Faiz Oranlarının Gelişimi	226
3.6.7. Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Gelişimi	227
3.7. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Kamu Maliyesi Göstergeler Üzerine Etkisi.....	230
3.7.1. Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Gelişimi	233
3.7.2. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi.....	236

3.7.3. Türkiye’de Bütçe Dengesinin Gelişimi	236
3.7.4. Türkiye’de Borç Miktarlarının Gelişimi	237
3.7.5. Türkiye’de Toplam Borç Servisinin Gelişimi	240
3.7.6. Türkiye’de Kamu Borç Servisinin Gelişimi	241
SONUÇ	243
KAYNAKLAR	246
ÖZGEÇMİŞ	273

KISALTMALAR

AATUHK	: Amme Alacakları Tahakkuk Usulü Hakkındaki Kanun
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EFTA	: European Free Trade Area
GV	: Gelir Vergisi
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Money Fon
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKBG	:Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KV	: Kurumlar Vergisi
KVK	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
MTV	: Motorlu Taşıtlar Vergisi
MTVK	: Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu
NASDAQ	: National Association of Securities Dealers Automated Quotations
OECD	: Organization For Economic Development And Cooperation
OTC	: Over The Counter Market
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PTT	: Posta Telefon Telgraf
SM	: Serbest Muhasebeci
SMMM	: Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi

TRT : Türk Radyo Televizyon
VEDOP : Vergi Dairesi Otomasyon Programı
YMM : Yeminli Mali Müşavir

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Çeşitli Kategorilere Göre Kriz Göstergeleri.....	12
Tablo 2: Ekonomik Krizlerin Nedenleri.....	14
Tablo 3: 1970-1979 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri (Milyar TL) Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı.....	152
Tablo 4: 1980-1989 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri (Milyar TL) ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı.....	165
Tablo 5: 1990-1999 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri (Milyar TL) ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı.....	178
Tablo 6: 2000-2007 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı.....	199
Tablo 8: 2007-2010 Yılları Arası Bazı Makro Ekonomik Göstergeler.....	199
Tablo 9: 2007-2010 Yılları Arasında Türkiye’de Kamu Maliyesi Göstergeleri.....	203
Tablo 10: 2008-2010 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri (Milyar TL) ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı.....	204
Tablo 11: 1970-2010 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi İle İlgili Bazı Makro Veriler	234
Tablo 12: 1970-2010 Yılları Arasında Türk Kamu Maliyesi İle İlgili Bazı Göstergeler	248

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Temel Makro Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması.....	17
--	----

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: 1970-2010 Dönemleri Arasında Büyüme Oranlarının Gelişimi (%).....	220
Grafik 2: 1982-2010 Yılları Arasında İşsizlik Oranı (%).....	221
Grafik 3: 1970-2010 Arası Kişi Başı GSMH (US \$).....	222
Grafik 4: 1970-2010 Arası Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$).....	223
Grafik 5: Cari İşlemler Açığı ve Dış Ticaret Açığının GSYİH'ya Oranı	224
Grafik 6: 1970-2010 Arası Enflasyon Oranları.....	225
Grafik 7: 1970-2010 Arası Reeskont Faiz ve Reel Faiz Oranları (%).....	226
Grafik 8: 1970 Sonrası Sermaye Hareketlerinin Gelişimi (Milyon \$).....	228
Grafik 9. 1980-2008 Yılları Arası Kısa ve Uzun Vadeli Sermeye Hareketlerinin Gelişimi (Milyon \$).....	229
Grafik 10: 2007-2010 Arası Kısa ve Uzun Vadeli Sermeye Hareketlerinin Gelişimi.....	230
Grafik 11: 1972-2010 Yılları Arasında Vergi Gelirlerinin Genel Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payı (%).....	233
Grafik 12: 1970-2010 Yılları arasında Vergi Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (%).....	234
Grafik 13: 1970-2010 Yılları Arasında GV/KV/KDV/ÖTV' nin Genel Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payı.....	235
Grafik 14: 1970-2010 Arası Genel Bütçe İçerisindeki Kamu Giderleri/GSMH Oranı.....	236
Grafik 15: 1970-2010 Yılları Arasında Bütçe Dengesinin GSMH' ya Oranı.....	237
Grafik 16: Kamu Borç Miktarının GSMH' ya Oranı.....	238
Grafik 17: 1970-2010 Arası İç ve Dış Borç ile Toplam Borç Stoku/GSMH Oranı.....	239
Grafik 18. 1970-2010 Yılları Arasında Toplam Kamu Borç Miktarı (Milyar TL).....	239
Grafik 19. Toplam Borç Servisi/GSYİH Oranı.....	240
Grafik 20. Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH' ya Oranı.....	241

Tezin Başlığı: Ekonomik Krizlerin Önlenmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği	
Tezin Yazarı: Gonca GÜNGÖR	Danışman: Doç. Dr. Habib YILDIZ
Kabul Tarihi: 13.06.2011	Sayfa Sayısı: xii (ön kısım) + 289 (tez)
Anabilim Dalı: Maliye	Bilim Dalı: Maliye
<p>Birkaç farklı çeşidi olan ekonomik krizler, ülkelerin iktisadi yapılarını derinden etkilenmekte ve ülkelerin gelişimini yavaşlamaktadır. Hatta kimi zaman ekonomik krizler, meydana geldiği ülke sınırını aşır, dış ticaret yoluyla başka ülkeler üzerinde bile etkisini göstermektedir. Öyle ki 1980 sonrası önem kazanan küreselleşme ile bu durum her geçen gün önemini ve etkisini daha da arttırmaktadır.</p> <p>Ekonomik krizlerin, ülkelerin ekonomileri üzerinde bırakmış olduğu tahrifatı gidermek amacıyla değişik devletler kendi politika önlemlerini uygulamaktadır. Bu politikalar kimi zaman para politikalarını kapsarken, kimi zaman ise maliye politikalarını kapsamaktadır. Hatta her iki politika tercihi birlikte de uygulanabilmektedir. Buradan hareketle çalışmanın kapsamında ekonomik kriz kavramı ele alınarak, ekonomik krizlerin önlenmesinde vergi politikalarının etkinlik düzeyi araştırılmak istenmekte ve çalışmanın amacı da vergi politikalarının ekonomik krizleri önlemedeki rolünün ortaya konulması olarak belirlenmiştir.</p> <p>Bununla birlikte çalışma kapsamında küreselleşmenin Türk Vergi Sistemi üzerinde bırakmış olduğu etkiye değinilerek, dünyada yaşanan ve Türk ekonomisini etkileyen bazı ekonomik krizlerin Türk ekonomisinin ne yönde etkilediği ile ilgili kısa açıklamalar yapılmaktadır. Ayrıca çalışmada 1970 sonrası Türk ekonominin yaşadığı buhranlar incelenmekte ve bu yönde Türk vergi politikalarında yapılan değişiklikler hakkında ayrıntılı açıklamalara yer verilmektedir. Son olarak da 1970 sonrası hem ekonomi hem de kamu alanındaki makro değişkenlerin seyri analiz edilmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Ekonomik kriz, Vergi, Türk Vergi Sistemi, Küreselleşme	

Title of the Thesis: The Role Of Tax Policies In Prevention Of Economic Crises: Turkey Model	
Author: Gonca GÜNGÖR	Supervisor: Assoc. Prof. Habib YILDIZ
Date: 13.06.2011	No. of Pages: xii (pre text) + 280 (main body)
Department: Public Finance	Subfield: Public Finance
<p>Economic crises which have a lot of diversity effect deeply economical structure of countries and slow down development of countries. It seems that, sometimes, economic crises take effect on other countries with external trade exceed its country. With being important glabolization after 1980, this situation has started impact and importance more.</p> <p>Every countries implement itself political measures in order to eliminate damages of economic crises on own countries. These political measures sometimes have Monetary Policity and sometimes have Fiscal Policy. Even sometimes, these measures have both Money Policy and Fiscal Policy. In content of this studying, economic crises is embroidered and also is wanted to research activity level of tax policies for crises' measures and the goal of this studying is determined that the role of tax policy is to remove negatif impacts of economic crises.</p> <p>Besides in content of studying, not only does globalization has impacts on Turkish Tax Systems and it has short explanations about effecting level of economic crises around the world in pretime which impacted Turkish economy, but also analyse economic crises of Turkey after 1970, and it is given details about changings of Turkish Tax Policies after 1970. Finally, the progresses indicators of macro economic on both general economi and public sectors after 1970 are analysed and informed about their consequences.</p>	
Keywords: Economic Crises, Tax, Turkish Tax System, Globalization	

GİRİŞ

Geçmiş dönemlerden itibaren devletlerin karşılaştığı sorunlardan birisi olan ekonomik problemlerin temelinde yatan esas unsur, iktisadi alanda yaşanan ve ülke ekonomilerini çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakan kriz olgusudur. Genel itibariyle; büyük bunalım, buhran gibi çeşitli tanımlamalarla ifade edilen kriz kavramı çok farklı alanlarda yaşanan sorunlar bütününe verilen ortak bir ad gibi görülse de kriz deyince akla ilk gelen ekonomik alanda yaşanan sorunlar olmaktadır. Ekonomik kriz kavramı ise; konjonktürde yaşanan yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçişi ifade etmektedir. Tanımda da oldukça net bir şekilde belirtildiği üzere, kısa dönemde arz ve talep arasından yaşanan bir dengesizliğin, uzun dönemde yaratmış olduğu sorunların tamamı kriz çerçevesinde ele alınmaktadır. Kökeni 1300'lü yıllara dayansa da günümüzdeki ifadesiyle kriz kavramı, ilk defa 1922 yılında N.D. Kondratieff' in 'İktisadi Hayatta Uzun Dalgalar' isimli çalışması ile ele alınmıştır. Bu tarihten itibaren karşılaşılan ilk büyük kriz ise "1929 Büyük Buhranı"dır. Daha sonraki tarihlerde de çok sayıda ekonomik kriz yaşandığı bilinmektedir. Bazı ekonomik krizler sadece ortaya çıktığı ülke sınırları içerisinde etkisini göstermesine rağmen, bazı krizler de dış ticaret, cari işlemler gibi faaliyetlerin de etkisiyle sınırları aşarak, çok çeşitli ülkelerin ekonomilerinde de etkilerini göstermektedir. Ayrıca küreselleşme, finansallaşma ve liberalleşme gibi akımların etkisi sonucu ekonomik krizler renk değiştirmeye başlamış, çeşitli isimler altında literatürde yerini almıştır.

Bu çalışmanın amacı, kriz dönemlerinde vergi politikasının işlevini belirtip, yaşanabilecek bir ekonomik kriz döneminde uygulanabilecek vergi politikasının neler olduğunu ortaya koymak ve 1970 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan krizlerin aşılması için uygulanan vergi politikalarının kritiğini yapmaktır. Çalışmanın hipotezi ise 'Ekonomik krizlerin aşılmasında vergi politikaların yüksek derece öneme sahip olmasıdır.' olarak belirlenmiştir. Bilindiği üzere iktisadi hayatta mevcut olan problemlerin giderilmesi amacıyla çok çeşitli politika tercihi kullanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de maliye politikası aracı olan vergilerdir.

Vergilerin kriz dönemlerinde önemli rolü vardır. Örneğin, bir durgunluk döneminde toplam talebi arttırmak için vergi indirimlerine gidilerek, muafiyet ve istisnaların daha geniş kullanılması söz konusu iken, enflasyonist bir ortamda da toplam talebi, toplam arz seviyesine getirmek amacıyla vergi oranlarını yükseltmek, bu suretle de vergi gelirlerini arttırma gibi çeşitli vergi politika önlemi uygulanmaktadır. Vergiler ile ilgili önlemleri arttırmak mümkündür. Ancak önemli olan, bu politika tercihinin doğru zamanda ve doğru yerde kullanarak, ortaya çıkan sorunların üstesinden gelmektir. Çalışmanın ana temasını oluşturan kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi politikaları, 1929 Büyük Buhran ile ağırlık kazanmış ve büyük ekonomist Keynes ile önemli bir politika aracı haline dönüşmüştür. Sonuç olarak varılan nokta ise ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikasının rolünün ve öneminin yüksek olduğu fikridir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, ekonomik kriz ile vergi politikası arasındaki ilişkiyi incelemek olup, ekonomik krizleri önlemek için hangi vergi politika araçlarının kullanılabileceği hakkında teorik düzeyde ortaya koymaktır. Ayrıca Türkiye’de 1970’den günümüze kadar yaşanan ekonomik krizlerin aşılmasında hangi vergi tedbirlerine başvurulduğunu belirterek, uygulanan bu vergi politikalarının sonucunda ortaya çıkan performansı değerlendirmektir. Bu amaca ulaşmak için de önce ekonomik kriz kavramı ile ifade edilmek istenen durumun belirlenmesi, sonra ise vergilerin etkinlik düzeyinin araştırılıp, uygun zamanda ekonomiye vergi politikaları ile müdahale edilmesinin getirdiği avantajları iyi tahlil etmek gerekmektedir.

Çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- i. Bir ülkede yaşanan ekonomik krizlerin ortaya çıkış mekanizması nasıl işlemektedir?
- ii. İktisadi bağlamda yaşanan krizlerin yaşandığı ülkenin ekonomik yapısı üzerinde ne gibi olumsuz etkiler bırakmaktadır?
- iii. Ekonomik krizler ile vergi politikası arasında nasıl bir ilişki söz konusudur? Ya da ekonomik krizler kaynaklı sorunların çözümünde vergi politika

uygulamaları nelerdir? Bununla birlikte krizler ve vergiler konularına iktisadi düşünürler tarafından nasıl bir bakış açısı getirilmektedir?

- iv. 1970 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan krizlerin bırakmış olduğu olumsuz miraslar nelerdir? Bu olumsuz mirası ortadan kaldırmak için vergi politikalarında hangi yönde değişimler yaşanmıştır?
- v. 1970 sonrası Türkiye’inde yaşanan krizlerin kamu mali göstergeleri ile ekonominin diğer yapı taşlarını oluşturan makro göstergeler üzerine bırakmış olduğu etki nasıldır? Yaşanan gelişmeler ışığında bu değişim hangi yönde gerçekleşmiştir?

Çalışmanın Önemi

İktisat literatüründe önemli bir yere sahip olan ekonomik krizler hakkında çok çeşitli incelemeler yapılmakta, makaleler ile kitaplar yazılmaktadır. Geniş bir çerçevede incelenen ekonomik kriz olgusu, başta ekonomik düzen olmak üzere ülkelerin çeşitli yapıları üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Kriz sonucu meydana gelen bu yıkıcı etki, krizin ortaya çıktığı ülkelerin çeşitli makro değişkenleri üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Meydana gelen bu olumsuz gidiş, kimi zaman krizin çıkış ülkesi ile sınırlı kalırken, kimi zaman da ülke sınırları aşmakta ve ticari ilişkiler ile çok uzak mesafede bulunan ülkelerin de iktisadi yaşamları üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı ekonomik kriz yaşayan ülkelerde çok çeşitli politika aracı ile ekonomiye müdahale söz konusu olmaktadır. Ekonomiye müdahale de kullanılan politika tercihlerinden biri olan vergi politikasının ekonomik düzeni sağlamada yüksek ya da ekonomik krizleri aşmada önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir.

Bahsedilen bu açıklamalar ışığında çalışmanın önemi, ekonomik kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi önlemlerinin, krizlerin etkisiyle bozulan ekonomik düzeni tekrar eski haline döndürmede önemli bir konumda bulunması, bununla birlikte doğru ve yerinde uygulanan vergi politikası önlemlerinin bozulan konjonktür dengesinin düzenlenmesinde etkin bir role sahip olmasıdır. Özellikle Türkiye gibi ortalama her 5-10 yılda bir ekonomik krizle karşı karşıya kalan bir ülkede alınabilecek akılcı ve

modern vergi politikası önlemleri ile oluşabilecek sorunlarla baş etmek mümkün olabilir. Bu bağlamda krizlerin aşılmasında vergi politikasının göz ardı edilmeyecek derecede önemli role sahip olduğu söylenebilir.

Çalışmanın İçeriği

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik kriz kavramı, ekonomik krizlerin özellikleri, nedenleri, çeşitleri ile ekonomik krizlere karşı uygulanan istikrar politikası tercihleri hakkında açıklamalara yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü ise iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Birinci alt başlıkta merkantilist düşünceden başlayıp, son dönemde var olan iktisadi düşüncelere kadar olan süreçte ortaya çıkan iktisadi akımların vergilere ve konjonktür hareketlerine karşı bakış açıları hakkında açıklamalara yer verilmekte, ikinci alt başlıkta ise önce vergi politikalarının öneminden bahsedilip, daha sonra kriz döneminde vergilerin etki derecesine ele almakta ve ekonomik kriz döneminde üretim, yatırım, istihdam, gelir dağılımı, kayıtdışı ekonomi, bölgeler arasındaki eşitsizlikler, sermayenin hareketliliği, ödemeler dengesi ve vergi idaresi ile vergi yargısı gibi makro ekonomik alanlarda yaşanan sorunlara yönelik uygulanabilecek vergi politikaları ile ilgili noktalara yer vermektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1970 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler ile ilgili açıklamalara yer verilerek, Türkiye’de özellikle kriz dönemlerinde vergi politikaları değişiklikleri araştırılmıştır. Ayrıca bu bölümde 1970 sonrası hem ekonomiyi hem de kamu maliyesini oluşturan makro değişkenlerin rakamları tek tek ele alınıp, zaman serisi şeklinde genel bir ekonomik analiz yapılmaktadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında önce ekonomik kriz kavramı ile ilgili açıklamalar yapılmakta ve sonra ise iktisadi düşünürlerin konjonktür hareketlerine ve vergilere bakış açısı incelenerek, ekonomik kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi politikalarının neler olduğu belirtilmek amaç edinmiştir. Son bölümde de ulaşılmak istenen amaca yönelik çalışmada 1970 ve 2010 tarihleri arasında sınırlandırılan Türkiye ekonomisinde yaşanan iktisadi krizler ve krizlerle birlikte değişen vergi politikaları ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır. Çalışmada özellikle kamu maliyesini oluşturan mali göstergeler ve diğer ekonomik göstergelere değinilerek, 1970 sonrası bu

göstergelerin değişimlerin analiz edilmesi ile son verilmektedir. Ancak bazı yıllara ait verilere hesaplanmadığı için o yıllara ait veriler eksik veri olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın Metodolojisi

Çalışmada uygulanan yöntem olarak ortaya atılan hipotezin doğruluğunu kanıtlamak için araştırılan konu ile ilgili önceden yapılmış çalışmalar incelemiş ve bu amaçla da geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması hem teorik düzeyde hem de uygulama düzeyindedir. Kimi zaman teorik olarak vergi ve ekonomik kriz ilişkisi incelenirken, kimi zamansa Dünyada kriz dönemlerinde uygulanan vergi politikasına yönelik alınan vergi politikası örnekleri sunulmuştur. Bununla birlikte çalışmayı sonlandırmadan önce Türkiye ekonomisinde yaşanan krizlerin makro düzeyde incelenmesi kısmında, çeşitli istatistik kaynaklarından elde edilen veriler derlenerek, tablolar haline getirilmiş ve daha sonra bu tablolardan yola çıkarak, incelenmek istenen değişkenler grafik haline getirilmiştir. Son olarak da grafik haline dönüştürülen değişkenlerin ayrı ayrı analizleri yapılmış ve 1970 sonrası Türkiye'nin karşılaştığı krizlerin aşılmasında vergi politikalarının rolü ortaya konulmuştur.

BÖLÜM 1: EKONOMİK KRİZLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümde ekonomik krizlerin tanımı, özellikleri ile göstergeleri, nedenleri, çeşitleri, mali/finansal krizleri açıklayan teoriler, kriz dönemlerinde uygulanan istikrar programları ve ekonomik krize karşı alınacak vergileme önlemlerden bahsedilecektir.

1.1. Ekonomik Krizin Tanımı ve Özellikleri

Etimolojik kökeni Yunanca ‘krisis’ kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, özellikle tıp biliminde çok yaygın bir kullanıma sahiptir ve genel olarak ‘aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi’ ya da ‘bir hastalığın çok ileri bir safhaya ulaşması’ anlamlarına gelmektedir. İngilizce karşılığı “Crisis” olan terimin, Almanca da karşılığı “Die Krise” ve Fransızca’ da ise “Crise” kelimelerine karşılık gelmekte olup, sosyal bilimlere giriş tarihi 17. ve 18. yüzyıllarına denk gelmektedir (Aydın ve Erdoğan, 2007/2008: 80-81). Kriz, sosyal bilimler alanında çoğu kez ‘birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme’, ‘büyük sıkıntı’, ‘buhan’ ve ‘bunalım’ gibi kelimelerle eş anlamda kullanılmaktadır (Aktan ve Şen, 2001:1225). Günümüzde alışlagelmiş kullanım biçimi ile kriz sözcüğünün ifade ettiği anlam, “ bir süreçte ani dönüşüm noktası; ekonomi ve politika alanında istikrarsızlık ve tehlikeli bir durumu ifade eden güç dönem” olarak bilinmektedir (Önder, 2001:45). Diğer bir tanımla ise kriz, bir mekanizmanın mevcut konumunu ve geleceğini etkileyen hiç beklenmeyen bir anda ortaya çıkan ve genelde önlem alınmakta geç kalınan olumsuz bir durum olarak da bilinmektedir. Kriz, normal seyrin dışında gelişen olağanüstü olayları anlatmak için kullanılan bir kavram iken ekonomik kriz, para, döviz, sermaye, enerji, reel, dış ticaret gibi birçok piyasalarda arz ile talep dengesizliğinde yaşanan durum olarak tanımlanabilmektedir (Ay ve Şahbaz, 2010:1289). Kriz kavramı, iktisadi terminolojide, konjonktürdeki yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma evresine geçişi ifade etmektedir (Yılmaz ve diğ., 2005:78). Ayrıca herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak da tanımlanabilmektedir.

Keynes ekonomik krizi döngüsel olarak tanımlanmakta ve krizlerin dönemsel hareketler olduğunu, bu hareketlerin yukarı doğru çıkış ve aşağı doğru iniş ve ilerleme evreleri şeklinde oluştuğunu söylemektedir. Ayrıca ona göre, aşağıdaki bir hareketten yukarıdaki bir harekete geçiş sırasında genellikle görülmeyen ve yukarı doğru olan bir evrime geçerken, çoğu zaman şiddetli ve birden şekilde oluşmaktadır (Keynes, 1936; çev. Baltacıgil, 1980:330). Krizler, sadece konjonktürel dalgalanmalarda zirvelerle görülürse kriz olarak nitelendirilmektedir. Krizler başka ülkelere sıçramıyorsa ve küresel ekonomik sistemde bir etkiye neden olmuyorsa, kriz olarak incelenmezler (Özer, 2006:77).

Ekonominin uzun dönemli dalgalanmalar ile inişli çıkışlı bir seyir izlediği ve iyileşme, refah, daralma ve kriz aşamalarında oluşan bir dalganın ortalama 40-50 yıllık bir sürece yayıldığını ileri süren konjonktür teorisi, ilk kez N.D. Kondratieff' in 1922 yılında yayınladığı "İktisadi Hayatta Uzun Dalgalar" adlı makalesinde ele alınmış olup, Schumpeter ve takipçileri tarafından geliştirilmiştir. Ortaya atılan bu teoriye göre, kapitalizmde iktisadi gelişme, birbiri ardınca gelen büyük dalgalar halinde oluşmakta ve bu dalgalardan her birinin etki ve sonuçları bütün bir dönem içerisinde yayılarak zaman içerisinde yerini bir sonraki dalgasına bırakmaktadır (Yılmaz ve diğ., 2005:78).

İktisat literatüründe kriz ile ilgili uzun yıllar üzerinde tartışılan diğer bir örnek ise, 1335-1345 yılları arasında başlayan Yüzyıl Savaşları ile Avrupa devletlerinin savaş ekonomisi içerisine girmeleri sonucunda devlet gelirlerine olan ihtiyacın vergiler ile finanse edilmesinin üretici üzerinde yaratmış olduğu likitide sıkıntısı ve kralların borçlanma yolunu seçmesi ile ekonomideki likitide sıkıntısının dahada artarak, ekonomik kriz meydana gelmesidir. Kaynakların ağır vergileme ve borçlanma yoluyla ekonomiden çekilmesi, üretken amaçlarla kullanılabilecek sermayenin ve dolayısıyla üretimin sınırlanmasına yol açmıştır. Fiyatlar hızla yükselmiş ve insanların geçimi zorlaşmıştır. Böylece 1350'lerden sonra daha da şiddetlenerek sonuçta durağan bir ekonomi meydana gelmiştir (Güran, 1998:73).

Değişik tanımları olan, ekonomik kriz hakkında tam bir görüş birliği yoktur. Çünkü bazılarının göre durgunluk bazılarının göre enflasyon, bazılarının göre ise, deflasyon ya

da resesyon durumları kriz olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra finans kesiminde ortaya çıkan krizlerin her birinin ekonomik kriz olarak tanımlanması işi biraz daha karıştırmaktadır (Eğilmez, 2009:48). Konuya açıklık getirmek için kriz tanımına giren kavramlar şöyle açıklanabilir; durgunluk, bir ekonomide büyüme hızının sıfıra düşmesi ya da sıfıra yaklaşmasıdır ve genellikle işsizler için yeni iş imkanları yaratılmamasıyla birlikte gelişen durumdur. Resesyon ise, konjonktür dalgasının en düşük olduğu düzeydir. Bu düzeyde makro ekonomik göstergeler (GSYH, istihdam, talep vb.) düşüş halindedir. Enflasyon ise, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir artışını ifade eden bir durumdur. Diğer bir tanımı nominal milli gelirin, bu gelirle satın alınan mal miktarına (gerçek milli gelire) nazaran artması yani şişmesi demektir (vikipedi.com). Son olarak deflasyon ise, enflasyon durumundan fiyat yükselişini durdurmayı ya da yavaşlatmayı veya enflasyon eğilimi karşısında fiyatları düşürmeyi öngören iktisat siyaseti olarak açıklanabilmektedir.

İçinde bulunulan her olumsuz durumu kriz olarak tanımlamak da doğru değildir. Bir durumun ekonomik kriz olarak nitelendirilmesi için öncelikle onun, ekonomik aktivitelerin tümünü etkilemesi ve çok boyutlu olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kriz ortamında var olan belirsizlikler ve ekonomik aktörlerin rollerini yerine getirememeleri söz konusudur. Bu durumun uzun sürmesi ekonomik çöküş demektir (Keskin, 2004:12).

Herhangi bir durumu kriz olarak ifade edebilmek için onun taşıdığı özelliklerine bakmak gerekmektedir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir;

- i. Önceden bilinmeyen ya da öngörülmeleyen bazı gelişmelerin, makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise firmaları ciddi şekilde etkileyecek sonuçlar ortaya meydana getirmesidir (Aktan ve Şen, 2001:1225).
- ii. Önceden tahmin edilmeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır (Aktan ve Şen, 2001:1225).
- iii. Kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehlike ve tehdit oluşturması, hem de yeni fırsatlar yaratmasıdır. Bu anlamda kriz, çoğunlukla düşünüldüğü gibi “negatif” bir etkiye sahip değildir (Aktan ve Şen, 2001:1225).

- iv. Ekonomik krizler üç aşamadan oluşmaktadır. Yükselme, panik ve çökme aşamalarıdır. Yükselme konjonktürel canlanma evresinde, panik konjonktürün tepe noktasında, çökme ise konjonktürel daralma ve gerileme evresinde ortaya çıkmaktadır (Keskin, 2004:12).
- v. Krizlerin süresi değişebilmektedir. Bazı krizler uzun sürerken bazıları ise kısa sürebilir. Süreyi belirleyen etmen, organizasyonun krize karşı önlem alıp almadığıdır (Aktan ve Şen, 2001:1225).
- vi. Krizlerin diğer bir özelliği de etkisinin bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmasının mevcut olmasıdır. Yani bir organizasyonda çıkan bir krizin diğer bir organizasyona etkisini göstermesi mümkündür (Aktan ve Şen, 2001:1225).
- vii. Kriz “dönemsel” dir ya da en azından “geri-dönüştü” dür. Bunun anlamı krizler zaman boyutunda oldukça düzenli aralıklarla tekrar ortaya çıkmaktadır. Biri diğerini izleyen iki kriz arasındaki fasıla, birbirine oldukça yakın limitler arasında değişmektedir: En az 6 yıl, en fazla 11 yıl... Ancak bu tarz bir dönemsellik fikri kesinlik, düzenlilik anlamı içerir. Buna karşılık “geri-dönüşlülük” dönemsellik, ancak daha gevşek bir dönemsellik anlamı içerdiği gibi, matematik kesinlikte bir düzenlilikten uzaktır. Bu sebeple krizlerin, dönemsel (periyodik) değil, “geri-dönüştü” olduğunu ifade etmek daha uygun olur (21yyte.org).
- viii. Bir “aşırı-üretim” olgusudur. Bunun temel sebebi kapitalist ekonomide mal talebinin hangi firmalara yöneleceğinin bilinmemesidir. Yani her girişimci, yatırımını kâr etmek için yapar. Kâr ise ancak üretilen malın satılmasıyla elde edilir. Oysa piyasada aynı tür malı üreten birden çok girişimci vardır. Tüketicilerin o maldan ne kadar ihtiyacı olduğu tahmin edilebilse de tahmin edilemeyen çok önemli bir faktör vardır. İnsanların bu ihtiyaçlarını hangi firma ya da firmaların mallarını alarak karşılayacakları üreticilerin, ürettiklerinin elinde kalması ve bu yüzden iflas etmesi kapitalist işletmelerin başta gelen kâbusudur. Birbirinden bağımsız karar veren ve birbiriyle rekabet halinde olan bir sürü girişimcinin tamamının planlarının tutması, nerdeyse imkânsızdır.

Kapitalist sistemin düzenli olarak kriz üretmesinin sebebi nedeni de budur (Aktan ve Şen, 2001:1225).

- ix. Ekonomik krizler bazen fırsat da olabilmektedir. Bazı ülkeler, bazı alanlarda siyasi olarak yapılması kesinlikle mümkün olmayan liberalizasyona, önemli bir krizle karşılaştıktan sonra geçebilmektedir. Hükümetler, ulusal büyüme ve istihdam gibi esas hedeflere ulaşmak için kamu finans desteğinin gerekli olduğunu düşünürken, ulusal ekonomi hakkında kabiliyetli kalabilmekte ve aynı zamanda gerekli reformlar için bir ulusla veya uluslararası anlaşma mümkün olabileceği alanları araştırmaktadır. Bunun yanı sıra böyle yapılırsa, krizden bir defa çıkıldıktan sonra, belli (kesin) bir strateji ile acil önlemlerin hem şeffaf hem de geçici olması garanti edilebilir (OECD Paper, 2009:1).
- x. Kriz “genel”dir ya da genelleşebilir niteliktedir. Büyük krizler “genel” dir yani bunlardan biri ortaya çıkınca, dünyanın hemen hemen bütün sanayileşmiş ekonomileri bundan etkilenmektedir (Aktan ve Şen, 2001:1225).
- xi. Kriz kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Ekonomik krizlerin, kapitalist sistemin işleyişinin, hatta mevcudiyetinin ayrılmaz bir parçası olduğu herkesçe kabul edilir olmuştur. Gerçekten ekonomik krizler bütün anlamını sanayileşmeyle ve pazarların genişlemesiyle kazanmıştır ve krizler kapitalist ülkelerin bir karakter özelliği haline gelmiştir (Aktan ve Şen, 2001:1225).

Ekonomik krizler ekonomik büyüme ve gelişme üzerinde genel olarak negatif etkiye sahiptirler. Ülkeler üzerinde hem ekonomik hem de sosyal maliyetler yüklemekte ve uluslararası parasal sistemin istikrarını tehdit etmektedir Ayrıca krizler, kapitalist ekonominin ayrılmaz bir parçası olup, kriz tarih boyunca hem kapitalist hem de sosyal çevrelerce farklı biçimde ele alınmıştır. Kapitalist düzende, krizler kötü yönetim veya sair ekonomi dışı nedenlere bağlanmaktadır. Keynes’le beraber gelişen akım içinde ise kriz olgusu, biraz daha sistematik bir olgu olarak ele alınmaya başlanmıştır (Önder, 2001:45).

1.2. Ekonomik Kriz Göstergeleri ve Sebepleri

Krizler, ülkeleri istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma soktukları için ekonomik, sosyal, kültürel gibi birçok alanda problemleri de beraber getirmekte ve ekonomi üzerinde gelir etkisi, gelir dağılımı etkisi, servet etkisi, servetlerin yeniden dağılımı etkisi ve gelir transferi olmak üzere her kesimi bir şekilde etkileyecek sonuçları mevcuttur (Ongun, 2001:628). Bu yüzden ekonomik kriz nedenlerini iyi incelemek ve doğru saptanmış çözüm yollarına başvurmak gerekmektedir (Aydın ve Erdoğan, 2007/2008: 81).

Ekonomik krizin birçok nedeni bulunmaktadır. Bunları açıklamadan önce krizlerin göstergelerine değinmekte fayda vardır. Bu göstergeler, kriz dönemlerini önceden belirleyici konumdadır. Kriz göstergelerini açıklarken iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan birincisi “işaret verme (signalling) yaklaşımı”, ikincisi ise “kalitatif tepki modeli” olarak bilinmektedir. Signalling yaklaşımında, çeşitli göstergelerin, normal zamanlar ile kriz dönemleri içindeki seyri arasındaki fark karşılaştırılırken, kalitatif tepki modelinde, mikro ve makro yaklaşımlar söz konusu olup, regresyon teknikleri kullanılarak kriz göstergeleri oluşturulmaktadır (Yay, 2001: 1242). Aşağıdaki tabloda da genel olarak krizin göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 1. Çeşitli Kategorilere Göre Kriz Göstergeleri

<p>Mikro Ekonomik Göstergeler</p> <ul style="list-style-type: none">✓ Bankaların ödeme kabiliyetini yansıtan göstergeler— Geri dönme borçlar/Toplam borç— Toplam borç/Aktif— Sermaye/Aktif✓ Kârlılıkla ilgili göstergeler— Faiz gelirleri/Aktifler— İşlem harcamaları/Aktifler— Kârlar/Aktifler	<p>Makroekonomik Göstergeler</p> <ul style="list-style-type: none">✓ Enflasyon✓ Kamu açıkları/Gayrisafi milli hâsıla (GSMH)✓ Yatırım/GSMH✓ Yatırım artış oranı/GSMH✓ Reel GSMH artış oranı✓ Amerika Birleşik Devletleri (ABD) faiz oranlarına göre sermaye kontrolleri✓ Bölgesel yayılma göstergeleri vb.
<p>Mali Göstergeler</p> <ul style="list-style-type: none">✓ İç kredilerin artış oranı✓ Özel sektöre açılan kredi artışı/GSMH artışı✓ Bankalara verilen MB kredileri/GSMH✓ Para çarpanındaki değişimler✓ M2*/Uluslararası rezerv✓ M2*/GSMH✓ Uluslararası rezervler/ithalat✓ Faiz oranlarındaki değişimler✓ Özel sektör yükümlülüklerinin <p>*M2= M1 (Dolaşımdaki Nakit + Ticari Banklardaki Vadesiz Mevduatlar + Merkez Bankasındaki Mevduat) + Ticari Bankalardaki Vadeli Mevduatlar</p>	<p>Cari Hesap ve Borçla İlgili Göstergeler</p> <ul style="list-style-type: none">✓ Dış ticaret dengesi✓ Dış ticaret hadleri✓ Cari hesap açığı/ GSMH✓ İhracat artış oranı✓ İhracat/GSMH✓ İthalat/GSMH✓ İhracat + ithalat/GSMH✓ Reel döviz kuru değerlendirme oranı✓ Toplam borç/GSMH✓ Borç Servisi/GSMH✓ Kısa vadeli borç/Toplam borç✓ Kısa vadeli dış borç/Uluslararası rezerv✓ Toplam borç/Uluslararası rezerv vb.

Kaynak: (Erdoğan ve Aydın, 2007/2008:82)

Yukarıdaki tabloda ekonomik krizlerin önceden belirleyicisi olan göstergeler mevcuttur. Bunlar bir ülke ekonomisinin ana unsurlarını oluşturan ve genel olarak yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişme uğrayan göstergelerdir. Bu gibi göstergelerin sayısını arttırmak mümkündür. Ayrıca bu göstergeler ülkeden ülkeye farklı şekilde olabileceği gibi, içinde bulunulan krize göre de değişik biçimde olabilmektedir (Aydın, 2008:12).

Ekonomik krizlerin sebeplerine bakıldığında birçok farklı neden olduğuna önceden değinilmişti. Örneğin bazı krizler, reel ve finansal sektördeki arz fazlalığı veya talep daralmasından kaynaklanabileceği gibi bazı krizlerde, asıl neden ekonomik olmayabilir. Yaşanan herhangi bir doğa felaketi de ülke ekonomisini ciddi şekilde etkileyip, krize sebep olabilir. Bunun yanı sıra siyasal alanda yaşanan bir olumsuz hava da ekonomik kriz sebeptisi olabilmektedir (Aktan ve Şen, 2001:1228). Bununla birlikte içsel ve dışsal nedenler, bireysel ve kamusal nedenler de krizin nedeni olabilir (Aydın, 2008: 129). Ortaya çıkan birbirinden ayrı görüşler ile de ekonomik krizin değişik nedenleri bir tabloda toplanırsa tablo 2’de ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. Ekonomik Krizlerin Nedenleri

İÇSEL NEDENLER	DIŞSAL NEDENLER
<p>1) Siyasal Nedenler</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Hükümet ve vatandaş arasında güven ortamının bulunmaması➤ Siyasi istikrarın tesis edilmemesi➤ Özelleştirme sürecinin tam tamamlanmaması➤ Ülke içindeki politik belirsizlik➤ Demokratik sürecin yozlaşmaya girmesi➤ Yöneticilerin tecrübesiz ve yanlış tavırları <p>2) Bireysel Nedenler</p> <ul style="list-style-type: none">➤ İnsan özelliklerinden kaynaklanan bir takım sorunlar➤ Üretmeden ve bedelini ödemededen tüketme isteği➤ İşin hilesine ve kolayına kaçma alışkanlığı➤ Devlete sırtını dayama ve bunu alışkanlık haline getirme zihniyeti➤ Kural tanımamazlık ve sorunlara getirilen olumsuz yaklaşım➤ Tüketicilerin tüketme isteğindeki değişiklikler <p>3) Sistemik Nedenler</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Ülke ekonomik sistem➤ İdeolojik sistem <p>4) Yapısal Nedenler</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Ülke içi vergi politikası➤ Ülke içi üretimde ve yatırım alanında yaşanan sorunlar➤ Ekonomik yolsuzluklar ve kayıt dışı ekonomi➤ Kamu açıkları ve bütçe açıkları➤ Mali piyasalarda istikrarsızlık➤ Ülke içi konjonktür hareketleri➤ Ödemeler bilançosundaki düzensizlikler➤ Kaynakların etkin kullanılmaması➤ Sosyal güvelik kurumlarında var olan sorunlar➤ Devlet teşebbüslerindeki verimsizlikler➤ Yanlış uygulanan kredi politikaları➤ Bankacılık alanındaki sorunlar➤ Harcamalar için yeterli kaynak sağlanmaması	<p>1) Siyasal Nedenler</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Ülkeler arasındaki politik istikrarsızlıklar➤ Ülkeler arası yaşanan savaşlar, gerginlikler ve ülkelerin rant elde etme istekleri➤ Bölge sınırlarını aşan sorunlar <p>2) Yapısal Nedenler</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Sanayileşmiş ülkelerdeki dış ticaret hadlerinde, faiz oranlarında ve döviz kurlarındaki ekonomik değişmelerin yaşanması➤ Yatırımların küreselleşmesi➤ Sermaye piyasalarında artan bütünleşme ve sermayenin hareketliliği➤ Küreselleşme ve liberalleşmenin kaynaklı sorunlar➤ Diğer ülke ekonomilerindeki sorunlar➤ Kapitalist düzenden kaynaklanan sorunlar➤ Diğer ülkelerde finans alanındaki sorunlar➤ Uluslararası ve bölgesel entegrasyonun önem kazanması➤ Yeni ve büyük pazarların mevcudiyeti➤ Sosyalizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkelerdeki pazar potansiyeli

Kaynak: Karagül (2001:188), Aydın (2008:129), Aktan (1991:11), Karluk (1994:129) ve Aktan ve Şen (2001:1228)' den derlenerek düzenlenmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi ekonomik krizlerin çeşitli nedenleri mevcuttur. Bu nedenleri kendi arasında içsel ve dışsal nedenler diye iki ayrı kategoriye ayırarak alt başlıklarını göstermek mümkündür. Ekonomik krizin içsel nedenler arasında ilk göze çarpan siyasal nedenlerdir. Ekonomide bir takım rasyonel olmayan yapılanmaların önemli bir sebebi de ülke içindeki siyasi alandan demokratik düzenin etkin işleyememesi, yani siyasi yozlaşmadır. Durum böyle olunca siyasi alanda yaşanan bir takım kriz ve istikrarsızlık ile politik miyopluk diye adlandırılan politikacıların rant elde etme çabaları ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir (Aktan, 1991:11). Böylece ülke de siyasi hayat ve ekonomik hayat olumsuz etkilenmektedir. Böylece ekonomik kararların belirsizliği, reel ve mali piyasaların düzenli işlemesi zora girmektedir (Karagül, 2001:188).

Bireysel nedenlere bakılırsa; insanların birtakım özelliklerinden kaynaklanan sorunlar ön plana çıkmaktadır. Bunlar tabloda da anlaşılacağı üzere üretmeden ve bedelini ödemedi tüketme isteği, işin hilesine ve kolayına kaçma alışkanlığı, devlete sırtını dayama ve bunu alışkanlık haline getirme getirme zihniyeti, kural tanımamazlık ve konuşarak sorunları aşma yerine kavga ederek sorunları çözme zafiyeti gibi bir takım nedenler mümkündür (Aydın, 2008:13).

Sistemik nedenlerde ise, ülkedeki ekonomik sistem ve ideolojik yaklaşımlar etkindir. Çünkü çağdaş dünyada artık devlet merkezli ya da karma ekonomik sistem olarak adlandırılan ekonomik yapılanmaların yaşanan bunca yerli ve yabancı deneyimden sonra bugün inandırıcılığını yitirdiğini savunan görüşler mevcuttur. Bu nedenle başlangıçta devleti öne çıkaran düzenlemeler günümüzde etkisini kaybetmeye yüz tutmaya başlamıştır (Karluk, 1994:129). Ayrıca iktisadi işletmeler ve kurumların kendi faaliyet alanlarında ekonomik alanda verimsiz olmaları bir yana, yolsuzluklara ve siyasi kayırmalara da zemin oluşturmaktadır (Karagül, 2001:190).

İçsel nedenler arasındaki son kategori ise, yapısal nedenlerdir. Yapısal nedenler daha çok ülke ekonomisi ve mali alanlarda meydana gelen iktisadi sebepleri içermektedir. Ülke ekonomisinde var olan mevcut olumsuzluklar yapısal nedenlerin kökenini oluşturduğu için, ekonomik krizlerle doğrudan bağlantıdır. Ekonomi süreç içerisinde üretim, istihdam, ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel

hareketler ve dalgalanmalar da depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere neden olabilmektedir. Konjonktürel hareketler piyasa ekonomisinin kendi işleyişi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra devletin ekonomiye iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi (ani devalüasyon, vergi oranlarının artırılması veya vergi yükünün ağırlaştırılması, vergi politikalarındaki değişimler vb.) ekonomik krizlere neden olabilmektedir (Aktan ve Şen, 2001:1229). Ödemeler bilançosundaki düzensizlikler, devlet teşebbüslerindeki verimsizlikler, yanlış özelleştirme politikaları (Karagül, 2001:191) ve özelleştirme sürecinin tamamlanmaması, kamu açıkları, ihracat ve ithalat oranları, yatırımların nitelikleri, bütçe açıkları yapısal nedenler arasında gösterilmektedir (Aydın, 2008:13).

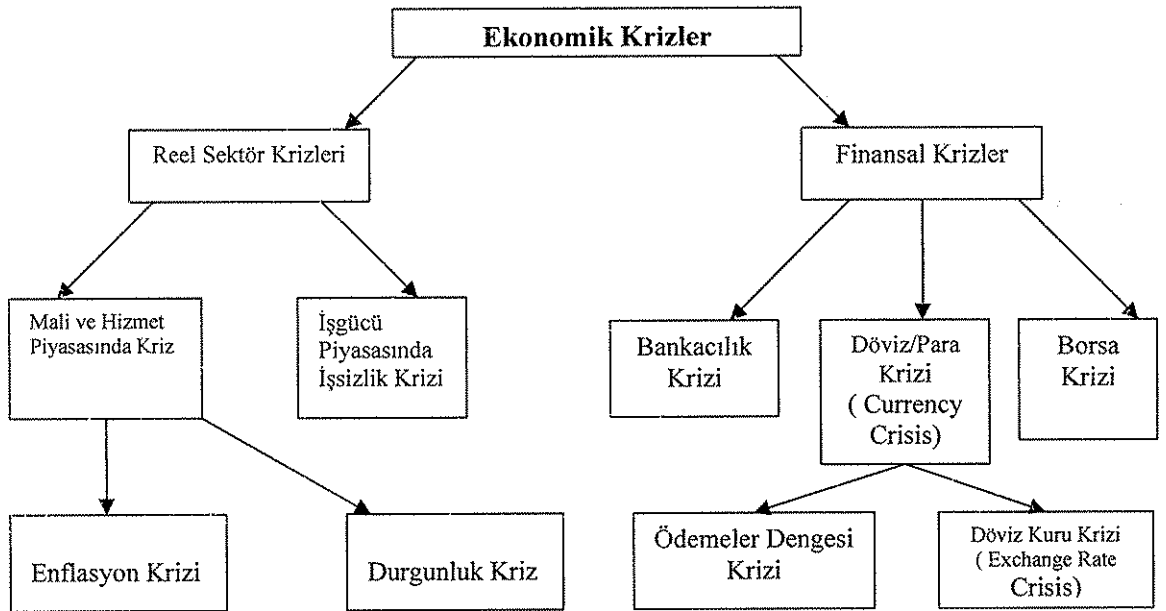
Dışsal nedenler ise, ülkelerin kendi siyasi ve ekonomi politikaları dışında gerçekleşen, sınırlar ötesi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Özellikle 1980 sonrası küreselleşme, liberalleşme ve finanssallaşma akımlarının hız kazanması sonucu sınırlar kalkmaya ve dünya üzerindeki ülkeler bir bütün olarak hareket etmeye yoluna gitmektedir. Uluslararası entegrasyon hız kazanmıştır. Sermayenin hareketliliği, dış ticaret hadleri, yeni büyük pazarların mevcudu ve rant elde etme isteği, diğer ülkelerde var olan sorunların sınırların kalkması nedeniyle üçüncü çevre ülkeleri etkilemesi ya da gelişmekte olan ülkelerin bu olaylardan daha çabuk etkilenmesi gibi nedenlerde dışsal nedenler olarak bilinmektedir. Ayrıca sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte özellikle büyük ekonomilerde çıkan ekonomik krizler, küresel alana kolaylıkla ve hızla yayılmaktadır. Buna örnek verilirse; 2007 yılında ABD’de mortgage kredileri krizi olarak başlayan ekonomik kriz 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren küresel bir kriz halini almıştır (Ay ve Şahbaz, 2010:1291).

Son olarak ekonomik krizin göstergelerine göre krizler nedenlerine ilişkin bir genelleme yapılırsa; ilk sırada, yapısal ve makroekonomik temellerdeki önemli ve kökleşmiş/birikmiş sorunlar sayılabilir. İkinci olarak, bankacılık kesimine ait sorunlar, üçüncü olarak, sabit kura dayalı istikrar programının getirdiği ve dışsal etkenlerle de artan riskler, dördüncü olarak, yabancı sermaye girişlerinin ve liberalleşmenin yarattığı sorunlar, beşincisi olarak da politik istikrarsızlıklardır (Yay ve diğ., 2001:51).

1.3. Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizleri incelendiğinde ortaya birden farklı türde kriz türü çıkmaktadır. Bunun nedeni ise krizlerin ortaya çıkış şekillerinin farklı olmasıdır. Bazı krizler reel kesimden kaynaklı olurken bazı krizler ise finansal kesimden kaynaklanmaktadır. Şekil 1' de krizlerin çeşitleri şema halinde gösterilmiştir. Ancak belirtmelidir ki literatürde mali kriz adı verilen önemli bir ekonomik kriz türü vardır ancak kaynak şekilde gösterilmemiştir. ilerideki bölümlerde mali kriz konusuna da değinilecektir.

Şekil 1. Temel Makro Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak:(KİBRİTÇİOĞLU, 2001:175)

1.3.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri, işgücü ve mal piyasalarında istihdamda veya üretimde ciddi daralmalar şeklinde ortaya çıkan ve sonucunda ekonomide durgunluk veya işsizlik krizine yol açan kriz türüdür. Mal ve hizmet piyasalarında fiyatlar sürekli artıyorsa sonucunda enflasyon krizi (Keskin, 2004:15), eğer tam tersi mal ve hizmet piyasalarında yaşanan bir durgunluk mevcut ise, mal ve hizmet piyasaları talebi iniş doğrultusunda ise durgunluk krizi mevcuttur.

Bilindiği gibi enflasyon, mal ve hizmet piyasalarındaki toplam talep artışlarından kaynaklanan negatif (reel) şoklar ile bir takım fiyat uyum etkenleri ve politik/kurumsal dinamik süreçlerinin birlikte işleyişi sonucunda ortaya çıkan bir sonuçtur (Kibritçioğlu, 2001:175). Bu durum sonucunda ise fiyatlar genel düzeyi üzerinde sürekli baskı yaratan faktörler ele alınmaktadır. Bu enflasyonist baskılar ise şunlardır; para arzı genişlemesi sonucu oluşan ve süreklilik özelliğine sahip olan kamu açıkları, ithal girdi fiyatlarını olumsuz etkileyen döviz kuru artışları, ekonomik birimlerin yüksek enflasyon bekleyişleri, ülkedeki politik istikrarsızlık, ve hükümetin enflasyonu düşürme konusundaki tutumlarının yarattığı güvensizlik ortamı vb (Keskin, 2004:15).

Özellikle mali kriz döneminde uygulanan yüksek faiz politikaları, harcama daraltıcı politikalar toplam talebi düşürerek bir çok firma ve işyerinin iflasına, ülkede reel üretimin düşmesine ve işsizliğe neden olmaktadır. Ayrıca kriz, ithalat daralmaları yoluyla dış dünyaya yayılmakta, dünya ticaret hacmini düşürmekte ve dış dünyada da benzer sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece mali alanda yaşanan bir kriz, reel sektöre de bulaşarak reel sektör krizine dönüşmektedir (Seyitoğlu, 1999:587).

1.3.2. Mali Kriz

Mali kriz; çıkış nedeni ülke veya bölgedeki ekonomik istikrarsızlıklar, mali buhranlar ve bu bunalımların genellikle kötü yönetimler sonucunda ülkeyi aynen bir sarmaşık gibi sararak ekonomik olarak ülkeleri dar boğaza sokan, benzetmek gerekirse bir ekonomik kalp krizi olarak tanımlanabilir. Daha genel bir tanımla ülkelerin (ya da işletmelerin) kredi alabilme ve kullanabilme imkanlarını büyük oranda kaybederek ödeme güçlüğüne girmesine mali kriz denilmektedir. Zamanla atlatılsa da bu krizler, ülkelerin üzerinde ağır yaralar bırakır hatta bazı ülkelerin moratoryum ilan etmelerine kadar gidebilmektedir.

Ülkelerin mali yapılarında meydana gelen zayıflıklar mali krizlerin ana nedenidir. Özellikle bütçe açıkları ve borç miktarı mali zayıflıkları temsil etmektedir. Mali krizi hazırlayan belli başlı nedenler arasında, hükümetin yoğun gündemi nedeniyle yapısal reformlardaki gecikmeler, cari açığın artması, enflasyonun beklenenden yüksek çıkması, Avrupa Birliği ile yaşanan sorunlar ve bankacılık sektöründeki spekülasyonlar gibi nedenler sıralanabilir (Muter, 2001:1). Diğer mali kriz nedenleri

arasında ülkelerinin sağlam bir mali sisteme sahip olmamaları gelmektedir. Mali sistemlerin zaafları, genelde dışa kapalı olmasından ve bankaların yanlış borçlanma ve kredi politikalarından kaynaklanmaktadır. Mali kuruluşların yeterli denetimden uzak kalmaları ve bankacılık sisteminde fiyat ve risk değerlendirmesi yapacak personelin sınırlı sayıda olması da, bu süreci destekleyen önemli faktörlerdendir (Özbilen, 2010).

Maastricht Antlaşması'nın 104. Maddesine göre “ mali kriz” göstergesi olarak iki temel kriter vardır. Birincisi, kamu kesimi açıklarının (bütçe açığı) GSYİH' ya oranının %3'ünü aşmamasıdır. İkinci kriter ise, kamu borç stokunun GSYİH' nın %60'ını aşmamasıdır. Mali krizleri iyileştirmede birinci yol, ekonomideki durgunluğu, ekonomideki fiyatları düşürerek ortadan kaldırmak, ikincisi ücret ve fiyat kontrollerini uygulamak, üçüncüsü ise, kamu kesimi ve özel kesimde üretimi düşük maliyetlerle verimli kılmaktır (Özer, 2006:78). Son yıllarda mali kriz yaşayan ülkeler arasında en dikkat çekici ülke Yunanistan' dır. Bunun nedeni ise ülke de yaşanan yüksek bütçe açığı ve borç toplamıdır. Yunanistan, 2009 yılında yüzde 13,6 olan bütçe açığı ve gayrisafi yurtiçi hâsılanın (GSYİH) yüzde 123,3' ü borç miktarı ile büyük bir kriz yaşamıştır.

1.3.3. Finansal Krizler

Kriz kuramları ile ilgili çalışmaların temelleri 1800'lü kadar dayanmaktadır. Fakat o dönemlerde finansal krizlerden bahsetmek mümkün değildi. Çünkü o dönemlerde daha çok reel iktisadi krizler mevcuttu. 1930 Büyük Buhran ile alınan Bretton Woods (BW) sisteminin 1970'li yıllara gelindiğinde çökmesi ve ortaya çıkan petrol şokları ile konjonktürün yön değiştirmesiyle kriz kavramı daha da alevlenmiştir. Ayrıca uluslararası finansal küreselleşme faaliyetlerinin yoğunluk kazanmasıyla gelişmiş ülkelerde finansal krizler meydana gelmeye başlamıştır (Yılmaz ve diğ., 2005:77). İkinci dünya savaşından sonra başlayıp, 1990 sonrası hızlanan ulusal ve uluslararası finansal piyasaların entegrasyon süreci ile meydana gelen finansal krizin (Delice, 2003:57) tanımı ise teoride şöyledir; finansal kriz, finansal piyasalarda ortaya çıkan bozulmaların finansal kurumların performansını olumsuz etkileyerek tüm ekonomiye yayılması, ödemeler sisteminin bozulması ve kaynakların etkin dağılımını engellemesidir (Işık ve diğ., 2004:46). Diğer bir tanım ise, döviz ve hisse senedi

piyasalarında şiddetli dalgalanmalar veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin aşırı derecede artması ile ortaya çıkan bir kriz türüdür (Kibritçioğlu, 2001:175).

Finansal krizler, bankaların ve diğer mali kurumların ödemede zorluk yaşaması, menkul kıymet borsalarında yaşanan büyük ölçekli çöküntüler ve ekonomik faaliyetlerdeki belirsizliğin artması şeklinde oluşmakta ve üretimi, istihdamı ve ulusal paranın değerini olumsuz etkilemektedir (Bastı, 2006:7). Finans krizler en az 4 eleman içermektedir (Kabaş, 2005:25):

- i. Para biriminde büyük ve arzu edilmeyen değer kaybı,
- ii. Hisse senedi piyasasında önemli düşüş,
- iii. Yurt içi finansal sistemde önemli zorluklar,

Mishkin (2000:3) ise, finansal krizi eksik bilgi kuramından açıklamaktadır. Ona göre; “Finansal kriz, ters seçim ve ahlaki riziko¹ problemlerinin arttığı finansal piyasalardaki bir bozulmadır. Finansal piyasalardaki bu bozulma, yatırım fonlarının en üretken yatırım fırsatlarına aktarılmasını etkisizleştirmektedir.”

Finansal krizleri incelemeden önce, ekonomi literatüründeki finansal istikrarsızlık, finansal düzensizlik, finansal kırılganlık ve sistematik risk kavramlarının bir çok kez birbiri yerine kullanıldığı ve bu kavramların finansal piyasalarda varlık fiyat ve miktarlarında beklenilmeyen değişmelere neden olan bozulmaların ortaya çıkma olasılığı ve tehlikesi olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Bu kavramlar finansal krizlerin ortaya çıkma olasılığını gösterir ve sadece piyasalarla sınırlı kalmayıp, ekonominin diğer kesimlerine yansıyan tüm yıkıcı etkileri içermektedir. Bu nedenden dolayı da bu kavramlar kimi zaman finansal kriz yerine de kullanılmaktadır (Işık ve diğ., 2004:46).

¹ Ters seçim piyasada işlem gerçekleşmeden önce asimetrik bilgi olgusunun yarattığı bir sorundur. Ahlaki riziko ise, piyasalarda belirli bir işlem gerçekleştikten sonra asimetrik bilgiye bağlı olarak ortaya çıkan sorun ahlaki tehlike şeklinde ifade edilmektedir (dersnotlari.net, 29.07.2010).

Finansal kriz dönemlerinde finansal sistem istikrarsızlığın var olduğu kuşkusuz bilinmektedir. Finansal istikrarın olması için, onu etkileyen faktörlerin varlığı mevcuttur. Finansal istikrarı etkileyen bu faktörler ise, makroekonomik yönetimin güçlülüğü, ekonominin yapısal sağlamlığı ve maliye politikaları yoluyla uygulanan kamu müdahalesinin derecesi vb. olup, özellikle bütçe ve maliye politikaları yoluyla uygulanan kamu müdahalelerine büyük ölçüde bağlıdır. Bu müdahalelerin en sık kullanılan türleri ise, bütçenin, maliye politikasının, para/döviz kuru politikalarının uygulanması ve kamu düzenlemelerinin yapılmasıdır. Bu tür müdahaleler ile finansal piyasalar üzerinde sıkı bir disiplin kurulması sağlanmaktadır (Şimşek, 2008:184).

Finansal istikrarsızlık neden olan etmenler ise, faiz oranlarının yükselmesi, belirsizliğin artması, finansal sektörde bilançoların bozulması ve finans dışı sektörlerde bilançoların bozulmasıdır. Bu etmenler hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde geçerlidir, fakat finansal istikrarsızlığın yayılması konusunda, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kurumsal farklılıklara sahiptir. Bu kurumsal farklılıklar, farklı finansal istikrarsızlığın yayılma mekanizmalarını harekete geçirmektedir. Ancak finansal istikrarsızlığı başlatan güçler aynı olduğu da belirtilmeden geçilemez (Bastı, 2006:20-21). Diğer finansal istikrarsızlık nedenleri ise, kamu maliyesinin amaçlarının eşanlı olarak gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirlerinin yetersizliğinin yarattığı sorunlar, belirsiz hükümet politikaları ile birlikte dış şokların neden olduğu sorunlardır (Özer, 2006:80). Görüldüğü gibi, finans piyasalarının ve bankacılık sisteminin kendilerinden bekleneni yerine getirememesi, menkul kıymet borsalarında hisse senedi fiyatlarında çok hızlı düşüşleri, merkez bankasının mali piyasaları yönlendirici fonksiyonunu elindeki para politikası araçlarının yetersizliği ya da etkisizliği sonucu yerine getirilememesi, sürü psikolojisi gibi durumlar finansal krizlerin nedenleri olarak sıralanabilmektedir (Keskin, 2004:18).

Finansal piyasaların işlem maliyetleri diğer piyasalara oranla daha düşüktür ve uyarılma hızı daha yüksektir. Piyasalardaki beklentiler, söylentiler ve kredibilite derecesi finans piyasalarını etkilerler. Ahlaki riziko güçlüdür. Yani ayrıca hiçbir şey finansal aracılığı ikame edemez (Toprak, 2001:860).

Finansal krizlerin doğmasından önce, ülke ekonomilerinde birbirine benzeyen özellikler görülmektedir. Sermaye girişlerinde dalga şeklini alan artışlar ve kredi yaratma mekanizmalarının genişlemesiyle ekonomik faaliyetlerinin sürekli bir patlama sonucu durgunluk içine girmesi gibidir. Bankacılık sektörlerinde ahlaki riziko sorunları, gizli veya açık mevduat garantileri ile zayıf denetim kredi akımlarındaki artış şiddetlendirir. Böylece ulusal paranın değeri aşırı yükselir, ihracat azalır ve finansal aktif fiyatlarındaki sürekli olmayan ve birden ortaya çıkan artışların ortaya çıkması aynı anda oluşmaktadır (Çınko, 2008:325). Finans krizlerini önceden tahmin etmek de mümkündür. Erken uyarıcı sistemlerin gelişmesi ile finans krizleri tahmin edilebilmektedir. Erken uyarıcı sistem, bir ülkenin finansal durumunu yansıtan ve ülke ile ilgili piyasa beklentilerini yansıtan değişkenlerdir (Bastı, 2006:25).

Finansal krizlerin göstergeleri ise, iç borçlarla ilgili göstergeler, dış borçlarla ilgili göstergeler, bütçe açığı ile ilgili göstergeler, kur politikası ile ilgili göstergeler (Özer, 2006:81-82) ile kısa dönemli faiz haddi, hisse senedi ve gayrimenkul fiyatları gibi değerler ile mali kuruluşların iflası olarak sıralanmaktadır (Bastı, 2006:78). Ayrıca belirsizliklerin artması, menkul değer piyasalarının firma ve banka bilançoları üzerine etkileri, asimetric bilgi varlığı², ve tüm bu belirsizlikler doğrultusunda ekonomideki kurumların olumsuz etkilenmesi de diğer göstergelerdendir (Öçal ve Çolak, 1999:286-287). Başka bir gösterge sınıflaması ise, cari hesap göstergeleri, sermaye hesabı göstergeleri, reel sektör göstergeleri ve finansal göstergelerdir.

1.3.1.1. Finansal Kriz Türleri

Finansal krizlerin çeşitlerine bakıldığında, ortaya bankacılık krizleri, döviz/para krizleri ve dış borç krizleri olmak üzere üç çeşit kriz türü çıkmaktadır. Buna ilaveten bazı ekonomistler, sistematik finansal krizleri de finansal kriz türü altında göstermektedirler.

² Asimetric Bilgi, satıcıların ve alıcıların bir malın veya hizmetin niteliği hakkında birbirinden farklı bilgiye sahip olmalarıdır (ÜNSAL,1998:542).

Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizi, finansal piyasalarda bir ya da birkaç bankanın ödeme güçlüğü yaşaması veya iflas etmesi, yeterli güçte ve derinlikte olmayan piyasalarda, durumun tüm bankacılık sektöründe yayılması ve ödemeler sisteminin olumsuz etkilenmesi ya da tamamen durması olarak tanımlanmaktadır (Ergenç, 2009:13). Başka bir tanım ise, bir banka paniği nedeniyle bankaların yükümlülüklerini karşılayamaz duruma gelmeleri veya hükümetin bankalara likitide vermek zorunda kalmasıdır (Bastı, 2006:8).

Bankacılık kesimi devletin bu müdahalesini, yeni fırsat bilerek, ahlaki tehlikeye neden olmaktadır (Toprak, 2001:862). Çünkü bankacılık krizi olduğunda bankaları kurtarmak, reel ekonomiyi kurtarmak açısından zorunlu hale geldiğinden, borç verenler gerekli önlem alamamaktadır. Bu sebeple bankacılık krizleri, sadece bankalar ile sınırlı olmayan bir özelliğe sahiptir. Sonuçta yatırımların finansmanı engellenir ve diğer firmaların iflasına, iç finansal kurumlara olan güvenin sarsılmasına ve tasarrufların azalmasıyla birlikte dışarı sermaye kaçışına neden olabilmektedir (Aydın, 2008:26). Ayrıca bir ülkedeki banka mevduatının büyük bir kısmı, çeşitli vergi avantajları veya yüksek reel faiz sebebiyle, yabancılara aitse ülkenin bankacılık krizine girmesi kaçınılmazdır. Yabancı mevduat sahiplerinin en küçük risk durumunda bile paralarını çekip dövize dönüştürerek kendi ülkelerine ya da daha yüksek getiri getirecek daha az riskli ülkelere transfer edebilmektedirler. Bu ise döviz krizine neden olmaktadır (Özer, 2006:90). Döviz/Para krizlerini açıklarken burada belirtilen döviz krizine değinilme nedeni belirtilecektir.

Bankacılık krizleri, sermaye işlemleri üzerindeki kontroller ve diğer finansal kısıtlamalar nedeniyle 1950 ve 1960'larda yaygın değillerdi. Ancak 1970'lerden bu yana sık bir şekilde ve para/döviz krizleriyle ardı ardına ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece 1980'lerden itibaren ise, sermayenin liberalleşmesi ile para krizleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Delice, 2003:61).

Bankacılık krizleri hakkındaki çalışmaların çoğu genel olarak, negatif şoklardan sonra ekonomide kırılmalığa neden olan asimetrik bilgi, vade ve kur değişimi gibi bankaların özel nitelikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Mevduat sigortasının varlığı,

piyasada belirlenen faiz oranlarının yapısı gibi faktörler de bankaların karlılığını ve banka yöneticilerinin kredi operasyonları konusunda risk alma sebeplerinin etkilemesinden dolayı literatürde yoğun bir şekilde incelenmektedir. Özellikle ekonomilerin kurumsal yapısından kaynaklanan ve bankaları olumsuz etkileyen varlık fiyatlarındaki düşüşler ve ekonomik resesyon gibi negatif makro ekonomik şoklar, bankacılık sorunlarıyla karşılaşılma riskini artırmaktadır. Bunun yanı sıra negatif ekonomik şoklar ise, resesyon, enflasyon, bütçe açıkları, kredi daralması şeklinde içsel kaynaklı olabileceği gibi, dış dengesizlik ve döviz kurunun değer kazanması gibi dışsal kaynaklı da olabilmektedir (Altıntaş, 2004:42).

Bankacılık krizi büyük çoğunlukla ekonomik konjonktürün dalgalanmasından da kaynaklanmaktadır. Kriz süresince, genel ekonomik dengeye göre tahmin edilen üretimdeki azalış ve ortaya konulabilir ve krizin nedeni olarak değerlendirilir. Bu nedenle, ortaya çıkan üretim kayıplarının sadece banka sektöründen mi yoksa, diğer üretim faktörlerinden mi kaynaklandığının iyi analiz yapılması gerekmektedir (Ergenç, 2009:13). Ekonomi daralmaya başladığı dönemde, iç talep hacminin daralması ile birlikte birçok firma ödeme güçlüğü içine düşmekte, böylece bankalardan alınan kredilerin önemli payı geri ödenmemektedir. Böylece krizin fitili ateşlenmektedir. Yani enflasyonda “aşırı ısınmış” bir ekonominin enflasyonun düşürülmesi ile “soğutulmaya” başlanması sonucunda ortaya çıkan kriz biçiminde düşünmek mümkündür (Seyitoğlu, 1999:584).

Gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık krizleri iki nedene dayanmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, bankaların hem makroekonomik dalgalanmalar, hem de önemli rejim değişiklikleri açısından hareketli bir ortamda faaliyet göstermeleridir. İkinci neden ise, bankalara politik müdahalelerin olmasıdır. Örneğin; bir bankanın tasfiyesi, başka bir bankayla birleşmesi, daha güçlü bir banka tarafından satın alınması veya kamu gözetimine geçmesi durumunda, bankanın başarısız olduğu ve birden fazla bankada bu gibi sorunlar da mevcut ise bankacılık sisteminde genel bir kriz olduğu söylenebilir (Özer, 2006:9).

Döviz/Para Krizi

Döviz krizleri, özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde piyasa katılımcılarının taleplerini aniden yerel para ile birimlendirilmiş aktiflerin yabancı paralı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Delice, 2003:59). Bir ülke parası üzerinde spekülasyon saldırının mevcudiyeti devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanıyorsa ya da merkez bankası büyük rezerv satmasıyla faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorluyorsa bir döviz veya para krizi oluşmaktadır. Yalnızca otoritelerin spekülasyon atak sonrası devalüasyon yapması değil, spekülasyon atak nedeniyle ilave rezerv bulmak ve faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmaları da para krizi olarak değerlendirilir (Bastı, 2006:7). Bu nedenden dolayı birçok ekonomist döviz piyasasındaki baskı derecesini ölçmek ve kriz dönemlerini saptayabilmek için aşağıda belirtilen hesaplamaları yapmaktadır (Kibritçioğlu, 2001:176).

- i. Yabancı paranın ulusal para cinsinden değeri olarak tanımlanan döviz kurunun aylık artış oranının,
- ii. Merkez Bankası döviz rezervi artış oranının negatifinin,
- iii. Yurtiçi ve yurtdışı faiz haddi farkının bir tür ağırlıklı ortalaması olarak tanımladıkları bir döviz piyasası endeksi olarak sıralanmaktadır.

Döviz/para krizi hakkında bazı görüşler mevcuttur. Bunlardan birincisi, bazı göstergelere bakarak karar verme şeklidir. Bu göstergeler ise, döviz kurundaki ani bir yükselme, hükümetin devalüasyon kararı, kur rejiminde ani bir değişim, sermaye akımlarının kısıtlanması veya döviz piyasalarının kısa bir süre kapanması olabilir. İkinci görüş ise, istatistiksel temelde bir kural uygulayarak para krizine karar vermektir. Paranın değerini kaybetmesi ve döviz rezervlerindeki kaybın belli bir sınırı aşması para krizi olarak ifade edilmektedir (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:16). Döviz/Para krizleri ayrıca ekonomilerde büyük maliyetlere yol açmakta olup, krizi yaşayan ülkelerde döviz rezervlerinde azalmalar, aşırı bir resesyon ve negatif büyüme oranları gözlenmektedir. Bu gibi nedenlerle döviz/para krizleri için erken uyarıcı sistemler geliştirilmeye başlanmıştır. Örneğin, Kaminsky ve Reinhart döviz/para krizlerini

önceden tahmin etmek amacıyla sinyal yaklaşımını geliştirmişlerdir (Altıntaş ve Öz, 2007:19).

Bu tip krizlerde sabit kur rejimlerinin, krizin başlıca nedenlerinde yer aldığı söylenebilir. Bir görüşe göre, sabit kur rejimleri krizlerin ortak noktasıdır. İç açıklardan kaynaklanan dış açıkların veri sabit kurunda finansmanında olanaksızlaşması krize yol açmaktadır. Serbest kur rejimlerinde açıklar karşısında döviz kurları ve enflasyon denge için gerekli uyumu sağlayabiliyorken, sabit kur rejiminde bu mekanizma ortadan kalkmaktadır (Özer, 2006:88). Örneğin; 1997-2002 arası yaşanan birçok krizin nedeni sabit kur rejimi veya kur çapasının uygulanması olarak gösteriliyordu. Bu sistemde, Merkez Bankası veya Para Kurulu Para değerini önceden sabitlemekte ve belirli tarihlere kadar aynı değerde kalacağını taahhüt etmektedir. Bu durum da, sabit-çıpalı kur sistemini benimseyen ülkeyi döviz konusunda riskli bir duruma getirmektedir. 1990'lı yıllarda Gelişmekte Olan Ülke ekonomilerinde yaşanan krizler, sabit döviz kuru rejimi ile mali sistemin çöküşü şeklinde görülmüştür. Bazı ekonomistler bu krizleri sadece döviz kuru kriz olarak nitelerken, bazıları da sabit döviz kuru ile bağlantısı olmayan bankacılık krizi olarak tanımlamışlardır. Böylece ortaya “ikiz kriz” kavramı çıkmıştır (Aydın, 2008:25).

Bankacılık ve para krizinin bir arada olduğu ve birbirilerine kısa bir dönem içerisinde neden olan kavrama ikiz kriz adı verilmektedir (Erdoğan, 2006:18). İkiz kriz, iki faktör var olduğu zaman ortaya çıkabilir. Birincisi, gelişmekte olan bir ülkenin bankalara açıkça veya tam devlet güvencesi vermesidir. İkiz krizdeki ikinci faktörse, gelişmekte olan ülkelerdeki bankaların ülke dışından kısa vadeli dolar veya diğer güçlü para borçlanmalarına güvenmeleri olarak sıralanabilir. Bu iki faktör birbirlerini olumsuz şekilde etkilemekte ve böylece zayıf ulusal bankaları daha da güçsüz hale getirmektedir (Moskhov, 2000; akt. Barışık, 2000:340-341). Sonuçta ise, iki farklı krizin etkileri aynı anda görülerek krizin şiddeti büyümektedir. Kibritçioğlu (2001:175) 'na göre; döviz krizlerinin belirleyicileri beş grup altında toplanabilir: 1) Zayıf makro ekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları, 2)Finansal alt yapının yetersizliği, 3)Ahlaki riziko ve eksik bilgi olgusu, 4)Piyasalardaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve önsezileri, 5)Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi beklenmedik olaylar ve tesadüflerdir.

Döviz ya da para krizleri kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi ödemeler dengesi krizi iken ikincisi döviz kuru krizidir. Ödemeler dengesi krizi, ulusal paraya yapılan spekülâtif saldırı sonucunda ulusal para döviz ile değiştirilmekte ve ödemeler dengesinde problemlerin ortaya çıkmasıdır. Döviz kuru krizi ise, döviz kurlarında meydana gelen ani ve hızlı dalgalanma sonucu ülkenin finansal anlamda zorluk içine girmesi olarak tanımlanmaktadır.

Para ve bankacılık krizlerinin yakından ilişkili olduğu daha önce belirtilmişti. Buna göre; banka krizlerinde kamu kağıtlarına ödenen faiz oranlarının yükselmesi de bir etken olarak kabul edilmektedir. Bakıldığında, iki kriz de hükümetin kamu kağıtlarını sabit bir fiyattan karşılayamadığı durumlarda ortaya çıkar. Ayrıca, döviz ve banka hesaplarına çevrilen kamu kağıtları, sonuçta aynı kamu kağıtlarıdır. Hem hükümet aktiflerini satmaya (kamu kağıtları) başlayınca, fiyatı sabitleme sistemi çöker. Döviz kurları serbestçe düşer ve bankalar iflas etmektedir (Özer, 2006:95).

Dış Borç Krizleri

Dış borç kriz, bir ülkenin genel ekonomisinden kaynaklanan bir borcu ödeyememe durumudur. Özellikle hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması veya yükümlülüklerin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadırlar (Delice, 2003:61). 1960'lı yıllarda uygulanan ithal ikameci politikalar dış borçları kaynağını oluştururken, 1970 sonrası petrol krizleri ile değişen para politikası sonucu yükselen faiz oranlarıyla makroekonomik ve yapısal problemlere dayanmıştır. Ayrıca 1990 sonrası uluslararası finans politikasında oluşan problemler artmış ve ABD dolarının değer kazanması ve yüksek miktardaki sermaye kaçışları ile borç yükü ağırlaşmıştır. Sonuç itibariyle, Gelişmekte Olan Ülkeler ile endüstri arasında borç krizlerinden kaynaklı oluşan finans politikalarına bağlılık derecesi yükselmiştir (Aydın, 2008:27). Bütçe açıkları da borç krizlerinin önemli bir neden olarak gösterilmektedir.

Borçlular, borçlarını ödeyemediğinde veya borç verenler ise borçların ödenmeyeceğini düşünerek yeni kredi vermeyip, mevcut kredileri geri almaya çabaladığında ortaya çıkan borç krizleri, özel ve kamu sektöründen kaynaklanabilmektedir. Kamu sektörünün geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirmeyeceği şeklinde risk

algılamaları özel sermaye girişlerinde şiddetli bir düşüşe ve bir para krizine yol açabilir (IMF Staff Position Note, 2002:6).

Gelişmekte olan ülkelerde finansal krizler genellikle mali savurganlık, yanlış döviz kuru politikaları, uluslararası finansal şoklar, zamansız ve asgari koşullar oluşturulmadan yapılan finansal liberalizasyon uygulamaları ve yurt içi bankacılık sektöründeki zayıflıklardan kaynaklanmaktadır. Bu ise, yurt içi finansal piyasalardaki sorunların artmasına, para/döviz kuru krizlerine ve ödemeler bilançosunda güçlük yaşanması hatta dış borç krizine yol açmaktadır (Delice, 2003:64).

Son olarak literatürde yer alan sistematik finansal krizler ise, potansiyel olarak finansal piyasaların ciddi şekilde bozulmasını ifade etmektedir. Ekonomik, politik ve sosyal yaşamın yapısından ve değişkenliğinden kaynaklanmakta ve genellikle finans piyasasının tümünü etkilemektedir.

1.3.2.1.Finansal Kriz Modelleri

Daha önce de değinildiği gibi finans alanında var olan problemlerden dolayı ortaya çıkan finansal krizler, zamana göre farklı etkilere sahip olduğu için kendi aralarında birinci nesil, ikinci nesil ve üçüncü (yeni nesil) finansal krizler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kriz modellerinden birinci nesil model, Paul KRUGMAN tarafından 1979 yılında Latin Amerika' da ortaya atılmış olup, daha sonra 1994 yılında Obstfeld tarafından ikinci nesil model ve son olarak birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin yetersiz kalmasıyla üçüncü nesil kriz modeli ortaya atılmıştır (Ergenç, 2009:15).

Birinci Nesil Finansal Kriz Modeli

Krugman tarafından ortaya atılan ve Flood ve Garber tarafından geliştirilen birinci nesil modeli 1973-1982 Meksika ve 1978-1981 yıllarındaki Arjantin'deki para krizlerini açıklamak için ortaya atılmış olup (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:17), temelinde krizi tetikleyen makro ekonomik faktörlerin önemi vurgulanmaktadır. Model, para krizlerini, makroekonomik politikaların yapısal uyumsuzluğu, yani sürdürülemez oluşuna bağlamaktadır. Bu modelin diğer adı ise "Kanonik Model" olarak bilinmektedir (Delice, 2003:64). Krugman, Flood ve Garber' e göre, finansal krizler,

uygulanan makroekonomik politikalar ve sabit kur rejimi arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır (Çinko, 2008:329).

Modelin özünü, aşırı ekonomik genişlemenin asıl nedeni hızla artan devlet harcamaları (mali genişleme) sebebiyle sürekli yükselen kamu maliyesi oluşturmaktadır (Erdoğan ve Aydın, 2007/2008:84). Buradaki mali genişlemeyi ise, zayıf denetim, gizli ve açık mevduat garantileri ve bankacılık sektöründeki şeffaflık izlemektedir. Böylece ortaya çıkan bu olumsuz durumu aşırı değerlenmiş kur ve düşük ihracat izlemektedir. Ayrıca modelde sabit döviz kuru rejimi öngörülmekte ve krizin, para talebi artışının çok üzerinde seyreden yurt içi kredi artışına bağlı olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Şimşek, 2008:190). Yurt içi kredilerinin aşırı genişlemesi sonucu, sermaye piyasaları üzerine bir baskı oluşmakta ve finansman ihtiyacı hükümet tarafından karşılanmadığı, böylece açıkların monetizasyona gittiği varsayılmaktadır. Bütçe açığını para basmakla finanse eden bir hükümet, aynı zamanda sabit döviz kuru rejimini de sürdürmeye çalışmaktadır. Artan para arzı yurt içi faiz oranları üzerine baskı yaparak sermaye çıkışına ve resmi rezervlerin tükenmesine yol açmaktadır. Modelde, spekülörlerin davranışları para krizlerinin kaynağı olarak görülmemekte, sadece krizi hızlandıran bir unsur sayılmaktadır (Altınbaş ve Öz, 2007:21). Krugman' ın sürdürülemez düzeydeki sabit kurun mutlaka terk edileceğini öngören modeli, genel olarak finansal, özel olarak da para krizlerini anlamada bir adım olarak oldukça önemlidir (Delice, 2003:65).

Bu model, bir günde milyarlarca dolarlık kayıpları doğuran ani para krizlerinin sadece yatırımcıların veya piyasayı yönlendirenlerin mantıksızlığına bağlı olmayacağını ortaya koymaktadır. Kriz, sadece fiyat istikrarsız hale geldiğinde artık o parayı elde tutmanın cazip olmayacağı şeklindeki mantıksızlıktan kaynaklanmakta ve sermayenin spekülatif kaçıışı ile kendiliğinden gerçekleşmektedir (Kabaş, 2005:33).

Bakıldığında olumsuz bir durumla karşı karşıya kalınmış olursa da modelin iyi yanları da mevcuttur. Birinci iyi taraf, pek çok para krizi yurt içi ekonomi politikaları ve döviz kuru sistemi arasındaki tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Özel olarak kanonik modellerdeki bu farklılığın oldukça basite indirgenmiş şekli, pek çok döviz rejimindeki daha karışık fakat aynı derecede basit olan tutarsızlıklara örnek olarak değerlendirilebilir. İkinci olarak, model bir günde milyarlarca dolarlık kayıpları

doğuran ani para krizlerinin, sadece yatırımcıların veya piyasayı yönlendiren mantıksızlığına bağlı olmayacağını ileri sürmektedir. Kriz, sadece fiyat istikrarsız hale geldiğinde, artık o parayı elde tutmanın cazip olmayacağı mantığından kaynaklanmaktadır. Fiyat programının sona ermesi, sermayenin spekülâtif kaçıışı ile kendiliğinden gerçekleşmektedir (Krugman, 1997:18).

Birinci nesil kriz modellerinde ekonomi siyah-beyaz olarak algılanmaktadır. Sabit kur rejimi uygulayan bir modelde yüksek düzeyde kamu açığı varsa ve bu açık para basılarak finanse ediliyorsa, o ekonomide çöküş kaçınılmaz olmaktadır. Kriz bu anlamda kaçınılmaz bir sonudur (Özatay, 2009:40). Model içerisinde krizin oluşma aşamasında ortaya çıkan sabit kurun kaldırılacağı zamanı belirlemek amacıyla “ gölge döviz kuru” adı verilen bir terim mevcuttur. Gölge döviz kuru, Merkez Bankasının kuru dalgalanmaya bırakması ile birlikte piyasa oyuncularının ellerindeki döviz cinsi varlıkları, yani devletten önce satın aldıkları döviz rezervlerini, satmaya razı oldukları kurdur ve spekülâtorlerin kar potansiyeli konusunda bilgi vermektedir. Gölge fiyatı, aynı zamanda para piyasasında dengenin oluşacağı kur seviyesini de göstermektedir (Ergenç, 2009:16).

Modele yapılan eleştiriler ise şöyledir; modelin aşırı mekanik ve tek boyutlu olmasıdır. Hükümetlerin otomatik olarak tüm bütçe açıklarını parasallaştığını ve Merkez Bankasının ekonomideki gelişmelere bakmadan, rezerv satarak döviz kurunu baskıladığını varsayılmaktadır. Fakat bütçe açıkları sürekli olduğunda bile, açıkları parasallaştırmanın ötesinde, başka politika seçenekleri de mevcuttur. Ayrıca bu modellerde, iktisadi ajanların gelecek beklentilerinin veya iktisadi faaliyetlerinin mali dengesizlikler veya kredi politikaları üzerinde etkisinin olmadığı varsayılmaktadır (Yay, 2001:1235). Başka bir eleştiri ise, modelin para krizlerini sadece döviz rezervi ve bütçe açığına dayandırılmasıdır. Böylece birinci nesil kriz modeli 1994 Meksika krizini açıklasa da, 1997 Asya krizini açıklayamamaktadır (Yılmaz ve diğ., 2005:909).

Sonuç olarak birinci nesil finansal kriz modeli, finansal krizlerin makroekonomi politikaları üzerindeki temel dengesizlikler (para basılarak finanse edilen bütçe açıkları) ile döviz kurunu sabit tutma politikası arasındaki tutarsızlıktan kaynaklandığını savunmaktadır. Böylece merkez bankası yeterli rezerve sahipse, geçici

olarak bu tutarsızlık sorun olmayabilir ancak rezervlerin azalması durumunda spekülâtörler harekete geçip merkez bankasını zor duruma sokabilir, sonuçta da devalüasyon kaçınılmaz olup ülke finansal bir krize sürüklenebilir. (Bastı, 2006:11).

İkinci Nesil Finansal Kriz Modeli

İkinci nesil kriz modeli, 1992 yılında Avrupa’ da yaşanan ve ekonomik literatüründe genellikle “Avrupa Para Krizi” olarak değerlendirilen ekonomik krizin, mevcut modellerle açıklanmamasından dolayı Obstfeld’ in 1994 yılında yapmış olduğu çalışmalardan yola çıkarak oluşturulmuştur (Ergenç, 2009:17). Model göre, birinci nesil kriz modelinden farklı olarak, yurt içi para ve maliye politikaları tutarlı da olsa devletin elinde sabit döviz kuru rejimini sürdürmek için yeterli miktarda döviz bulursa, bir ülkenin parasına yönelik kendiliğinden oluşan spekülâtif saldırılar krize neden olabilmektedir. Spekülâtif saldırı sonucu döviz kuru döviz kuru değişmekte ve devlet döviz kuru paritesini korumanın sağlayacağı faydayı ve yol açacağı maliyeti karşılaştırarak karar vermektedir. Nitekim yurt dışı faiz oranlarının yükselmesi, yurt içi faiz oranlarını da yükseltecek ve reel üretim azalmaktadır. Böylece devlet, pariteyi korumanın maliyetli olduğuna karar vermektedir ve yurt içi faiz oranının ve üretimin birer kriz göstergesi olduğu anlaşılmaktadır (Başoğlu, 2001:4).

Bu model de, ilk nesil modelde olduğu gibi mali disiplin, döviz kuru istikrarının merkezindedir; farklı varsayımlara dayanan yeni modellerin bulunması sonucunda yeni unsurlar bulunmuştur. Bu yeni unsurlar: cari işlemler, nominal faiz oranları, üçüncü piyasalara olan ticaret bağlantıları ve rekabeti, reel ve nominal ücret esnekliği, kısa vadeli borç, istihdam seviyesi, sürü davranışı ve bulaşmadır (Kabaş, 2005:37).

Modele göre, finansal krizler kendi kendini besleyen/meşrulaştıran beklentilerin (self-fulfilling expectations) ve çoklu denge (multiple equilibria) sonucu ortaya çıkmakta ve tahmin edilemez olup bulaşıcıdır. Başlangıçta yatırımcılar hükümet döviz kuru paritesinin yükselmesine izin vereceğinden şüphelenmeye başladıklarında, yatırımcılardan beklenen faiz oranları artar ve faiz oranlarının üzerindeki baskı hükümeti sabit döviz kurunu sona erdirme noktasına getirir (Bastı, 2006:12). Bu durumun tersi de mümkündür. Devalüasyonun beklenmediği durumda ise, faiz oranları düşer ve devalüasyon daha düşük düzeyde gerçekleşir. Bu nedenle model, devletin

döviz kurunu sabit tutma eğilimi ile temel makroekonomik büyüklüklerin çelişmesi sonucunda belirlenen politik tercih ve kararların bir neticesi olarak ifade edilmektedir (Erdoğan ve Aydın, 2007/2008:84). Çoklu dengeye göre ise, yatırımcıların beklentilerine bağlı olarak, döviz kuru her biri dengede olan birkaç farklı değer alabilir. Yani birkaç tane döviz kuru vardır ve hangisinin gerçekleşeceği beklentilere bağlıdır (Bastı, 2006:13).

Başka bir görüşe göre de, ikinci nesil modeline göre kriz, tutarlı, kendi kendini besleyen beklentiler, sürü davranışı ve bulaşma nedeniyle ortaya çıkmakta yani temel ekonomik göstergelerde ciddi bozulmalar olmasa da gerçekte olmayan fakat beklenen politika değişimlerine katılım sonucu oluşan spekülasyon hareketleri krize neden olmaktadır. Zayıf makroekonomik göstergeler kriz için gereklidir ancak yeterli değildir. Ancak bu modeller, analizlerin temelini oluşturan beklentilerdeki değişmeye neyin ya da nelerin neden olduğu konusuna tam bir açıklık getirmemektedirler (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:18).

İkinci nesil kriz modellerinin iki anahtar özelliği mevcuttur. Bunlardan birincisi; devlet bir amaç fonksiyonunu maksimize etmeye çalışan aktif bir birim olarak kabul edilmektedir. İkincisi ise; ekonomide birden fazla dengenin oluşturulmasında etkili olan bir dairesel sürecin olduğu görüşüdür (Ergenç, 2009:17).

Obstfeld' in ikinci kriz modeline yaptığı katkılar ise şöyledir, ona göre hükümetin sabit döviz kurunun çökeceği beklentisine sahip olması üretimi azaltır. Böylece, ücretlerin artması ve istihdamın azalması ortaya çıkar. Dolayısıyla üretim azalışlarını engellemek için devlet, sabit döviz kurundan vazgeçebilmektedir (Şimşek, 2008:197). Ancak sabit döviz kuru beklentisinin çökeceği düşüncesi, faiz oranlarını ve kamu borçları artırır. Artan kamu borçları nedeniyle, borç miktarının belli bir aralıkta bulunması, kendiliğinden gerçekleşen spekülasyon bir saldırıya yol açmaktadır. Böylece faiz oranlarındaki artışın, borçların artmasına yol açarak finansal krizi tetiklemesine neden olmaktadır. Bu şartlar altında eğer kamu borcunun kaynağı iç borçlanma ise banka sisteminin kısa dönem borç kompozisyonu, faiz oranı ve tahvil fiyatları artışları kriz göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak, kamu borçlarını dış borçlar oluşturuyor ise, yabancı sermaye hareketlerinin vadelerindeki değişimler, dünya faiz oranı ve ülke

faiz oranı arasındaki farklar kriz göstergesi olarak kabul edilmektedir (Başoğlu, 2001:6).

Krugman' a göre ikinci kriz modelinin üç ana bileşene vardır. Birincisi, hükümetlerin sabit döviz kurunu iptal etmek istemelerinin bir nedeni olmalarıdır. İkincisi, hükümetlerin sabit kur sistemini korumak istemelerinin bir nedeni olmalıdır. Sonuncusu ise, krize yol açan kısır döngünün meydana gelmesi için, sabit kuru korumanın maliyeti arttırıldığında bireyler sabit kurun iptal edileceğine inanmalarıdır (Yılmaz ve diğ., 2005:929). Birinci ve ikinci nesil kriz modelleri 1997 yılında olan Asya Krizini açıklayamamışlardır. Bu nedenle üçüncü kriz modeli ortaya atılmıştır.

Üçüncü Nesil Finansal Kriz Modeli (Yeni Nesil Kriz Modeli)

Birinci ve ikinci nesil finansal krizler ülkenin temel göstergeleriyle ilgili olmasına rağmen, üçüncü nesil finansal kriz modelleri bankacılık sektörüne ilave bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmaktadır (Kabaş, 2005:42). Üçüncü nesil kriz modelleri Asya Krizinden sonra ortaya atılmış olup, var olan kriz modellerinin Asya Krizini açıklamaya yeterli olmamasından dolayı geliştirilmiştir. Üçüncü nesil kriz modelinde, hükümet ile büyük işletmelerin arasındaki uygun olmayan ilişkilerin (krony capitalism) rolü büyüktür. Model, aşırı birinci nesil modeldeki geniş makro politikalar yerine krony kapitalizmi koyar ve aktif fiyatları ve ekonomideki ciddi daralmayı açıklamak için ikinci nesil kriz modellerini de göz önüne alır. Sermaye akımları serbest ise, hükümet bankaların ya da şirketlerin almış oldukları yurt dışı borçlarına garanti olmaktadır. Sonuçta ise, ahlaki riziko (moral hazard) adı verilen bir durum ortaya çıkmaktadır (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:18). Ayrıca ahlaki riziko unsuru, “saflığın tehlikesi” olarak bilinmekte ve iktisadi ajanların fayda maksimizasyonuna yönelik davranışlarının, faaliyetlerin tüm sonuçlarına katlanmamaları dolayısıyla başkalarına zarar vereceğini ileri sürülmektedir (Ongan, 2005:34; akt. Aydın ve Erdoğan, 2007/2008:85). Alınan borçların verimsiz alanlara yönlendirilmesi sonucu sermaye kayıpları ortaya çıkmakta ve negatif dışsal şokun da etkisiyle banka iflasına ve sermayenin ülke dışına kaçmasına neden olmaktadır. Böylece ülkede ciddi bir finansal kriz kaçınılmaz olmaktadır (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:18).

Modelde Asya Krizinden hareketle, bankacılık ve finans sektörünün rolünü vurgulamaktadır. Böylece model, bankacılık krizleri ile para krizlerinin birbirini besleyen bir kısır döngü yarattığı ana fikrine dayanmakta ve krizlerin ülkeler arasında yayılma mekanizmasını açıklamaya çalışmaktadır. Krugman' ın "ahlaki riziko" yaklaşımı ve Sachs' ın "finansal atak" yaklaşımı bu çerçevede değerlendirilen öncü çalışmalardır (Yılmaz ve diğ., 2005:929). Ahlaki riziko kavramının nasıl olduğu bir önceki paragrafta açıklanmıştır. Sachs' a göre ise, yükümlülüklerin vade yapısının aktiflerin vade yapısından daha kısa olması, kısmi rezerv sisteminde, bankalara yönelik hücumun potansiyel kaynağını oluşturmaktadır. Bankaların fon kaynaklarının ve kullanım alanlarının da farklı para birimlerinin kullanılmasından dolayı oluşan kur riski, bankalara yönelik likitide problemi yaratmakta ve ülkenin makro iktisadi göstergelerinde sorun olmasa bile krize neden olmaktadır (Sachs and Radalet, 1998'den aktaran ve diğ., 2005:929).

Bu modelde sorunlar, firmaların bilançolarındaki kötüleşmeden açıklanmaktadır. Yabancı döviz cinsinden borçlanmanın bir sonucu olarak kur riskine maruz kalan firmaların net değerlerinde yerli paranın değer kaybetmesiyle kötüleşme ortaya çıkmakta ve bilançoları olumsuz etkilemektedir. Bilanço etkisi, üçüncü nesil krizlerin yükümlülük tarafına önem verilmesiyle işlerlik kazansa da Krugman varlıklar tarafına da dikkat çekmiştir. Özellikle bilançonun varlıklarını oluşturan kalemlerin değerlerinin, varlık fiyatları ve onlarla ilgili beklentilere bağlı olarak değişeceğini; ekonomideki güven kaybının yatırımlarda azalmaya neden olarak varlık fiyatlarında gerilemeyi hızlandıracağına işaret etmiştir (Altıntaş ve Öz, 2007:24). Bu tip modellerde, bilanço bozukluklarının temelini ise, açık döviz pozisyonu, vade uyumsuzluğu, sorunlu krediler ve yetersiz sermaye ve yüksek kaldıraç oranları oluşturmaktadır (Özatay, 2009:46).

Güneydoğu Asya krizinin ardından ekonomi literatürüne ikiz kriz denilen kriz türü eklenmiştir. Bu tür, döviz ve bankacılık krizlerinin aynı zamanda yaşanacağını ve birbirlerini tetikleyeceğini göstermektedir. Bankacılık sektörü ile ödemeler dengesi başta olmak üzere makro ekonomik dengeleri birbirine bağlayan unsur, uluslararası sermaye hareketleri olmaktadır. Buradaki beklentilere bağlı olarak da var olan hızlı

değişiklikler, döviz kurunda bozulmalara ve hem bankacılık sektöründe hem de makroekonomik dengeleri risk altına almaktadır. Böylece ikiz kriz modelleri oluşmaktadır (Ergenç, 2009:20). İşte bu nedenle bankacılık krizlerini açıklarken, “Bir ülkedeki banka mevduatının büyük bir kısmı, çeşitli vergi avantajlar veya yüksek reel faiz sebebiyle, yabancılara aitse ülkenin bankacılık krizine girmesi kaçınılmaz olduğu ve yabancı mevduat sahiplerinin en küçük risk durumunda bile paralarını çekip dövize dönüştürerek kendi ülkelerine ya da daha yüksek getiri getirecek daha az riskli ülkelere transfer edebilmektedirler. Bu ise döviz krizine neden olmaktadır” açıklamasına yer verilmiştir (Özer, 2006:90). Yeni nesil kriz modelinde, yaşanan krizlere bakıldığında, krizin devalüasyon ile sonuçlanacağından dolayı bir para krizi olduğu görülmektedir. Sonuçta kriz göstergeleri ile beraber ikiz kriz modeli göz önüne alındığında, bu tip krizlerin hem para hem de bankacılık krizlerini açıkladığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Ergenç, 2009:21).

Bazı kaynaklar, dışsal faktörlere vurgu yapan kriz modellerini de bu üç kriz modeli dışında, ekonomi literatüre dahil etmektedir. Dışsal faktörleri vurgulayan modelde, dışsal hareketlerin krizlerde belirleyici rolü olduğunu vurgulamaktadır. Sanayileşmiş ülkelerdeki önemli ekonomik gelişmeler (dış ticaret hadlerinde, döviz kurlarında ve faiz oranlarındaki büyük ölçekli değişimler), yatırımların küreselleşmesi ve sermaye piyasalarının artan bilgisi gibi faktörlerin, gelişmekte olan ülkelerde krize yol açtığı belirtilmektedir (Yay, 2001:1241). Ortaya çıkan tüm bu yeni modellere göre, finansal liberalizasyonun gerisinde sağlam olmayan bankacılık sistemi ve mikro ekonomik sorunlar ile gizli mevduat sigortası hatta gizli kamu garantileri gibi unsurlar ahlaki tehlike ve aşırı borçlanma yaratarak krizlere neden olduğunu vurgulamaktadır (Yay, 2001:1239).

1.4. Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan İstikrar Programları

Ülkeler ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla ya da ekonomik krizlerin etkilerini en aza indirmek amacıyla bir takım programlar uygulama yolunu seçmektedirler. Bu uygulanan programların genel adı istikrar programlarıdır. İstikrar Programları, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan politikalara verilen genel isimdir. Başlıca ekonomik istikrarsızlık biçimleri enflasyon, işsizlik ve ödemeler bilançosu açık

ve fazlalıkları olduğuna göre, istikrar politikalarının amacı da ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonla mücadele, işsizliği önleme ve dış ödeme açık ve fazlalıkları giderme biçiminde özetlenebilmektedir (Seyidoğlu, 1999: 286). İstikrar programları, içsel veya dışsal nedenlerle bozulan arz-talep dengesini yeniden sağlamayı, yüksek enflasyon, cari açık, ödemeler dengesi gibi makro ekonomik sorunlara çözüm bulmayı amaçlamaktadırlar. Genel olarak programlar, arz ve talep yönlü olmak üzere ikiye ayrılırken, talep yönlü politikaların amacı sıkı maliye, para ve kredi politikaları uygulamaktır. Arz yönlü politikalar ise, reel mal ve hizmet üretimini arttırmak amaçtır. Genel olarak kriz dönemlerinde uygulanan istikrar programları üçe ayrılmaktadırlar. Bunlar, Ortodoks İstikrar Programı, Heteredoks İstikrar Programı ve IMF Tipi İstikrar Programı olarak bilinmektedir.

1.4.1. Ortodoks İstikrar Programı

Ortodoks İstikrar Programı, ödemeler bilançosu açıklarının iyileştirilmesi ve enflasyonu düşürmeyi amaç edinmiş olup, sıkı maliye ve para politikalarını içeren parasalcı görüşe dayanan programdır (Topallı, 2006:144). Politika, Monetarist (Parasalcı) ve Neo-Klasik görüşlerin oluşturduğu bir ekonomik modele dayanmaktadır (Şahinkaya, 1993:19). Politika, talep ve arz yanlı amaçları mevcuttur. Talep yanlı olarak para arzının büyüme oranının kısıtlanmasını, daha yüksek faiz oranlarını, piyasa mekanizmasına daha fazla güvenilmesini, kamu harcamalarının kısıtlanmasını ve vergi artırımını amaçlarken, arz yanlı olarak ise, sübvansiyonların kaldırılmasını, kapasite kullanımının arttırılmasını ve yatırım-tasarruf teşviklerini içermektedir (Parasız, 2002:137). Programın hedefi ise, reel ve parasal dengenin sağlanması sonucu makro ekonomik dengenin kurulmasıdır. Ayrıca Ortodoks politikaları genellikle IMF tarafından desteklenmektedir.

Ortodoks Politikalar, amaçlarını gerçekleştirebilmek için para arzının kontrolü, kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüasyonu, fiyatların serbest bırakılması, sübvansiyonların kaldırılması gibi araçları kullanmaktadır (Parasız, 2002:134). Kullanılan sıkı para politikası ve yapılan devalüasyon ile ihracat arttırılıp, ithalat azaltılmak istenirken, yükselen yurt içi fiyatlar sebebiyle toplam talepte meydana gelen daralma ile malların ihraç edilmesine bağlı olarak ödemeler dengesinde iyileşme

amaçlanmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması ve ücretlerin baskı altına alınması ile tüketimi azaltıp, bütçe açığının nedeniyle meydana gelen parasal genişleme engellenmektedir. Ücretlerin düşürülmesi hem maliyet hem de talep unsuru olması nedeniyle ihracat artarken, kar oranlarını da artırıcı etkide bulunmaktadır (Üçgöz, 2005:46). Ayrıca Ortodoks istikrar politikası, vergi sisteminde vergi çarpıklığına neden olduğu için dolaylı vergiler yerine dolaysız vergilere ağırlık verilmesini savunsa da, amaç kısa dönemde talebin daraltılması olduğundan ve dolaylı vergiler daha hızlı toplanabildiğinden dolaylı vergiler arttırılır.

Kronik enflasyon yaşayan ülkeler; enflasyonu düşürmek amacıyla Ortodoks programlarla beraber nominal çıpa uygulaması yoluna da gitmektedir. Buradaki temel görüş, seçilen çapanın artış hızının, enflasyon oranının altında sabit tutulmasıyla ileriki dönemlerde enflasyon oranının bu orana yaklaşacağıdır. Ortodoks İstikrar programlarında, döviz kuru nominal çıpa³ olarak seçilmişse “kura dayalı istikrar programları”, para arzı nominal çıpa olarak seçilmişse “paraya dayalı istikrar programları” olarak adlandırılır. Ayrıca hem kura hem de paraya dayalı istikrar programları daha çok Ortodoks programlarda kullanılmaktadır (Yıldırım, 2003:2). Paraya dayalı programlar, para arzı seviyesinin ya da artış oranının enflasyonu düşürmek amacıyla sabit tuttuğu programlardır. Para dayalı istikrar programları “Para Kurulu” ve “Para Arzının Kontrolü” gibi çeşitli uygulamalar içermektedir (Topallı, 2006:145). Programda, enflasyon para arzının büyüme oranına kura dayalı istikrar programlarına kıyasla daha yavaş yakınlaşmaktadır. Ayrıca, para arzı sabit tutulurken, kur dalgalanmaya bırakılmaktadır. Bu sebeple ödemeler dengesi sorunları pek yaşanmamaktadır. Kullanılan para çıpasının özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Bahçeli, 1994:23);

- i. Reel ekonomik aktivite ilk başta daralmakta ve daralmanın maliyeti programın başında ödenmekte,
- ii. Para arzının sabit tutulması sonucu reel faizler yükselmekte,
- iii. Kur çıpasında olduğu gibi enflasyonun düşüşü yavaş gerçekleşmekte,

³ Nominal çapa, istikrar programlarında kur para arzı ve/veya ücretlerden bir ya da bir kaç sabit tutularak enflasyonun düşürülmesini amaçlayan programlardır.

- iv. Reel faizler çok yüksek olduğundan kur serbest olmasına rağmen, yerli para değer kazanmakta,
- v. Ekonomi yavaşladığı için reel kur tarafından kötüye, yavaşlayan iç talep tarafından da iyiye itilen dış ticaret dengesi ve cari dengenin ne olacağı pek belli olmamaktadır.

Kura dayalı istikrar programları ise, kur artış oranının sıfırlanması ya da kurun sabitlenmesine dayanmaktadır. Programda, döviz kurları çapa görevini görür ve ekonomideki fiyatların kurlara uyum sağlaması amacıyla kamu maliyesi alanında genellikle bütçe fazlası vermeye yönelik önlemler alınmaktadır. Programın ilk uygulanmasında ekonomik genişleme görülmektedir. Tüketim artmakta, reel ücretler yükselmekte, işsizlik düşmek, reel varlık piyasalarında canlanma yaşanmaktadır. Paranın reel olarak değerlendirilmesi sonucu dış ticaret dengesi ve cari hesap dengesi açık vermektedir. Yatırım artmasına rağmen, buradaki artış tüketimde görülen sürekli artışa göre düşük seviyede kalmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde ilk başta görülen büyümeyi, sonraları daralma izlemektedir (Topallı, 2006:145).

Ortodoks programına yönelik bir takım eleştiriler de mevcuttur. Özellikle programın başarısızlıkla sonuçlandığı ve sosyal, politik karışıklıklara neden olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu tip programların çoğunda askeri müdahaleyi görmek de mümkündür. Sonuçta ise bürokratik-otoriter-askeri çizgide gerçekleşen bir politika izlenmektedir. Bunun nedeni ise şöyle açıklanabilir; programın reel ücretlerde düşüşü, yükün büyük ölçüde ücretliler ve küçük işletmeler üzerine bindiği sert talep yönetimini, toplam talepte düşüşü, endüstride ve GSMH' da daralmayı içermesidir (Parasız, 2002:138).

Ortodoks programlar, uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politikalar olmasına rağmen, bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, ancak fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasındaki başarıları tartışılmaktadır. Böyle bir durumda ise, ücret politikaları gündeme gelmekte ve Ortodoks programlarının görece fiyat dengesinin kurulmasıyla alakalı eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır (Bahçeli, 1994:5).

1.4.2. Heteredoks İstikrar Programı

1985 yılının ortalarından itibaren Arjantin, Brezilya, Meksika ve İsrail gibi ülkeler yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla geleneksel politikalardan farklı olarak yeni bir politika uygulamaya başladılar. Sıkı para ve maliye politikalarını içeren geleneksel politikanın yanında gelirler politikası unsurlarını da içermesi ve şok tedavisi yönetiminin seçilmiş olması dolayısıyla bu programlara "Heteredoks Şok" programı adı verilmektedir. Programın özünde, gelirler politikası, fiyatların, ücretlerin, ve döviz kuru gibi değişkenlerin dondurulması yer almaktadır (Dornbush, 1992:25; akt. Cin ve diğ., 2000/2001:3). Bu programları Ortodoks Programlardan ayıran en önemli özellik ise, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılması olup, amacı ise üretim ve istihdam düzeyinde bir gerileme yaratmadan enflasyonu hızlı ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Hiperenflasyon⁴ durumu ortaya çıkmaya başladığında şok politikalar kaçınılmazdır (Üçgöz, 2005:47). Birçok Ortodoks program, enflasyonist süre durumunu gözden kaçırdığından başarısız olmaktadır. Bu sebeple, gelirler politikaları enflasyonun arz yönünü çözmek için sahneye çıkartılmıştır. Yeni burada kullanılan gelirler politikası, enflasyon oranının geçmişle olan bağlantısını kırabilmektedir (Parasız, 2002:146). Zaten gelirler politikasının temel işlevi de bireysel karar almaları kısıtlamaması, belirsizlikleri temizlemesidir.

Heteredoks programlar enflasyonun düşürülmesinde Ortodoks politikalara göre daha etkili olduğu savunulmaktadır. Enflasyon, heteredoks uygulamanın başında hızla düşerken, Ortodoks politikalarda ise, yavaş yavaş düşmektedir. Hattaki heteredoks politikalar 1980' li yılların ortalarına kadar tek başlarına uygulanmış, ancak kalıcı başarı sağlanmadığı için, sonradan Ortodoks programlarla beraber uygulanmaya başlanmıştır. Reel dengenin kurulması ve mali disiplinin sağlanması ortodoks, fiyatlar arasındaki dengesizlik ise heteredoks politikalar ile sağlanmaktadır (Bahçeci, 1994:6).

Heteredoks İstikrar Programlarının, fiyat ve ücretlerin dondurulması, sabit döviz kuru, mali disiplin ve parasal reformlar olarak dört ayağı vardır. Fiyat ve ücretlerin dondurulması enflasyon beklentilerinin kısa dönemde kırılmasını sağlamakta ve fiyat-

⁴ **Hiper enflasyon**, enflasyonun yılda yüzde 1000 sınırını aştığı anlardaki halidir. "Dörtüncü enflasyon" olarak da adlandırılır. Paranın değerinin yitirdiği en şiddetli enflasyon biçimidir (wikipedia.org).

cret sarmalını durdurmakta, kamuoyu üzerindeki istikrar programına güveni arttırmaktadır. Sabit döviz kuru uygulaması ise programın başlangıç aşamasında döviz kurunun değer kaybı beklentisinin kırılmasını ve enflasyonun kontrol altına alınmasını amaçlamaktadır. Ayrıca programda, ücret ve fiyatların sabit tutulduğu çapa uygulamaları kullanılmaktadır (Topallı, 2006:146). Heteredoks programlarda geleneksel talep yönetimi politikalarının yanında gelirler politikası araçlarının da kullanılması, kronik enflasyonun bileşenini kontrol altına almaya yöneliktir (Esen, 1993:29).

Heteredoks programlarda, fiyat ve ücret kontrollerine gidilmesi nedenleri şoyledir, dört ya da üç rakamlı hiperenflasyonunun gerisinde yatan yapısal nedenleri ortadan kaldırmak için, önce onu durdurmak sonra ise, sorunlarla mücadele gerekmektedir. Ayrıca bazı fiyat istikrarı önlemlerinin de alınması gerekmektedir. Bunun için de ücret-fiyat sarmalının dondurulması yoluna gidilmektedir (Parasız, 2002:145).

Yüksek enflasyonist durumunda ise, gelirler politikasının kullanımı geniştir. Gelirler politikasının enflasyonist beklentileri azaltılması konusunda iki görüş mevcuttur. Bunlardan birincisi, demeler dengesinin cari işlemler ve bütçe açığı gibi temel değişkenlerin ayarlanması şartıyla, fiyatların ve döviz kurunun dondurulması, bireylerin düşük enflasyonunun gerçekçi bir olasılık olduğunu kabul etmeleri sağlanmaktadır. İkinci görüş ise, hükümet gelirler politikasını sabit döviz kuru ile birleştirdiğinde diğer amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla enflasyona başvurmayacağını kapalı ya da açık taahhüt etmiş sayılmaktadır (gz, 2005:48).

Gelirler politikası, enflasyonun temel nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik politikaların yerini almamalıdır. cret, fiyat ve döviz kurunun dondurulmasına veya kontrolüne dayalı gelirler politikası sıkı maliye politikası gibi önlemler tarafından izlenmedike, başlangıçta elde edilen düşük enflasyon oranının sürdürülmesi mümkün değildir. Fiyatların dondurulması ekonomide kıtlık ve karaborsa gibi maliyetlere de yol açmaktadır. Fiyat dondurulmasının diğer bir maliyeti de orta ve uzun vadede nispi fiyatların bozulmasına yol açmasıdır. Bu ise piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işleyişi ve kaynak tahsisi işlevini bozmaktadır (Cin ve diğ., 2000/2001:2). Ancak programın daha az işsizliğe neden olması önemli bir üstünlüktür.

Heteredoks istikrar programının uygulanmasından yana olan görüşe göre, enflasyonist beklentilerin kırılabilmesi için bir anahtar fiyatın (key price) istikrarı sağlaması gerekmesidir. Bu anahtar fiyata ise, program çapası (anchor) adı verilmektedir. Bazı durumlarda da birden fazla çapa program dahilinde yer almaktadır (Cin, ve diğ., 2000/2001:3). Programda, fiyat ve ücretler dondurulduğu zaman programın başlangıç aşamasında, döviz kuru sabit tutulmaya çalışılmaktadır. Bunun sebebi ise, döviz kurunun değer kaybı beklentisini kırmak ve dolayısıyla enflasyonu altına almaktır. Programda meydana gelen hızlı sonuçlardan biri ise, fiyat endeksinde meydana gelen bir kerelik artıştır. Bu artış, kısmen de olsa ücretlerdeki artışla telafi edildikten sonra devalüasyon yapılmalıdır (Patinkin, 1993:117-118; akt. Üçgöz, 2005:49). Ayrıca döviz kurunun hangi düzeyde sabitleştirileceğine karar verilirken, temel mallara yönelik sübvansiyonların azaltılmasını öngören hükümet harcamalarındaki azalma da hesaba katılmalıdır.

Heteredoks politikalar, aynı zamanda Ortodoks sıkı maliye politikası içermektedir. Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplini Heteredoks politikaların olmazsa olmaz koşulu olup, gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri sıkı maliye politikası izlemekte güçlük çekmektedir. Enflasyonun ilk anda düşmesiyle ters “Olivera-Tanzi” olarak bilinen etki sonucu kamu gelirlerinde suni bir artış yaşanır. Bu nedenle mali dengenin kurulduğu varsayılmaktadır. Ancak, mali dengenin sürdürülebilirliği sıkı mali önlemlerin uygulanmasına bağlı olduğundan, başlangıçta gelir artışından sağlanan faydanın, mali dengenin devam ettirilmesi için gerekli yapısal düzenlemelere aktarılması yararlı olacaktır. Heteredoks programların uzun dönemdeki başarısı mali dengenin sağlanmasına yani Ortodoks kısmına bağlıdır (Bahçeli, 1994:7). Fakat Heteredoks Programların sıkı maliye politikalarını içermesi, az gelişmiş ülkeler açısından zorluklara yol açmaktadır. Çünkü az gelişmiş ülke hükümetleri, olağan dönemlerinde bile harcamalarını arttırma yönünde baskı altında tutulmaktadır. Mali sektörde devam eden enflasyon, kendisini nominal faiz oranlarında göstermektedir. Enflasyon oranının düşmesi, alacaklıları kazançlı duruma (Fischer Etkisi) getirecektir. Bu etki ise, borçlulardan alacaklılara doğru yeniden bir servet dağılımına yol açmaktadır (Esen, 1989:39).

Parasal reform ise Heteredoks politikanın diğeri bir unsurudur. Bu reforma göre, enflasyonist ortamda yapılan sözleşmeleri sıfır enflasyon ortamına göre düzenlenmektedir. Ayrıca programın inandırıcılığını sağlamak amacıyla yeni bir para biriminin devreye sokulması gerekmektedir. Ücretler düşürüldüğünde, parasal reform, düşük ücretlere sahip olanların ücretlerini yukarıya, yüksek ücrete sahip olanların ücretlerini de aşağıya doğru uyarlamayı gerektirmektedir. Temel olarak, bu reform eski para birimindeki parasal ücret ayarlamaları ile gerçekleşebilmektedir. Ancak yeni bir para biriminin tedavüle sokulması, reformun önemli bir parçası olabilir. Yeni para; yasal karışıklıkları, belirsizliği ve sözleşmelerin yeniden yapılandırılmasına olan itirazları önlemek amacıyla uygun bir araç sağlayacaktır (Cin, ve diğ., 2000/2001:4). Ayrıca parasal reform, parasal kurumlardaki değişiklikleri de içermektedir. Bunun yanı sıra parasal reformun parasal kurumlarda enflasyonist finansmandan akılcı bir kopuşu sağlayacak bir dönüşümün gerçekleşmesidir. Başarılı bir parasal reform, finansal kurumların enflasyonun sona ermesi nedeniyle zarar görmesi durumunu dikkate almalıdır.

Yukarıda anlatılanların ışığında, Heteredoks programların hiperenflasyonu düşürmede daha başarılı olduğu söylenebilir. Tüm hiperenflasyon durumları, fiyat ve ücretlerin dondurulması, sabit kur, radikal mali reform ve Hazine'nin Merkez Bankası finansmanında müdahalesini engelleyen önlemleri içeren şok programları ile son bulmaktadır. Yüksek fakat görece olarak sabit enflasyon durumunda da şok programlarının başarılı olduğu ispatlanmış olup, enflasyonun ardındaki rasyonel, enflasyonist sürecin kırılması için ekonomik rejim değişikliği gereklidir. Şok programlar, ücret ve fiyat kontrolleri içermektedir. Eğer kamu sektörünün büyüklüğü azaltmayı amaçlayan yapısal reformlar ve Merkez Bankası Finansmanını azaltacak düzenlemeler ilde desteklenirse başarılı olmaktadır. Eğer yapısal reformların olmadığı bir şok programı uygulanırsa sonuç başarısız olmaktadır. Ancak yapısal reformları uygulamanın zor olduğu durumlarda kademeli politikalar tek seçenek olabilmektedir.

1.4.3. IMF Tipi İstikrar Programı

Uluslararası Para Fonu (International Money Fund) yani bilinen adıyla IMF, ödemeler dengesi krizine giren ülkelerin tekrar sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaları

sürecinde ülkelere finansal yardım sağlayan bir uluslararası kuruluş olup, kriz ekonomileri için önem taşıyan dış yardım, IMF ile yapılan anlaşmalarla sağlanmaktadır (Bahçeli, 1994:10). Fon , 1945 yılında kurulmuştur ve Bretton Woods sisteminin bir parçasıdır. Breeton Woods sistemi yıkıldıktan sonra bile devam eden (Özgür, 2009:85) IMF'nin , kuruluş amaçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Parasız, 2004:8):

- i. Uluslararası para sorunları konusunda bir danışma ve işbirliği mekanizması sağlayan sürekli bir kurum aracılığıyla bir uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,
- ii. Üye ülkeler arasında verimli kaynakların gelişmesine katkıda bulunmak, reel gelir ve yüksek istihdam düzeyini sürdürmek ya da yeniden oluşmasına yardım etmek için uluslararası ticaretin dengeli şekilde büyümesine ve genişlemesine olanak sağlamak,
- iii. Döviz kurlarının istikrarı sağlamak için üye ülkeler arasında düzenli ilişkileri sürdürmek ve rekabetçi döviz kuru değer kayıplarının önlenmesini sağlamak,
- iv. Uluslararası ticaretin gelişmesine engel olan kısıtlamaların kaldırılmasını ve cari çok yanlı sistemin gelişmesini sağlamak,
- v. Uluslararası ve ulusal refaha zarar veren önlemlere başvurmaksızın üye devletlerin ödemeler dengesinde ortaya çıkabilecek aksaklıkları gidermek amacıyla Fon' un finansal kaynaklarını kullanabilme olanağı sağlamak,
- vi. Üye devletlerin ödemeler dengesini etkileyen dengesizliklerin süresini kısaltmak ve genişliğini daraltmaktır.

IMF, bu amaçları, döviz kurlarında sabitliği ve istikrarı, uluslararası ödemelerde liberal bir rejimi içermekte ve rekabetçi devalüasyonlar yoluyla yatırımların istihdam düzeyinin arttırılmasına karşı gelmektedir.

1970'li yıllarda yaşanan petrol şokları az gelişmiş ilkeleri dış piyasalardan borçlanmaya yöneltmiştir. Başlangıçta yaşanan bu fon alışverişi sorun yaratmamıştır. Ancak ekonomik koşulların olumsuzluğu sebebiyle fonların vade bitiminde geri

ödenmemesi, ülkeler ve finans kurumları arasında ilişkilerin düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. IMF ise bu ülkelerin ekonomilerini kontrol altına tutarak, borçlarını zamanında ve eksiksiz ödemelerine yönelik politikalar üretmeye başlamıştır (Topallı, 2006:146).

IMF tipi istikrar programları, krize giren ülkelere performans kriterleri karşılığında dış kaynak kullandırma amaçlı programlardır. IMF tipi istikrar programı öncelikle bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin istikrarını sağlamaya yönelik koordineli bir para, maliye ve döviz kuru politikasını içermektedir. Böylece istikrar programı uygulayan ülke uluslararası piyasalardan borç alma olanağı bulmaktadır. IMF programı resmileştirdiği zaman, ilgili ülkenin merkez bankasına kredi açarak, programın belirlenen performans hedefine ulaşma koşulunu sağlamaktadır. Program politikası ödemeler dengesini iyileştirmek için işlerken, IMF kredisi merkez bankasının uluslararası rezervlerini takviye etmektedir. IMF'ye müracaatın politik olarak kuşkulu olması nedeniyle hükümetler zaman zaman IMF'den bağımsız, IMF tipi programları yürürlüğe koymaktadır. IMF ve IMF tipi program dış açıkların istikrarını hedeflemektedir. Kaynak dengesini sağlamak için IMF tipli programların iki yardımcı amacı vardır. Bunlar, ihracatın teşviki için nispi fiyatların değiştirilmesi ve ithalatın talebinin ve ihraç edilecek mal ve hizmetlere yönelik talebin azaltılması için toplam talebin azaltılmasıdır (edubilim.com).

IMF programlarının kapsamında ise, paranın devalüasyonu, kamu sektörü harcamalarının azaltılması, kamu sektörü gelirlerinin artırılması, sıkı para politikası, piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi, ücretlerin kontrolü, ticaretin liberalleşmesi, fiyat kontrollerinin kaldırılması (Parasız, 2002:157-159), fiyat istikrarının sağlanması, enflasyon oranının düşürülmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, iç piyasaların deregülasyonunun sağlanması, özelleştirme politikalarına ağırlık verilmesi mevcuttur (Topallı, 2006:146-147). Ayrıca IMF istikrar programları Neo-Klasikler ve Monatarist görüşleri savunan iktisatçılar tarafından desteklenmektedir.

IMF tipi programlar bazı politikaları da içermektedir. Bu politikalar kur politikası, maliye politikası, ticaret politikası ve arz yanlı politiklardır. Kur politikası, devalüasyon ile görece fiyat yapısını değiştirerek kaynak dağılımını değiştirmek,

ihracatı arttırarak ödemeler dengesini iyileştirmek ve talep yönünden reel gelir ve harcamaları azaltmak için uygulanmaktadır. Maliye politikası ise, bütçe açığını kapatmak, toplam talep baskılarını azaltmak ve açığın para basılarak kapatılmasını engellemek amacıyla, kamu harcamalarını kıstmak, vergileri arttırmak, sübvansiyonları azaltmak ve KİT mallarına zam yapmak şeklinde yapılmaktadır. Para politikası ile, sıkı para politikası ile toplam para arzı ve kredi hacmindeki genişleme kontrol edilmekte olup, faizlerin artması ile sermaye kaçışının önlenmesi, tasarrufların artması ve tüketim talebinin kısılması hedeflenmektedir. Para arzını kısıyarak fazla harcamaları engellemek, ekonomide kaynak kullanımını daha etkin hale getirmek amaçtır. Ticaret politikası ise, tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile ülkenin rekabet gücünün artması amaçlanmaktadır (Bahçeli, 1994:11). Arz yanlı politikalar ise, istikrarın arttırılması için teşvikler, verimli faaliyetlerde vergi oranlarının düşürülmesi, üretkif amaçlı kredilerin arttırılması vb. önlemlerle ekonomide arzın arttırılmasıyla enflasyonun düşürülmesini amaçlamaktadır (Üçgöz, 2005:55).

IMF programları ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Stand-by Anlaşması (Stand-by Arrangements), diğeri, ise, Genişletilmiş Fon İmkanı (Extended Fund Facility) olup, Stand-by anlaşmasının süresi 1 ile 2 yıl olup, bu süre bazı durumlarda 3 yıla kadar uzatılabilmektedir. Ödünç para alanlar ise, 3 ile 5 yıl arası borçlarını geri ödemeyi taahhüt etmektedirler. Genişletilmiş Fon İmkanı ise, 1974 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Ana amacı, uzun dönem finansal durumlar için yüksek miktarda kaynak bulmaktır. Program, genellikle 3 yıl dönemi kapsamına rağmen ödünç alanlar 4 ile 10 yıl arası geri ödeme taahhüt etmektedirler. Her iki programda çok düşük gelirli ülkeleri kapsamamasından dolayı fon, düşük gelirli ülkelere uzun vadeli kredi sağlamak amacıyla farklı yardım paketleri kullanmaktadır (Özgür, 2009:87).

IMF tipi istikrar programlarının temel odak noktasının ödemeler dengesi açığı ve fiyat yükselişlerini yansıtan toplam talep ve toplam arz arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmak olduğı daha önce de vurgulanmıştı. Programların daha çok talep yönlü politikalar yönlü politikaları önerdiği görülmektedir. Fakat son dönemlerde özellikle 1990 sonrası, IMF arz faktörlerinin önemini anlamış ve istikrar programlarında, üretim

darboğazlarını ve kaynakların kullanımını geliştirici politika araçlarını kullanmaya başlamıştır. Fakat gene de IMF programlarında talep faktörlerine arz faktörlerinden daha fazla önem verildiği de gözden kaçmamaktadır (Topallı, 2006:149).

Resmi bir IMF programında, bir ülke için kantitatif özel makro ekonomik performans hedefi belirlenebilmektedir. Bu hedefler ülke ile IMF arasında programın devamı ya da sonlanması hakkında rol oynamaktadır. Bu kantitatif performans hedefinde dört ana unsur mevcuttur Bunlar (Parasız, 2002:159);

- i. Kamu sektörünün dış borçlanmasında maksimum artış sağlanması,
- ii. Merkez Bankasının tuttuğu uluslararası rezervlerde minimum artış sağlanması,
- iii. Kamu sektörünün borçlanabileceği maksimum miktarının artırılması,
- iv. Kamu sektörü tahvilleri dahil, merkez bankasının net iç aktiflerinde maksimum artış sağlanmasıdır.

Fischer' e göre IMF programları ödeme dengesinin uygulanabilirliğini yenilemek için dizayn edilmiştir. Genellikle, fon programları ekonomik büyüme için gerekli olan makro ekonomik istikrarı yeniden sağlanması için vardır. Stiglitz' in tersine, Fischer, programların IMF ile üye ülke hükümetleri arasında müzakere sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Hatta Breetton Woods sisteminden sonra sistemini çöküşünden sonra IMF'nin rolünün değiştiğini ve istikrar programlarının kalbinde mali önlemlerle yer aldığını vurgulamaktadır (Fischer, 1997:23-24). Yüksek enflasyondan, ödemeler dengesi sorunlarından, geniş mali açıktan yada mali daralmadan sıkıntı çeken ülkeler için IMF politikaları kaçınılmazdır. Bu sebeple birçok sayıda ekonomistlerin genel görüşünün IMF'nin gelişen ödemeler dengesi durumunda başarılı olduğudur. Ayrıca Krueger' e göre, daha önce programları uygulayan kontrol grubuyla karşılaştırıldığında, IMF programları ortalama şu sonuçlara sahiptir (Krueger, 1998:1993);

- i. Ödeme dengesi durumunda ilerleme,
- ii. Cari hesap dengesinde ilerleme,

- iii. Enflasyonist durumda, çok önemli olmasa da küçük bir indirim,
- iv. Üretimdeki büyümede üzerine kısa dönemli sonuç yaratmak olarak sıralanabilir. Ayrıca IMF'nin, yurtiçi kredilere koyduğu limitin "Crowding Out" etkisiyle özel sektörün kredi talebini kesintiye uğratması için KKBBG hedefini tutturmaya ve özel sektörün sıkışmasını engellemeye yöneliktir.

IMF istikrar programlarına yönelik birçok eleştiri de yapılmaktadır. Özellikle, IMF programlarının bir problemi, dış dengeyi düzeltirken geçici de olsa enflasyon artışı yaşanmasıdır. Çünkü devalüasyon içeren istikrar çabaları genellikle enflasyonist baskı oluşturmaktadırlar. Devalüasyon ve yüksek faizler kamu reel borç servisini arttırarak, kamu borçlanma gereğini arttırır. Böylece istikrar girişiminde istenmeyen sonuçlar oluşmaktadır. Burada Ortodoks politikaların ücret ve fiyat kontrolleriyle birleştirilmesi enflasyonun geri dönüş etkisini kırarak ve Ortodoks politikaların daha etkin olmalarını sağlayacaktır. IMF programlarının en çok eleştiri toplayan yönlerinden birisi ise, programlarda Heteredoks öğelere pek fazla yer verilmemesidir (Bahçeli, 1994:13). Özellikle programın uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, kısa dönemde durgunluğa neden olduğu, uzun dönemde ise büyümeyi olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Krueger' in ise IMF hakkında yapmış olduğu eleştiriler şöyledir (Krueger, 1998:2000);

- i. Ülkelerin durumları hesaba katılmadan aynı çare reçetelerini önermeleri,
- ii. Programların etkisinin büyüme karşıtı olması,
- iii. Toplumun büyük kesimini oluşturan düşük gelirler üzerinde negatif etkiye sahip olmaları,
- iv. Ticari bankalara vermiş oldukları düşük faizli kredilerin ahlaki tehlikeye yol açması,
- v. Alternatif çözümleri görmeyen fonun piyasaya yönelik, serbest girişim düşüncesinin varlığı
- vi. Gelişmekte olan ülke hükümetlerinin görüşleri hakkında ilgili olmaması,
- vii. Zengin ülke hükümetlerini etkileme eksikliği yaşamasıdır.

Bunların yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler arasında IMF programlarının en çok tartışmaya neden olan noktalarından birisi de, IMF' ye göre dış dengenin her zaman fazla talep ve kredi genişlemesi sonucu bozulduğu yaklaşımdır (Parasız, 2002:162). IMF' ye göre tek çözüm kredilerin kısıtlanması ve yurtiçi talebin baskı altına alınmasıdır. IMF'nin, koyduğu katı performans koşulları nedeniyle programlar devamlı kesintiye uğramakta ve bu ise, IMF programlarının tartışılmasına neden olmaktadır.

Fonun verimsiz alanlara yönelmiş olması ve bununda faydadan çok zarar getireceği diğer bir eleştiridir. IMF programları sadece istikrar değil, aynı zaman da yapısal tedbirler içermektedir. Fonun bu yapısal unsurları da tartışılmaktadır. Yapısal değişikliklerin düzeni ve gidişi ülkelerin geleceklere üzerinde etkilere sahiptir. Gerekli altyapı oluşturmadan IMF tarafından yapılan hızlı özelleştirme özel monopollere neden olmaktadır. Stiglitz' in de ileri sürdüğü gibi, IMF tarafından zorla yaptırılan özelleştirme çalışmaları donanımsız olan gelişmekte olan ülkelere pahalıya mal olmaktadır (Stiglitz, 2002:54). Ayrıca IMF'nin ticari bankalara düşük faizli kredi vermesinden dolayı ahlaki riziko ortamı yaratılmaktadır. IMF çalışanlarının, fon programlarını ekonomik açıdan farklı ve tasarruf önlemleri olan ülkelerdeki makro ekonomik istikrarı korumak için kullansa da, IMF programları toplumun büyük kısmı üzerine negatif etki yapmaktadır (Özgür, 2009:93).

IMF Programların başarılı olabilmesi için iki performans kriterinin olması lazımdır. Rezervler ya da dış borçlanma gibi yabancı paraya dayalı değişkenlerin izlenmesi ve yurtiçi krediler, kamu açıkları gibi yerli paraya dayalı değişkenlerin izlenmesidir. Ayrıca IMF programlarının daraltıcı etkilerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Dış kısıtların kaldırılması ve daraltıcı politikaların yaratacağı işsizlik, fakirlik, firmaların batması ve finans sisteminin çökmesi gibi sorunların sonradan düzeltilmesi zor olduğu anlaşılmaktadır. (Bahçeli, 1994:14-15). IMF programlarının 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren eleştirilere maruz kalması fona olan güveni de gitgide azaltmıştır. Bu yüzyılın başındaki tüm bu eleştiriler gösteriyor ki, daha saydam ve objektif fon oluşturulması için programların yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç olduğu vardır.

1.5. Ekonomik Krizlere Karşı Alınabilecek Önlemler

Ekonomik krizlere karşı birçok önlem çeşidi bulunmaktadır. Krizlere karşı alınacak önlemler mikro ve makro önlemler olmak üzere iki grupta toplanabilmektedir. Makro önlemler ekonominin uzun dönemli istikrarını sağlayan ekonomik göstergelerin düzenlenmesine yönelik önlemlerdir. Makro önlemlerin başında siyasal istikrarın sağlanması gelmektedir (Aktan ve Şen, 2001:1229). Siyasi sorunların ülkede krize neden olan bir gösterge olduğu daha önce de vurgulanmıştı. Bu sebeple, siyasi partilerin kanunun çağdaş demokrasilere ve ülke ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesi, içeride ve dışarıda güvenilir bir politika uygulanması gerekmektedir. (Karagül, 2001:191).

Diğer makro ekonomik önlemler ise, ekonomide düzen, güven ve istikrarı temin edecek yapısal reformların gerçekleşmesidir. Mali ve parasal disiplini sağlayacak anayasal-yasal-kurumsal düzenlemeler yapılmalı, düzenleyici ve gözetleyici kurumların güçlendirilmelidir. Ayrıca kamu borçlanmasında disiplin korunmalıdır. İlk önce personele dönük rejim üzerinde durulmalıdır. Kamu çalışanlarında verimlilik ve denklik gözetilen yeni bir ücret politikası seçilmeli, israfa kaçan lojman, tatil köyleri, makam arabaları ve temsil ile karşılama giderleri de en alt seviyeye indirilmelidir (Karagül, 2001:193). Diğer önemli bir husus ise hükümetlerin, para ve maliye politikalarını uygularken daha seçici davranması gerektiğidir. Özel sektör faaliyetlerini ve üretimi dikkate alınmalı, kamuya ait harcamalarda daraltıcı politikalara gidilmelidir.

Vergi bazında önlemlerde vergi sistemi, tarafsızlık, basitlik, adalet, genellilik, istikrar ve etkinlik ilkeler çerçevesinde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. Bu bağlamda artan oranlı vergi politikası yerine düşük seviyelerde sabit oranlı vergilendirmeye gidilmesi önerilmektedir (Savaş, 1998:251). Ayrıca vergi kalemlerinin azaltılması ve uygulamaların sadeleştirilmesi, başvuru olan diğer bir vergi önlemdir (TOBB, 1995/6:274-275). Bununla birlikte, esnek kur sisteminin döviz piyasalarında oluşacak spekülasyon ataklara karşı tampon görevini yerine getirebilmesi için uzun dönemde faiz ile döviz kuru gelişmelerinin sağlıklı bir zemine oturtulması gerekmektedir (Aktan ve Şen, 2001:1229). Esnek kurlar ancak uygun parasal politikalarla desteklendiği takdirde etkin işleyebilmektedir ve merkez bankasının nihai ödünç verici olarak

hareket etmeye istekli olması da kurların başarısı için önemlidir. Esnek kurların dış krediörlerin panikleriyle başa çıkmada yardımcı olamayacaklarına da dikkate edilmelidir (Delice, 2003:72).

Mikro bazda alınabilecek önlemlerle, firma bazında alınması gereken önlemleri kast edilmektedir. Mikro önlemlerin başında, “toplam kalite yönetimi” kavramının iyi algılanıp, ciddi şekilde uygulanması için çaba sarf edilmek gelmektedir. Diğer mikro önlemler ise, yeni yönetim tekniklerinin (stratejik yönetim, sinerjik yönetim, insan kaynaklarının yönetimi alanında yeni teknikler) organizasyonda etkin rol alması, değişim mühendisliği tekniğinden yararlanarak organizasyonda yüksek kalite, düşük maliyet, hız, etkin hizmet amaçları doğrultusunda radikal değişimler yapılması olarak sıralanmaktadır. (Aktan ve Şen, 2001:1229).

Devletin kriz dönemlerinde önce yurt içine yönelik düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bunun içinse aşağıda sayılan önlemlerin alınmasına vurgu yapılmaktadır (Mishkin, 2001:13):

- i. İhtiyatlı düzenleme ve denetleme,
- ii. Muhasebe ve kamuoyunu aydınlatma standartları,
- iii. Piyasa esaslı disiplin,
- iv. Sermaye kontrolleri,
- v. Kamu mülkiyetindeki finansal kurumların sistemdeki rolünün azaltılması,
- vi. Dış borçlanma üzerine kısıtlamalar konulması,
- vii. Para politikası ve fiyat istikrarı,
- viii. Döviz kuru rejimleri ve döviz rezervleri gibi alanlardır.

Sonuç olarak, küreselleşmenin de etkisiyle, yaşanan krizler artık ülke sınırlarını aşmış, uluslararası alanda etkisini göstermeye başlamış ve krizlerle ülkelerin kendi başına regülasyon yapılarını değiştirme çabaları, bir süre sonra sağlam-güvenilir ulusal mali sistemler ve istikrarlı bir uluslararası mali sistem için regülasyon politikalarını, kurallarını ve standartlarını saptamaya çalışan bir dizi bölgesel ya da uluslararası kurumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece kriz dönemlerinde uygulanması gereken politikaları gündeme gelmiştir (Delice, 2003:74).

BÖLÜM 2: EKONOMİK KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ

Yaşanan ekonomik krizlere karşı birçok politika önerileri ortaya atılmaktadır. Bu kapsamda tedbir olarak ele alınan önlemlerden bir tanesi ise vergilere yöneliktir. Vergilerin kriz dönemlerinde ne denli etkili olduğu kuşkusuz birçok iktisatçı tarafından kabul görmektedir. Çalışmanın özünü oluşturan bu düşüncenin geçerliliğini ispat etmek amacıyla bu bölümde kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi önlemlerine yer verilmiştir. Bu sebeple çalışmanın birinci kısmında iktisat düşünürlerinin ekonomik krizlere ve vergi politikalarına bakış açılarından bahsedilecek olup, ikinci kısımda ise ekonomik kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi politikaları hakkında açıklamalara yer verilecektir.

2.1. İktisat Literatüründe Yer Alan Görüşlerin Konjonktür Hareketleri Ve Vergilere Bakışı

Kriz kavramı, iktisadi terminolojide, konjonktürdeki yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun veya kısa bir bunalım ya da daralma evresine geçişi ifade etmektedir. İktisadi kriz kuramcıları da çoğunlukla kriz kavramını bu yönde değerlendirmiştir (Yılmaz ve diğ., 2005:78). Bu sebeple kriz kavramı, daha çok konjonktür teorileri içerisinde ele alınmakta ve iktisadi dalgaların çöküş evresi olarak incelenmiştir. Bu kısımda ele alınacak olan iktisat düşünürlerinin krizlere bakış açıları da bu yönde incelenecektir.

Konuya iktisat tarihi perspektifinden bakıldığında, Ortaçağın başlaması ile siyasal, düşünsel ve ekonomi hayatında birçok gelişmeler meydana geldiği söylenebilir. Verginin kullanımı ve amacı ile ilgili de bir dizi değişiklikler olmuştur. Fakat zamanla oluşan otoriter zayıflama, uzun süren savaşlar, haclı seferleri gibi nedenlerden hem siyasal alanda hem de ekonomik alanda ciddi daralmalar oluşmuştur (Ertekin, 2006:46). Fakat kriz ve konjonktür teorisinin iktisat ilminde ağırlıklı yerini alması daha çok Yeniçağ ile başlamıştır. Bu dönem, Ortaçağın feodal düzeninin yıkıldığı, Merkezi krallıkların kurulduğu, Rönesans ve Reform hareketlerinin hız kazandığı, ekonomik hayatta ciddi ilerlemelerin kaydedildiği bir dönemdir. Dönemin en ayırt edici özelliği ise, beşeriyetin ilk olarak iktisat üzerine düşünsel ve bilimsel anlamda

ciddi olarak eğilmiş olması ve günümüz iktisat okullarının temelleri de bu dönemde ortaya atılmasıdır (Ertekin, 2006:48). İlk başta Merkantilizm iktisat ekolü ortaya çıkmış ve son dönemde de liberal ekonomik dönemin temsilcilerine kadar ekonomi hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bir sonraki alt başlıkta iktisat literatüründe yer almış görüşler baz alınarak ekonomik krizler ve vergilere ilişkin fikirlere yer verilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Merkantilist İktisat Yaklaşımı

İlk iktisat ekolü olarak bilinen ve 16. Yüzyıl ile 18. Yüzyıl arasında ortaya çıkan ve iktisadi anlamda gelişmeleri izleyen döneme, Merkantilist Dönem denilmektedir. Ekonomik olayların bir bütün olarak bir birleriyle ilişkili ve tutarlı olarak ele alan Merkantilist görüş, “arz yönüne ağırlık veren” bir iktisat ekolüdür. İktisat biliminin ortaya çıkmasında Merkantilizm görüşünün önemli katkıları olmuştur. Merkantilizmle birlikte iktisadi olaylarla ilgili yeni düşünceler geliştirilmiş, para, faiz, dış ticaret, devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesi, korumacılıkla ilgili yeni görüşler sürülmüştür (Güngör, 2009:3). Yeni ticari kapitalist sınıfın ideolojisini yansıtan bir “politik iktisat sistemi” olarak var olan görüş, ulusal devletlerin iktisat politikası ilkelerini belirlemiş ve politik iktisat terimi ilk kez Merkantilistler tarafından kullanılmıştır (Kazgan, 2002b:35).

Merkantilizm esası devlet idaresine dayanmakta ve ekonomi politikası hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Bu dönemde güçlü olmanın kriterlerinden biri ise, hazinenin büyümesidir. Bunun için de dış ticaret dengesinin pozitif olması, yani ithalattan çok ihracat yapılması gerektiği için hükümdar ile tacirler arasında çıkar birliği olmuştur (Savaş, 1997:138). Merkantilistler, hem ulusal hem de uluslararası ticaretin ulusal zenginliği arttıran tek uğraş olduğunu kabul etmişlerdir (Savaş, 1997:223).

Merkantilistlerin gözlemlerine göre, bir milletin zenginliği o ülkenin sahip olduğu altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin çokluğuna bağlıdır. Bu yüzden merkantilistler, ülkeye çok miktarda değerli maden girmesini teşvik etmişlerdir. Ayrıca yurt dışına maden çıkışını engellemek için de yüksek oranda gümrük vergileri koymuşlardır. Merkantilistler bir milletin zenginleşmesi, devletin iktisadi hayata müdahalesi ile

gerçekleşmesini savunmaktadırlar. Ayrıca çok sayıda iktisadi düşünce tarihi araştırmacıları Merkantilizmi kapitalizmin kurumsallaşmış ilk aşaması olarak görmektedirler (Eker ve diğerleri, 2005:17).

Merkantilist düşüncenin temelinde üç felsefe yatmaktadır. Bunlar şunlardır (Erkan, 2004:1):

- i. Mercantilismus:Paraya dayalı ticaret felsefesi
- ii. Nationalismus:Milliyetçi müdahaleci felsefe
- iii. Kolonialismus: Kolonializm istilacı felsefedir.

Tekelioğlu (1993)'na göre ise, Merkantilist görüşün dayandığı görüşler şöyledir: birinci faktör, milli ve güçlü devlet ilkesidir. İkinci görüş ise, kazanç tutkusu ve kıymetli madenlere sahip olma tutkusudur. Son olan üçüncü görüş de, dış ticaretin gerekliliğidir. Bu üç ilke birbirinden bağımsız olarak ele alınması gerekmektedir (Güngör, 2009: 4).

Merkantilistlerin para arzını artırıcı ekonomi politikasına yönelmeleri nedeni ise, üretimin hızlanmasını sağlamak ve bu yoldan milli ekonominin gücünü arttırmaktır. Merkantilistlerin üretimi teşvik etmek amacıyla bir anlamda enflasyonist bir gelişme modeli denedikleri ve kısmen de başarıya ulaştıkları söylenebilir (Kumbaracıbaşı, 1976:29). Onlara göre, çağın şartları gereği aynı ekonomiden para ekonomisine geçiş, ticari çıkarları gerçekleştirmek nedeniyle olduğundan, ulusal devletlerin gücünün devamı için ordu beslenme, artan üretimi genel fiyat seviyesi düşmeden satabilmek için para arzının gerçekleşmesi gerekiyordu. Eğer para arzı genişlemezse, genel fiyat seviyesi düşecek ve gerçek faiz haddi, parasal faiz haddinden daha yüksek olacaktır. Burada alacaklıların kazanması, borçluların kaybetmesi söz konusu olabilir. Böylece ekonomide deflasyonist bir durum ile karşı karşıya gelinebilir. Ancak para arzı genişler ve genel fiyat seviyesi yükselirse, borçluların kazanması söz konusu olabilirdi (Kazgan, 2002b:44). Sonuçta Avrupa'ya deniz aşırı ülkelerden devamlı olarak değerli madenlerin gelmesi sonucu genel bir enflasyon başlamış ve pek çok ülkede paranın satın alma gücü düşmüştür. Ancak bu durum ülke ekonomilerinin bir kriz ile karşı

karşıya kalmaları riskini doğurmuştur. Sonuçta sadece para miktarını çoğaltmakla üretimin ve refahın arttırmanın yolu olmadığı anlaşılmıştır.

Merkantilist vergi felsefesi de bu görüşler üzerine kurulmuştur. Ticaretin gelişmesi, zenginliğin ve güçlülüğün artması için vergi politika aracı olarak kullanılmıştır. Buradaki zenginlik bireylerden çok devletin zenginliğidir. Devletin zengin olması, kişilerin huzurlu ve mutluluğudur. Bunun için de vergiler ve gümrük tarifeleri sık sık kullanılmıştır (Hamitoğulları, 1975:13). Merkantilist düşünörlere göre vergi, bireylerin can ve mal güvenliğini sağlayıp ve bireyleri himayesi altında bulundurmasının karşılığı olarak tahsil edilmelidir. Buradan hareketle de vergi gelirleri devletin sürekli gelirleri arasına ilk defa girmiştir (Ertekin, 2006:50).

Merkantilizm savunucularından olan Petty bazı vergileme ilkelerini benimsemiştir. Ona göre vergiler, sabit oranlı vergiler ve gelir dağılımını etkilemeyecek biçimde olmalıdır. Ayrıca alınacak olan vergiler ölkede üretimi için harcanırsa, vergi verenlerin refah seviyesi aynı oranda kalacak ve mevcut gelir toprak sahibinden ve tembel olandan zanaatkar ve çalışkan olana aktarılması sağlanacaktır (Savaş, 2000:173).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere Merkantilizm, ekonomide devlet müdahalesine, ihracatın arttırılıp, ithalatın azaltılmasına, nüfus artışına, dış ticaret yolu ile değerli madenlerin yurtiçine biriktirilmesine taraftar bir görüştür. Geniş bir sömürge imparatorluğu olması sayesinde endüstriyi kurmak için gerekli kapitali sağlamış olan ve geniş pazarlara sahip olan İngiltere’ de ilk önce sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Fakat zamanla Merkantilizme tepkiler yoğunlaşmıştır (Ekonomi Ansiklopedisi, 1991:156). İngiliz Merkantilizmde vergileme önem arz etmektedir. İngiltere’ de vergi politikası, ithalatı kısıtlayıcı, ihracatı teşvik edici yönde uygulanmıştır. 1850’li yıllara kadar başarı ile uygulanan bu politikalar sayesinde İngiltere dünya ticaretine hakim konumda olmuştur (Erkan, 2004:1). İngiliz merkantilizmde devlet müdahalelerinden kurtulmak amaç edinmiştir.

Aynı dönemde Almanya’ da bazı istisnalar dışında, dış ekonomik ilişkileri ticaret ve ödemeler dengesi gibi sorunlarla çok az ilgilenmiş ve ağırlığı yurt içi tarım ve sanayi faaliyetlere vermiştir. Bu gibi farklılıklar sebebiyle Almanya’ da yer alan Merkantilist görüşe “Kameralizm” adı verilmiştir (Erkan, 2004:2). Kameralistler, devlet hazinesinin

ve mallarının en iyi şekilde nasıl korunacağı üzerinde durmuşlardır. Süreklilik arz eden kamu gelirleri sıralanmış ve vergi gelirleri de bu sıralama içerisinde yer almıştır. Amaç ülke nüfusunu, ekonomik ve mali gücünü arttırmaktır. Yeniçağda vergi, olağan üstü bir kamu geliri olmaktan çıkıp devletin sürekli gelirleri arasındaki yerini almıştır. Müdahaleci devlet anlayışıyla beraber vergiler kamuya gelir sağlama fonksiyonunun ötesinde ekonomik ve siyasi müdahale aracı pozisyonuna gelmiştir (Ertekin, 2006:50). Alman merkantilizmi devletin ekonomiye geniş şekilde müdahale etmesini, gümrük tarifelerinin ve vergilerin yoğun biçimde kullanılmasını altın ve gümüşün yurt içine geniş oranda biriktirmek suretiyle ulusal zenginliğin arttırılmasını istemişlerdir (Savaş, 1997:163-164).

Fransa’ da ise, Merkantilist görüş, “Colbertilizm” olarak adlandırılmaktadır. Colbertilizm’de vergi politikası özde diğer merkantilist ülkelerden farklı olmamıştır. Bu dönemde merkantilist uygulamalar başarılı olmuş, ancak tarım kesimi ihmal edilmiştir. Diğer aksayan bazı yönlerin (örneğin, taille adlı dolaysız verginin aşınması sonucu Fransız maliyesinin güç duruma düşmesi gibi) etkisiyle de yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Böylece “Fizyokrazi” adı verilen yeni bir iktisadi düşünce doğmuştur (Erkan, 2004:2). Fransız Merkantilizmi, devlet müdahaleleri kurumsal hale gelmiştir.

2.1.2. Fizyokrat İktisat Yaklaşımı

Fizyokrazi, Merkantilizmin müdahaleci devlet anlayışına karşılık olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişmiş ve çok kısa süreli etki yaratan düşünsel anlamda kendisinden sonra gelen Klasik İktisada esin kaynağı olmuş bir doktrindir. Fizyokrazi, ekonomi ilminin ilk sistemli ve kendi içerisinde tutarlı görüşlerini kapsamakta ve bu nedenle bir okul (ekol) olarak değerlendirilmektedir (Pekin, 1991:206). Bu doktrine göre, toplumsal ve ekonomik ilişkileri ilahi bir güce sahip olan doğal düzen sağlamaktadır. Toplum, verimli ya da üretici sınıf olan çiftçiler, toprak sahipleri ve kısır sınıf yani tüccar ve sanayiciler şeklinde üç sınıfa ayırmış; bu sınıflar arasında üretimde net hasıla yaratan tek sınıf olarak çiftçileri, tek verimli alan olarak da tarım ürünlerini görmüşler ve tarım ürünleri ile çiftçilerin vergilendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Ertekin, 2006:51).

Artan kamu harcamalarını karşılamak için, çeşitli vergilere ihtiyaç duyulmakta; bu vergilerin konulması da doğal düzeni bozabilmektedir. O yüzden kamu harcamalarının azaltılması, toprak rantı elde eden kimselerden alınacak vergilerin hem kolay, hem de tahsil masrafı açısından daha tasarruflu olacağı öne sürülmüştür. Tarım sektörünün vergilendirilmesi sonucu ise, vergi kısır iktisadi sektörlerden değil, yansıma yoluyla tarım sektöründen elde edilen safi hasılat üzerinden almak zorunda kalınacaktır (Ertekin, 2006:51).

'Single Tax' adı da verilen arazinin vergilendirilmesi fikri, Henry George tarafından 1879 'Progress and Proverty' isimli kitabında ele alınmıştır. Daha iyi ekonomik düzen kaygıları George'nin arazi vergisi fikrinin harekete geçirmiştir. George, anormal mülkiyet ve talebin bozulması arasındaki zıt şoklardan kaygı duymuş ve arazi sahiplerinin, genel ekonomi üzerindeki hızlı büyümeden elde edeceğinden daha fazla yarar sağlayacağını savunmuştur. Modern ekonomik araçların kullanılması ile George'nin toprağın vergilendirilmesinin tartışması daha fazla anlaşılabilir. Ona göre, öncelikle arazi kiralama piyasasındaki arz ve talep dikkate alınmalıdır. Çünkü göçlerin nüfusu arttırması ve teknolojik ilerlemeler büyüme için gerekli gelire neden olmakta, zamanla toprak talebi de artmaktadır. Ancak toprak miktarı sabittir ve toprağın arzı inelastiktir. İnelastik arz ve talepteki hızlı artışlar, toprak kiralamaları üzerinde daha geniş artışa neden olmaktadır. Böylece zaten zengin olan toprak sahipleri, ekonomik büyüme ile daha zengin hale gelmektedir (Malkhiw, 2003:170).

Fizyokratlar bir anlamda "liberalizmin" hazırlayıcısı olarak nitelendirilebilmektedir. Ancak benimsedikleri liberal görüş, serbest piyasa mekanizmasından çok doğal düzene dayanmaktadır. Ayrıca onlara göre vergi sistemi, tek ve dolaysız vergilerden oluşmaktadır. Verginin tarımdan alınmasının nedeni ise, tarımın safi hasıla veren tek alan olmasıdır. Yapılacak tek şey, safi hasılayı vergiye tabi tutmaktır. Böylece bunun dışında alınacak herhangi bir vergi, milli ekonomiye külfet olmayacaktır. Çiftçilerden başka bir sınıfı vergilendirmek, tarım vasıtasıyla elde edilen bu hasılatların kullanılması sonucu gelir elde edenlerin vergilendirilmesi demek olacaktır. Bu ise dolaysız vergi niteliğinde olmaktadır (Erkan, 2004:4). Onlara göre diğer sektörlerin

vergilendirilmesi gereksiz ve masraflıdır. Çünkü bu vergiler tarım sektörünün üretim hasılasından ödenecektir (Kumbaracıoğlu, 1976:43).

Onlara göre, sanayi bir değer yaratmak üretimi daha hantal ve değersiz hale getirmekteydi. Devlet müdahalesinin en güçlü araçlarından biri olan vergilendirme cephesinde de benzer şekilde sanayi ve ticaret kesintilerden muaf tutulmalıydı. Vergilendirmenin doğru olarak uygulanabileceği değer yaratan tek üretim faaliyetinin tarım olması sebebiyle sanayiye vergilendirmenin sadece toprağı dolaylı bir biçimde vergilendirmek anlamına geliyordu ve bu daha masraflı olacaktır. Yani Fizyokrasinin finansal kuralı yalnızca toprak üzerine uygulanacak bir vergiydi (Erim, 2007:93).

Devletin görevi, dış saldırılara karşı ülkeyi savunma temeli görevi ile birlikte insanların doğal haklarını korumaktır. Devlet, asli görevini yerine getirmeli ve iktisadi hayata müdahalesi tabii kanunların işleyişini engelleyecektir. Devlet mekanizmasının bünyesinde bağlı olarak kamu harcamaları artacak ve ilave vergiler konulacaktır. Vergilerin artırılması karları ve dolayısıyla yatırımları azalmasına neden olacaktır. Yatırımların azalması ise iktisadi gelişmeyi olumsuz etkileyerek, ekonomik konjonktürün negatif yönde hareket etmesine zemin oluşturacaktır (Ersoy, 2008:266).

Fizyokratlar, tabii düzen ile ilgili çalışmaları iktisadi düzenin bütünü kavramak, mantıklı ve tutarlı bir düşünce içinde açıklamak yolunda yapılan ilk denemedir. Bu ilk deneme, aynı zamanda iktisat teorisinin de başlangıcını oluşturmaktadır (Kazgan, 2002b:65). Fizyokratlar, ekonomide arz ve talep arasındaki dengesizliklerin geçici olduğunu ve bu dengesizliklerin piyasa mekanizması içinde kendiliğinden giderileceğini, dolayısıyla müdahalenin gereksiz olduğu savunmuşlardır. Taraftarları, tek verimli faaliyet alanı olarak tarımı görmüşler ve ülkenin zenginliğini bu alandaki hasıla artışına bağlamışlardır. Ayrıca Fizyokratlar da Merkantilistler gibi, üretime yani arza ağırlık vermişlerdir (Eker ve diğerleri, 2005:17).

Fizyokratlara göre, ekonomik sistemin temelini kişisel çıkar (self interest), ilkesi oluşturmaktadır. Onlara göre, insan davranışının yarar ve zararlarını hesaplar ve diğer insanlarla işbirliği yapmanın gerekliliğini kabul ederler. Merkantilist görüşün tersine, serbestiden yana bir iktisadi görüştür ve ticarete aynı gözle bakmazlar. Yani ticaretin gelişmesinden yana değildirler. Çünkü ticaret mala karşı mal vererek yapılan bir

faaliyettir ve değer oluşturmaz (Güngör, 2009:5). Bu açıdan da Merkantilistlerle Fizyokratlar arasındaki fark çarpıcıdır. Ayrıca fizyokratlar, iktisat tarihinde ilk defa ekonomik olayların oluşumunu açıklayacak genel yasaların mevcut olup olmadığını araştırmışlar ve bunu yaparken de iktisatta ilk defa “Ekonomik Tablo” ile şekillenen soyut analiz örneğini kullanmışlardır (Savaş, 2000:229).

2.1.3. Klasik İktisat Yaklaşımı

Modern iktisat bilimine dayanarak oluşturulan Klasik İktisat teorisi, üretim yönlü yani arz ağırlıklı bir teoridir. İktisat biliminin kurucusu kabul edilen Adam Smith ve onu izleyen David Ricardo, Thomas Masthus ve John Stuart Mill gibi iktisatçıların önderliğini yaptığı klasik iktisadi teori kendinden önceki teorilerin aksine bireye ve bireysel girişimciliğe önem vermiş olup, devletin faaliyet alanının sınırlı tutulmasını savunmuştur (Eker ve Diğerleri, 2005:17-18). Bu görüş, liberal iktisadi düşünceyi sistemleştirmiş ve serbest girişimciliği (piyasa ekonomisini) savunan bir görüş olarak iktisat literatüründe yerini almıştır.

Adam Smith, insan doğasının değişmez temeli olarak kendi çıkarlarını çoklaştırmasını savunmuştur. “Görünmez El” yarasını ortaya koymakta ve bu doğal yasa ile güdülenen insanın, kazanç dürtüsüyle kendi çıkarlarını izlerken, toplum adına da en iyi sonucu alınacağını anlatmaya çalışmıştır. Hatta ki bu insan sonrada “Homo Economicus” olarak adlandırılmaktadır (İşgüden ve Köne, 2002:98). Bu yasayı esas alan Klasik iktisatçıları, devletin ekonomide mümkün olduğu kadar az rol almasını yani “Jandarma Devlet” görevinde olmasını savunmuşlardır. Devletin sadece güvenlik, savunma, diplomasi ve adalet alanlarında aktif rol alması gerektiği görüşüne sahiptirler. Bunun yanı sıra denk bütçe kavramı üzerinde yoğunlaşmışlardır. Buna göre, bütçe açığı kadar bütçe fazlası da olumsuz karşılanmaktadır. Çünkü bütçe fazlası özel tasarrufların daraltılması pahasına sağlanmaktadır. Bu ise toplam yatırım hacmini azaltacak ve dolayısıyla ekonominin uzun dönemli gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir (Güngör, 2009:5). Klasikler bütçe açıklarının kısa vadeli borçlanmalarla karşılanmaması prensibini benimsemektedirler. Kısa vadeli borç piyasası, para piyasasıdır ve devletin banka sistemine karşı borçlanması toplam para arzını arttırabilmektedir. Bu ise enflasyonist baskılara yol açabilmektedir (Türk, 2007:4).

Ayrıca onlara göre, tüketim ve tasarruf fonksiyonlarını faiz oranı belirlemektedir. Yani tasarruf faizin fonksiyonudur (Aktan, 2004: 12).

Görünmez El olgusu ekonominin kendi kendine harekete geçirmekte ve piyasada ekonominin daha sağlıklı işleyebilmesi için bir rehber görevini üstlenmektedir. Adam Smith kitabında Görünmez El kavramını şöyle açıklamaktadır: Hükümetlerin doğal olarak ayarlanmış olan arz ve talep fiyatlarını engellemesi ya da bir müdahale etmesi sonucu Görünmez Elin hane halkı ve firmaların ekonomik düzene katılma konusundaki fikirleri etkileme yeteneği engellenecektir. Bu ise vergilerin kaynak dağılımını neden bozduğu sonucunu açıklamaktadır: Vergiler, fiyatları ile hane halkı ve firmaların kararlarını bozmaktadır. Bu ise politikacıların fiyatlara direk müdahalesinin daha büyük zararlara neden olduğunu açıklamaktadır. Bu durum kominizim de başarısızlığının bir nedeni olarak görülmektedir (Mankiw, 2003:10).

Klasik kuram, bütün piyasalarda tam rekabet koşullarının geçerli olması, her arzın kendi talebini yaratması, ücret, faiz ve fiyatların esnek olması ve miktar kuramının geçerliliğini temel alan varsayımlar üzerine kurulmuş olup, ekonomi alanında önemli sonuçlara varmıştır (Ataç, 2006:5). Klasiklere göre, tam rekabet koşullarının geçerli olması, faiz oranı ile mal fiyatlarının esnek olması ve her arzın kendi talebini yaratması varsayımlarının geçerli olduğu bir ekonomi daima tam istihdamda bulunacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinde ne yükselme (enflasyon) ne de alçalma (deflasyon) yönünde dalgalanmalar olacaktır (Savaş, 1982:74). Ayrıca serbest piyasaların iktisadi alanda özgürlüğün taşıyıcısıdır ve kendisine hareket noktası olarak tam rekabet modelini almaktadır (İşgüden ve Köne, 2002:99).

Klasikler “Paranın Miktar Kuramı”nı benimsemiştir. Bu, paranın miktarıyla değeri arasındaki ilişkiyi ilk defa ortaya koyan bir yaklaşımdır. Esasını değer teorisinden alan kuram, paranın değerini gösteren fiyatlar genel düzeyinin aynen bir malın fiyatının benimsenmesinde olduğu gibi para arz ve talebine bağlı bulunduğunu kabul etmektedir. Para arzı sabit tutulduğunda paranın değeri doğrudan doğruya dolaşımında bulunan para miktarı tarafından tayin edilecektir. Diğer bir anlatımla, fiyatlar genel düzeyiyle para arzı arasında doğrusal bir ilişkinin mevcut olduğu ileri sürülmektedir (Orhan, 1995:5). Onlar reel büyüklüklerle fiyatlar genel düzeyi arasında hiçbir

bağlantının olmadığını ileri sürmüşlerdir, buna ise dikotami yaklaşımı adını vermişlerdir (Ataç, 2007:7).

Klasik görüşün kurucusu Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adını verdiği eseriyle hem iktisadi ve mali düşünceyi, hem de uygulamayı uzun süre etkilemiştir (Ulusoy, 2003:36). Bu eserde Smith, devlet gelirlerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır ve kamu gelirlerinin büyük kısmının vergi gelirleri yoluyla karşılanması gerektiğini ileri sürerek bir ayırım yapmıştır: doğrudan doğruya hükümdar ya da devlet tarafından elde edilen gelirler ve vergi gelirleri vs.dir (Erkan, 2004:5). Smith'e göre, devlet görevleri içinde sadece savunma masrafları halktan toplanan vergilerle ödenmelidir. Birinci vergi ayırımında kamusal ihtiyaçları karşılamada hükümdarların kullandığı kaynaklardan elde edilen gelirler teşkil edilmektedir. İkinci grup vergilemede ise, halkın gerçek gelirlerinden alınan vergilerdir ve devletin gerçek ihtiyaçlarını karşılayacak niteliktedir. Ayrıca Smith, dört vergileme ilkesinin olması savunmaktadır. Bunlar, eşitlik, belirlilik, ödeme kolaylığı ve tahsilatın ekonomik biçimde yapılması gerekliliğidir.

David Ricarda ise, vergi konusunda iki sorun üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar verginin yansımaları ve vergi yüküdür. Ona göre, rant üzerine konulan bir verginin yansıtılması zordur ve toprak sahibinin marjinal toprak parçası üzerinde elde edilen ürünün fiyatını yükseltmesi de mümkün değildir. Bu nedenle vergi toprak sahibi tarafından ödenecektir. Böylece tarım faaliyetlerinin azalacağını öne sürmüştür. Diğer vergilerin yükü ise, tüketici ya da üretici karına yansıtılabilecektir. Ücretler üzerine konulan vergi ise kara yansıtılacaktır. Çünkü ücretler, daima en az geçim seviyesinde sabit olacaktır. Ürün veya toprak üzerine konulan vergiler ile sanayicilere konulan vergiler, tüketiciye yansıtılacaktır. Ayrıca ticaretle uğraşanlara konulan vergiler de karları azaltacaktır. Ona göre tüm vergiler ya sermayeden ya da gelirden alınmalıdır (Erkan, 2004:6). Ayrıca Ricardo'nun vergi konusu üzerinde önemli durması onu bir anlamda maliye teorisinin kurucusu olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

Klasiklere göre, kamu giderlerinin karşılanması dolaylı vergilerle olmalıdır. Klasik maliyeciler, iyi bir verginin özellikleri arasında ekonomik ve sosyal hayata müdahale bulunmamasını, kamu giderlerinin dolaysız vergilerle karşılanırsa, ekonomik ve sosyal

hayat bu vergilerden etkileneceğini vurgulamaktadırlar (Türk, 2007:3). Dolaysız vergilerin kişilerin harcamaları üzerinden alınması, harcamaların kısılması sonucunu doğurmakta ve harcamada bulunmamakla vergiden kaçınmanın mümkün olacağı sonucu doğmaktadır. Fakat harcamaların kısılması da tasarrufları arttırmak gibi bir faydası da bulunmaktadır. Onlara göre de tasarrufun erdem olduğu da unutulmamalıdır.

Klasik iktisatçıların gözünden krizler ise, (gözlemlenen ilk sanayi krizleri) temel olgu olarak, sermaye birikiminin gelişimi sırasında rastlantısal olarak ortaya çıkan kazalardır Örneğin; David Ricardo, tarihçiler tarafından ilk kriz olarak kabul edilen 1816 krizini rastlantısal bir olay olarak kabul eder ve bu görüşünü J.B. Say'ın "Say Yasası" olarak da bilinen ' Mahreçler Kanunu'na dayandırır (Yılmaz ve diğ., 2005:80). Mahreçler Kanunu, her arzın kendi talebini yarattığı varsayımına dayanır ve ekonomi de kısa dönemde bazı aksaklıkların ortaya çıkacağını savunmaktadır. Say' a göre, bu düzensizlikler aşırı bir toplam arz nedeniyle değil, üretim bileşiminin, tüketici talebine uymayan hatalı biçimde tespit edilmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu görüşün temelini "Laissez Faire-Laissez Passe" , Türkçe anlamıyla "Bırakınız Yapsınlar-Bırakınız geçsinler" görüşü oluşturmaktadır. Eğer ekonomide laissez faire yani bırakınız yapsınlar koşulu geçerliyse bu tür geçici ürün fazlalıkları ortadan kalkmaktadır. Yani tüm üretim tüketilir. Çünkü üretimin değeri dağıtılan gelirin değerine eşittir, bu ise satın alma gücüdür. Böylece dengesizlik ya da kriz söz konusu olmamaktadır (Uğurel, 2003:9).

Karl Marx ise, Say Yasasını kabul etmeyerek, kapitalist bir ekonomide malların önce parayla sonra ise para mallarla değiştirileceğini savunmuş, kapitalist sistemin yapısında, kendi içsel işleyişinden kaynaklanan krizlerin mevcut olduğunu ve krizin aşırı üretim hali olarak ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Ona göre kriz, üretim ile malların dolaşımı arasındaki dengenin zorla kurulduğu bir süreçtir. Ayrıca kriz, karın düşme eğilimi ile ilişkili olduğu görüşünü benimsemiştir. Yani kapital birikiminin artması işgücüne olan talebi artırır ve bu ise, ücretlerin yükselip karın düşmesine neden olur. Azalan kar kapital birikimini azaltır ve bir kriz sürecini artırır. Dolayısıyla bu krizin nedeni, yetersiz yatırımdır. Ona göre krizin diğer nedeni ise, kapitalist

üretim “atomistik” yapısını yani çok sayıda üreticinin katkısıyla meydana gelişini göstermesidir. Marks, diğer bir kriz nedenini ise, yetersiz tüketim olarak görmektedir (Uğurel, 2003:9-10).

Klasik teori, ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik istikrar politikalarına ihtiyaç duymamaktadır. Çünkü ücret ve fiyat esnekliğinin bir sonucu olarak tam istihdam kendiliğinden sağlanmaktadır. Ücret esnekliği ekonomik iyileşmeyi sağlayan ve yeniden tam istihdama dönülmesini garantileyen otomatik bir unsurdur. Ekonomide zaman zaman oluşabilecek konjonktürel dalgalanmalar olabileceğini kabul eden klasikler bunun geçici olması nedeniyle para ve maliye politikalarına ihtiyaç duymamıştır (Orhan, 1995:111). Eğer bir istikrar politikası kullanılması zorunlu ise de bunun maliye politikası yerine para politikası olması gerektiğini vurgulayan klasik görüş, parayı bir tül, bir perde olarak algılamıştır. Yani parasal faktörlerin, reel sektörde olup biten şeylerin görülmesini ve algılanmasını engellediği, önüne perde çektiğini söylemişlerdir (Ataç, 2006:6).

1930’lu yıllara gelindiğinde ise tüm dünyada etkisini gösteren büyük kriz ile Klasik ekolün görüşleri yetersiz gelmeye başlamıştır ve yerini John Maynard Keynes’ in ileri sürdüğü müdahaleci devlet anlayışına bırakmıştır. Böylece ekonomi literatüründe “Maliye Politikası” kavramı ilk kez bu kadar baskın şekilde yerini almıştır.

2.1.4. Keynesyen İktisat Yaklaşımı

1930’lu yıllarda ileri kapitalist ülkeler o güne kadar görülmemiş şiddetli bir ekonomik depresyon yaşamışlardır. İşsizlik görülmemiş şekilde yükselmiş, hükümetler işsizliğe çare bulamadıkları için bir bir devrilmeye başlamış ve o güne kadar kabul edilen ekonomi politikaları yeniden gözden geçirilmeye başlanmıştır (Yıldızoğlu, 1996:334). İşte böyle bir dönemde John Maynard Keynes 1936 yılında, “General Theory of Employment, Interest And Money” yani “Paranın, Faizin ve İşsizliğin Genel Teorisi” adlı eseriyle döneme damgasını vurmaya başlamıştır. Bu eserde Keynes, iktisatçıların dikkatlerini makro ekonomiye ağırlık veren bir yöne kaydırmıştır. Aslında 1920’li yıllarda başlayan makro ekonomik akım, Keynes ile devam bulmuştur (Savaş, 1997:6). Keynes’in makro büyüklüklerle ilgilenmesi, teorisine “Genel Teori” olma niteliği kazandırmıştır. Keynes’in “Genel Teori” sini oluşturan temel kavramlar ise, toplam

istihdam, milli gelir, milli üretim, toplam arz, toplam talep, toplam tüketim, toplam yatırım vs. gibi makro içerikli kavram olarak yer almaktadır (Orhan, 1995:129). Keynes kitabında kısa dönemde ekonomik dalgalanmaların ve özellikle Büyük Depresyonu açıklamaktadır. Keynes'e göre, resesyon ve depresyon, lamve hizmet fiyatları üzerindeki toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Mankiw, 2003:441).

Keynesyen görüş, başta Klasik İktisatçıların öne sürdüğü görüşleri reddetmiş ve ücretlerle fiyatların esnek olduğu bir ekonomide tam istihdamın kendiliğinden geleceği fikrini eleştirmiştir. Ona göre, ücretlerin düşme yönünde esnek olmaması ekonominin kendiliğinden ve sürekli olarak tam istihdamda dengede olmasını engellemektedir (Ataç, 2006:8). Keynes, kapitalizmin otomatik olarak kendi kendinin ayarlayabilen nitelikte olduğunu kabul etmemiş, Laissez Faire altında kronik, büyük çapta işsizliğin meydana gelebileceğini öne sürmüştür. İşsizliği hafifletmek için de pozitif maliye ve para politikalarının uygulanması gerektiğini önermiştir (Ertekin, 2006).

Keynes iktisat teorisi, talep yönlü iktisadi savunmuş ve ekonomide etkin kaynak kullanımının sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi, adil bir gelir ve servet dağılımının temini ve ekonomik istikrarın sağlanması için toplam talep üzerinde yönlendirici kararlar alınmasını öneren iktisadi bir görüş olarak yerini ekonomi literatüründe almıştır (Aktan, 2004:11). Kısa dönemde toplam arzın üretimin teknik koşullarına yani istihdam seviyesine üretim ve teknolojisine bağlı olacağını öne süren Keynesyen Teori, devletin çeşitli politikalarla toplam talebi etkileyeceği ve bu yoldan ekonomiyi düzenleyeceğini iddia etmişlerdir. Bu sebeptendir ki Keynesyen Teori "Talep Yönlendirici" bir teoridir (Güngör, 2009:12).

Keynes için önemli olan "efektif talep" kavramıdır. Makro ekonomik denge açısından, efektif talep stratejik bir öneme sahiptir. Genel Teori adlı eserinde Keynes, efektif talebi şu şekilde açıklamaktadır: "Efektif talep, müteşebbislerin, elde etmeyi umdukları toplam gelir (ya da hasıla) olup, bu kavram cari istihdam düzeyinde diğer üretim faktörlerinin gelirlerini de kapsamaktadır. Toplam talep fonksiyonu, çeşitli hipotetik istihdam hacimleriyle üretimden elde edileceği umulan hasılat arasında ilişki kurar; efektif talep, toplam talep fonksiyonunun etkin olduğu noktadır. Arz koşulları ile

birlikte ele alındığında, efektif talep müteşebbislerin kar beklentisini maksimize eden istihdam düzeyine uygun düşer” (Güngör, 2009:12-13). Keynes, yatırım, tüketim ve tasarruf fonksiyonları vasıtasıyla efektif talebi incelemiştir. Bu üç makro büyüklük efektif talebi oluşturmaktadır. Sonuçta da, tam istihdam denge düzeyinde kadar toplam talepteki her artış arzı da peşinden sürüklediğini yani denge gelir düzeyini belirleyen efektif talep olduğu kanısına varmıştır (Aktan, 2004:13).

Keynes, Klasik İktisatçıların “Say Yasası”na, “Görünmez El” kavramına, “Miktar Teorisi” ne ve tasarrufun faizin fonksiyonu olduğu fikirlerini kabul etmemiştir. Ona göre, ekonomik bunalım olduğu durumda “Telafi Edici Maliye Politikası” uygulayarak özel tüketim ve yatırım harcamalarının uyarılması lazımdır. Ayrıca Keynes para talebini de işlem, ihtiyat ve spekülasyon motiflerine bağlı olduğunu da savunmuştur (Uğurel, 2003:20).

Ekonomik krizlerin kapitalist ekonomilerde sorgulanması ilk kez Keynesyen iktisat ile gerçekleşmiştir. Keynes ile krizler daha sistematik biçimde incelenmeye başlanmış ve ekonominin sağlıklı işleyebilmesi için de hükümetlerin ekonomiye para ve maliye politikaları aracılığıyla müdahale etmesini ileri sürmüştür (Keskin, 2004:31). Keynes, kapitalist bir ekonomi, istikrarsız bir yapı göstermekte ve küçük dalgalanmalar, ekonominin enflasyonist ya da deflasyonist bir sürece girmesine neden olabileceğini söylemiştir. Bunun için de makro politikaların kullanılması gerekmektedir. İzlenecek istikrar politikaları ile gerileme dönemlerinde toplam talebi canlandırmak için bütçe açığı, daralma dönemlerinde ise toplam talebi kısmak için bütçe fazlası yoluna gidilmelidir (Peker, 2002:8). Bunu da vergi gelirleri ve kamu harcamaları yoluyla yapmaktadır. Anlaşılabacağı üzere Keynes, devletin ağırlığına önem vermiş ve maliye politikasının etkin olarak kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.

Keynes, ekonomik istikrarsızlığın diğer bir nedeni olarak da özel sermaye yatırımlarındaki dengesizlikler olarak görmüştür. İşler iyi olduğunda yatırımcılar, yatırımlarını genişletme yolunu seçeceklerdir. Ancak yatırımlardaki artış tüketici taleplerini karşılayıncaya kadar devam etmektedir. Bu noktadan sonra yatırımlar hızla azalmakta ve tüketicilerin gelirlerinde de bir düşme meydana gelmektedir. Tüketici talebinin daralması ise, yatırımları daha da azaltmaktadır. Böylece ekonomiyi teşvik

edici bir ortam bulunmadığında ekonomik faaliyetler kötüleşmektedir (Orhan, 1995:135).

Keynes krizi, “yukarıya doğru yönelen bir hareketin yerini aşağı yönlü bir harekete bırakması eğiliminin sıklıkla ani ve şiddetli bir tarzda ortaya çıkması gerçeği” olarak tanımlamaktadır. Keynes iktisadi dalgalanmaları üç sebebe bağlamaktadır. Bunlardan birincisi tüketim eğilimindeki, ikincisi, likitide tercihindeki ve üçüncü olarak da sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmalardır. Tüketim eğilimi, bireylerin tüketim alışkanlıkları ile ilgili olup likitide eğilimi ise daha çok para politikası ile ilgilidir (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009:70-71). Sermayenin marjinal etkinliği krizleri belirleyen asıl unsurdur ve sermaye malının ömrü boyunca getirmesi beklenen hasılat dizisinin bugünkü değerini, söz konusu sermaye malının arz fiyatına eşitleyen iskonto oranıdır. Ayrıca Keynes, sermayenin etkinliği, yalnızca sermaye mallarının kıt ya da bol olmasına ve sermayenin malları üretiminin cari değerine değil; sermaye mallarının gelecekteki getirileri ile ilgili bugünkü beklentilerine de bağlamaktadır. Bu durum Keynesyen analizde, gelecekle ilgili beklentiler yeni yatırım miktarını belirleyen temel etken olmaktadır. Ayrıca Ona göre sermayenin marjinal etkinliği, faiz oranından daha önemlidir. Bunun sebebi ise, sermayenin marjinal etkinliğinin, faiz oranına göre gelecekteki beklentileri daha fazla yansıması fikridir (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009:74).

Keynes krizi, yükselen konjonktür ortamında, iktisadi ajanlar tarafından genellikle öngörülmeleyen ve çoğu zaman şiddetli ve ani olarak meydana gelen bir olay olarak betimlediği belirtmiştir ve yukarıda değinilen makro ekonomik büyüklüklerin çarpan ve hızlandıran mekanizmalarının ve de sermayenin marjinal etkinliği ile faiz oranına ait beklentilerin karşılıklı etkileşimiyle yükselen konjonktür dalgasının daralma istikametine döndüğü tepe dinamiğini oluşturduğu; konjonktür dalgasının daralma istikametine döndüğü tepe noktasında dönüşün, ani ve şiddetli olduğunu; bu noktadan sonra aynı unsurların, bu kez daralma yönünde etkileşimler yaratarak işlediklerini; fakat daralma devresinden yükselen konjonktürün devresine geçişin (krizin girişindeki olgunun tersine) ani ve şiddetli değil, yavaş ve tedrici olduğunu söylemektedir (Öztürk ve Çakmak, 2002:13)

Keynes' e göre vergiler ise sınırlayıcı ve genişletici olarak kullanılmalıdır. Vergi alanında müdahalecilik söz konusudur. Bu dönemde vergiler, mali amaçları dışında, sosyal ve ekonomik amaçlarla da kullanılır olmaya başlamıştır. Sınırlayıcı vergi politikasının enflasyon döneminde toplam talebi daraltma amaçlı, genişletici vergi politikasının ise, deflasyonist dönemde toplam talebi genişletme amaçlı kullanılması önerilmiştir (Güngör, 2009:14). Hükümet müdahalesiyle, maliye politikası aracı olarak vergi politikası vasıtasıyla ekonomi yönlendirilecektir. Servet üzerinden alınan vergilerin de sermaye zenginliğini azaltması görüşünü Keynes kabul etmemiştir ve hükümet bu vergilerden gelen hasılayı, gelirler ve tüketim üzerindeki vergileri azaltacak veya yükseltmeyecek şekilde olağan giderlerine karşılık olarak ayırırsa tüketicinin canlanacağını belirtmiştir. Bu da yatırımı teşvik ederek sermayenin zenginliğini arttıracaktır (Erkan, 2004:4).

Ona göre, deflasyonla mücadelede talep yetersizliğini gidermek için harcamaları teşvik edici vergi politikası izlenmelidir. Devlet enflasyonist bir ekonomi politikası izlemeli, açık bütçe uygulamalı, vergi yükü hafifletilmeli ve para arzının arttırıcı politikalar uygulamalıdır. Devlet enflasyonist bir ortamda ise deflasyonist dönem politikaların tam tersini uygulamalıdır (Kumbaracıbaşı, 1976:114-115).

2.1.5. Monetarist İktisat Yaklaşımı (Chicago İktisat Okulu)

1970'li yıllarda ivme kazanan enflasyon ve işsizlik problemleri birçok ekonomi için tehdit oluşturmaya başlamış ve Keynesyen politikalara karşı da tepkiler meydana gelmiştir. Bu dönemde stagflasyon olgusu ekonomi gündeminde yerini almakla beraber Keynes reçeteleri yetersiz gelmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu tepkilerin başında ise Monetarizm adı verilen teori vardır ve öncüsü Milton Friedman' dır (Ulusoy, 2003:56). Modern Miktar teorisini, makro ekonomik politikalarında temel olarak ele alan ve para stokundaki değişmelere önem veren iktisatçılar, Moneratist (Parasalıcı) olarak ekonomi literatüründe yerini almışlardır. Adı geçen iktisatçılar, para politikası etkinliğine inandıklarında dolayı Monetarist olarak adlandırılmaktadırlar. Bu terim ilk kez Karl Brunner tarafından ortaya atılmıştır. Monetaristler, istikrar politikasını para stoku cinsinden ifade etmektedirler. Ayrıca sabit bir para arzı artışı lehine olmakta ve çoğunlukla sadece para politikasının önemli olduğunu

vurgulamaktadırlar (Orhan, 1995:156). Ayrıca parasalcı yaklaşım “Çağdaş Miktar Kuramı” olarak da bilinmektedir (Yılmaz ve diğ., 2005:86).

Monetaristler, ekonomideki istikrarsızlıkların genel olarak para arzındaki düzensiz dalgalanmalardan meydana geldiğini ileri sürmüşlerdir. Parasal genişleme, kısa dönemde daha yüksek gerçek gelire yol açabilmektedir. Ancak uzun dönemde para arzı artışları yalnızca enflasyon oranını belirlemektedir. Yani para arzındaki bir artış kısa dönemde asıl olarak üretimi etkilemekte, böylece para arzındaki bir artış gerçek milli gelir düzeyi üzerinde geçici olarak bir artışa neden olmaktadır. Uzun dönemdeki bir değişiklik ise, fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkili olmaktadır (Ataç, 2006:13). Örneğin, toplam para arzı % 12 ve toplam milli gelir % 4 ise, o yılki enflasyon % 8 olacaktır (Savaş, 1998:223).

Onlara göre, enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olaydır (Peker, 2002:10) ve işsizlik oranı daha yüksek bir enflasyon oranına katlanılarak kısa dönemde düşürülebilir. Uzun dönemde ise parasal ücret artışları, enflasyon oranına ulaşacağı için işsizlik oranları, enflasyon arttırılmak suretiyle düşürülemez. “Doğal İşsizlik Oranı” adını verdikleri hipotez, sadece enflasyon yoluyla işsizlik oranını uzun dönemde doğal işsizlik olarak adlandırılan düzeyin altına düşmeyeceğini savunmaktadır. Kısa dönemde enflasyon ile işsizlik ters yönlüdür ve bunun nedeni ise işçilerin enflasyon bekleyişinde bulunmamalarıdır. Fakat uzun dönemde enflasyon oranını doğru biçimde beklenmektedirler ve uzun dönemde gerçek enflasyon oranı ile beklenen enflasyon oranı çakışmaktadır. Sonuçta, işsizlik oranı tekrar doğal işsizlik oranına dönmektedir. Para politikası aracılığıyla uzun dönemde işsizliği doğal işsizlik oranının altına düşürmek mümkün değildir (Orhan, 1995:165-167).

Monetaristler, serbest piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı bir model olduğunu savunurlar ve Klasiklerden farklı olarak ekonominin her zaman tam istihdamda olmayacağını kabul ederler. Onları Klasiklerden ayıran iki nokta mevcuttur. Bu noktalar ise şunlardır (Aktan, 2004:167):

- i. Klasik miktar teorisi açıklaması yetersizdir,
- ii. Ekonomide her zaman tam istihdam düzeyinde dengede değildir, yani doğal işsizlik hipotezi.

Onlar, Keynes'in öne sürdüğü maliye politikasının toplam talep üzerindeki etkilerini sorgulamışlar ve Onun müdahaleci makro politikalarının, ekonomide istikrarsızlık yaratacağını, pür maliye politikasının dışlama etkisi⁵ ile ekonomi üzerinde olumlu etkisinin az olacağını ileri sürmüşleridir. Temel olarak iktisadi durgunluğun sebebi parasal daralmalar ve yanlış uygulanan politikalarlardır. Sonuçta en iyi politika maliye politikası değil, iktisadi büyümeyi temel alan, buna göre para arzını sabit ve istikrarlı bir oranda arttıran para politikasıdır. Böylece ekonomideki dalgalanmalar en aza indirilebilir ve fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlanabilir (Yılmaz ve diğ., 2005:87).

Monetaristlere göre vergi gelirleri, gayri safi milli hasıla üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir. Vergi, özel servet üzerinden alınan bir paydır ve özel talebi dışlayarak yatırımları azaltmaktadır. Toplam talebi etkilemek için kamu harcamalarını arttırmak, bunu da vergilerle finanse etmek dışlama etkisi yaratmaktadır. Devlet sınırlı bir vergileme prensibi belirlemelidir ve bunu politika aracı olarak kullanmamalıdır. Friedman ise, "Negatif Gelir Vergisi" adını verdiği bir sistemde devletin fakirlik çizgisi altında gelire sahip olanlardan vergi almaması gerektiğini, aksine bu kişilere bir ödeme yapmasını savunmaktadır (Erkan, 2004:6).

2.1.6. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı

Arz Yönlü İktisat yaklaşımı, 1970'li yıllarda talep yönlü iktisadın karşılaştığı sorunlara çözüm bulmak amacıyla, vergi indirimleri politikasını öneren Amerikalı iktisat profesörü Arthur Laffer tarafından ortaya atılmış bir ekoldür. Arz yönlü iktisat aslında, klasik iktisadi düşüncenin günümüze kadar bilinen fakat uzun zamandır ihmal edilmiş bulunan 'üretim için iktisadi ilkelerinin' yeniden gündeme getirilmesidir. Bu yaklaşım vergi indirimlerine ağırlık verdiği için, aynı zamanda arz yanlı vergi politikası olarak da ifade edilmektedir (Ulusoy, 2003:64).

Arz Yönlü İktisat, devletin tam istihdamı sağlamada ve toplumsal refahı artırma amacına dönük ekonomik programlarının, piyasa ekonomisinin yaratıcı, dinamik özelliğini zayıflattığı düşüncesine dayanmaktadır (Miynat, 2002:188). Bu teori,

⁵ Dışlama etkisi (Crowding-Out Effect), kamu harcamalarının artmasının kişi ve firmalardan borçlanma ile yapılması sonucu, piyasada ödünç verilebilir fonlara talebin artıp faiz oranlarının yükselerek özel yatırım harcamaların düşmesidir. Böylece milli gelir düzeyinde meydana gelmesi gereken genişletici etkinin büyük oranda azalmaktadır.

ekonominin, yüz yüze olduğu verimlilik, enflasyon, reel büyüme gibi pek çok sorunla ilgili karışık bir disiplindir. Bunların yanında tasarruf, yatırım, çalışma gayreti, teşvikler, iş verimi, hükümetin büyüklüğü ve etkinlik alanı, regülasyonlar ve piyasaların etkinliği ve hatta uluslararası karşılıklı etkileşim gibi konularda bu iktisat yaklaşımı içerisinde yer almaktadır (Güngör, 2009:24).

Arz yönlü iktisat temsilcilerine göre, Keynesyen analiz yetersizdir çünkü bu analiz, kısa dönem olayları üzerinde yoğunlaşmaktadır ve analizde nispi fiyat değişiklikleri ikinci rol oynamaktadır. Ancak arz yönlü iktisat taraftarları, devletin ekonomik faaliyetlerinin ilk etkisi nispi fiyat değişiklikleri üzerinde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durumda ise, ilk önce ekonomide kaynakların dağılımını değiştirmekte, gelir değişiklikleri sonradan ortaya çıkmaktadır (Ataç, 2007:20). Ayrıca onlar, ekonomik istikrarsızlığın asıl kaynağını üretim ve arz yetersizliği olarak görmektedirler ve vergi oranlarında büyük indirimlere gidilerek ekonomik büyümenin hızlanacağını ve verimliliğin arttırılacağını söylemektedirler (Savaş, 1984: 121). Say Yasası, bu görüşün çıkış noktası olarak kabul edilmektedir ve kamu harcamalarının azaltılması, kamu sektörünün küçültülmesi, üretimin vergi teşvik ve indirimleri aracılığıyla arttırılması, sendikaların gücünün azaltılması, özelleştirme, serbestleştirme (Deregülasyon), serbest ticaret ve sermaye hareketlerinde serbestlik gibi piyasa yönlü politikalardan meydana gelmektedir (Parasız, 1998:13). Dolayısıyla ekonomik müdahale ve kontrollerin azalması, diğer yandan vergilerin ve kamu harcamalarının azaltılması ile kamu maliyesinin piyasa üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi söz konusudur (Miynat, 2002:188).

Arz yönlü iktisadın temel ilkeleri ise şu şekilde sıralanabilir (Aktan, 2004:55-56):

- i. Marjinal vergi oranlarının indirilmesi (arttırılması) halinde görece fiyatları pozitif (negatif) yönde etkileyeceğini kabul etmektedirler. Onlara göre, marjinal vergi indirimi, bireylerin tüketim yerine tasarrufa yönelmelerine, boş durma yerine çalışmayı tercih etmelerine neden olacaktır,
- ii. Arz Yönlü İktisatçılar, “ekonomik büyüme” ve “ekonomik etkinlik” olarak bilinen iki önemli iktisat politikasını ağırlık vermektedirler ve vergi

indirimlerinin uzun dönemde vergi gelirlerini ve toplam piyasa üretimini arttıracığını kabul etmektedirler.

- iii. Bir diğer ilkeleri ise, vergi oranları ile vergi gelirleri ve toplam piyasa üretimi arasında kurmuş olduğu ilişkidir. Bu ilkeye göre, vergi oranlarının indirilmesi, vergi gelirlerini azaltmaz, tam tersi arttırmaktadır. Nedeni ise, vergi oranlarının indirilmesi görece fiyatları pozitif etkileyerek toplam piyasa üretiminin yani GSMH' nin artması ile sonuçlanmasıdır.

Arz yönlü iktisatçılar, vergilemenin teşvik edici etkisini ön plana çıkarmaktadırlar. Fakat onlar da kendi içlerinde ikiye ayrılırlar. Birinci grup, büyümenin arttırılmasında vergi teşviklerinin önemini vurgular ve ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için yatırımları ve tasarrufların arttırılmasını savunurlar. Radikal gruba göre ise, vergi indirimleri o kadar etkilidir ki çalışma isteğini arttırarak toplam vergi gelirlerini yükseltmektedir. Ayrıca vergi indirimleri arz tarafında üretim artışına neden olarak enflasyonun düşmesine yardımcı olmaktadır (Orhan, 1995:195-196).

Arz yönlü iktisatçıların temel politik aracı vergiler olduğu daha önce bahsedilmişti. Bunun nedeni ise Avustralyalı iktisatçı Colin Clark' dır. Onun araştırmasına göre, vergi yükünün %25' in üzerine çıkması sonucu enflasyon başlayacaktır. Yüksek vergi oranları, tasarrufu ve çalışmayı azaltacak, üretimi ve arzı daraltacak bu yoldan da toplam talep toplam arz dengesi bozularak enflasyona neden olacaktır. Fakat sanayileşmiş ülkelerde vergi yükünün bu oranın üzerinde olmasına rağmen gelişmeyi sürdürmesinden dolayı bu görüş iktisat politikalarında bir değişikliğe neden olmamıştır. 1975 yılında ise, Laffer, Clark' ın görüşünü tekrar gündeme getirerek "Laffer Eğrisi" diye bilinen bu yeni görüş iktisat politikalarında yerini almaya başlamıştır (Savaş, 1998:957-961).

Laffer'e göre, vergi oranlarındaki ideal bir kesinti, ekonomik teoride bir problem gibi görünen vergi gelirlerini arttıracaktır (Mankiw, 2003:172). Laffer eğrisi, vergi oranları ile vergi hasılatı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Laffer eğrisi, vergi oranları düşürülünce ücret artışlarının bireyleri daha çok çalışmaya ya da kar artışının daha çok yatırıma yönelteceğini varsayımına dayanmaktadır. Eğer bu gerçekleşirse, vergi gelirleri artar. Laffer Eğrisine göre, %0 ve %100 vergi oranlarında hiç vergi hasılatı

elde edilmemektedir. Bu iki oran arasındaki herhangi bir vergi oranında ise vergi geliri en yüksek düzeye ulaşacaktır.

Vergi oranlarının indirilmesinin de toplum üzerinde iki etkisi mevcuttur. Toplam vergi oranları indirildiği zaman üretimin artmakta, yer altı ekonomisinin küçülme ve bütçe açıklarının azalmakta, hükümetin para basma işlemini azalmaktadır. Dolayısıyla enflasyonun düşeceğine inanırsa önce emek arzı ve emek talebi artar sonra ise, arz ve talep yükselmektedir. Böylece fiyatlar genel seviyesi dengeye gelmektedir. İkinci durum ise, vergi oranlarının azalmasına karşın kamu harcamalarının azalmayacağı ve bütçe açığının ve para arzı ile enflasyonun artacağı beklentisidir. Sonuçta emek arz ve talebi dolayısıyla toplam arzı ve talebi arttırarak enflasyon yükselecektir (Peker, 2002:19).

Arz yönlü iktisatçılar artan oranlı gelir vergisinin görece fiyatları negatif yönde etkilediği ve büyümeyi yavaşlattığını ve verimliliğin azaldığını savunmuşlardır (Erkan, 2004:7). Onlar, düz oranlı vergiyi ve nakit akış vergisini uygulamayı önermişlerdir. Artan oranlı vergiler, matrahın saptanmasındaki zorluklar, vergi tarifesinin siyasiler tarafından keyfi ve adaletsiz şekilde belirlenmesi, üst gelir dilimlerinde tasarruf ve yatırım eğilimini olumsuz etkilemesi, enflasyonun gelir dilimi kaymasına neden olması gibi sorunlar yaratabilmektedir. Düz oranlı verginin uygulanmasının kolay, adil ve tarafsız olması, gelir diliminin sürüklenmesi olayını ortadan kaldırılması, muafık ve istisna uygulamalarının sınırlı tutulması nedeniyle matrahı geniş tutabilme imkanı bulunması nedeniyle savunmaktadırlar (Savaş, 1998:964).

Bu görüşün taraftarları, denk bütçe prensibini benimsemişlerdir. Denk bütçe enflasyonla mücadelede çok önemlidir ve bütçe açıkları enflasyonu yukarı çekerken, ödünç verilebilir fonlar talebini arttırarak faiz oranlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Böylece sermaye birikimi ve üretim artışı engellenir. Ekonomi genişlediği zaman para otoritesinin para piyasası üzerindeki hakimiyeti kaybolabilmektedir. Arz yönlü iktisatçılar, bütçe açıklarının para arzı arttırılması suretiyle finanse edilmesine karşı çıkarlar ve para arzının ekonominin büyümesine bağlı olarak istikrarlı arttırılmasını ileri sürmektedirler (Orhan, 1995:198).

2.1.7. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren klasik iktisadi düşüncenin açmazlarını ve eleştiriye konu olan noktalarını gözden geçirmek amaçlı yeni bir ekol ortaya atılmıştır. Bu ekol Neo-Klasik düşüncedir ve temelinde ekonominin iki aktörü olan tüketici ve üretici davranışları yer almaktadır. Bu teorinin kurucusu ise Marshall'dır. Neo-Klasikler liberal bir dünya görüşüne sahipleridir. Bu açıdan da Monetaristlere benzemektedirler. Neo-Klasik yaklaşım, Klasiklerin tam rekabet, tam istihdam, Mahreçler Kanunu ve görünmez el varsayımlarını kabul etmektedir. Yalnız bu yaklaşım Klasiklerin üzerinde durduğu objektif değer teorisi yerine, sübjektif değer teorisine önem vermektedir (Demir, 1996:15).

Neo-Klasik (Yeni Klasik) iktisatçılar, geleneksel iktisat politikalarının uygulanmasına karşıdır ve ekonomide uygulanacak makro iktisat politikaları, ekonominin izlemekte olduğu yolu değiştirmeyecektir. Onlara göre, aktif makro iktisat politikaları; kamu harcamalarını arttırmak, para arzını veya bütçe açığını değiştirmek, vergileri düşürmek için kullanılmalıdır (Keskin, 2004:35). Onlara göre, devlet sadece kuralları belirlemeli ve fertler de kurallara göre kararların muhtemel sonuçlarını önceden tahmin edebilmelidir (Savaş, 1984:226-244). Onları Klasiklerden ayıran diğer bir nokta ise, toplumun refahı üzerinde temel normatif ilginin piyasanın etkinliği olduğunu savunan Klasik görüş yerine, Neo-Klasikler, dağılım etkinliğinin toplumsal organizasyonun belirli bir biçimden ayrı tutulma çabası olduğu fikrine sahip olmalarıdır (İşgüden ve Köne, 2002:99).

Neo-Klasik tahlinin esas sorunu etkinliktir; toplam girdi arzı ve üretim tekniği iken; üretim kaynaklarının etkin dağılımıdır. Tüketici için fayda maksimizasyonu, üretici için kar maksimizasyonu varsayımı altında, üretim kaynaklarını inceleyen fiyat ve refah teorisi mevcuttur. Bütün üretim girdilerinin, ürünü ortaklaşa yarattığı kabul eden marjinal tahlil, Klasik emek-değer teorisinin yerini almıştır ve marjinal ürüne dayanan bölüşüm teorisi Klasik ücret fonu teorisini ikamet etmiş; rant kavramı, ekonomik rant olarak, tüm üretim girdilerine genelleştirilmiştir (Kazgan, 2002b:125).

Neo-Klasik modelin yapısında denge, kuramsal olarak otomatiktir yani kriz mantıken olanaksızdır. Pratikte gözlemlenen dengesizlikler, özel olarak krizler, dengeyi

koruyucu rolü varsayılan, ancak gerçekte serbest piyasa ekonomisi işleyişini engelleyen dışsal faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Devlet müdahaleleri, ücret politikaları ve işçi sendikaları, iş gücü pazarının işleyişine engel olmakta ve işgücü fazlasının (işsizlik) olması, tam istihdamı sağlayacak tek geçerli süreç olan ücretler genel düzeyinin düşmesine yol açmaktadır. Onlara göre de kriz, kapitalizmin gereği rastlantısal olaydır. Neo-Klasik modelde, krizin varlığının yadsınması hiçbir özgün yapıya yer vermeyen bir boşluk doğurmuştur (Yılmaz ve diğ., 2005:80).

Neo-Klasikler krizden çıkış mekanizmasını şöyle açıklamaktadırlar: depresyon konjonktüründe yatırımlar azaldığı için borç verilebilir fon piyasasından kredi talebi önemli ölçüde azalmakta ve faizler düşmektedir. İşsizlik artar ve emek piyasasında arz fazlası oluşmaktadır. Böylece emeğin ücreti de düşmektedir. Faiz ve ücret, sermayedar için iki önemli maliyet unsurudur dolayısıyla üretim maliyetlerinde olağanüstü bir düşüş olmaktadır, bu ise yeni kar olanakları yaratmaktadır. Böylece yeni yatırımlar yapılmaya başlanır ve depresyon sona ermektedir. Ama yeni yükselen bir konjonktür dalgası başlar. Sonuçta, kamu otoritesi müdahalesi gereksizdir ve sistem otomatik olarak bunalımdan çıkmaktadır (Yılmaz ve diğ., 2005:85).

Neo-Klasik yaklaşıma göre, piyasa ekonomisi çerçevesinde çok değişik krizler söz konusu olabilmektedir. Örneğin, mal piyasalarında girişimcilerin, piyasadaki talebi doğru teşhis edemeyerek, taleple örtüşmeyen bir üretime yönelmeleri mümkündür. Aynı şekilde üreticilerin, ürettikleri mallar için çok aşırı fiyat talep etmeleri halinde de kriz çıkabilir (Uğurel, 2003:12-13). Neo-Klasik görüşün savunucularından Juglar, devresel hareketleri incelemek için fiyat ve faiz oranları istatistiklerine ek olarak dört finansal veri üzerinde durmuştur. Bunlar, iskonto ve avans miktarları, kıymetli maden rezervleri, kağıt para sirkülasyonu ve mevduat ile cari hesap tutarlarıdır. İskonto ve avans miktarları ile kıymetli maden rezervlerinde meydana gelen hareketler kriz ve refah dönemlerinin sıklığını belirlemektedir. Ticari senetler arttığında ve madeni rezervler azaldığında enflasyon ve kriz dönemi yaklaşıyor demektir. Krizden sonra metal rezervi yükselmektedir. Bankalardaki para rezervlerinin azalması ise “patlama” habercisidir (Savaş, 2000:628).

Sonuç olarak, Neo-Klasik düşünce ile birlikte piyasada ekonomisinin bazı faktörler sebebiyle başarısızlığa uğrayabileceğini, böylece sosyal refahın optimumunda uzaklaşacağını savunmaktadır. Klasiklerden farklı olarak da devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğunu, ancak bunun “sınırlı” olması gerektiğini savunmuşlardır (Güngör, 2009:9).

Neo-Klasik görüş, Klasikler devletin her türlü müdahalesini şiddetle reddederken, neo-klasik liberalist iktisatçılar toplumsal refahın artacağı noktada devletin müdahalesini kabul ederler. Ama yine de bu müdahale kısmî olmalıdır (wikipedia.org). Pozitif dışsallığın bulunduğu alanlardaki faaliyetlerin devletçe desteklenmesini, negatif dışsallığın bulunduğu faaliyetlerin de ya bizzat devletçe yapılmasını ya da bu faaliyetleri yapan özel birimlerin düzenleyici vergiler gibi kurallara tabi tutulmalarını savunurlar (canaktan.org). Neo-Klasik görüş, devletin vergi politikası ile ekonomiye müdahalesinin yanlış olduğunu ve sadece zaruri durumlarda vergilerin bir araç olarak kullanılmasını savunmuşlardır.

2.1.8. Post-Keynesyen İktisat Yaklaşımı

1970’li yıllardan sonra ortaya çıkan diğer bir doktrin ise, Post-Keynesyen yaklaşımdır. Bu ekol savunucuları Keynes teorisinin eksik yorumlanmasına ve aşırı basitleşmesine karşı ortaya çıkmışlardır. Bu amaçla bu görüş, oluşan durumu düzeltmek ve Keynesyen düşünce ile karşıt görüşler arasında değerlendirme yapmayı amaçlamaktadırlar (Eker ve diğerleri, 2005:68).

Post-Keynesyen ekonomistleri büyük ölçüde etkileyen Keynes’ dir ve ancak onun görüşlerine tamamen bağımlılık söz konusu değildir. Neo-Klasik senteze karşı oluşturulan bu görüş, 1970-1980 yılları arasında yaşanan krizin sebebini, 1960’lı yıllardaki “Fine Tuning”⁶ politikasına bağlamaktadırlar. Onlara göre bu politik program enflasyon konusunda yetersiz kalmış ve krizin derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Neo-Klasik sentez 1970’li yıllar boyunca yaşanan enflasyon ve resesyon olayını açıklama da yetersiz kalmıştır (Orhan, 1995:200).

⁶ Maliye politikasında yapılan “ince ayar” denilen uygulama görüşüne verilen isimdir.

Post-Keynesler için temel üç konu vardır. Bunlar, ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve fiyatlanmadır. Ekonomik büyüme onlar için en temel olgudur. Çünkü bu yaklaşım, ekonomilerin zaman içerisinde büyümesi üzerine kurulmuştur. Ekonomik büyümenin temel belirleyici ise yatırımlardır. Yatırıma verilen bu öneme bağlı olarak, konjonktürel dalgalanmalar kapitalist bir ekonominin doğal bir özelliğidir. Gelir dağılımı konusunda ise, yatırım ve büyüme sorunları ayrılmaz biçimde ilişkilidir. Piyasa, gelir dağılımı konusunda da yetersizdir ve ekonomide ücret ve kar arasındaki gelir dağılımı, milli gelirin tüketim ve yatırım malları arasındaki dağılıma bağlıdır. Yani ücret gelirine oranla kar gelirinde bir artış meydana gelmektedir. Fiyatlandırma konusunda ise, bir ekonomide mal ve hizmet fiyatlarının, belli birim maliyet üzerine eklenen kar payı (mark-up) tarafından belirlendiğini savunulmaktadır. Yani kar payı, firmaların yatırım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik belirlenmektedir ve yatırım, fiyatları belirleyen en önemli öğelerden biri olarak kabul edilmektedir (Ataç, 2006:130-131).

Post-Keynesyen teoride beklentilere, geleceğin belirsiz olmasından dolayı çok önem verilmiştir. Geleceğin belirsizliği, fertlerin ileriye yönelik karar almalarından daha mühimdir ve her ferdin geleceğe dönük beklentisinin farklı olmasından dolayı kararlarda farklı olacaktır. Böylece Klasik teorinin fertlerin hata yapmalarının imkansız oluşu fikrine karşı çıkmışlardır. Klasikler, bu düşünceden dolayı kaynak dağılımının optimal şekilde gerçekleşmesi düşüncesini savunmuştur. Ayrıca Post-Keynes teori, gelecek belirsizliğini ortadan kaldırılmasına karşı çıkararak bilinmeyen tahmin edilmeyeceğini savunmaktadır (Orhan, 1995:201).

Post-Keynesyen görüşe göre enflasyon, ekonomide güçsüz kesimden güçlü kesime doğru bir gelir transferi sağlamaktadır. Devlet ise ekonomide güçlü bir rol üstlenmelidir. Kapitalist ekonomi doğası gereği istikrarsızdır ve enflasyonist eğilimleri içinde bulundurur. Ekonomi ise tam istihdam düzeyi altındadır ve özel sektör ekonomik düzenin kurulmasında ve kurumları oluşturarak işbirliği yapmasında yetersizdir. Bu hükümetlerin görevidir. İşsizlik sorunu için de toplam talep artırılmalıdır (Keskin, 2004:33).

Post-Keynesler, para ve maliye politikasının gelirler politikası ile desteklenmesini önermektedirler. Eğer bu yapılmazsa stagflasyon olgusuna çözüm bulunamaz. Bunun nedeni ise, geleneksel para ve maliye politikaları büyüme hızını ve işsizliği azaltarak yeni ekonomik çatışmalara neden olmasıdır. Onlar için önemli olan oligopolistik fiyatlandırma çerçevesine daha istikrarlı üretim ve daha istikrarlı fiyat bileşimi için gelirler politikasını geleneksel talep yönetimli politikalara sürekli ve zorunlu bir ilave olmasıdır. Sonuçta da bu politikalar, üretim üzerinde yoğunlaşan ancak gerçekleşmeyen talepler oluşturmakta ve maliyet enflasyonunu hızlandırmaktadırlar (Ulusoy, 2003:49).

Post-Keynesyen iktisatta da vergi politikası, Keynesyen iktisat da olduğu gibi etkin bir politika aracıdır. Ancak onlar bu politikanın kontrollü kullanılmasını öngörmektedirler. Vergileri, gerçek bir finansman aracı olarak gören Post-Keynesyen teori, kamu harcamalarının borçlanmadan ziyade vergiler yoluyla karşılanmasını öngörürler. Ayrıca bu politika, özel sektörün faaliyetlerine engel olmamalıdır. Geleneksel para ve maliye politikalarının yatırımı teşvik ederek, durgunluğu önleyeceğine inanmazlar ve gelirler politikasını desteklerler. Bu politika da vergileme, kaynak dağıtım mekanizmasının işleminde, kar ve ücret gelirlerinde eşitliğin sağlanmasında kullanılabilir (Erkan, 2004:4).

2.1.9. Rasyonel Beklentiler (Yeni Klasik Mikro) İktisat Yaklaşımı (Chicago İktisat Okulu)

Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi, ilk olarak 1961 yılında J. Muth tarafından ortaya atılmıştır. Bu teorinin iktisat bilimine katkısı ise, fiyat beklentileri konusunda olmuştur (Aktan, 1994:208). Bu görüş, ekonominin genel dengesinin sağlanmasında Rasyonel Beklentiler hipotezine temel önem vermektedir. Rasyonel Beklentilere göre, bireyler, ekonomik beklentilerini oluştururken mevcut tüm bilgileri doğru biçimde yorumlamakta, sistematik hatalar yapmaktan kaçınılmaktadırlar. Dolayısıyla isabetli kararlar alabilmektedirler (Orhan, 1995:204). Bu yaklaşım, Klasik teorinin ilkelerinin bütün ekonomik problemlere ve özellikle makro ekonomi politikasına uygulanmasından oluşmaktadır. Bu sebeple diğer adı Yeni Klasik Teori olarak literatürde yerini almıştır.

Bu doktrin, ekonomik hayatta üretim ve istihdam düzeyinde meydana gelen dalgalanmaların nedenini bir takım varsayımlara bağlamıştır. Bunlardan birincisi rasyonel beklentiler iken ikincisi ise, piyasa temizlenmesi (Market Clearing) veya denge fiyatları varsayımıdır. Rasyonel beklenti kavramı bir önceki paragrafta açıklanmıştır. Piyasaların temizliği ya da denge fiyatları varsayımı işe şöyledir: Yeni Klasiklere göre, piyasada rekabet tamdır ve ücret ve fiyatların esnek olması sebebiyle ekonomi her zaman dengeye gelecektir. Bu durumda yani piyasa dengeye geldiğinde, piyasa temizlenmiş olacaktır. Bu ise, her alıcının cari fiyatlardan istediği her şeyi alabilmesi, bir satıcının ise aynı fiyattan her şeyi satabilmesi demektir (Ataç, 2007:18).

Rasyonel Beklentiler Yaklaşımına göre, para politikası, kamu harcamalarının özel kesimin ekonomi içindeki payını azaltmayacak ve kararlarında sapmalar meydana getirmeyecek şekilde düzenlenmelidir. Artan kamu harcamalarının finansmanı para arzında artışlara neden olmaktadır ve devlet asli görevlerini sınırlandırdığı zaman da para arzı atışına neden olan faktörler ortadan kalkacaktır. Ekonomik birimlerin beklentileri enflasyonun düşeceği yönünde olursa, harcamalarını kısım tasarrufa yönlenecektir. Bu yöneliş, vergi indirimleri ile desteklenirse yatırımların artması da beklenebilir. Ayrıca çok gerekli olduğu durumlarda para ve maliye politikalarına başvurulabilir, ancak öncelik parasal önlemlerdir (Eker ve diğerleri, 2005:84).

Diğer yandan konjonktür dalgalanmaların nedeni, ekonomik sistemin karşılaştığı tesadüfî şoklardır. Toplumun beklediği enflasyon oranı ile cari enflasyon arasında bir farklılık olması, ancak tesadüfen gerçekleşebilir. Bu nedenle, izlenen istikrar politikaları toplum açısından sürpriz olmadıkça, ekonomide reel sonuçlar meydana getirmesi söz konusu olmamaktadır. Örneğin, Robert Lucas, modelinde işçilerin daha rasyonel olduğu fikrine varmıştır. Böylece Lucas, 3 temel varsayım altında Yeni İktisat Yaklaşımını kurmuştur, piyasalarda dengenin kurulması, eksik bilgi, kaynağına sahip olma ve rasyonel beklentiler (Orhan, 1995:206-207). Enflasyonla mücadele yöntemi teklifleri ise, para miktarındaki azaltmaları vergi indirimleri ve kamu harcamalarının daraltılmasını kapsamaktadır. Vergi indirimleriyle, ücret artışlarının frenlenmesi, karlılığı artırmanın tek yoludur ve ayrıca arzı olumlu yönde etkileyecek bir politikadır (Tekelioğlu, 1993:113).

Rasyonel beklentiler teorisi taraftarlarına göre; devlet, kısa dönemde dahi, vergiler, kamu harcamaları ve para arzı gibi araçları kullanarak, üretim, istihdam, fiyat istikrarı vb. ekonomik değişkenler üzerinde etkili olamaz. Bu bakımdan “aktif” iktisat politikaları yerine “istikrarlı” politikalar kullanılmalıdır. Bu teoriye göre, devlet sadece oyunun kurallarını belirlemeli; fertler de, hangi imkanların kendilerine açık olduğunu bilip kararlarının muhtemel sonuçlarını önceden kestirebilmelidir. Örneğin; vergi politikası ve kamu harcamaları politikası ile ilgili kararlar önceden belirlenmeli ve sık sık değiştirilmemelidir. Politika değişiklikleri zorunlu olduğu zaman ise, bu değişiklikler yavaş yavaş yürürlüğe konulmalıdır (Aktan, 2000:1).

Son olarak bu ekol savunucuları maliye politikasının uzun dönemde üretim ve istihdam üzerinde olumsuz olacağını, tam istihdam gelir düzeyinde, kamu harcamalarında yapılacak bir artışın, halktan borçlanarak finansmanı durumunda özel tüketim ve yatırım harcamalarında meydana gelecek bir azalma ile dengeleneceğini savunurlar. Ancak üretim ve istihdam üzerinde bir değişiklik olmayacaktır. Artışın vergilerle finansmanı durumunda da toplam arz bundan olumsuz etkilenecektir. Çünkü vergi artışı işçilerin emek arzını, işverenden ise emek talebini azaltacaktır (Ataç, 2006:19-20).

2.1.10. Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal Politik İktisat Yaklaşımı (Virginia Politik İktisat Okulu)

İktisadi görüşte yer alan diğer bir teori ise, Kamu Tercih Teorisidir. Bu teori ikinci dünya savaşından kamu kesiminin hızla büyümesi ile birlikte doğmuştur. Bu büyüme hem kamu harcamalarında hem de kamu gelirlerinde meydana gelmiştir. Bu yaklaşımla kamunun ekonomide üstlendiği role farklı bir bakış açısı getirilmiştir (Güngör, 2009:20). Kamu Tercih Teorisi, politika biliminin ekonomik analizi olarak tanımlanmaktadır. Bu teori, politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı araç, metot ve varsayımlara dayalı olarak açıklayan bir teori olarak yer almıştır. Kamu Tercih Teorisi, Politikanın Ekonomi Teorisi, Yeni Politik İktisat, Kolektif Karar Alma Teorisi gibi değişik adlarla da anılmaktadır. James Buchanan, bu ekolün öncülerindendir ve Virginia Politik İktisat Okulunda çalışmalarını sürdürdüğü için bu okul önemli bir yere sahiptir (Aktan, 2004:81-82). Kamu

tercih teorisi, politikayı mübadele (Catalaxy) olarak görür ve bu sözcük ‘politika karmaşık bir mübadele türüdür’ anlamında kullanılmaktadır.

Kamu Tercihi Yaklaşımı, seçmenler, politikacılar, politik partiler, özel çıkar grupları arasındaki ilişkileri, politik karar alma sürecindeki davranışlarıyla birlikte, iktisat, politika, hukuk, sosyoloji bilimi çerçevesinde inceleyen bir yaklaşımdır. Temelinde, bireylerin politik süreç içerisinde kendi kişisel çıkarlarını, refahlarını maksimize edecekleri varsayım yer almaktadır. Bu şekliyle de piyasa ekonomisinin analizine benzemektedir (Eker ve diğerleri, 2005:90). Kamu tercih teorisi, politik süreç içerisinde devam eden işlemlerde oluşan sorunları gidermek için şu varsayımları savunmaktadır. Bunlar (Ulusoy, 2003:61-62):

- i. *Metodolojik bireysellik*, kamusal tercihlerde yöntem olarak bireysellik vardır ve bireyler de tercih ve işlem yapan rasyonel karar birimleridir.
- ii. *Rasyonalite ve Maximand ilkesi*; birey kamu ekonomisinde karar alma sürecinde, özel ekonomideki davranış motivasyonunun bir benzerini rasyonel seçimler yaparak göstermektedir ve bireyler, rasyonel olmaları sonucu faydalarını maksimize edecek tercihlerde bulunmaktadır. Burada ise ‘Homo Economicus’ ya da ‘Bireysel Çıkar Maksimizasyonu’ ilkesi geçerlidir. Homo Economicus ile de seçmenlerin fayda maksimizasyonu, siyasal partilerin oy maksimizasyonu, bürokratların bütçe maksimizasyonu, çıkar ve baskı gruplarının rant maksimizasyonu söz konusudur.
- iii. *Politika bir mübadeledir*; piyasa ekonomisindeki karar alma sürecinde alıcı ve satıcıların davranışlarına benzer şekilde kamu ekonomisinde de toplumsal istek oluşumunda bir ‘politik mübadele’ söz konusudur.

Kamu ekonomisinde karar alma sürecinde seçmenler kendilerine en fazla ekonomik hizmeti sunacak siyasal partiye oy veriler, siyasal partilerde en çok oyu kazandıracak ekonomik programı sunmaya özen gösterirler. Onlar, Keynes’in müdahaleci devlet anlayışının kamu sektörünün büyümesinde önemli rol oynadığını savunmaktadırlar ve onlara göre, telef edici bütçe görüşünün devletin büyümesi ve demokratik yapının yozlaşmasının temel nedenidir. Keynes iktisadın önemli yanlışı olarak “vergilemeden harcamak” imkanı sağlamış olmasıdır ve kamu harcamalarının vergilerle değil,

emisyon ve borçlanma ile karşılanması fikrinin Keynes'in politik yaşama bıraktığı önemli bir miras olarak görmektedirler (Aktan, 2004:85-96). Ekonomik yozlaşma, politik süreçte etkin olmak isteyen politikacıların potansiyellerini artırma ve vaatlerini yerine getirmede kamu kaynaklarını verimsiz kullanmaları sonucu hatalı uygulanan iktisat politikaları sonucu meydana gelmektedir (Eker ve diğerleri, 2005:93). Ekonomik yozlaşmanın diğer nedenleri ise, sübvansiyon, mali yardım ve transfer harcaması şeklindeki refah transferleri ve düzenleyici transferleridir. Tüm bunlar çıkar grupları arasında rant kollama ya da transfer kollama faaliyetlerine dönüşmekte, gelir transferleri etkinlik açısından maliyetlere ve refah kayıplarına neden olmaktadır (Miynat, 2002:189).

Devletin büyümesinde ortaya çıkan tüm bu yozlaşmaları kaldırmak için de politik karar alma sürecinde yeni bir yapılandırma yapılmasını önermektedirler. Bu sebeple bu yapılandırmanın anayasal-yasal-kurumsal çerçevenin yeniden düzenlenmesiyle mümkündür. Kamu iktisat teorisinin bir sonraki aşaması ise anayasal iktisattır ve hukuk, ekonomi ve siyaset biliminin de içerisinde bulunduğu interdisipliner bir teoridir (Güngör, 2009:21). Daha küçük ve daha etkin kamu ekonomisi taraftarı olan bu görüş, mali bir anayasanın hazırlanmasını öngörmekte ve diğer alanlardaki yozlaşma için de birer anayasa oluşturmasını savunmaktadırlar. Bunlar parasal anayasa ve dış ticaret anayasasıdır (Ulusoy, 2003:62-63).

Mali anayasanın hazırlanması amacı, gelen siyasi iktidarın istediği kadar harcamaları arttırıp, vergi oranları üzerinde istediği değişikliği yapmasını engellemektir. Ayrıca gelecek nesiller üzerindeki borç yükünü kontrol altına almaktır. Bunun yanı sıra idareler arası mali ilişkilerin düzenlenmesi için "Mali Federalizm" sunmakta ve idareler arasındaki mali bölüşüm, özellikle de vergileme kısmi yetki devri gerçekleştirilerek esaslara bağlamaktadır (Eker ve diğerleri, 2005:93). Parasal anayasa ile devletin keyfi para basması engellenecektir. Dış ticaret anayasası ise, dış ticaretin serbestleştirilmesini sağlayacaktır (Güngör, 2009:23).

Anayasal İktisatçılar, siyasi iktidarların para arzına doğrudan ve dolaylı yollarla yaptığı müdahalelerin, enflasyonun temel nedenini oluşturduğunu kabul ederler ve devletin para değerini etkileyebilecek her türlü girişimden uzak kalması gerektiğini öne

sürmektedirler. “Para arzının; fiyat indeksine bağlanması” veya “Para arzının ekonominin doğal büyüme hızına uygun olarak her yıl belli bir oranda artırılması” önerilerinin ekonomik anayasada yer almasını önermektedirler (Gökbunar, 1997:8).

Teorinin iktisat bilimine getirdiği diğer bir önemli katkı ise, “Piyasa Başarısızlığı”na karşılık olarak, “Devletin Yetersizliği Teorisi”dir. 1960’lı yıllardan itibaren Keynesyen iktisat politikasının müdahaleci ve genişletici politikalarını eleştirerek kamu ekonomisinin de piyasa ekonomisi gibi kendi başına optimum sağlamaktan uzak olduğunu açıklamışlardır (Aktan, 1990:221). Anayasal iktisadın ulaştığı sonuç ise, devletin faaliyet alanının sınırlandırılıp, vergilemenin de bir sınırının olmasıdır. Çünkü devletin vergi toplama hakkı varsa bireylerinde başkalarına devredilmeyecek vazgeçilmez bireysel hakları mevcuttur. Bu yüzden devlet vergilendirme yetkisini ancak kişilerin hak ve özgürlükleri koruyarak kullanabilecektir (Güngör, 2009:23). Buchanan’ın vergi hakkındaki görüşü ise şöyledir; aşırı vergi baskısı ve sosyal kesintiler, işgücü ve sermayenin kazancını azaltarak, çalışmayı, tasarrufu ve yatırımı engellemekte ve serbest girişim üzerine kurulu ekonomik ilerleme tehlikeye sokmaktadır (Miynat, 2002:188).

Vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payının sınırlandırılması, özellikle dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde çıkabileceği sınır belirlenmeli, üretim faktörleri üzerindeki vergi yükünü azaltan, bir vergi politikası oluşturulmalıdır. Devletin vergilendirme yetkisi kısmen yerel idarelere devredilmelidir. (Vergi Konusunun Coğrafi Sınırları), Merkezi hükümetin vergilendirme yetkisi, vergi potansiyelini sağlanacak hizmetle ilişkilendirerek; konusu ve oranı belirlenmiş dar yetki olmalıdır (Gökbunar, 1997:8).

Kamu tercihine yapılan eleştiriler ise şöyledir; politika toplumsal olaydır ve politikaların amacı toplumun huzurunu, mutluluğunu ve refahını sağlamaktır. Burada özel çıkar sağlamak amaçlı faaliyet görmek yanlıştır, toplumsal çıkar/kamu yararı sağlanmalıdır. Politik mübadele ilkesine yapılan eleştiriye göre, politikada alış-veriş söz konusu olamaz. Politika, piyasadandır. Diğer bir eleştiri ise, birey yerine toplum kavramı ele alınmalıdır. Özellikle sosyalizmi ve kolektivizmi savunanlar bu görüşü eleştirmektedirler (Aktan, 2004:114).

2.1.11. Avusturya İktisat Okulu

Bu ekol 1871 yılında yayınlanan “İktisadın İlkeleri” adlı kitabıyla marjinal analizi kullanan Carl Menger ile iki öğrencisi Friedrich von Wieser ve Eugen von Böhm-Bawerk tarafından kurulmuştur. Sonradan ise, Hayek bu okulun bilinen en önemli isimlerinden olmuştur (Erkan, 2004:8). Bu ekolün temel düşüncelerini teşkil eden başlıca altı ilke mevcuttur. Bu ilkelerden birincisi, metodolojik bireycilik, ikincisi metodolojik sübjektivizm yani, bireylerin davranışlarının onların bilgi, inanç ve değerlerine bakılarak anlaşılabilirliği, üçüncü ilke ise, marjinalizm, karar verme durumundaki bireylerin tüketiminde yapacakları göreceli değişikliklerin önemi üzerinde duracaklarını ifade etmektedir. Diğer ilkeler ise, azalan marjinal fayda etkisi, fırsat maliyeti ve üretim ve tüketimin zaman yapısıdır (Aktan, 2004:196-197).

Hayek’e göre krizlerin asıl nedeni, ekonominin sanayi yapısının toplumun tasarruf planları ile uyumlanmasından kaynaklanmaktadır. Piyasanın işleyişi sistematik bir şekilde bozulmadığı takdirde, fiyatlar bilgi iletim fonksiyonları ile tüketim yapısını sanayi yapısına uydurmayı garanti eder. Ekonomik dengesini (istikrar) bozucu etkiler, bankacılık sektöründe yaratılan kredi artışları, Keynesyen iktisat politikaları gibi piyasanın işleyişini bozan, yani fiyatların yanlış bilgileri iletmelerine yol açan, piyasaya dışsal olan etkilere (Yılmaz ve diğ., 2005:84). Ayrıca Hayek, konjonktür dalgalarının ortaya çıkması için gerekli ve yeterli şartın para hacminin elastik olmasını görmektedir. Böylece iktisadi dalgalanmaların çıkış nedenini, bankacılık ve kredi sistemine bağlamıştır. Yani para miktarındaki değişimler, nispi fiyatların ve üretim yapısındaki değişimlerin temel sorumlusudur.

Son olarak bu görüşün temsilcilerinin vergilere bakış açısı şu şekildedir, artan oranlı vergilemenin oran ve yansımalarının belirlenmesinde rasyonel ilkeler olmadığından, bu çeşitli vergileme keyfiliğe dayanacak ve hakim seçmen koalisyonlarının çıkarlarına hizmet edeceklerdir. Oransal vergileme ile de kesin kurallarla saptanarak, keyfiliği önlenemez. Ayrıca marjinal vergi oranının yüksekliği yüksek gelirin yatırıma dönüşmesine engel olduğu gibi kaynakların yanlış yönlendirilmesine sebebiyet verir. Hatta sermaye kaynakları oturmuş ve piyasada ağırlıklı payı olan firmalarla rekabet olanağı fiilen azalmış olabilmektedir (Erkan, 2004:8). Tüm bunları önlemek için de

belirlenecek oransal vergilerde kriter, elde edilen vergi gelirlerinin milli gelire oranı olabilmektedir. Vergiler yoluyla elde edilen gelirin milli gelirin yüzdesine maksimum yasal marjinal vergi oranı tespit edilerek çözüm bulunabilir.

2.1.12. Kurumsal İktisat Yaklaşımı

Bu görüş, Neo-Klasik ve Marksist iktisat görüşler hakkında alternatifler üretmek üzere ortaya atılmıştır. İktisat, sosyoloji, psikoloji, siyaset, maliye, yönetim gibi bilimlere birlikte değerlendirmektedir. Savunucuları, iktisadi olay ve faaliyetlerin gelişiminde kurumların önemli rol oynadığını savunurlar. Devletin gelir dağılımı bakımından adaletli olmasını ve ekonomide istikrar için devletin ekonomiyi sürekli izlemesi ve yönlendirmesi görüşüne sahiptirler. Ayrıca onlar karma bir ekonomi modelini tavsiye etmektedirler (Güngör, 2009:31-32). Bu görüşün önemli savunucularından biri olan Mitchell'e göre, Konjunktur Teorisi, iktisadi faaliyetlerin parasal safhalarıyla uğraşmaktadır. Bu teori ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin üretiminden ziyade fiyatlardaki değişimleri, yatırıma yönelen fonları, üretim araçlarının bakım masraflarının ödenmesi vs. gibi para kazanmakta ilgili konuları incelemektedir.

Kurumsal iktisadın savunucularına göre, firmaların kar düzeylerindeki değişimlere karşı reaksiyonları da konjunktürel dalgalanmalara neden olabilir. Ekonomideki daralmalar bunalım tohumlarını yeşertirler. Faiz oranları düşer, zayıf firmalar iflas eder, sabit ve değişken maliyetler düşer, yatırımlar azalır. Devreyi bunalımlar sistemin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Sistem bazında bütün etkileyici faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomik bunalımlar birkaç nedenle anlatılmaz. Konjunktürel dalgalanmalar, çağdaş kültürün bir parçası olan nedenlerden kaynaklanmaktadır. İktisadi dalgalanmalar, toplumun sahip olduğu kurumların biçimlendirdiği davranışların sonucu olarak meydana gelmektedir. Bu nedenler, toplumun sahip olduğu kültürün evrimiyle meydana gelen değişimlere bağlı olarak değiştirilebilir (Ersoy, 2008:556-557).

Kurumsal iktisadın ön gördüğü kurum ve kurallar, vergi politikalarının keyfilikliğini önleme amacıyla mali disiplin ve istikrarı sağlamaya yöneliktir. Bu amaçla, belirlenebilecek vergilemeye ilişkin mali kurallar örneğin, vergileme yetkisi denk bütçe kuralı ile sınırlandırılması, toplam vergi yükünün anayasada belirlenmesi ve bu

sınırın aşılamayacağını hüküm altına alınması, vergi oranları anayasada açık olarak tespit edilmesi gibi kurallar olacaktır (Erkan, 2004:9).

2.1.13. Yapısalıcı (Strüktüralist) İktisat Yaklaşımı

Yapısalıcı Yaklaşım, monetarist görüşe karşı olarak çıkmış ve bu görüşe göre, iktisadi büyüme olgusu yapısal değişimin bir parçasıdır. Onlara göre, toplam talepteki değişimler iktisadi büyüme açısından en az arz yanlı faktörler kadar önemlidir. Ekonomik yapıdaki rahatsızlıklar kendini kaynakların verimli alanlara yönelmesini önleyen hareketsizlik, piyasalardaki dağınıklık, arz ve talepteki sürekli dengesizlikler şeklinde belli eder ve uzun dönemde üretken kaynakların en verimli alanlarda kullanımını sağlayacak kapsamlı reformlarla (vergi reformu, toprak reformu, kıt üretim faktörlerinin sağladığı rantların devlete kazandırılması vb.) erişilecek bir hedef olarak düşünülmelidir. Ayrıca kısa vadede para ve maliye politikaları uygulayarak durgunluğu ya da stagflasyonu çağırmaktadır (Ulusoy, 2003:49-50).

Bu görüşe göre enflasyonun kaynağı, sözü edilen ülkeler için yapısal bozukluklar ve dar boğazlar olup, bunlar giderilmedikçe enflasyon da çözümlenmez. Az gelişmiş ülkelerin kronik bütçe açıkları sorunu üzerinde de duran yapısalcılar, bu sorunun para arzını arttırmak yerine kamu gelirlerinin artırılması (etkin vergi denetimi, üst gelir gruplarının vergilendirilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilmesi ve yeni vergi alanlarının oluşturulması vb) ile çözümlenebileceği ve enflasyonist baskının azaltılabileceği düşüncesindedirler (aku.edu.tr).

Yapısalcılar, Klasikler ve onun devamı olan teorilerin aksine az gelişmiş ülkelerin yapısı gereği kamunun büyüme ve kalkınma çabalarına öncülük etmesinden ve içe dönük sanayileşmeden yanadır. Az gelişmiş ülkelerde yapısalıcı yaklaşım, enflasyon dolayısıyla istikrarsızlığa yol açan sorunları besleyen ve kronikleştiren bazı unsurlar olduğuna dikkate çekerler. Tarımda arz esneksizliğini, dış ticaret dengesizliği, parasal ve mali dengenin sağlanması ve ekonomik kurumların yetersizliği konularında görüşleri mevcuttur (Güngör, 2009:29-30).

2.1.14. Yeni Keynesyen İktisat Yaklaşımı

1970'li yıllarda Keynesyen yaklaşıma yöneltilen, Keynesyen modelin temiz olmayan piyasayı varsaymasına rağmen eksik mikro temellere dayandığı, maksimizasyon davranışlarıyla tutarlı olmayan bekleyişleri dikkate aldığı şeklindeki eleştirilere karşı olan Yeni Keynesyen ekonomistler, mikro ekonomik düzeyde firmaların karlarını, tüketicilerin ise refahlarını maksimize etme çabalarının makroekonomide nasıl ters sonuçlara yol açtığını göstermek amaçlı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, temiz olmayan piyasa modeli olarak da bilinmektedir ve piyasaların temiz olmamasının en önemli nedeni olarak da ücret ve fiyatların yapışkanlığını görmekte-dirler. Onlara göre ücret ve fiyatların yapışkan olması sebeplerini, zımni sözleşmeler, etkin ücretler, içerdekiler, dışarıdakiler vb. gibi durumlardır (Ataç, 2006:25).

Yeni Keynesçilere göre finansal krizler, ters seçim ve ahlaki riziko problemleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ahlaki riziko ve ters seçim sorunları, fonların üretken yatırım seçeneklerine yönlendirilmesi engeller. Finansal krizlere karşı para politikasının uygulanmasını öngörürler. Para arzını arttırarak durgunluğun önleneceğini savunurlar. Bu görüşe göre, para arzının arttırılması faiz oranlarını düşürecektir, diğer taraftan da kredi piyasasındaki sorunları azaltacak ve yatırımları teşvik edecektir. Aynı zaman da ahlaki riziko de azaltacaktır (Keskin, 2004:34). Yine bu görüş taraftarları bilgi akışına kamu müdahalesini öngörürler ve asimetrik bilgi probleminin oluşturmasını engellemek için firmaların ve bankaların mali durumları hakkında bilgi yayınlamasını ve bilgilerin olmaması durumunda cezai uygulamasını önerirler (Karabulut, 2002:5-12).

2.1.15. Sosyal Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Düzen Teorisi ve Ekonomik Anayasa Hukuku İktisat Yaklaşımı (Frieburg Okulu)

Bu görüş, ilk olarak Almanya' da ortaya çıkmıştır. Öğretisi, toplumda mutlak bir düzenin şart olması ve bu düzenin bir yönünü de "Ekonomik Düzen" in oluşturduğu fikridir. "sınırlı devlet" fikri yerine, "Aktif-Yapıcı-Fonksiyonel Devlet" görüşü vardır. Devletin piyasadaki rekabet yetersizliğini giderecek ve aksak rekabeti önleyecek kural ve kurumların oluşturması gerekmektedir (Güngör, 2009:30).

Frieburg Okulu mensuplarına göre, sosyal düzen tamamen kendiliğinden oluşan, gelişen ve ahenk içerisinde işleyen bir düzen değildir. Bu sebeple Fizyokratları “Doğal Düzen” düşüncesine ve “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganına karşıdır. Sosyal düzenin tüm alanlarda varlığından söz etmek mümkün değildir. Ekonomik düzenin de kendiliğinden oluştuğunu söylemek yetersizdir. Bunun için temel kural ve kurumların devlet tarafından oluşturulması, kurumsallaştırılması ve düzenlenmesi gerekmektedir (Aktan, 2004:133-132). Onların geliştirdiği ekonomik düzen teorisinde ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturan kural, norm ve kurumlar bütünü “ekonomik anayasa” olarak adlandırılmaktadır.

Sosyalist piyasa ekonomisi savunucularından Lange’ nin görüşüne göre, ekonomideki doğru muhasebe fiyatları, bir mal veya hizmetin fiyatını, eğer o mal veya hizmet için talep arzdan büyükse, yükseltmek; veya arz talepten büyükse düşürmek yoluyla bulunabilir; deneme-hata yoluyla, talep-arz dengesi sağlanıncaya kadar bu işlem devam edilir. Ayrıca sosyalist ekonomi, özel girişime özgü israfı önler; konjunktür dalgalarını giderebilir; arz-talep dengesini sağlayacak fiyatlara, daha kısa süreler içinde varılabilir ve sistemin bir tarafında yapılan hataların bütün sisteme yayılmasını önleyebilmektedir (Kazgan, 2002b:365-366).

Sosyal piyasa ekonomisinin iki temel boyutu vardır: ekonomik boyut ve sosyal boyut: Ekonomik boyut kaynağını, ekonomik düzenden almaktadır. Piyasa özgürlüğüne ve rekabete dayanır. Sosyal boyut ise, sosyal eşitliği kasteder. Buradaki sosyallik piyasada düşük gelir gruplarının yaşam standartlarının yükseltilmesi ve tüm toplum üyelerinin ekonomik ve sosyal sorunlara karşı korunmasını ifade etmektedir. Özetle, bu ekol devlet müdahalelerinin piyasa sistemine uygun olması ve piyasa sisteminin işleyişini bozmamasından yanadır. Ayrıca Sosyal Piyasa Ekonomisi, devletin direkt olarak mal ve hizmet fiyatlarını kontrol etmesini piyasaya uygun olmayan bir müdahale olarak görmektedir (Aktan, 1994:188-192). Yapılacak bir vergi reformu ile üretimin motive edilmesi ve bu arada tasarrufların sermaye oluşumuna dönük olması sağlanmalıdır (Aktan, 1997:17). Bu ekonomilerde temel finansman aracı merkezî planlama otoritesi tarafından belirlenen fiyattır ve vergi tamamlayıcı nitelikte bir

fonksiyon teşkil etmektedir. Bu sebeple sosyalist ekonomilerde vergi gelirlerinin payı piyasa ekonomisindeki ülkelere oranla daha düşüktür (turkcebilgi.com).

2.2. Ekonomik Krizlerin Önlenmesinde Günümüzde Önerilen Vergi Politikaları

Krizin olduğu bir devlet ekonomisinde, krizden çıkış için ülkeler tarafından çeşitli kurtarma paketleri çare olarak görülmektedir. Bu kurtarma paketleri içerisinde faiz politikasındaki değişikliklerden, vergi politikasındaki değişikliklere kadar çeşitli önlemler yer almaktadır. Bilindiği gibi maliye politikasının önemi günümüzde giderek artmaktadır. Özellikle son Küresel Kriz ile bu politikanın ağırlığı iyice hissedilmiştir. Yazın gereği bu bölümde ekonomik kriz dönemlerinde tavsiye niteliğinde olan maliye politikası araçlarından biri olan vergi önlemleri hakkında tavsiye niteliğinde bilgi verilecek ve bu önlemleri uygulayan ülke örnekleri ele alınacaktır.

2.2.1. Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikalarının Önemi

Devletlerin ekonomiye yön vermesi için esas olarak üzerinde durduğu iki politika mevcuttur. Bunlardan birincisi para politikası, ikincisi ise maliye politikasıdır. İkinci bölümün birinci kısmında bahsedilen düşünürlerin görüşleri açıklanırken, maliye politikasının iktisat biliminde yeri daha açık ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle Keynesyen ekonomiden sonra maliye politikasının önemi ve ekonomi literatüründe yeri daha da artmıştır.

Maliye politikası, tek başına uygulanan bir politika olmayıp, genel ekonomik yapı içerisinde ortaya çıkan sorunların giderilmesi, belirlenen ekonomik hedeflere ulaşmasında oluşturulan iktisat politikasının bir aracı olarak kabul edilmekte ve modern iktisadi düşünce içinde önemli bir yere sahip olmaktadır (Eker ve diğerleri, 2005:9). Maliye Politikası, devletin ekonomik hayata müdahalesi ile önem kazanan ve devletin sahip olduğu çeşitli mali araçların belirlenen hedefler doğrultusunda nasıl kullanıldığını ve nasıl kullanılması gerektiğini inceleme alanına giren bir bilim dalıdır (idari.cu.edu.tr). Bu politika, temel olarak kamu harcamaları, borçlanma ve vergilerden oluşturmakta ve devletin bu araçlarla ekonomiye müdahalesini öngörmektedir. Amaç ise, ekonomideki dengesizliklerin giderilmesidir (Ulusoy, 2003:12). Günümüzde de

ekonomik istikrarı teminde, para politikasının maliye politikasına oranla daha tesirsiz olduğu, bu sebeple maliye politikası ile tamamlanması gerektiği fikri daha fazla taraftar bulmaktadır (Öncel, 19???:296).

Devlet müdahalesinin kamu yararına uygun olacak şekilde nasıl sınıflandırma yapılabileceğine dair tartışmalar da mevcuttur. Bu sınıflandırmalar, hareketlere ve amaçlara odaklananlar şeklinde iki alternatif grupta toplanabilmektedir. Devlet müdahale hareketleri, düzenleyici müdahale ve doğrudan fon sağlayıcı müdahale şeklinde, finans piyasası kurumlarını oluşturma ve düzenlemeyi (regülasyon) kapsamaktadır. Ayrıca vergi, iflas ve muhasebe gibi alanlardaki çoğu devlet müdahalesi, finans piyasalarında kasıtlı olan ve kasıtlı olmayan etkilere sahiptir. Bazı müdahalelerde hem diğer amaçların gerçekleştirilmesi hem de finans piyasalarının geliştirilmesi amacı vardır. Devletin bu hareketleri sürdürmesinde, piyasa başarısızlıklarını önceden önleme amacı vardır (Yıldıran, 2010:8).

Maliye politikası araçlarından biri olan vergiler, temel olarak günümüzde devlete gelir sağlama aracı olmanın yanında ekonomik ve sosyal hayata müdahalenin, bazen de politik amaçları gerçekleştirmenin bir yöntemi ve aracı haline gelmiştir (Nadaroğlu, 2000:220). Vergiler, devlet faaliyetlerini ve kamu hizmetlerini finanse etmek için önemli bir araç olarak görülürken, pek çok ekonomist için caydırıcı, yatırımları azaltıcı ve işgücü arzını daraltıcı ve büyümeyi düşürücü etkide bulunmaktadır (Soylu, 2009:257).

Bireylerin gelir elde etmesi, kurumların kazanç sağlanması, gelirlerin harcanması, istihsal ve satış nedenleriyle ya da miras ve hibe yoluyla malların el değiştirilmesi, bir servete sahip olma, sahip olunan servetin değerinde artış görülmesi gibi olaylar, devletin vergi koymasının belli başlı fırsat ve nedenlerini oluşturmaktadır (bilgiymm.com). Uygulanan vergi politikası ile de kanun koyucu mali, ekonomik ve sosyal bakımdan bireylerin yaşantısına her türlü müdahale edebilmekte, demokrasiyi, hukuku ve sosyal yapıyı etkileyebilmektedir (Öncel ve diğ., 2008:51).

Vergilerin, ekonomik ve sosyal yaşam içerisinde etkileri olabildiği gibi gelişen olaylar karşısında vergiler de etkilenmektedir. Savaş, kriz gibi olağanüstü olaylar, entegrasyon ve küreselleşme hareketleri, mükelleflerin devlete, kamu harcamalarına ve vergilere

bakışları gibi birçok gelişime, vergi gelirlerini yakından ilgilendirmektedir. Öyle ki makro ekonomik göstergelerde yaşanan olumsuz gelişmeler, vergi gelirlerinin de düşmesine neden olabilmektedir (Ay ve Şahbaz, 2010:1286). Buradan anlaşılıyor ki olağanüstü dönemlerde vergiler olumsuz etkilenebildiği gibi tersi bir durumun da mevcudiyeti kaçınılmazdır. Örneğin, kriz dönemlerinde vergi gelirleri olumsuz etkilenebildiği gibi, ortaya çıkan ekonomik dengesizlikleri gidermede de vergi politikası bir silah olarak kullanılabilinmektedir.

Kriz dönemlerinde meydana gelecek istikrarsızlığın çözümü için önerilen vergi politikalarına ait araç ve tedbirlerle, krizler üzerinde etkili olunduğu bilinmektedir. Çünkü maliye politikasının bir parçası olan vergiler, kriz dönemlerinde bütçe politikası, para ve kredi politikası gibi tedbirlerden daha etkili olabilmektedir (Tuncer, 2003:402). Dalgalanmalar içindeki krizlere karşı vergi ve diğer maliye politikası araçları kullanılırken; krizlerde vergi gelirlerini arttırma ve azaltma yönünde etkide bululabilmektedir. Ekonominin genişleme devresinde vergi gelirleri artış gösterirken, daralma ve çöküş devrelerinde ise azalma eğilimi göstermektedir.

Vergi politikaları, gerçekten krizden etkilenmelerinin yanında temelde ekonomik politikaları destekleyen politikalarlardır. Bu nedenle de vergi politikalarını mali krizlerin asıl nedeni olarak değil, ikincil nedeni olarak ifade etmek mümkündür. Vergi politikalarının krizlerde ikinci rol oynamasının nedeni ise, doğrudan kriz kaynağı olmaması ama dolaylı yoldan da olsa krizlere neden olmasıdır. Çünkü vergi rejimlerinin tasarımı krizleri tetikleyen makro ekonomik faktörleri destekleyici niteliktedir. Özellikle dış sermaye kaynağının (kısa vadeli) teşvik edilmesinde bu rolü dikkate almalı ve hatalı vergi politikaları ortadan kaldırılmalıdır (Aydın, 2008:79). İzlenen ekonomi politika ve tedbirlerin, dünyadaki gelişmelerle birlikte değerlendirilmesi, uygulanacak vergi politikası için de önem taşımaktadır (Buyun, 2008:96). Bununla birlikte krizlere karşı ve krizlerin engellenmesi ya da ortadan kaldırılmasında vergi politikalarından yararlanabilmesi için bunların mahiyetlerinin irdelenmesi ve nedenlerinin belirlenerek ekonomik politika ve tedbirlerin, dünyadaki gelişmelerle birlikte değerlendirilmesi uygulanacak vergi politikası için önem taşımaktadır (Can, 2003:69).

Toplam talepteki düşüşlerin, işsizliğin ve durgunluğun önlenmesine yönelik genişletici, harcama arttırıcı veya vergi gelirlerini azaltıcı maliye politikalarının uygulanması Keynes tarafından 1929 Büyük Buhran' dan bu yana devam etmektedir. Maliye politikasının gelişimi ile çeşitli araçlar kriz dönemlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar kamu harcamaları, otomatik stabilizatörler, gönüllü maliye politikası ve vergileme araçlarıdır (Yıldıran, 2010:9). Kullanılan paralel vergi politikası ile kriz dönemlerinde tüketim ve üretimde meydana gelecek daralmalar, ancak uygulanan vergi indirimleri veya vergi yüklerinin azaltılması suretiyle elde edilecek avantajlarla genişletici etkiler meydana getirebilir. Klasik iktisadın önerdiği gibi bütçedeki vergi kayıplarını önlemek amacıyla uygulanacak bir vergi politikası, durgunluğu ve işsizliği daha fazla arttırmaktadır (Turhan, 1998:277-278). Ayrıca kriz dönemlerinde, vergi politikasının harcama politikası araçlarına göre daha fazla tercih edilmesinde, vergi politikasının daha başarılı sonuçlar vermesi etkili olmaktadır (Yıldıran, 2010:10). Bu dönemde kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi yoluyla denk bir bütçenin oluşturulması ve buna bağlı olarak mali disiplinin sağlanması şeklinde uygulanan daraltıcı kamu harcamaları politikası ile birlikte bir yandan vergi gelirlerini arttırıcı diğer yandan da özel yatırımları dışlamayan ve teşvik edici bir vergi politikasının uygulanması kamu mali yapısında istikrarın sağlanması açısından önem taşımaktadır (Şimşek ve Altay, 2009:12).

1970 sonrası dünyada hızla yaygınlaşan küreselleşme, finansallaşma ve liberalleşme olgularıyla vergi politikalarına bakış açısı farklılaşmış ve sermayenin serbest dolaşımıyla hız kazanan sıcak para akışı ile krizlerin rengi değişmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği finansal liberalizasyon eğilimleri, 1970'li yıllardan itibaren bir yandan ülkelerin makroekonomik yapılarında bozulmaların yaşanmasına yol açmış ve bu ülkelerin finansal piyasalarını kırılgan hale getirmiştir (Şimşek ve Altay, 2009:12). Yaşanan sermaye akımlarındaki dalgalanmalar ise, konjonktürel dalgalanmaların temel nedeni olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bir ülkeden ani bir sermaye çıkışı olduğunda, bu dışsal bir şok olarak ülke ekonomisine yansımakta ve finansal istikrarı ve buna bağlı olarak makroekonomik istikrarı bozmaktadır (Şimşek, 2008:198). Yaşanan finansal istikrarsızlık maliye politikasının belli düzenlemeler çerçevesinde

“kurallar” ile belirlenerek giderilebilmektedir. Tanner’ e göre ise, etkin bir maliye politikası kuralı, belirli şartlar altında vergi oranı değişikliğini ve özellikle konjontür karşıtı borçlanmayı azaltabilen ve böylece finansal piyasalardaki kırılganlıkları azaltma/ortadan kaldırma yeteneğine sahip olan bir kurumsal düzenlemelerdir (Şimşek, 2008:201).

Kriz dönemlerinde de bütün iktisadi faaliyetlerde olduğu gibi vergi hasılatında da daralma görülmektedir. Bu durum ise ülke bütçelerinde büyük sıkıntı yaratmaktadır. Bu ise iktisadi faaliyetlerdeki daralmanın mali bir yansıması olarak kabul edilmektedir. İşte yaşanan bunalım ve krizlere karşı vergilerin hassasiyetini belirleyen etkenleri şöyle sıralanabilir (Tuncer, 2003:77):

- i. Krizlerin çeşitleri, hacmi ve temposu,
- ii. İlgili ülkelerin iktisadi ve sosyal yapıları,
- iii. Vergi konusu ve matrahı,
- iv. Uygulanan vergi tekniği,
- v. Uygulanan vergi sistemlerdir.

2000’li yıllarda ise yaşanan ekonomik bunalımlara karşı vergi önlemlerinin önemi daha da artmıştır. Özellikle yaşanan son Küresel Kriz kapsamında alınan önlem paketleri incelendiğinde krizlerden çıkış yolu olarak vergi politikalarının uygulanmasının ağırlıklı olarak önerildiği gözlemlenmektedir. Öyle ki bu krizde vergi önlemlerini konusunda ilk ciddi çağrışı IMF yapmıştır. Ayrıca bu dönemde ilk başta para politikası ağırlıklı bir yol izlense de maliye politikasının eksikliği hissedilmiş ve kamu harcamalarına yönelik maliye politikası önlemleri yerine, vergi indirimlerine dönük maliye politikası önlemlerine ağırlık verilmiştir (Şimşek ve Altay, 2009:17).

2.2.2. Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanabilecek Vergi Politikası Alternatifleri

Vergi politikası ile ekonomik istikrarın sağlanmasında üç farklı yol mümkündür. Bu yollardan birincisi, konjontürel gelişim sürecinde vergi gelirlerinde otomatik olarak

meydan gelen değişikliklerle, ikincisi, konjonktürel duruma göre belirlenen politikalarla paralel alınan iradi vergi önlemleriyle, üçüncü olarak da ekonomik göstergelerin daha önce belirlenen sinyal değerlere ulaşması halinde otomatik olarak alınacak vergi önlemleriyle ekonomik istikrarın sağlanmasıdır (Turhan, 2007:60-61). Bu vergi politikalarını uygulayarak, krizin etkisini azaltmak ve krizden çıkmayı hızlandırmak mümkündür. Hatta kriz öncesi yapılacak düzenlemeler ile krize girmeyi geciktirmek ve/veya krizi daha hafif hissederek atlattak da olabilmektedir. Unutulmamalıdır ki, kriz dönemi alınan vergi önlemleri ülkelerin gelişmişlik durumlarına göre de farklılıklar içermelidir (Aydın, 2008:80).

Otomatik stabilizatörleri konusunu açıklamadan önce otomatik stabilizatörler ile iradi mali politikalar arasında iki ayrımın olduğu belirtilmelidir. Birinci fark, iradi mali politikalar aslında bilinen ekonomik genişleme zamanında büyüme veya artış ve ekonomik daralma zamanında ise düşme veya azalış yapabilen somut gecikmeler ile daha çok faaliyet gösterirken, otomatik stabilizatörleri ise olumsuz bir ekonomik şok ile harekete geçirdiği zaman çok hızlı bir şekilde etkisini göstermektedirler. İkinci fark ise otomatik stabilizatörler olumsuz ekonomik şokları ortadan kaldırmaya dayalı iken, iradi mali politikalarda böyle bir garanti yoktur. Kısaca otomatik stabilizatörler muhtemelen daha tutarlı uyarıcı gibi sunulurken, iradi mali politikalar, ekonomi üzerinde yararlı etkilerini kısa dönemde olabilen fakat yaratıcı (asli ya da orijinal) uyarıcıları sağlayan mali değişimler olamayabilirler (Bevan, 2010:34).

2.2.2.1. Ekonomik Dalgalanmalara Karşı Otomatik Stabilizatör Olarak

Vergilerin Kullanımı Ve Mali Kural

Ekonominin reel üretim hacminde gözlenen söz konusu iniş ve çıkışlar konjonktür olarak adlandırılmaktadır. Konjonktür, ekonomide büyüme ve daralma dönemlerinin dönüşümlü olarak yaşanmasını olarak da ifade etmektedir (ekodialog.com). Daha önce de açıklandığı gibi konjonktürün çökme noktası ekonomik kriz olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple ekonomik kriz dönemlerinde uygulanabilecek vergi önlemleri başlığı adı altında bu konuya da açıklık getirilmiştir. Otomatik stabilizatörler, ekonomide planlı bir hareket olmadığı zaman, toplam talebi teşvik eden mali politikalardaki değişimlerdir (Maskiw, 2008:466). Otomatik stabilizatör

ekonominin bünyesinde mevcut, ekonomideki konjonktür hareketlerini hafifleten istikrar kuvvetleridir.

Otomatik stabilizatörlerin esası, kamu gelir ve giderleri ile bazı ekonomik kurumların ekonomideki enflasyonist ve deflasyonist eğilimleri hafifletmelerini sağlayacak etki meydana getirebilmeleri için hiçbir yasama tasarrufuna, idari karara, iktisadi teşhise, bu teşhise uygun iktisadi mali tedbirlere ve bu tedbirlerin kendilerinden beklenen sonuçları meydana getirebilmeleri bakımından herhangi bir zamana ihtiyaç göstermemelerine dayanmaktadır (Türk, 2007:103). Otomatik stabilizatörler bir takım avantajları da mevcuttur. Bu avantajlar şunlardır (Baunsgaard ve Symansky, 2009:5);

- i. Otomatik stabilizatörler, uygulamada iradi mali politikaların eksikliklerinden olumsuz şekilde etkilenmezler.
- ii. Otomatik stabilizatörlerin etkilerini arttırmak için söz konusu olsa bile, deneyimler gösteriyor ki gelişmiş ve gelişmekte olan ile düşük gelirli ülkelerde konjonktür yanlısı mali politikalar hakim sürmektedir.
- iii. Mali ve finansman boşluklarındaki sınırlamalar ve borç ödeme gücü bir ülkede otomatik stabilizatörlerinin çalışmasına izin vermeyebilirler.
- iv. Genişleyici mali politikaların yaygın arz şokları olduğunda uygulanması olumlu olmamaktadır. Aynı zamanda böyle bir durum enflasyona da neden olabilmektedir.
- v. Otomatik stabilizatörler, diğer mali amaçlar üzerinde artan etkiye sahip olabilir.
- vi. Otomatik stabilizatörlerdeki bir artış, vergi ve harcama politikaları değişiklikleri aracılığıyla başarılı olabilmektedirler. Böyle olmakla beraber, mali kuralların uygun dizayn edilmesinin etkisinden burada yer aldığından söz edilebilmektedir.
- vii. Ekonomik şartlardaki değişiklikler, daha uyumlu vergi tahsilatına neden olabildiği gibi gelire ilgili stabilizatörlere de neden olmaktadır.

- viii. Vergi sınırları ve vergi yapısı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Vergi oranları ve gelir uyumlu stabilizatörler gelişmiş ülkelerde daha yüksektir.
- ix. Başlangıçta otomatik stabilizatörler, toplamda daha yüksek gelir esnekliğine sahip olan gelir temelli vergilerin temelini oluşturan artan vergi payı tarafından geliştirilebilirler.

Otomatik stabilizatör olarak ele alınan unsurlar ise gelir vergisinin yapısından kaynaklanan, işsizlik yardımı ve sigortası, kurum ve aile tasarrufları, kendiliğinden oluşan bütçe açık ve fazlalıkları, stoklarda meydana gelen fazlalıklar, toprak mahsullerine ödenen yardımlardır. Ancak şiddetli dalgalanmalar veya kriz karşısında bu otomatik stabilizatörlerin etkinliğinden söz edilmemektedir. Bu sebeple kriz dönemlerinde iradi politikaların belirlenmesi ve uygulanması bir zorunluluk haline gelmektedir (Ay ve Şahpaz, 2010:1290).

Otomatik stabilizatörler, hükümetin boyutu ve vergi sistemini konjunktürel dalgalanmalara karşı hızlı çözüm bulmasına bağlıdır. Hükümet boyutunu arttırmadan otomatik stabilizatörlerin arttırmak için iki şart vardır (Baunsgaard and Symansky, 2009:5):

- i. Vergi ve harcama kurallarındaki kalıcı değişiklikler, geleneksel otomatik stabilizatörlerin etkilerini arttırabilmektedir. Bu değişiklikler, konjunktürel değişikliklere karşı, vergi tahsilatı ve transfer ödemeler tarafından otomatik müdahaleyi arttıracaktır.
- ii. Vergi ve harcama kurallarındaki geçici değişiklikler, aşamalı olarak erişilebilen belirli makroekonomik sınırlar tarafından harekete geçirilmektedir. Örneğin, mali mevzuattaki vergi oranlarındaki veya transfer kurallarındaki geçici değişiklikler, makroekonomik olayların ortaya çıkmasına bağlıdır.

Otomatik istikrar sağlayıcı vergi politikası, vergi sistemine başlangıçta kazandırılan “yapısal esneklik” sayesinde vergi yasalarında herhangi bir değişikliğe gerek kalmaksızın vergi gelirlerinin milli gelirdeki değişmelere paralel olarak artmaları veya azalmaları ve bu suretle oluşan bütçe fazlaları (enflasyon dönemi) ve bütçe açıkları (durgunluk dönemi) yolu ile iktisadi istikrarın sağlanması ilkesine dayanmaktadır

(Turhan, 2007:61). Vergilerin otomatik stabilizatör olarak gücü de konjonktür esnekliğine bağlıdır. Buradaki esneklik değeri her bir vergi türü için ayrı ayrı hesaplanabileceği gibi, tüm vergi sistemi için de hesaplanabilir. Gelir esnekliği yüksek olan bir verginin otomatik olarak konjonktürel istikrar esnekliği yüksek olan bir verginin otomatik olarak konjonktürel istikrar sağlayıcı etkisinin kuvveti, esnekliğinin yanında bu verginin toplam vergiler içindeki payına da bağlıdır. Esnekliği yüksek fakat geliri düşük olan vergilerin otomatik stabilizatör olarak gücü, esnekliği düşük fakat geliri yüksek vergiler göre daha azdır (Ulusoy, 2003:136-137).

Sabit oranlı vergilerin esnekliği en düşük olan vergidir. Çünkü bu tür vergilerde gelir düzeyindeki değişiklikler vergi miktarına etki etmezler. Oransal tarifeli vergilerin esnekliği ise, vergi matrahının gayri safi milli hasıladaki değişikliklere karşı duyarlılığına bağlıdır. Tek oranlı vergilerde vergi hasılatının otomatik esnekliği vergi matrahının esnekliğine yani gelirdeki değişikliklere karşı vergi matrahının tepkisine bağlıdır. Artan oranlı vergilerde, otomatik stabilizatör etkisi daha belirgin hale gelmekte ve vergi matrahının esnekliğiyle beraber vergi matrahındaki değişikliklere karşı, ortalama vergi oranında meydana gelecek değişikliklerde (vergi oranı esnekliği) bu durumu etkilemektedir (Ataç, 2006:144). Artan oranlı gelir vergisinde, gelirin artması vergi miktarını da arttırmaktadır. Böylece artan oranlı bir vergi tüketim ve yatırımlar üzerinde etkili olmaktadır. Böylece ekonominin genişleme döneminde en fazla etkiye sahip bir vergi olarak kabul edilmektedir (Güçlü, 1997:55). Gelir vergisinin konjonktürel esnekliğini belirleyen bir diğer etmen ise, artan oranlı tarifenin seyri ile kişisel ve ailevi durumların dikkate alınmasıdır. Ayrıca muafiyet ve istisnaların kapsamı ne kadar geniş tutulur ve yükümlülerin vergiden yasal ya da yasal olmayan yollardan kaçınma yönündeki tepkileri ne kadar kuvvetli olursa, gelir vergisinin matrahının aşınması ve konjonktürel esnekliğinin azalması o nispette artmaktadır. Son olarak da vergi tahsilinin beyanname yöntemi veya kaynakta kesme yöntemine göre gerçekleşip gerçekleşmemesi de gelir vergisinin konjonktürel esnekliğini etkilemektedir (Turhan, 2007:65).

Kurumlar vergisi de gelir vergisi gibi uygun bir vergidir. Ancak tek oranlı olması bu verginin esnekliğini azaltır. Fakat kurumlar vergisi matrahını meydana getiren kurum

kazançları milli gelirdeki dalgalanmaları yakından takip ettiği için, kurumlar vergisinin gelir elastikiyeti yüksektir. Bu özelliği dolayısıyla şahsi gelir vergisinden daha yüksek olması görülür. Ancak uygulamada, sermaye şirketlerinin toplam kazançlardaki payı çok yüksek olan ülkelerde bile, bu vergisinin gelir vergisinin sahip olduğu konjonktürel esnekliğinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Nedeni ise, gelir vergisine göre daha dar olan bu verginin sağladığı gelirin, gelir vergisinin sağladığı gelir seviyesine ulaşmasının mümkün gözükmemesidir (Eker ve diğerler, 2005:151).

Tüketimden alınan vergiler, eğer genel bir muamele vergisi veya genel bir kişisel harcama vergisi niteliğinde değilse, gelir düzeyindeki değişimleri daha uzak bir düzeyden izlerler. Tüketimden alınan vergiler ise konjonktür üzerinde daha dolaylı etkiler meydana getirmektedirler. Söz konusu vergilerin zorunlu ihtiyaç maddelerinin vergiden istisna edilmesi veya indirimli tarifeye tabi tutulmasıyla konjonktürel istikrarı sağlayıcı etkinliği arttırabilir (Eker ve diğerleri, 2005:151). Örneğin, katma değer vergisinin konjonktürel esnekliği oldukça yüksektir. Söz konusu verginin istikrarı sağlayıcı etkinliği, zorunlu ihtiyaç maddelerinin vergiden istisna edilmesi ve indirimli tarifeye tabi tutulması suretiyle daha da arttırılabilmektedir (Turhan, 2007:66). Servet vergilerinin ise otomatik stabilizatör etkisi hemen hemen hiç yoktur (odevsel.com). Bakıldığında otomatik stabilizatör olarak vergilerin, ekonomideki dalgalanmalara karşı aktif rol oynadığı görülse de bu konu hakkında eleştiriler de mevcuttur. Bu eleştiriler şu şekilde sıralanabilmektedir (Turhan, 2007:68-69) :

- i. Genişleme dönemlerinde vergi gelirlerinde meydana gelen artışların kamu harcamalarına dönüşmeyip, bloke edilmeleri, daralma dönemlerinde meydana gelen bütçe açıklarının borçlanma yolu ile finanse edilmeleri gerekir. Bu koşulun gerçekleşmesi için de çok sert ve sıkı mali disiplin zorunlu kılınmaktadır,
- ii. Ekonomi canlanma aşamasına girdiğinde artan oranlılık sebebiyle vergi gelirlerinde nispi olarak meydana gelen artışlar, ekonominin tam istihdam denge gelinine gelmesi geciktirir. Fiscal Drag olarak da bilinen bu olay, konjonktürel canlanmayı geciktirmek suretiyle, iktisadi büyüme kayıplarına yol açmaktadır.

iii. Böyle bir istikrar politikası ile büyük iktisadi dalgalanmaları gidermek mümkün değildir. Bu mekanizma sadece ilk savunma hattı olarak düşünlülebilir.

2008 Küresel Krizde devletlerin ortaya koyduğu mali önlemlerin üç niteliğinden biri de otomatik denkleştirici türde olan tedbirlerdir. Bu tür önlemler gerek bütçe gerekse borç seviyesine geçici nitelikte etkide bulunmaktadır. Ancak uygulanan önlemler uzun vadede etki yaratmayabildi. Örneğin, Birleşik Krallık'ta uygulamaya konulan KDV indirimleri, 2010 yılı başından itibaren gelir arttırıcı önlemlerle telafi edilmektedir (Soylu, 2009:259).

Ayrıca 2008 Küresel Krizde otomatik stabilizatörlerin etkileri, ekonomik şartların zayıflaması ile hızlı şekilde artmaktadır. Örneğin, 2008 yılı için otomatik stabilizatörlerin etkisi (bunlar üretim aralığındaki değişikliklerin esas alınarak hesaplanmıştır) G-20 ülkeleri içerisinde GSYİH sadece 0,2 iken, 2009 yılı için 1,8 olmuştur çünkü üretim aralığı genişlemiştir. Otomatik stabilizatörlerin 2009 yılında etkisi ise Almanya için % 3,5 iken Fransa, İtalya, Japonya, Rusya, Türkiye ve Birleşik Krallık için 2,5, bazı yükselen ekonomiler (Çin, Hindistan ve Endonezya) için 1,5 olmuştur (IMF Staff Position Paper, 2009:12).

1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan stagflasyon olgusuyla beraber Keynes politikaların yetersiz kalması, hızla artan borç stokları ve krizler, mali yapının sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla alternatif politika önerileri sunan yeni mali yaklaşımlar geliştirilmiş ve iradi maliye politikalarının müdahaleci şekilde kullanılmasının konjonktürel dalgalanmaların hızını arttırarak üretimde önemli kayıplara neden olduğu zararı ortadan kaldırmak amaçlı mali kural kavramının doğmasına neden olmuştur (Kaya, 2009:4). Buradan hareketle mali kural, bütçe dengesi, borç, harcama veya vergileme gibi mali bir göstergeye özel bir limit koyan maliye politikası üzerindeki yasal ve anayasal sınırlama olarak tanımlanmaktadır. Yani, kamu maliyesinin kurala bağlı disipline edilmesini amaçlayan yaklaşımı ifade etmektedir.

Mali kurallara neden olan faktörler ise şöyledir (Günaydın ve Eser, 2009:54):

- i. Bazı gelişmiş ülkelerde refah devleti anlayışının bir sonucu olarak harcamaların artması ile gelişmekte olan ülkelerde borçlanmanın getirdiği maliyetin büyük bütçe açıklarına neden olması,
- ii. Politikacıların oy maksimizasyonu için maliye politikası araçlarını keyfi olarak kullanması ve maliye politikasının bu amaca en uygun araç konumunda olması,
- iii. Anayasal iktisat görüşünün önem kazanmaya başlaması,
- iv. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, uygulanacak olan maliye politikaları hakkında seçmenlerin daha hızlı bilgi sahibi olmasına imkan sağlamış olmasıdır.

Mali kurallar türlerine göre, bütçe dengesi ve bütçe açığı, borçlanma ve borç stoku, harcamalar ve gelirlere ilişkin kurallar olarak sınıflandırılmaktadır. Yazın gereği burada vergilerle ilgili olan gelirlere ilişkin mali kurallar üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda, yer alan kurallar ise, (i) tahmin edilen düzeyin üzerinde gerçekleşen gelir tahsilatlarından harcama yaratılmayacağına dair kısıtlamalar, (ii) vergi yükünün artışına dair kısıtlamalar, (iii) vergi harcamalarına, istisna ve muafiyetlere ilişkin kısıtlamalardır (Hürcan, 1999:31). Gelirlere ilişkin kurallar kamu gelirlerine bir tavan ile sınırlarken, vergileri ön plana çıkarmaktadır. Böylece vergi yükü belirli bir seviyede tutulmaya çalışılmaktadır. Gelir kurallarıyla birlikte vergi yükünün ve kamunun büyüklüğünün sınırlandırılması sağlanmaktadır. Aynı zamanda harcama kuralı ile birlikte hareket ederek oluşturulmuş bir gelir kuralı da denk bütçenin sağlanmasında yardımcı olmaktadır (European Commission, 2008:102).

Mali kuralların ilk özelliği açık ve net olmasıdır. Hedef olarak belirlenen kural şeffaf ve uygulanabilir olurken, kural ihtiyari politikaları savunucuları haksız bırakacak kadar da esnekliğe sahip olmalıdır. Konjonktür dalgalanma dönemlerinde maliye politikasına yeterince esneklik sağlayacak şekilde düzenlenmiş olması gerekmektedir. Aksi halde ekonomik kriz dönemlerinde esnekliğe sahip olmayan kurallar ülke ekonomisini zorlaştırmaktadır. Son olarak da sonuçlar ölçülebilir olmalıdır (Günaydın ve Eser, 2009:58).

Mali kurallar konjonktürel gelişmelerle yakından ilgilidir. Temel argümana göre, maliye politikası konjonktür dalgalanmalarını kontrol etmek için güçlü bir araçtır. Ancak maliye politikası yerine kuralların uygulanması hükümetin elini bağlayarak konjonktür dalgalarında bir artışa neden olmaktadır. Diğer bir görüşe göre de maliye politikası sınırlandırılmalıdır. Nedeni ise, sınırlandırmanın iki önemli pozitif etkisinin negatif etkisinden daha ağır bastığının ileri sürülmesidir. Bu pozitif etkilerin birincisi, maliye politikasındaki sınırlar hükümetin aşırı açık vermelerini ve borçlanmanın sürdürülebilir olmaktan çıkmasını engellemesi, ikincisi ise politikadaki sınırlar maliye politikasının kendisinden makro ekonomik oynaklığın bir kaynağı olması ihtimalini engelleyerek politikacıların oy maksimizasyonu amacıyla seçim ekonomisi uygulamak suretiyle mali açıkları artırma ve maliye politikası uygulanmasında oluşacak gecikmeleri önlenmesidir (Vural, 2007:103).

Mali kural Avrupa Birliği kapsamında Maastricht Antlaşması ile uygulanmaya başlanmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri haricinde de birçok ülke mali kuralı uygulamaya başlamıştır. Bu ülkeler arasında dikkati çeken ülkelerden biri Slovakya Cumhuriyeti'dir. Çünkü bu ülkede maliye politikası makroekonomik istikrarın önemli bir aracı konumundadır. Konjonktür yanlı politika olarak oluşturulan mevcut mali kural otomatik stabilizatörlerin daha iyi çalışmasını desteklemeye çalışmaktadır (Günaydın ve Eser, 2009:61).

Anlaşılmaktadır ki, mali kural ile ekonominin krize girmesini engellemek amacıyla önceden bir takım önlemler alınmasını amaçlanmaktadır. Çünkü iradi maliye politika uygulayıcılarının özellikle seçim döneminde genişletici bir politika seçmeleri ve sonradan da ekonomiyi çıkmaza götürdükleri aşikardır. Tüm bu olumsuzluklara karşı önceden önlem almak için öne sürülen mali kural kavramı konjonktür dengesizlikleri baştan gidermek için bir kalkan olarak düşünülmektedir.

2.2.2.2. Ekonomik Dalgalanmalara Karşı İradi Maliye Politikası Olarak Vergilerin Kullanımı

İradi maliye politikası, ekonomideki dalgalanmaları önlemek amacıyla bir olarak kullanılan kamu harcamaları ve gelirlerinde yapılması gereken düzenlemeleri

içermekte, bunun etkili olarak yapılabilmesi için de devletin karar organlarınınca periyodik olarak bir takım gönüllü kararları almasının gerekmesidir. Politikanın temel özelliği, ekonomik dalgalanmalara karşı devlet mercilerinin maliye politikasını yürütme üzerinde çeşitli etkilere sahip olmasıdır (Ataç, 2006:136).

Konunun esas gereği, iradi politikaların sadece vergi ile ilgili kısmına değinilecek olup, kamu harcamaları kısmı hakkında pek fazla bilgi verilmeyecektir. Devletin karar verme mercileri, iradi maliye politikası kapsamında hangi verginin daha etkili olduğu, hangi verginin ise etkisinin ise daha az oranda etkili olduğunu bilerek politika belirlemesi konjunktürel hareketlerin yaratmış olduğu problemlerin çözümünde daha olumlu sonuçlar verebilmektedir. Bununla birlikte politikacılar sert bir ekonomik kriz yaşandıktan sonra daha ekonomiye neden müdahale ettikleri hakkında bazı ekonomik nedenler söz konusudur. Kısaca bu nedenlere şunlardır (Baunsgaard and Symansky, 2009:16):

- i. Ekonominin Bazı Makro Göstergeleri Harekete Geçirmesi: Kriz sonrası ekonominin durumunu gösteren mikro ya da makro göstergelerde yaşanan olumsuz değişimler politika yapımcıların ekonomiye müdahale etmesinin bir nedenidir.
- ii. Otomatik Vergi Politikasında Düzenlemesi: Ekonomik krizler sonrası ortaya çıkan işsizlik, tüketim daralması, üretim düşüşü gibi nedenler sonucu vergi politikaların yapılacak düzenlemelerle bunların giderilmesi sağlanabilmektedir.
- iii. Otomatik Harcama Politikasının Düzenlenmesi: Aynı vergi politikasında olduğu gibi, otomatik harcama politikasında da bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Örneğin, enflasyonun yaşandığı bir ortamda kamu harcamalarını azaltarak iradi mali politika uygulanabilir.

Aşağıda vergilerin enflasyon ve deflasyon karşısında başarılı olma derecesine ilişkin bilgilere yer verilecek ve vergilerin konjunktür hareketleri karşısındaki önemi hakkında açıklamalar yapılacaktır ancak enflasyonist ve deflasyonist durumlarda vergiler esas alınarak hangi yönde tedbirler alınacağı hakkında yeterli ve ayrıntılı bilgi

ilerleyen kısımlarda yer alan 'Ekonominin Canlanmasına Yönelik Vergi Düzenlemeleri' başlığı altında değinilecektir.

Konuya başlamadan önce belirtilmesi iradi politikaların başarısı ile ilgili belirtilmesi gereken iki husus söz konusudur. Bunlardan birincisi, iradi politikalarla ilgili zamanında doğru bir teşhis ve tahminde bulunabilmektedir. İkinci temel sorun, uygulamaya konulacak araçların türü, dozu, süresi ve zamanlaması (timing) konusunda verilecek karar ve bunun ile ilgili gecikmelerdir (decision lag) (Turhan, 200?:69-70). Eğer bu iki şartta bir tanesi yerine getirilmez ise iradi politikaların başarılı olmasında söz edilememektedir.

İradi Vergi Politikası Kapsamında Gelir Vergilerinin Rolü

Tüketimi etkileme bakımından en elverişli olan gelir vergisi türü, kişisel gelir vergisi olup, özellikle ücret vergisidir. Çünkü tüketimi etkilemeyi amaçlayan bir vergi politikasının yönelmesi gereken en önemli gelir grubu, orta ve düşük gelirlilerden oluşmaktadır. Bir vergi indiriminin, bu nitelikteki gelir gruplarında hiç değilse belirli bir ölçüde küresel tüketim artışına yol açması kesindir ve vergilemede yapılan değişikliklerin yüksek gelir grupları bakımından oluşturdukları etkiler, en azından kısa dönemde, daha çok tasarrufların hacmi ve yapısı ile ilgilidir (Turhan, 1998:295). Özellikle gelir üzerinden alınan vergilerin büyük bir gecikmeyle tahsil edilebilmeleri nedeniyle az gelişmiş ülkeler yönünde büyük öneminin olduğu belirtilmeden geçilemez (Özbilen, 1998:209). Ayrıca gelişmiş olan ülkelerde vergi gelirleri dolaylı vergiler üzerine kurulduğu için dolaysız vergiler, bu ülkelerde dolaylı vergilere göre konjonktür hareketlerine karşı daha etkili olduğu ileri sürülebilir (Güçlü, 1997:49)

Artan oranlı gelir vergisi, enflasyonu ve deflasyonu önlemede kullanılan en etkin vergi türüdür. Bireysel gelir vergisinin artan oranlı bir yapıya sahip olması konjonktürel dalgalanmalara uyum göstermesini kolaylaştırmaktadır. Bu vergi türü milli gelir arttıkça (genişleme dönemlerinde) otomatik olarak milli gelirden daha hızlı artmakta, böylece anti-konjonktür bir politika aracı olarak gelir vergisinin gücü ortaya koymaktadır. Durgunluk dönemlerinde ise tüketimi ve toplam talebi etkilemeyi amaçlayan ekonomi yönetiminin, özellikle marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük

ve orta gelirli kesime yönelik vergilerde bir indirim gitmesi gerekeceğinden kişisel gelir vergisi bu amaca yönelik en uygun vergidir (Ulusoy, 2003:169-188).

Artan oranlılığın önemli bir özelliği de milli gelirden bir değişme olduğu zaman vergi hasılatının buna otomatik olarak uymasındır. Öyle ki tarifelerdeki bir değişikliğin olmaması halinde gelir arttığı zaman ödenecek vergi doğal olarak bir artış göstermektedir. Özellikle kaynakta kesme (stopaj) usulünün yaygın olarak kullanılması durumunda bu sistem gelirden meydana gelen artış, yani enflasyonu önleyici fren görevi yapmaktadır (Eker ve diğ., 2005:186). Enflasyonun yaşandığı bir ekonomide de tüketimi kısmak amacıyla gelir vergilerinde yapılan değişikliğin ekonomi üzerindeki daraltıcı etkisi, gider vergilerine göre daha az olmaktadır (Doğruyol, 2006:243).

Yeni bir gelir vergisi konulmasının veya mevcut gelir vergisi oranlarındaki değişimin meydana getirdiği daraltıcı etkiler, genişletici etkilerden daha fazla ise toplam arz ve talep dengesinin bozulması ile fiyatlar genel seviyesi düşecek, tersine bir durum söz konusu ise fiyatlar genel seviyesi yükselecektir (Güçlü, 1997:54).

Gelir vergileri içinde önemli bir yeri olan vergilerden bir diğeri de kurumlar vergisidir. Ancak kurumlar vergisinin gelir vergisine kıyasla konjonktüre uyma ve olumlu sonuç verme olasılığı daha düşüktür. Bunun en önemli nedeni ise kurumlar vergisinin büyük ölçüde düz oranlı vergi olmasıdır. Gelir üzerinden alınan vergilerden kurumlar üzerinden alınan vergilerin gelişmiş bir ülkede vergi gelirleri içerisindeki payının gelir vergisine yaklaşması ve hatta onu geçmesi gerekmektedir. Çünkü gelişmiş ülkelerde kurumsallaşmanın yüksek olması nedeniyle kurum kazançlarının yüksek olması kurumlar vergisinin yüksek olması sonucunu doğuracaktır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde durum biraz farklı olarak kurumlaşmanın yeterli seviyede olmaması yeterli olsa bile yeni kurumlaşmalar dolayısıyla kurumların vergilendirilmesi konusunda bazı istisnalar gösterilebilecektir (Eker ve diğ., 2005:185).

Enflasyonist dönemlerde kurumlar vergisinin tüketiciye yansımaları daha kolaydır ve böyle bir durumda kurumlar vergisindeki artış, fiyat yükselişlerine yol açacağından, etkisi bir ölçüde tüketim vergilerine benzemektedir. Durgunluk dönemlerinde ise firmaların kar marjları hızlı şekilde düşmekte ve iflaslar artabilmektedir. Kurumlar

vergisindeki bir indirimin durgunlukla mücadelede etkili olabilmesi geleceğe yönelik kar beklentilerini değiştirmesine bağlı olacaktır (Ulusoy, 2003:169-189). Ancak kurumlar vergisi, konjonktür hareketlerine karşı gelir ve tüketim vergilerine göre daha az etkilidir.

Girişimciler alanında vergi önlemleriyle konjonktürü etkilemenin bir diğer yöntemi ise, kanunen kabul edilen amortisman türleri ve oranlarını değiştirmektir. Yatırım mallarının ilgili döneme ilişkin aşınma paylarını yansıtan amortisman miktarları, vergi matrahını ve dolayısıyla vergi borcunu azaltmak suretiyle yatırımları genişletici yönde etki ederken, amortisman kolaylıkları duruma göre yeni yatırım malları ile ilgili harcamaların vergi borcundan indirilmesine izin verilmesi olarak da düşünülebilir (Turhan, 1998:296-297).

Gelir ve kurumlar vergisi bünyesinde yer alan yatırım indirimi istisnası, belli bir süre vergi kapsamı dışına bırakma ve zararların karlarla mahsubu gibi teşvik tedbirleri, uzun dönemde yatırımcıyı teşvik edeceğinden bu yolla toplam arzın artırılması mümkün olacak ve belli mal üretimine yönelen işletmenin belirli bir süre vergilendirilmemesi talebi fazla olan malın üretimini arttırabilecektir (Güçlü, 1997:55).

İradi Vergi Politikası Kapsamında Gider Vergilerinin Rolü

Enflasyonist süreç içerisindeki bir ekonomide gider vergilerinin toplam talebi kısımda gelir vergilerinden daha başarılı olduğu ileri sürülmekle beraber, gelir vergilerinin bir bölümü tasarruflardan oluştuğu için tüketim üzerinde gider vergileri gibi kısıcıcı (daraltıcı) bir etkide bulunmamaktadır. Gider vergileri ekonomide toplam talebi azaltmada etkin bir rol oynamakta ve gider vergilerinde yapılan araştırmalara karşı baskı gruplarının daha az direnç göstermeleri söz konusudur (Eker ve diğ., 2005:173).

Zorunlu mallar üzerine konulan gider vergileri tüketimi kısımda başarılı olmaktadır ancak önemli sosyo-ekonomik sorunların doğmasına neden olmaktadır. Zorunlu tüketim mallarının vergiden muaf tutularak, daha çok lüks tüketim mallarının vergilendirilmesi gider vergilerinin esnekliğini arttırmaktadır. Bu yapılanma ile başta gelir dağılımının bozulması gibi birçok sorunu en aza indirebilmektedir. Böylece daha çok lüks malları tüketen yüksek gelirliilerin vergilendirilmesi ve talebin azalması gider

vergilerinin konjonktür esnekliğini yükselterek enflasyona karşı kullanılma gücünü arttırmasına neden olacaktır (Ulusoy, 2003:172).

Tüketim üzerinden alınan vergilerdeki bir indirim tüketim malları fiyatlarını azaltacak ve vergi indirimlerinin fiyat indirimine dönüşmesi, indirime tabi malların alıcılarından gelirlerinde bir artışa yol açıp-açmayacağı konusunda tartışmalara neden olabilecektir. Genel bir tüketim vergisi varsa ve tek oranlı uygulanıyorsa, vergi oranındaki indirimin fiyatlara yansması olası olacaktır. Fakat talepte bir değişiklik olmadığında, tüketim vergilerindeki bir indirim fiyatlara yansımayacaktır. Burada sadece satıcıların ilave gelir elde etmeleri söz konusu olacaktır (Ulusoy, 2003:190).

Gider vergileri kapsamında yer alan Katma Değer Vergisi, üretim ve dağıtımın her aşamasında alınan bir vergi olduğu için, vergi dışı kalan mal ve hizmet miktarı son derece sınırlıdır. Bu bakımdan vergi oranlarının arttırılması etkin bir istikrar sağlama aracıdır. Satış vergilerine nazaran daha kısa sürede piyasayı para darlığına soktuğundan çok daha etkindir. Perakende satış vergisi, üretim ve satış zincirinin sadece son aşamasında etkilerken, Katma Değer Vergisi perakende satışlar dahil olmak üzere mal ve hizmetlerin üretim ve tesliminin her aşamasında uygulanmaktadır (Güçlü, 1997:60).

Muamele ve tüketim vergilerini arttırarak, ekonomi üzerinde daraltıcı yönde etki yapma alternatifinin başarı şansı şüphelidir. Söz konusu bu vergilerin fiyatları etkilediği esastan hareket edilirse, talebin fiyat elastikiyetine göre değişen ölçülerde tüketim üzerinde etkili olmaları olasıdır. Ancak vergi artışının neden olacağı fiyat artışları, ücret artışlarını da beraberinde getireceği dolayısıyla genişletici eğilimler bertaraf edilmekten ziyade teşvik edilmiş olacaktır (Turhan, 1998:300). Genel tüketim vergileri olarak da adlandırılan muamele vergilerinin enflasyonla mücadelede gelir vergisinden daha etkili olduğu kabul edilmektedir. Gelir vergisi, sadece geliri vergilendirdiği halde genel tüketim vergileri sadece gelirden harcamaları değil, taraftan harcamaları da vergilendirilmektedir (Güçlü, 1997:59).

İradi Vergi Politikası Kapsamında Servet Vergileri Vergilerinin Rolü

Servet vergilerinin enflasyonla mücadele amacıyla kullanılma imkanı gelir ve gider vergilerinden daha azdır. Servet vergileri, ekonomik konjonktürden çok fazla etkilenmeyen vergilerdir. Ancak servetin kişilerin harcama potansiyelini yansıttığı noktasından hareket edilirse, kısa dönemde toplam talebi kısma yönünde kullanılabilir (Eker ve diğ., 2005:172). Servet vergileri ise enflasyonla mücadele aracı olarak kullanılma olasılığı dolaylı ve dolaysız vergilere göre daha azdır. Çünkü ekonomik dalgalanmalar yönünden duyarlı değildir (Özakçaoğlu, 2010:1). Ancak servet vergileri, kişilerin gelirlerinin veya harcama potansiyelinin göstergesi olması açısından önemlidir. Servetin harcama gücünü tam olarak yansıttığını varsayılırsa yüksek oranlı servet vergileri enflasyonist dönemde etkili olabilir (habergo.com). Ancak durgunluk dönemlerinde servet vergilerinde yapılacak bir indirim gider vergilerinde yapılacak indirimden daha az başarılıdır hatta öyle ki pek başarılı olduğu söylenemez.

2.2.2.3. Ekonomik Krizleri Önlemeye Yönelik Tartışılan Bazı Vergi Politikaları Önerileri ve Çeşitli Ülke Örnekleri

Ekonomik kriz dönemlerinde ülkelerin uygulaması gereken çeşitli önlemlerin varlığına önceki bölümlerde değinilmiştir. Çalışmanın amacı gereği bu kısımda ekonomik bunalım zamanlarında uygulanabilecek vergi politikası önlemleri üzerinde durulacaktır. Vergilerin kriz dönemlerinde etkin rol oynadığı Keynes' den beri bilinmektedir. Özellikle son yaşanan Global Krizde birlikte ülkeler, toplam talebi arttırmak ve işsizliği azaltmak için vergi politikasının önemini bir kez daha kavramış ve Keynes önerilere geri bir dönüş başlamıştır. Yazının bu kısmından sonra önerilen ve tartışılan vergi politikalarına ve araçlarına değinilecektir.

Üretimi ve Yatırımları Arttırmaya Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Vergi politikaları bir yandan ekonomik istikrarın sağlanması ve diğer yandan da üretimin artırılarak iktisadi büyümenin hızlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır. İktisadi büyüme ise, bir ekonomide zaman içinde mal ve hizmet üretimi miktarında artış olması ve para yaratımında artışa olmasına bağlıdır. Üretim kapasitesi

ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Bu sebeple yaşanan ekonomik sıkıntılar sonucu üretimin azalması, ekonomik büyümeye de olumsuz etki etmektedir (wikipedia.org).

Kriz dönemlerinde ekonomik büyüme, negatif ilerlemekte ve üretim azalışları meydana gelmektedir. Böyle bir durum da ülkelerin ekonomileri çıkmaza girmektedir. Bu sebeple yapılan birçok çalışmada ekonomik krizi önlemeye yönelik aşağıda vergi politika tedbirleri önerilmektedir;

- i. Bazı ülkelerde yerli yatırımlara uygulanan stopaj vergisi kaldırılması, kriz döneminde uygulanabilecek bir önlem olarak ele alınabilir. Çünkü stopaj vergisi yatırımları olumsuz etkileyerek firmaların rekabet gücünü azaltmaktadır (TOBB, 2000). Örneğin, Türkiye’de yabancı yatırımcılara sıfır stopaj vergisi uygulanırken, yerli yatırımcılara %10 oranında bu vergi uygulanmaktadır. Bu ise tam mükelleflerin dar mükellefler karşısında rekabet gücünü kırmakta ve yerli yatırımcıyı olumsuz etkilemektedir.
- ii. Yaşanan ekonomik krizden çıkış sürecinde, ekonomik daralmanın ve işsizliğin asgari düzeyde tutulabilmesi ve talebin canlanabilmesi için uygun “Gelirler Politikası” uygulanması sağlanabilir. Bu uygulama ile ücretlerin ve fiyatların kontrolüyle ekonomik istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır. Bilindiği üzere, gelirler politikası yasal ya da gönüllü olmak üzere iki şekilde uygulanabilir. Yasal gelirler politikasında; yasal düzenlemelerle sendikaların gücü sınırlandırılabilir, ücretler ve fiyatlar dondurulabilir veya tavan sınırlar getirilebilir ve vergilendirme yoluyla yüksek ücret veya kârlar cezalandırılabilir (Türk-İş, 2008:3). Gönüllü gelirler politikasında devletin emredici müdahalelerinin yerini sosyal diyalog almaktadır. Böylece genellikle ücret artışlarının verimliliğe, fiyat artışlarının birim işgücü maliyetine uyarlanması hedeflenmekte, bu şekilde ekonomi kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır (bilgininadresi.net).
- iii. Gelirler politikası kapsamında konut kredi faizleri gelir vergisinden düşürülebilmeli, intikal vergileri yeniden düzenlenmeli, KDV oranları düşürülerek, vadeli satışların KDV’si de vadeli olmalıdır. Vadeli satışlarda

peşin alınan KDV yerine, vadeli KDV tahsilatına gidilmektedir (TİSK, 2009:5).

- iv. Bankalardan aracılık maliyetleri azaltılarak, ticari banka kredileri üzerindeki Banka Sigorta Muameleleri Vergisi ve Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu kesintisi kaldırılabilir. Ayrıca yurtdışı ortaklardan ve tedarikçilerden temin edilecek krediler ve hammadde/malzemeye yönelik yapılacak vadeli ithalat ile ilgili olarak ödenecek faizler için kurumlar vergisi tevkifatı ve damga vergisi istisnası getirilebilir. Tecil faizlerinin, kurumlar vergisi matrahından indirim (gider yazılması) imkanı sağlanabilir (Tisk, 2009:8).
- v. Sermaye piyasasının canlandırılması için her türlü hisse senedi alım satımlarında elde edilen gelirler vergi kapsamı dışında bırakılabilir (TOBB, 2000).
- vi. Kriz dönemlerinde hükümetler yabancı doğrudan yatırımları çekmek için kurumlar vergisi oranları ve vergi tatilleri gibi konularına güven duyabilmelilerdir. Bununla birlikte vergi sistemi, şirketlerin ihtiyacını karşılamak için mümkün olduğunca basit ve homojen olmalı ve küçük işletmelere güvence veren, onları teşvik edecek vergi sisteminde istikrar ile şeffaflık birinci düzeyde tutulmalıdır. (Acca Position Note, 2010:7). Ayrıca sorun yaşayan şirketlere yapılacak aflar ve borçların ertelenmesi ile geçici muafiyet uygulamaları kriz dönemlerinde yapılacak vergi önlemler arasındadır (European Unit Project, 2009:37). Örneğin, benzer ekonomiye sahip ülkeler örnek alınarak yatırımcıya 10 yıl tüm vergiden muafiyet tanınarak, uygun kredi ve bedelsiz arsa gibi imkanlar devreye sokulabilir (TİSK, 2009:5).
- vii. Ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyen ve bu nedenle vergi potansiyelini daraltan ek vergiler ile ücretlilerden alınan “Bordro Vergisi” ya da “Asgari Geçim Standardı” gibi uygulamalar kaldırılması ve peşin vergi tahsilatı süresi uzatılması diğer bir önlem olarak öne sürülebilir. Bu kapsamda asgari ücret uygulaması yerine, asgari geçim kurumunun vergi hukukunda yer alması sağlanmalıdır. Eğer bu durum gerçekleşirse asgari geçim indirimi, tüm vergi

mükellefleri için geçerli olması ve gelirin kazanıldığı yılın kişi başına gelirinin yarısı gibi bir orana endekslenmesi sağlanacaktır. Sonuçta da işletmeler üzerindeki istihdam bağlantılı vergi yükü işverenden, devlete doğru kayarak yatırımların artmasına neden olabilecektir (TİSK, 2002). Bu olumlu gelişme, asgari ücretin “yoksulluk sınırı” miktarına eşit belirlenmesi halinde, daha da yükselecektir (Can, 2003:95).

- viii. AR-GE ve teknoloji geliştirmeye yönelik ihracat arttırıcı selektif (seçici) yatırım teşvikleri, organize sanayi bölgelerinde kullanılabilir (TOBB, 2000). Gerçekten amaca uygun olarak, rasyonel ve selektif olarak yapılan vergi teşvikleri, milli tasarrufun artan bir kısmının verimli yatırımlara özellikle sınıai yatırımlara kanallandırdığı, dolayısıyla üretim ve verimliliğin artışı sağladığı, iş ve çalışma alanlarının genişlemesine yol açtığı ölçüde vergi geliri kaybını fazlasıyla telafi ettiği gibi, uzun vadede vergi gelirlerinin önemli ölçüde artmasını sağlayabilmektedir (Biyar, 2006:1).
- ix. Hükümetler, mükelleflerin vergiye karşı tutumlarını değiştiren ulusal vergi kurallarını ele alınarak, diğer bir finansman yolu olarak şirketleri ödüllendirebilirler. Yani şirketlere vergi teşvik primi sağlamalıdır. Ancak hükümetler bu noktada ani kural değişikliklerinden kaçınmalıdır (ACCA Position Paper, 2010:4).
- x. Hükümet kurucularının kriz dönemlerinde girişimciye yapmış oldukları mali teşvikler, aşağıda sayılan niteliklere sahip olursa yapılan teşviklerden daha iyi ve hızlı fayda sağlanabilir (Spilimbergo ve diğ. 2009:1):
- 1) Acil ihtiyaç duyulduğunda kullanılması için teşviklerin zamanlamasının çok iyi yapılması,
 - 2) Talepte yaşanan geniş düşüş nedeniyle teşviklerin geniş tutulması ve ekonomide yaşanan daralmanın yakında sona ereceği düşüncesiyle teşviklerin sona erdirilmesinin kolay olması ve olumsuz sonuçlara neden olmaması (Özellikle son Küresel Kriz için bu önlem alınmalıdır),

- 3) Hangi tür teşvik önleminin en iyi sonuç vereceği tam bilinmediği için teşviklerin çeşitlendirilmiş olması,
 - 4) Yaşanan krizin Küresel boyutta etkili olabileceği düşüncesi nedeniyle teşviklerin mali boşluk yaşayan ülkelerin ortak girişimi ile yapılması,
 - 5) Uzun dönemde borç patlamasından ve kısa dönemde yaşanacak olumsuzluklardan kaçınmak amacıyla teşviklerin sürdürülebilir olması,
 - 6) Gerekli ise, daha ilerideki eylemlerde uygulanmak üzere teşviklerin sinyal görevinde olması gerekmektedir.
- xi. Diğer önlemler arasında ise hem ülke içi hem de ülke dışı yatırımcılar devlet tarafından desteklenmesi yer almaktadır. Yapılacak destek kapsamında gelir ve kurumlar vergisi oranlarında indirimler, yatırım teşvikleri, amortisman uygulaması, zararların devri, devir ve birleşme ve iştiraklerde ihracatı teşvik edici düzenlemeler, zarar mahsubu, vergi kredisi (finansman fonu), KDV teşvikleri, gümrük vergisi teşvikleri vb. olarak sıralanabilmektedir. Örneğin, Tayland ve Filipinler’ de yabancı yatırımları arttırmak için kapsamlı vergi teşvikleri getirilmiştir (Aydın, 2008:254).
- xii. Enflasyon, yüksek vergi oranları ve diğer ekleri ile sosyal sigorta primleri kayıt dışı ekonomiyi arttırmaktadır (TOBB, 2000). Önemli olan firmaların taşıma sınırını aşan ek vergilerle değil, kayıt dışı ekonomiyi kayda alınması ile arttırılması gereklidir. Bunun için de gıda ve giyeceklerden başlayarak yüksek olan KDV oranları aşağı çekilmeli ve sigorta prim oranları yeniden düzenlenebilir.
- xiii. Tarım destekleme politikalarında prim sistemine geçilebilir (TOBB, 2000:1). Bu politikanın uygulanması ile ülkelerin üreticisini korumak sebebiyle üretim maliyeti ile dünya fiyatı arasındaki farkı prim olarak çiftçisine ödemesi sağlanmaktadır. Amaç, söz konusu ürünlerde üretimin devamını sağlamak ve uluslararası piyasada rekabet edebilmektir. Destekleme primi uygulaması ile tarımda kayıt sistemi yerleştirilmektedir. Daha önce vergilendirilemeyen tarım kesimi bu sistem sayesinde vergi ödeyen sektör konumuna gelmektedir.

Doğrudan gelir desteği için çeşitli düzenlemeler, düzeltmeler yapılırken, üretimi teşvik eden, ürünü ve üreticiyi kayıt altına alan, ihracatçıya rekabet olanağı sağlayan, devletin vergi gelirlerini artıran prim sisteminin yerleşmesi gerekmektedir (Yıldırım, 2007).

- xiv. KOBİ'ler için bölgesel düzeyden başlayarak aşamalı biçimde NASDAQ⁷ türü menkul kıymet piyasaları oluşturulabilir. Bunun sebebi ise OTC (Over The Counter Market)⁸ adı verilen piyasalarda küçük ve orta ölçekli işletmelerin sermaye piyasalarında fon sağlaması için oldukça uygun bir ortamın bulunmasıdır (TOBB, 2000). Bu işletmelerin halka açılması, aynı zamanda küçük işletme yatırım şirketleri ve risk sermayesi finansman modellerinin etkin bir biçimde işlemesine imkan yaratmakta ve küçük işletme yatırım şirketleri modelinde garantili tahvil ve katılım sertifikalarının satılması ve özellikle risk sermayesi yatırım ortaklıklarının yatırım yaptıkları girişim şirketlerinin menkul kıymetlerini satabilmeleri, ancak bir OTC piyasasının varlığıyla olabilmektedir (Sarıaslan, 2010:1).
- xv. Yatırımcıların zararları gelecek yıllara taşınabilir (Yıldırım, 2010:10). Böylece firma sahipleri azalan üretim miktarlarını arttırmak için burada elde ettikleri geliri kullanabilirler. Özellikle kriz dönemlerinde üretim artışı, krizin yarattığı olumsuz etkileri gidermede ve büyüme sağlanmasında çok başarılıdır.
- xvi. Gelir vergisi ve kurumlar vergisi bünyesinde yer alan yatırım indirimi istisnası, belirli bir süre vergi kapsamı dışına bırakma ve zararların karlarla mahsubu gibi teşvik tedbirleri, uzun dönem yatırımcıyı teşvik edeceğinden bu şekilde toplam arz arttırılabilir. Böylece belli mal üretimine yönelen işletmenin, belirli bir süre vergilendirilmemesi, talebi fazla olan ve arzı az olan malın üretimi arttırılabilmesi sağlanabilmektedir (Güçlü, 1997:55). Dolaysız vergilerdeki

⁷ NASDAQ, (National Association of Securities Dealers Automated Quotations) resmi bir düzenleyicisi olmayan tezgah üstü piyasalarda (OTC) işlem gören menkul kıymetler için alım-satım fiyatlarının gösterildiği otomatik bilgi ağı olarak New York'ta kurulmuş olan özel borsadır. Dünya'nın teknoloji borsası olarak kabul edilir (uludagsozluk.com).

⁸ OTC, menkul kıymet yatırımcılarını korumak amaçlı birbirleriyle telefon veya bilgisayar terminal hatları aracılığıyla iletişim imkanı olan lisanslı borsa araçlarının (dealers) oluşturduğu organize olmayan yani belli bir fiziki imkanı olmayan bir menkul kıymet pazarını ifade etmektedir (dergiler.ankara.edu.tr).

indirim, üreticilerin (firmaların) yatırım kapasitesini arttırıcı etki meydana getirmektedir. Ayrıca muafiyet ve istisnalarla mükelleften alınacak bir vergiden vazgeçilmesi, yatırımcılar için finansman kaynağı sağlamaktadır (Özdemir, 2009). Belirtilmelidir ki bazı durumlarda vergi artışları, mali açıkları azaltmak için gerekli olabilmektedir. Ancak OECD'nin yaptığı son araştırmaya göre, ekonomik büyüme üzerinde en zararlı olan vergi, kurumlar vergisinin olduğu ve onu takiben gelir vergisinin yer aldığı ileri sürülmektedir. Tüketim üzerinden alınan vergiler ise büyüme üzerinde daha az etkiye sahipken, servet vergilerinin etkisinin en az olduğu ileri sürülmüştür (OECD Ekonomik Outlook, 2009:234).

- xvii. Üretim artışının belirli endüstriler dışında kabul edilen yatırımları kontrol aracı olarak geciktirilmiş amortisman uygulaması yolu seçilebilir. Böylece istenilmeyen endüstrilerde yatırımlar oldukça düşebilmektedir. Her ne kadar bu olumsuz gibi görünse de özellikle enflasyonist durumu kontrol altına almakta büyük katkısı vardır (Tosuner, 1988:190). Ayrıca imalat sanayisini desteklemek amaçlı hızlandırılmış amortisman uygulaması tercih edilebilir. Buradaki amaç, mevcut tesislerin yenilenmesini teşvik etmek, işletmenin likidite durumunu iyileştirmek ve verginin ödenmesini fiilen ertelemektir. Bu politika 2008 Küresel Kriz kapsamında Almanya' da uygulanmış ve yarar sağladığı için 2012 yılına kadar süresi uzatılmıştır. Ayrıca son krizde ABD, 2008 yılında koyduğu bonus amortisman uygulamasını 2009 yılına uzatarak işletmeye alınan ve mevzuatta belirlenen özellikleri taşıyan demirbaşların ilk yıl %50' si amortismanına tabi tutularak kurum kazancından indirebilme imkanı getirmiştir (Özperhiz, 2009:79-80).
- xviii. Emek yoğun sektörlere yönelik yapılan KDV indirimi ve diğer harcama vergilerinde indirim uygulamaları, üretim düşüşleri ve stok artışlarını telafi etmesine yardımcı olabilmektedir (Eyüpgiller ve Saraçoğlu, 2010:2). Ayrıca KDV Yasası'nda mevcut olan ve 'kısmi istisna' kapsamında yer alması nedeniyle KDV indirimi avantajı sağlamayan faaliyetler aynı yasanın 'tam istisnalar' başlığı altında değerlendirilebilir ve geçici ödemelerinin ise en az

müteakip geçici vergi döneminde kadar faizsiz takside bağlanması mümkün olabilir (TİSK, 2009:25).

- xix. Sanayinin kullandığı elektrik, doğalgaz ve akaryakıttaki vergi yükü azaltılarak, elektrik satış fiyatını arttıran TRT payı kaldırılabilir. Ayrıca enerji piyasasındaki rekabet ortamı, özelleştirme yoluyla geliştirilebilmelidir (TİSK, 2009:7).
- xx. Tüm bu önlemlerden farklı olarak da KDV'nin tek bir standart oran üzerinden alınması sağlanabilir. Böylece istisnaların ekonomideki sapmaları engellemeye ve idari maliyetleri azalmasına yardımcı olabilmektedir (TOBB, 2000).
- xxi. Sanayi üretimi ve özellikle ara malı üretimini teşvik edecek politika geliştirilerek, nihai ürün içinde yerli katma değer oranını arttıracak teşvik politikaların uygulanması sağlanabilir (Şişek, 2009:1).
- xxii. Yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarına ilişkin yatırımlara uygulanan vergi teşvikleri yapılabilir (TOBB, 2000). Bilindiği üzere yenilenebilir ve temiz enerji kaynakları firmaları, disiplinli ve girişimci iş modelleri sayesinde piyasadandan gelir temin edebilmektedir. Bu konuda temiz enerji kaynakları için özendirici teşvikler ve yenilenebilir enerji kaynakları yatırımlarında yaratılacak iş olanakları ile ülkelerin ekonomik menfaatleri konularına dair yayınlanmış çok sayıda rapor bulunmaktadır. (Taner, 2009:1). 2008 Küresel Kriz nedeniyle enerji yatırımları yavaşlamaya ve durma noktasına gelmiştir. Ancak enerji talebindeki düşüş nedeniyle enerji yatırımlarındaki yavaşlamanın etkisi hissedilmemiştir. Ancak, 2010 yılı başından itibaren sanayi üretiminin artışıyla birlikte enerji talebindeki artışta hız kazanmaya başlamıştır. Doğal olarak elektrik enerjisi ihtiyacı da doğalgazdan karşılanmaya başlanmıştır. Sonuçta ise ülkelerin dışa bağımlılığı artmaya başlamıştır. Bu sebeple ülkelerin dışa bağımlılığını azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına teşvik sistemi getirilebilir. Örneğin, ABD'de, krizden çıkış için ayırdığı 700 milyar dolarlık paketin içerisinde temiz enerji kaynaklarının geliştirilmesine ve enerji verimliliğine vereceği destekler yer almaktadır. Bu ise ülkelerin "temiz enerji

ekonomisine" vereceği desteklerle istihdamın artışı da katkı sağlayacağını göstermektedir (İskender, 2010).

- xxiii. Gelir ve kurumlar vergisinden (sosyal güvenlik primleri dahil), tüketim ve emlak vergilerine doğru uygulanacak bir kayma ekonomik büyümeyi destekleyebilmektedir (TOBB, 2000). Özellikle 2008 Küresel Krizin nedenini oluşturan emlak sektöründeki zayıflama gibi bir sebepten dolayı oluşan bir krizin olumsuz etkileri gidermek ve sorunun kökenini ortadan kaldırmak için kullanılan bu yöntem başarılı sonuç verebilir.
- xxiv. Artan stok maliyetlerini azaltmak için işletmelere stok kredisi sağlanabilir ve hazine bu amaçla ek bir gelir sağlayarak, istihdam ve ihracatı korumak amacıyla mali kolaylıklar yaratılabilir. Ayrıca sanayideki üretim düşüşü tedarikçileri zora sokmaktadır. Bu sebeple tedarikçilere de kredi desteği sağlanabilir (TİSK, 2009:7).
- xxv. Gelir vergisi tarifesindeki en yüksek oranın, girişimciliği ve işgücü eğitime yönelik yatırımları desteklemek amacıyla indirilebilir (Özperhiz, 2009:77-78). Böylece daha az vergi verecek olan işveren hem çalışanlarına yüksek verim sağlayabilmeleri için katkı da bulunacak hem de üretim miktarında artış sağlayarak yatırımı arttırılmasına katkıda bulunacaktır.
- xxvi. Şirketlere vergi indirimleriyle beraber ihracatçı firmalar ile KOBİ'lere dönük sübvansiyon yoluyla yardımlar yapılması başka bir önlem olarak tavsiye edilmektedir. Yapılacak vergi değişiklikleri çabuk başarı getirmeyen kısa dönemli indirim ya da artış biçiminde değil, şirketlerin uzun dönem stratejilerine uyum gösteren, uzun dönemli istikrar sağlayacak şekilde olmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise; mümkün olduğunca vergi istikrarının daha az yapışık ve katı olmasının sağlanmasıdır (ACCA Position Note, 2010:3).
- xxvii. Harcanabilir gelirin uzun vadede arttırılmasına yönelik olarak da işletmelerin yasal kayıtlarında yer almayan varlıkların vergilendirilmesi şartıyla işletme kayıtlarına aktararak sermaye eklenmeleri sağlanmalı ve bu suretle

işletmelerin mali yapıları güçlendirilebilir. Ayrıca KOBİ'lerin birleşmeleri durumunda da yapılacak kurumlar vergisi teşvikleri, vergi borçlarının düşük faizle taksitlendirilmesi, yeni işçi istihdamına sigorta prim desteği sağlanması, menkul kıymet yatırım fon ortaklarının elde ettikleri gelirlere Banka ve Sigorta Muameleleri Vergi muafiyeti getirilmesi, Kaynak Kullanım Destekleme Fonunun kesintisi oranının düşürülmesi de harcanabilir gelirin uzun vadede artırılması yönünden alınabilecek önlemler olarak yer almaktadır (Kartal, 2010:2).

- xxviii. Kartelleşmeyi ve oligopol piyasasını önlemek ve rekabet ortamını teşvik edecek şekilde birleşme, devir ve iştirakleri, kaynakların optimum kullanımını sağlamak açısından belirli şartlar altında firmaları vergi dışı tutmak ve ithalat ve ihracata ilişkin olarak da “ödemeler bilançosu açığını makul seviyeye getirmeye yönelik düzenlemeler” konusundaki hususların gerçekleşmesi gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Can, 2003:95).
- xxix. Vergi konuları hakkında şirketlerle müzakereler yapılmalıdır. Avantaj sağlamak amacıyla müzakere sürecinin tüm aşamalarında, girdi elde etmek için sanayi üretimi cazip hale getirilerek, yapılan tüm değişiklik bilgilendirmelerinden şirketler haberdar edilmelidir. Bununla birlikte hükümetler ve vergi idareleri, uygun olan ve yeterince gözden geçirilip kontrol edilmiş vergi sistemi ayarlamak için saydam göstergeler tasarlanabilir (Acca Position Note, 2010:3).
- xxx. Yeni kurulacak şirketlere vergi kredisi verilmesi ve inovasyon ile teknolojik yenilemede kullanılmak üzere kaynak aktarımı sağlanmalıdır (Civriz, 2010a:175). İnovasyon, ekonomik büyümenin, artan istihdamın ve yaşam kalitesinin anahtarıdır. Tüm sektörlerde faaliyet gösteren her türlü firmanın tüm iş alanlarında inovasyona gereksinimi vardır. Bir ülkede ne kadar çok inovasyon yapan işletme varsa, o ülkenin insanların yaşam kalitesi ve refahı o kadar artar. İnsanlar çok daha iyi şartlarda yaşarlar ve çok daha iyi hizmetlerden yararlanır ve daha yüksek gelirler elde ederler. Aynı zamanda

ülkenin de rekabet gücü artar. Bunun anlamı ise, o ülkenin diğer ülkelere göre daha güçlü bir konuma yükselmesidir (guvencetin.com).

- xxxii. Kriz dönemlerinde büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için vergileme yoluyla tasarruf ve yatırımlar artırılabilir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin orta ve uzun dönem temel hedef olması gerektiği, dolayısıyla enflasyonla ve deflasyon gibi istikrarsızlıkla mücadeleye ilişkin kısa dönemli politikalarla, uzun dönemli sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirebilecek yapısal önlemler ve politikaların uzlaştırılması sağlanabilir (ekodialog.com).
- xxxiii. Son olarak da yüksek oranlı enflasyonun yarattığı, işletmelerin düzenledikleri mali tabloların gerçeği yansıtamaz duruma gelmesinden dolayı oluşan efektif karlar üzerinden ödenen vergilerin işletme sermayesini aşındırması, işletmelerin öz sermaye ile çalışmak yerine yüksek maliyetli yabancı kaynağa yönelmesi gibi olumsuzlukların giderilmesi için enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilerek, genel yeniden değerlendirme yapma imkanı getirilmesinin faydası yüksek olacaktır (Can, 2003:99).

Ekonomiyi Canlandırmaya Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Ekonomik kriz dönemlerinde toplam talep ve tüketim iki şekilde etkilenmektedir. Ya ekonomide bir durgunluk vardır ve toplam talep düşüktür ya da ekonomide işsizlik söz konusudur. Yani ekonomide bir genişleme mevcuttur ve toplam talep yüksektir. İşte devletin de ekonomiyi vergiler yoluyla müdahale etmesi sebebi, bu tür iktisadi istikrarsızlıkları gidermek ve toplam talep ve tüketimi dengeye getirilerek ekonominin eski düzenine dönmesini sağlamaktır.

Toplam talebin üretim kapasitesinin çok altında olduğu bir zamanda büyük olasılıkla uygulanacak önlemler kısa dönemde toplam talebin yanı sıra uzun dönemde toplam arzı arttıracak yapısal reformlara odaklanmak gerekmektedir (OECD Multilingual Summaries, 2009:2). Öncelikle ekonomide bir durgunluk var ise, başta işgücü olmak üzere üretim faktörlerinin atıl kalmasıyla kişi ve kurumların gelirleri azalacaktır. Böylece toplam talepte bir azalış ortaya çıkacaktır. Bu sebeple toplam talebi arttırmak için vergi oranlarının düşürülüp, vergi tabanının genişletilmesi gerekmektedir (Kızılot

ve Durmuş, 2001:162). Özellikle satış vergilerinin indirilmesi ağırlıklı olması daha faydalı olacaktır. Ayrıca yapılan vergi indirimleri özel harcamaları arttıracak bir yapıda olması gerekmektedir (Ulusoy, 2003:187). Verginin konu itibarıyla geniş olması indirimden yaralanacak kişi sayısının artmasına ve kullanılabilir gelirlerin artarak tüketimin yükselmesine neden olmaktadır. Tüketim vergisi oranlarında yapılacak geçici bir indirim ile ailelerin harcama güçlerinde bir artış sağlanmakta ve sonrası eşya fiyatlarında düşüşler, bugünkü ve gelecekteki tüketimi teşvik etmektedir. Nispeten daha düşük gelirliler için daha fazla fayda sağlanmaktadır (European Unit Project, 2009:36).

Durgunlukla mücadele de kişisel gelir vergisi ile gider vergilerinin indirilmesinin toplam talebi arttırmasında rolü büyüktür. Ancak servet vergilerinin etkisinin burada düşük rol aldığı bilinmektedir (Ataç, 2006:193). Vergilerin durgunlukla mücadelede kullanılması için içerisinde bazı özellikleri bünyelerinde barındırması gerekmektedir. Bu özellikler şöyledir (Ulusoy, 2003:187-188);

- i. Yararlanılması düşünülen vergilerin yansıtılma özelliğinin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü tüketimi arttırmak için harcama vergilerini yansımalarının yüksek olduğu azaltmak daha doğru bir karar olacaktır.
- ii. Vergi konusunun gelir alanları üzerindeki etkisinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Yani vergi tabanının geniş olması, gelir alanları üzerindeki etkiyi arttırmaktadır.
- iii. Vergi politikası tedbirlerinin zamanlanması uygun olması gerekmektedir.
- iv. Verginin konu ve oran itibarıyla düzenlemeye uygunluğu gibi özelliklerinin önceden açık bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir.

“Ramsey Kuralı” ya da “Ters Esneklik Kuralı” olarak bilinen vergilemede etkinlik ilkesine göre belli bir vergi hasılatının mallar üzerindeki vergiler yolu ile elde edilmesi gerektiğinde, tüketim vergisi oranlarının tüm malların tazmin edilmiş taleplerinde eşit oransal azalma sağlayacak şekilde seçilmesi ve talebi daha esnek olan malların daha düşük oranlarda vergilendirilmesi önerilmektedir. Bu yönde yapılacak bir düzenleme olarak değerlendirilebilecek olan vergi indirimlerinin, verginin etkinliğine olumlu etkide

bulunması beklenebilir. Harcama vergilerinde oran indirimleri uygulandığında vergi tahsilatı yönünden beklenen etki, vergi harcamasının üzerinde bir gelir etkisi sağlanması, en azından vergi harcamasını telafi edecek düzeyde bir talep canlanması sağlayarak gelir kaybına yol açılmamasına yöneliktir (Eyüpgiller ve Saraçoğlu, 2010:2-7).

Durgunluk dönemlerinde uygulanacak bir vergi politikası esas itibariyle özel tüketim ve yatırım harcamalarını arttırmaya yönelik olacağından, değişik vergi kategorilerinin gelir/ikame etkileri ve yansıma biçimleri göz önüne alınarak vergi konusunun seçilmesi gerekecektir. İkamet etkisi ağır basan bir vergi, kişileri çalışmaktan alıkoyacağından durgunluk dönemi için uygun bir vergi olamaz. Tersine, kişileri çalışma ve üretmeye yönlendirecek vergiler tercih edilmeli ve bunlar gelir etkisi daha yüksek olan vergiler olmalıdır (Pınar, 2010:74). Bu önlemlerden farklı olarak, kriz dönemlerindeki durgunluğun aşılabilmesi için asgari ücret bir ailenin geçimini sağlayacak şekilde, tüm ülke için tek rakam olarak belirlenmeli ve vergi dışı bırakılmalıdır. Böylece tüm ücret gelirlerinin asgari ücret kadar kısmı vergiden muaf tutularak satın alma gücü yaratılmalı, krizin talep daraltıcı etkisini aşmak için asgari ücrete yapılacak vergi indirimi bir araç olarak kullanılmalıdır (Türk-İş, 2008:5).

2008 Küresel Kriz döneminde ortaya çıkan durgunluğu gidermek ve toplam talep ile tüketimi arttırmak için devletler vergi indirimleri yolunu seçmişlerdir. Öncelikle kısa vadede toplam talebi arttırmak amacı ile uygulanan politikaları seçen Amerika Birleşik Devletleri'nde en az üç çocuk sahibi olan ailelere yönelik vergi indirimi oranı artırılması yoluna gidilmiştir. Almanya ise, gelir vergisi tarifesindeki en düşük oranı % 15'ten %14' e indirmiştir. İngiltere de krizden en çok etkilenen alt ve orta gelir grubunu hedefleyen gelir vergisi indirimi ile en düşük vergi dilimindeki mükelleflere yıllık 145 sterlin destek sağlamıştır (Koç, 2009:125). Ülkemizde de tüketim malları üzerindeki dolaylı vergilerin indirilerek tüketicinin harcanabilir gelirinde bir artış meydana getirerek tüketim malı talebini arttırmak amaçlanmıştır. Genel olarak ABD, Fransa, Kanada' da doğrudan gelir vergisi indirimi yoluna gidilirken, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerde bazı ürünlerin (otomotiv, elektronik, gıda maddeleri gibi) satış vergileri indirilmesi yolu seçilmiştir (Kartal, 2010:2).

Devletin uyguladığı vergi indirimler politikası ile fiyatları düşürme, talebi canlandırma, istihdam yaratma, kayıtdışı ekonomiyi azaltma, üretim düşüşleri ve stok artışlarını telafi etme gibi ekonomik nedenlerle ve vergi direncini azaltma ve mükelleflerin vergiye uyumunu teşvik etme gibi psikolojik nedenlerle belirli bir süre için veya kalıcı olarak yürürlüğe konulmuştur (Eyüpgiller ve Saraçoğlu, 2010:1).

Yukarıda anlatılanlardan farklı bir durum ekonomik seyirde varsa yani, toplam talebin yüksek olması söz konusu ise vergi gelirlerini yükseltmek ya da yeni vergiler koyarak vergi gelirlerini arttırmak amaçlanmaktadır. Öncelikle muafiyet, istisna ve gelir dilimleri gibi para ile ifade edilen vergi unsurlarında ayarlamalar yapmaktadır. Bu ayarlamalar, genellikle vergi tarifesi dilimlerinin muafiyet ve istisna tutarlarının bir kat sayıya, endeks sayısı ile çarpılarak büyütülmesi biçiminde yapılmaktadır. Endekslemenin yanı sıra vergi tarifelerinin günün şartlarına uygun hale getirilmesi, vergi oranlarının yeniden değerlendirilmesi, vergi sistemlerinde yer alan muafiyet, istisna ve indirimlerin yeniden gözden geçirilerek güncelleştirilmesi, peşin vergi, zarar mahsubu, selektif vergi politikaları ve vergi sisteminin arzı artırma açısından üzerinde önemle durulmak gerekmektedir (Özbilen, 2008).

Gelişmiş ülkelerin vergi yapıları daha çok dolaysız vergiler üzerine dayandırıldığı için, dolaysız vergiler yoluyla toplam talebi azaltmak mümkün olabilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları, tasarruf-yatırım yetersizliği, tüketim eğiliminin son derece yüksek olması, sermaye ve piyasa hareketlerinin çok dar kapsamlı olması, gelir seviyesinin düşük ve gelir servet dağılımının adaletsiz olması gibi nedenlerden dolayı bu ülkelerde dolaylı vergiler ağırlıktadır. Bu sebeple bu ülkelerde enflasyonla mücadele de dolaysız vergilerden ziyade dolaylı vergilerden yararlanmak mümkün olabilmektedir (Eker ve diğerleri, 2005:154). Bunun nedeni ise dolaylı vergilerin dolaysız vergilere ikame tesiri yapmasıdır. Enflasyonu bertaraf etmek için toplam arzın arttırılması gerektiğinden, dolaysız vergilere başvurmak suretiyle yatırımları azaltarak toplam arzın arttırılmasına engel olmak olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Ayrıca enflasyonist bir durumda dolaylı vergilerin arttırılması üretim artışlarını engelleyebildiği gibi, piyasalarda suni bir enflasyon yaratacaktır (Özbilen, 1998:209).

Enflasyonla mücadelede uzun dönemde teşvik niteliğindeki gibi vergi uygulamalarından yararlanmak suretiyle toplam arz arttırılmaya çalışılır. Arzın arttırılması için bazı alanlara teşvik edici muafiyet, indirim ve istisnalar tanınır. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu, hızlandırılmış amortisman (azalan bakiyeler usulü), yatırım indirimi, vergi kredisi ve koruyucu tarifeler uygulanır. Ancak bu tür düzenlemeler sürekli nitelik kazanmamalıdır. Çünkü bu tür düzenlemelerin sürekli olması teşvik özelliklerini kaybetmelerine neden olacaktır (Doğruyol, 2006:241-242). Belirtilen bu politikalarla toplam arzı, toplam talep seviyesine hemen yükselmesini beklemek yanlıştır. Bazı ön şartlar yerine getirilmesi gerekmektedir. Önce sistemin liberal kapitalist bir sistem olması, müteşebbislerin sınırsız karlar elde etmek için çırpınan özel teşebbüsün geniş kesimlere yayılmış olması, para kazanma ve vergi verme şuuruna ermiş olması, piyasa ekonomisinin teşvik tedbirlerine karşı çok hassas olması gerekmektedir. Ayrıca, kamu hizmetlerinin toplumun her kesimine yayılmış olması da bu politikanın başarıya ulaşması için gerekli bir faktördür (Özbilen, 1998:211).

İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Üretim azalışının kaçınılmaz sonucu işsizliktir. Bunu yaratan önemli bir neden talep yetersizliğidir. İstihdam olanağının daralması ile birlikte ortaya çıkan talep yetersizliği işten çıkarmalara neden olmakta ve bu oluşum giderek artmaktadır. Talebi azaltıcı faktörlerin çoğalması ile işsizlik sorununu da beraberinde getirmektedir. İşsizliğin yaratacağı en önemli sorun üretimin azalmasıdır. Düşük üretim talep azalmasına, azalan talep ise işyerlerinin kapanmasına ve daha açıkçası üretim dışı kalmasına neden olduğundan ülkelerin gelir kaybına yol açmaktadır. Üretimi artırabilmek için iç ve dış talebin artırılması zorunludur. Bir başka anlatımla satılamayan bir malın üretilmesi mümkün değildir (Seviğ, 2008:1). Bu sebeple ekonomi darboğazdayken uzun dönemde iktisadi büyümeyi etkileyen işsizlik sorunun giderilmesi için devletler bir takım vergi önlemleri alarak işsizlik sorununa çözüm bulabilirler. İşsizliğin ortadan kaldırılması amacıyla alınabilecek vergi önlemleri şu alt maddeler halinde sıralanabilir;

- i. Ekonomiyi canlandırıcı önlem olarak faiz oranları azaltılarak, işletme kredisi, üretim ve istihdam şartı ile uzun vadeye yayılmış bir şekilde uygulanabilir. Bu

çerçevede de hükümet tarafından yapılmaya çalışılan düzenlemelerin yanı sıra halen çalışmakta olan işçilerin dışında ilave istihdam yaratan işletmelerin sosyal güvenlik prim ödemeleri belirli süre hazine tarafından üstlenilerek, hem işsizlik sorununa karşı tedbir hem de talebi destekleyecek bir uygulama olarak hayata geçirilerek, yatırım yapanlara da bu şartlarda destek sağlanabilir (Türk-İş, 2008:3).

- ii. İşsizlik ödeneklerini ve ödenekten yararlanma sürelerini yükseltilebilir ve devletin ekonomi üzerindeki düzenleyici ve denetleyici rolü arttırılarak, istihdamın sağlanması için kamu görevlisi açığını kapatması sağlanabilir (Şişek, 2008). Ayrıca işsizlik ödeneğinin arttırılması, kısa çalışma ödeneğinin uygulanabilirliği sağlanması amacıyla ekonomik kriz sebebiyle zor durumda bulunan işverenin başvurusu ile yararlanma imkanı getirilerek, kısa çalışma süresi mevcut olan zamandan daha fazla uzatılabilir (TİSK, 2009:11).
- iii. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı istihdamın ve işsiz olarak gözükmeye karşı geçimini sağlamak üzere geçici ve kayıt dışı çalışma olasılığı yüksek olanların, kayıtlı ekonomiye ve sosyal güvenlik sistemine maliyeti fazladır. Asgari ücret temel alınarak yapılacak bir hesaplama, ücretli-yevmiyeli olarak kayıtdışı istihdam edilenler ile işsiz gözüktüp veya işgücü kapsamında olmayıp bir şekilde geçimini sürdürmek için kayıtdışı çalışanlar nedeniyle alınamayan sosyal sigorta ve vergi kaybının boyutunu ortaya koymaktadır. Bu kaynak ekonomiye kazandırılması ülke ekonomisi için olumlu sonuçlar yaratacaktır (Türk-İş, 2008:3).
- iv. İşsizlik Sigortası Fonu'nda birikmiş olan paranın amaçlarına uygun olarak kullanılması sağlanabilir. Çünkü işçiye verilecek her kuruş, satın alma gücünü etkilemekte ve krizin aşılmasına da bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca işsizlik sigortası kapsamında işçilerin fondan yararlanma koşulları geliştirilerek, işsizlik sigortasının ciddi kurallara bağlı olarak ve etkin denetim çerçevesinde uygulanabilir. İşsizlik sigortasının suiistimal edebileceği gözden uzak tutularak, bu yönde önlemler alınabilir (Aktan, 2002b:2). İşsizlik sigortasının katkı

paylarında yapılacak geçici indirimler ile işveren maliyetlerindeki azalmalara rağmen, işsizliği azaltmak hedeflenmelidir (IMF Staff Position Note, 2008:15).

- v. Türkiye gibi ülkelerde çeşitli bakanlık ve kamu tüzel kişilerin çıkarılan tüzük ve yönetmelik gibi ikincil mevzuatla kanunların üzerine çıkılarak işyerlerine yeni mükellefiyetler getirilebilir (TİSK, 2009:11).
- vi. Sanayi üretimi ve özellikle ara malı üretimini teşvik edecek bir politika geliştirilerek, nihai ürün içinde yerli katma değer oranını arttıracak teşvik politikaları geliştirilmeli, dışa bağımlılık ve ithalata dayalı büyümenin yarattığı sorunlara karşı ve “istihdam dostu” yeni bir politika olarak benimsenmesi sağlanabilir (Türk-İş, 2008:3).
- vii. Ekonomik kriz dönemiyle işten çıkarmaları önlemek için devletin işyerlerine/firmalara sağlanacak teşvik, istisna ve muafiyet önlemleriyle işçi çıkarılması önlenir. Bunun yanı sıra istihdam alanının da dezavantajlı kesimlerden olan gençleri, kadınları ve engellilerin istihdamını teşvik edecek nitelikte olmalıdır. Böylece hem mevcut çalışanların işlerini kaybetmelerini engellemesi hedeflenirken hem de işsizliğin bireysel ve toplumsal etkilerini azaltmak amacıyla toplum yararına çalışma programları ile işsizlerin istihdamına destek olunabilmektedir (Ersöz, 2010:1). Ayrıca yatırımcı üzerindeki vergi yükünün makul düzeye indirilerek, işyerlerinin sigortasız işçi çalıştırmaya karşı prim alamadıkça SSK primlerine zam yaparak değil, prim oranlarını düşürüp sigortalı sayısını ve verimliliğini artırarak denetlemesi, yatırım yapan ve istihdam imkanı sağlayanların cezalandırılması yerine teşvik edilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir (Altuğ, 2010).
- viii. İşçi çalıştıran işverenlerin ödediği vergi tutarları üzerinden belirlenen bir limit dahilinde çalışan başına belli oranda indirim yapılabilir. Örneğin, vergi tahsilat oranından 20 puanı geçmemek üzere, belli bir işçi sayısı ve belirlenecek vergi matrahı alt limitinden sonra, her çalışan için 1 puanlık vergi indirimi yapılabilir (Akyıldız, 2007:9).

- ix. Kriz öncesi son bir yıllık dönemde sosyal sigortalar primlerini aksatmadan, tam ve düzenli ödeyen işverenlere mevcut çalışan sayısında bir azalma olmaması kaydıyla, 1 veya 2 yıl süre ile işveren sosyal sigorta ve işsizlik sigortası primlerinin yarısının indirilmesi, diğer yarısının ise ertelenmesi şeklinde bir uygulama, gerek kayıt içinde işçi çalıştırmaya, gerekse istihdamın sürdürülmesine katkı sağlayacaktır (TİSK, 2009:11).
- x. Öncelikle iş hayatında sosyal barışın ve kesimler arasında gerekli diyalog ve uzmanlaşmanın sağlanması üretim ve istihdamın geliştirilmesi açısından üretimi, yatırımı ve istihdamı olumsuz etkileyecek ve kayıt dışılığı arttıracak yasa tasarıların uygulamaya konulması işsizliğe karşı büyük fayda sağlayacaktır (TOBB, 2000).
- xi. Yapılacak transfer harcamaları ile işsizliğin ilerleme süresinin ya da uzunluğunun kısaltılarak bundan yarar elde etme sağlanabilir (IMF Staff Position Note, 2008:13).
- xii. İşsizlik fonunda biriken paraların bir bölümü, mesleki eğitime, bir bölümü de fona yeni gelir getirecek ve istihdama katkıda bulunacak yatırımlara ayrılabilir. Örneğin, turizm işletmecileri ile ortak bir çalışma yapılarak, işsizlere yabancı dil ve turizm dersi verilip, turizm sektöründeki kalifiye istihdam açığı kapatılabilir. (Aktıldız, 200?:10).
- xiii. Yapılacak vergi ertelemeleri, sektörler itibariyle amortisman uygulaması, işletmelere kuruluş ve faaliyet kolaylıkları sağlayıcı teşvikler “işletmecilik vergisi” düzenlemeleri araç olarak kullanılarak kaynak dağılımı sağlanabilir. Böylece vergilemenin yatırımlarda yaratacağı olumlu etki istihdamı da arttıracaktır. Özellikle ücret üzerindeki vergi yükünün azaltılması, işgücü ağırlıklı sektörlerle yönelik kaynak dağılımını da etkileyecektir (Can, 2003:96).
- xiv. Negatif Gelir Vergisi uygulamasının çalışma piyasasına yönelik mevcut programlarla çalışan yoksullara sağlanan desteğin aynısını temin etmeyi amaçlayan bir mali araç olarak kullanılabilir. Negatif gelir vergisi, çalışma piyasasında hali hazırda uygulanan asgari ücret gibi katı uygulamaların yerine

kullanılabilir. Negatif gelir vergisi, nominal ücretlerin dondurulmasına ve enflasyona gerek duyulmaksızın reel işgücü maliyetlerinin azalmasına yol açacağı için düşük ücretlerle çalışan kesimin gelirlerini azaltmaksızın daha fazla istihdamın yaratılmasını sağlayacaktır (Aktan ve Vural, 2002:8).

- xv. Özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemde kayıtdışı faaliyetlerin artması hızlandığından, bu dönemlerde işsiz kitleler kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını kayıtdışı ekonomide aramaktadırlar. Ayrıca işletmelerin de krizin olumsuz etkilerini en aza indirmek amaçlı üretimlerini kayıtdışı alanlara yaparak ve istihdamı kayıtdışı yollardan sağlayarak maliyetlerini azaltmak istemesi sebebiyle kayıtlı ekonomide istihdam edilmesi zor ya da mümkün olmayan niteliksiz işçiler kayıtdışı ekonomide daha kolay iş bulabilmektedirler (GİB, 2008:15). Bu durum işletmeler için üretim maliyetlerini azaltıcı bir durum gibi gözükse de gerçekte ülke ekonomisi açısından olumsuz bir sonuç yaratmaktadır. Bu olumsuzluğun giderilmesi sağlanarak, istihdamın kayıt altına alınması diğer bir önlem olarak düşünülebilir.
- xvi. İşsizlik önerilerinin hayata geçirilmesi ile işveren prim yükü kademeli olarak azalabilir, işverenlerin çalıştırdıkları işçi ile orantılı olarak ayrıca ödeyecekleri vergi tutarında da indirimle gidilerek işverenlerin daha fazla eleman istihdam etmeleri teşvik edilebilir. Bununla birlikte çalışanların işverende maliyeti azalarak, fiyatlar ve enflasyon da azalma yaşanabilir. Üretilen ve tüketilen ürünlerin artması ile de istihdam artacak ve işverenler uzun süreli işçi çalıştırmaya teşvik edilmesi sonucu kayıtdışı istihdam ve ekonomi azalması ve uzun süredir aynı işyerinde çalışanların işveren için önemi daha da artması sağlanabilir. İşsizlerin büyük çoğunluğunun daha önce başka yerlerde çalışmış olduğu düşünülürse de işsizler ordusuna çalışan kesimden kaydedilir bir şekilde azalma yaşanabilir. Sonuçta ise işsiz sayısı azalacağı için işsizlerin daha etkili bir mesleki eğitime tabi tutulmaları kolaylaşacak ve 30 yaş ve üzerindeki işsizlik azalarak, aile yapısı korunacak ve yoksulluğun azalmasına katkı sağlanabilir (Akyıldız, 2007:10).

- xvii. Kriz dönemlerinde istihdamı korumak için yukarıda tavsiye edilen önlemlerin amaçlanarı vermesi sebebiyle işten çıkarmalara karşı düzenleyici önlemler sürdürülebilir. İşte tutmalar devlet tarafından ödüllendirilerek teşvik edilmelidir. Örneğin, işte tutma politikası uygulayan işverene prim sigorta indirimi ya da vergi indirimi yapılabilir (TİSK, 2009:22).

Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Gidermeye Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Ekonomik krizler uluslararası ve ulusal düzeyde gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde oldukça olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Ekonominin tümünü kapsayan krizler milli hasılda hızlı bir şekilde düşüşe, milli gelirin azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açmaktadır. İktisadi krizler, hem yoksul kişileri hem de yoksul olmayanları olumsuz yönde etkilerler ancak gördükleri zararlar orantılı olsa bile, hali hazırda yoksul olanlar ya da yoksulluk sınırında olanlar için, bu krizlerin etkileri daha fazla yıkıcıdır. Kriz dönemlerinde birçok kişi geçici de olsa yoksullaşır ve sosyal göstergeler daha da kötüleşme ya da daha yavaş bir şekilde iyileşme eğilimine girmektedir. Yoksul hane halkı ya da yoksulluk sınırında olanların refah kayıpları nüfusun geri kalanına göre daha fazladır. Yoksul halkın kötü zamanlarda kendisini güvence altına almaya yetecek tasarruf ya da sigortaya sahip olmasına olanak yoktur ve sosyal güvenlik programlarından da çok az istifade ederler ya da bu programlardan hiç yararlanamazlar. Kriz süresince gelir dağılımındaki eşitsizlik artar, azalır ya da değişmeden kalabilir. (Aktan, 2002a:1-3). Bu konu hakkında şu örnek verilebilir: Arjantin’de 1989 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz, aynı yıl içerisinde gelir ve tüketimde ortalama yüzde 24,8 azalma meydana getirmiştir. Öyle ki krizin etkileri, takip eden yılda da etkili olmuş ve gelir ile tüketimde ortalama yüzde 33,7 azalma olduğu gözlemlenmiştir. Bu kriz ülkenin daha da yoksullaşmasına neden olmuş ve önceki yıla göre ise gelir ve tüketimde yüzde 26 oranında azalma gerçekleşmiştir (Aktan, 2002a:5). Kriz döneminde bozulan gelir dağılımını düzeltmek için alınan önlemler arasında vergi politikalarının önemli payı olduğu bilinmektedir. Alınabilecek bir takım vergi politikası önlemleri ile bozulan gelir dağılımının etkilerini gidermek mümkündür.

Ekonomik kriz dönemlerinde gelir dağılımını iyileştirici vergi önlemleri arasında başta vergi indirimlerine gidilmesi, düşük gelirli kişiler üzerindeki vergi yüklerinin ve sağlık katkı paylarının azaltılarak, doğrudan gelir yardımı verilmesi gibi uygulamalar yer almaktadır (Yıldırım, 2010:10). Devletin gelir dağılımındaki eşitsizliği gidermek amacıyla krizlerden en çok etkilenen alt ve orta gelir grubunu hedefleyen gelir vergisi indirimi ile en düşük vergi dilimindeki mükelleflere yapacakları aile yardımları diğer bir vergi önlemdir.

Bu kapsamda son yaşanan Küresel Kriz sebebiyle İngiltere’ de mükelleflere 145 Sterlin destek sağlanmıştır. Ülkede hükümet daha önce 120 Sterlin ve sadece 2008 yılı için öngörülen bu gelir vergisi indirimiyle toplam 22 milyon gelir vergisi mükellefine toplam 3.2 milyar Sterlin kaynak aktarımı yapılması planlanmıştır (Koç, 2009:125). ABD ise düşük gelirli ülkelerde kalkınmayı gerçekleştirmek ve sosyal yardımları arttırmak amaçlı 50 milyar ABD doları kaynak sağlamıştır (Civriz, 2010a:173). Aile yardımı dahilinde çocuk yardımlarını da yer almaktadır. Hatta çocuk başına ek ödeme yapmak da diğer bir uygulamadır. ABD’de bu yönetime uygun olarak en az üç çocuğa sahip olanlara yönelik vergi indirim oranı artırılmıştır (Özperhiz, 2009:79).

Ekonomide yaratılan gelirin kişiler, toplumsal ve üretim faktörü sahipleri arasında bölüşülmesinde vergilerin tüketim, sermaye birikimi ve yatırımlara etkilerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Gelir dağılımında eşitsizlik oluşması halinde, uzun dönemde tüketim ve yatırımlar üzerindeki vergileme imkanlarından yararlanmak, kısa dönemde de “Sahip Olunan Atıl Ekonomik Değerler Vergisi” ve “Milli Dayanışma Ödentisi” yolu seçilebilir (Can, 2003:96). Sahip oluna atıl ekonomik değerler vergisi, çok düşük oranda da olsa işe yaratılmamış, atıl durumda bulunan ekonomik değerleri vergileyen toplu ve değerlendirilebilecek olan bu vergi, servetlerin yeniden dağılımında ve kazanılmış veya kazanılmamış gelirlerin adil olarak vergilendirilmesinde bir araç olarak kullanılabilir (Heper, 1982:155). Hatta bu verginin yerel yönetimler için getirilecek “işletmecilik vergisine” göre düzenlenmesi ve belirli bir tutarı aşan ekonomik değerlerin işe yatırılmamaları halinde vergilendirilmesi şeklinde uygulanması uygun olacaktır. Milli Dayanışma Ödentisi ise olağanüstü ekonomik sorunların bulunduğu kriz dönemlerinde fakirlik sınırı sayılacak

belli bir tutarın yıllık miktarını aşan geliri veya makul kıymetler dahil serveti olanların, düşük oranda vergilendirilmesini kast etmektedir (Çan, 2003: 97).

Yukarıdaki önlemlerden ek olarak dar ve sabit gelirli kesimlerden, tükettikleri zorunlu temel ihtiyaç maddeleri üzerindeki dolaylı vergiler kaldırılabilir. Bilindiği gibi tüketim vergileri tersine artan oranlıdır. Bu tersine artan oranlılığı ortadan kaldıracak her vergi tedbiri, tüketim vergilerinin bu yöndeki olumsuz etkilerini giderebilir. Bununla birlikte kamu eliyle kullanılmakta olan tüm yardım fonları sosyal güvenlik kurumuna devredilmeli ve aile yardımları şeklinde sürdürülmelidir (Türk-İş, 2008:5-8).

Kişi başı GSMH' yı arttırmamanın diğer bir yolu da 2008 Küresel Krizde önemle üzerinde durulan kurumlar ve emek gelirlerinden yüksek oranda vergi alan ülkelerin vergi tabanlarını, mal ve hizmetlerin yanı sıra emlak gelirlerine kaydırmaları uygulamasıdır. Bu uzun ve orta dönem için umut verici bir strateji olmakla birlikte vergi sistemi yoluyla yeniden gelir dağılımının zayıflamasına karşı alınabilecek destekleyici önlemlerden biri olarak görülebilmektedir (OECD Multilingual Summaries, 2009:3). Ayrıca yapılacak aynı ve nakdi transferler ile düşük gelirli kişilerin gelir seviyelerinin asgari sınırlarının artırılması sağlanabilir (IMF Staff Position Note, 2008:13).

Vergiye tabi geliri belli bir asgari geçinme oranının altında bir gelire sahip olan kimselere istisna ve muafiyet hükümlerinin konulması da diğer bir tedbirdir. Ayrıca bu kesime gelir vergisi bünyesinde ek gelir yani "Negatif Gelir Vergisi" de sağlanabilir (Aktan ve Vural, 2002:5). Bilinen tanımıyla negatif gelir vergisi, toplumda minimum olarak kabul edilen gelirin altında geliri olan herkese para yardımı yaparak minimum geliri garanti eden bir tekniktir. Negatif gelir vergisi, bir transfer harcamasıdır çünkü negatif gelir vergisi, belirli bir gelir düzeyinin altında gelir elde edenlere, işsiz kalıp gelir elde edemeyenlere, asgari bir geçim düzeyi sağlamak amacıyla devletçe yapılan ödemeleri ifade etmektedir (Düzgün, 2006:1). Böylece kriz dönemlerinde gelirleri bozulan bireylerin gelir dağılımındaki bozukluğu gidermede bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Alınabilecek bir diğer vergi önlemi ise sosyal güvenlik vergilerine yöneliktir. Sosyal güvenlik vergilerinin matrahının saptanmasında bir tavan konulmadığı durumlarda,

verginin matrahı çalışanların ücret ve maaşlarına göre belirlendiği için, finansman yükü yüksek gelirli çalışanlara aktarılmaktadır. Gelir dağılımını bezan bu tip etkilerin ortaya çıkmasını engellemek için belli bir maaş ve ücret düzeyinin altında ücret alan çalışanlardan da sosyal güvenlik vergisinin kesilmemesi de uygulanacak gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermeyi sağlayan diğer bir politika tercihidir (Aktan, 2002a:16).

Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Arttırmaya ve Kayıtdışı Ekonomini Kontrol Altına Alınmasına Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Bilindiği üzere ekonomik kriz dönemleri ile birlikte ülkelerin GSYİH' ları olumsuz etkilenmekte ve vergi gelirleri önemli düzeyde azalmaktadır. Öyle ki vergi gelirlerindeki bu azalış, GSYİH azalışından daha yüksek olmaktadır. Vergi gelirlerinde meydana gelen bu düşüşün nedeni arasında ise konjoktürel dalgalanmaların mükellefin vergi ödeme ile ilgili kararlarında, yani vergiye uyum düzeylerinde meydana gelen olumsuz değişimler yer almaktadır (Benk ve Çetin, 2010:105). Mükelleflerin vergiye uyumu, vergi yükümlülüğünün doğru yerine getirilmesi demektir (Tunçer, 2003:93). Daha ayrıntılı bir açıklama ile beyannamenin verildiği zamanda uygulanan vergi yasaları, yönetmelikler ve yargı kararlarına uygun olarak vergi yükümlülüğünün beyannamede tam olarak belirtilmesi ve beyannamenin zamanında ilgili yerlere verilmesidir (Mutlu ve Tunçer, 2002:102). Vergi uyumsuzluğu ise, tanımlardan da açıkça anlaşıldığı üzere, mükelleflerin üzerlerine düşen vergi ile ilgili görevlerini tam olarak yerine getirmemesidir.

Buradan hareketle, mükellefler kriz dönemlerinde mevcut gelir düzeylerini koruyabilmek amacıyla bir refleks halinde vergi uyumsuzluğuna yönelmektedir. Hatta artan oranlı vergi yapısı nedeniyle daha az miktarlarda vergi ödeyebilmek ve iflas riskiyle karşı karşıya olma gibi sebeplerle mükellefler, gelirlerini düşük gösterme yolunu seçmekte ve kayıtdışı ekonomiyi tercih etmektedirler. Öyle ki; mükellefler arasında "...ekonomik kriz dönemlerinde, vergi yasaları daha esnek uygulanır..." gibi algılamalar hızla yayılmaktadır (Benk ve Çetin, 2010:105-106).

Tahmin edileceği üzere, mali krizlerin yaşandığı dönemler, genellikle kayıtdışıyla daha fazla zemin hazırlamaktadır. Ekonominin içinde bulunduğu sıkıntılı dönemlerde

mükellefler vergiye tabi ticari işlemlerini kayıtdışı olarak yürütmeyi, vergi ödemelerini zamanında yapmamayı, vergilerini kanunsuz biçimde olduğundan daha az göstermeyi, vergi miktarlarını daha az ödeme gibi yolları seçmekte ve vergi uyumsuzluğunun farklı şekillerini bireysel ve iş hayatlarında göstermektedirler (Brondolo, 2009:5). Örneğin, enflasyon sebebiyle, gelirlerinde aşınma meydana gelen düşük ve sabit gelirli tüketiciler bu kayıplarını gidermek, enflasyon nedeni ile maliyetlerde artışlar meydana gelen üreticiler de, maliyetlerini azaltmak amacıyla kayıtdışı ekonominin değişik unsurlarına özellikle, kayıtdışı istihdama yönelmektedirler. Bu sebeple enflasyon rakamlarının yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığı görülmektedir (GİB, 2008:15).

Bu dönemlerde mükelleflerin, doğru ve eksiksiz vergi ödemelerini yani vergiye uyumunu sağlanması için, kriz dönemlerinde bazı vergi uyum stratejileri önerilmektedir Tavsiye edilen stratejiler şu şekildedir (Brondolo, 2009:7);

- i. Ortaya çıkan sorunları gelir idaresine yönlendirmek ve gelir idarelerinin ekonomik krizler için yeni bir vergi uyum yöntemi geliştirmesi gerekmektedir. Bu dönemlerde alınan zekice ve tarafsız önlemler başarılı olabilmektedir.
- ii. Vergi uyumsuzluğu, haksız rekabete ve devletin gelir düzeyinde azalmalara neden olmaktadır. Bunları önlemek için, vergi yönetiminin, yüksek düzeyde zorlayıcı programlar ve vergi ödeme kolaylaştırıcı ayarlamalar ile uyumun artması sağlanabilir.
- iii. Diğer alınabilecek önlem de mükelleflerin krizin baskısıyla başa çıkmasına yardım etmektir. Bu kapsamda mükelleflerin, ortalama ödemelerini, artan vergi iadelerini ve ödeme vadelerinin sürelerinin de dahil olduğu vergi sisteminde yer almasına yönelik önlemler olmalıdır.
- iv. İhtiyaç olan ve tavsiye edilen önlemleri başarı ile gerçekleştirmek için, üç önemli nokta vardır. Birincisi; mükelleflere yardımlarının genişletilmesi, ikincisi; devletin gelir toplaması için, uyumsuzluğun yönelen mükellefler üzerine zorlama uygulamasıdır. Üçüncü önlem ise; yönetimi kolaylaştıran

reformları kanunda belirtmek ve son olarak mükellef geneliyle iletişimi geliştirmektir.

- v. Alınacak önlemlerin, her ülkedeki uyum risklerini uyarlanması gerekmektedir.
- vi. Mükellefin vergi uyum değişikliklerine karşı, erken uyarı sistemlerini geliştirmektir.
- vii. Vergi uyum stratejilerin gelişimi için vergi idarelerince yüksek seviyeli gruplar kurulmasının sağlanmasıdır.
- viii. Kriz dönemlerinde eleştirilen vergi yönetimine, devlet destek sağlamalıdır.
- ix. Vergi idarelerinin, yakın dönem uyum stratejilerinin ve orta dönem yenileşme planlarını sıralaması gerekmektedir.

Yukarıda açıklanan önlemlere ek olarak vergi uyumunun artırılabilmesi için beş ana unsurdan daha söz edilebilmektedir. Bu unsurlardan birinci unsur olarak; gelir idaresinin etkinlik düzeyinin artırılmasıdır. İkinci unsur; gönüllü vergi uyumunu sağlayıcı politikaların oluşturulması, üçüncü unsur; zorunlu vergi uyumunu sağlayıcı politikaların geliştirilmesidir. Dördüncü unsur; vergi uyum sürecinin izlenmesi ve son olarak beşinci unsur; kayıtdışı ekonomiyle mücadele yolunun seçilmesidir (Benk ve Çetin, 2010:108-114).

Kriz döneminde nakit paraya verilen önemin artması, ekonominin %8-10'lar arasında küçülmesi, sıkça çıkarılan mali aflar, ayrıca vergi yükünün yüksek olduğu (vergiye uyumda gelir vergisi, kurumlar vergisi ve KDV oranlarının yüksekliği) ve adil bulunmadığı bir ortamda vergi oranları artırılarak, devletin daha fazla vergi geliri elde etmek istemesi, kayıt dışının oranlarını büyütmektedir. Eğer devlet, vergi gelirlerini arttırmak istiyorsa, yapması gereken, kayıtdışı ile mücadeleye yönelmesidir. Bu amaçla, vergi oranları düşürüldüğünde, çarpan katsayısı yükseleceğinden hızla daralan bir ekonomide daralma boyutları küçültebilir (Yener, 2001:301). Aşında, devletin uyguladığı vergi indirimlerin mükellefin vergi algılanmasında sağlayabileceği olumlu etkinin güçlü bir gelir idaresi ve uyuma sağlayabileceği katkılar diğer faktörler ile

desteklenmesi halinde vergi uyumunun artması ve kayıtdışı azaltması sağlanabilmektedir (Eyüpgiller ve Saraçoğlu, 2010:2).

Devletin kayıtdışı ekonomiyi kontrol altına alması için herkesi ve her kesimi vergi mükellefi yapması, herkese her çeşit masrafını vergi matrahından indirme hakkı vermesi, ekonomiyi hamiline yazılılıktan nama yazılı hale getirmesi ve tüm gelir gruplarını enflasyon muhasebesi sistemine geçirmesini sağlamalıdır (Altuğ, 2010). Vergi oranlarını düşürerek, muafiyet ve istisnaları konulmuş amaçlarına uygun olarak sınırlandırarak, belge düzenini yerleştirerek, kredi kartı kullanımını yaygınlaştırarak, etkin bir yönetim ve vergi denetimleri ile Anayasa'nın öngördüğü, "Herkesin kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür " bilincini ve güvenini sağlayarak (Can, 2003:102), vergi cezalarına caydırıcılık kazandırarak, vergi ahlakı ve bilincini yerleştirerek de kayıtdışı ile mücadele edilebilmektedir (Aydın, 2008:259).

Basit usul vergilemeyi kaldırmak başka bir önlem olarak düşünülebilir (Can, 2003:95). Özellikle kriz dönemlerinde gelir kaybını en aza indirmek amaçlı kayıt ve belge düzeninin mutlaka yerleştirilmesi ve bu kapsamda basit usul kaldırılarak, söz konusu mükellefler gerçek usulde vergilendirilmelidir. Sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanımı yoğun olduğundan, bu sistemle birlikte gelir vergisi mükelleflerinin sayısı azalmakta, basit usul mükellefleri artmaktadır (Kencebay, 2007:1). Bu durumda ise beklenenden daha az gelir toplanmakta ve bütçe açıkları artmaktadır.

Tam rekabet piyasasında yer alan bozucu etkilerin mevcudiyeti de vergi kaçakçılığı ya da vergiden kaçınma gibi yönelimlerin arttırdığı düşünüldüğünde, vergi bağlamında alınabilecek bazı önlemler ile bunların giderilmesi söz konusu olacaktır. Böylece tam rekabeti bozucu etkilerin giderilmesi ile ilgili alınabilecek vergi önlemleri, tam rekabet piyasasında rekabeti bozucu vergi ile ilgili unsurları kontrol altında tutmak ve verimli bir uygulama sağlamak amaçlı uygulanmaktadır (Can, 2003:97). Bu sebeple;

- i. Otokontrol müesseseleri getirilebilir. Bu önlem ile mükellefler arasındaki çıkar çelişkisi, vergide kendiliğinden bir denetim sağlanır. Yani bir mükellefin geliri diğer mükellefin gideri olması nedeniyle, gelir vergisi mükellefleri karşılıklı olarak belge alıp vermeye zorlanır. Böylece mal satın alan yapan kişi bunu

kendi defterine alış kaydedeceğinden ister istemez satıcıdan fatura isteyecektir; ancak götürü usul ile muafiyet ve istisnalar bu denetim mekanizmasını önemli ölçüde zedelediği bilinmektedir. Getirilmesi öngörülen belli başlı vergi güvenlik müesseseleri; ortalama kar hadleri, asgari ticaret ve zirai kazanç esası, gider esası, servet beyanı, hayat standardı esası ve asgari vergi gibi otokontrol müesseseleridir. Özellikle mükelleflere servet beyanı müessesesi getirilerek, gereken durumlarda tüm vatandaşlardan geriye doğru belirli bir süre için beyan istenilebilir.

- ii. Diğer bir önlem olarak da istihbarat arşivinin oluşturulabilir. Vergi istihbarat arşivinin oluşturulması ile mükellefler hakkında her türlü bilgiye istenildiği her zaman sahip olabilir. Bu tarz bir çalışma “Devamlı Bilgi Verme” esasına dayanarak, Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunundaki “bildirme ve sorumluluk” hükümlerine benzer şekilde işyeri ruhsatı verenlerin bildirimde bulunmama halinde müteselsil sorumluluk getirilmesi söz konusudur. Sonuçta ise, belediyeler, sağlık kuruluşları ile turizm, tarım orman ve benzeri izin veya ruhsat vermeye yetkili kamu kurum ve kuruluşlarından mahalline bilgi akışı sağlanır ve bu bilgiler vergi dairelerince değerlendirilir.
- iii. Vergi harcamalarının beyanname alınmak suretiyle gerçekleştirilir. Bu uygulama ile mükelleflere verilecek muafiyet, teşviki, indirim, istisna ve mahsup vb. unsurları kapsayan vergi harcamalarının, yılsonu verilecek beyannameye gösterilerek, ilgili kişilerin banka hesaplarında yıl içerisinde taksitler halinde aktarılması söz konusudur. Böylece hem otokontrol imkanı hem de bu unsurların devlete olan yüklerinin tespiti mümkün kılınacaktır. Bu uygulama için tüm mükelleflerden beyanname alınması gerekebilir.

Bu tedbirlerin doğru, yerinde ve eksiksiz uygulanması ile kayıt altına alınacak kayıtdışı ekonomiden elde edilen gelir ile devlete finansman sağlanacak, böylece borçlanma konusunda dışarıya bağımlılık azalabilecektir. Böylece faizler aşağıya doğru çekilebilecektir. Bu olumlu etkiler ise ekonomide domino etkisi yaratarak, işsizlikten üretime kadar her alanda olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Bu ise krizin riskinin ve etkilerinin silinmesine yardımcı olacaktır (Aydın, 2008:259).

Bölgeler Arası Eşitsizlikleri Gidermeye Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Kriz dönemlerinde ekonomik büyüme önündeki en büyük engellerden biri olan bölgesel eşitsizlikleri azaltma yönünde atılmış adımların verimli sonuçlara dönüşmesi için vergilendirme önemli bir araç konumundadır. Vergi önlemleri, bölgeler itibariyle farklılaştırmalarla uygulanarak ekonomik büyümeyi sağlayacak yönde kullanılarak ekonomik büyüme ve kalkınma amacına hizmet etmelidir. Özellikle bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha dikkat çeken bir hal almıştır. Gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün ekonomik büyüme ve kalkınmayı tek başına sağlaması mümkün değildir. Bu sebeple devletin bazı faaliyetlerde öncü olması önemlidir. Bu ülkelerde kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesi mali gücü yetersiz olan kesime vergi teşviklerin sağlanması ile (vergi muafiyet ve istisna uygulamaları) mümkün olabilir. Ancak vergi dışı kalacak olan kesimin isabetli ve yerinde tercihlerle belirlenmesi de son derece önemli bir konudur. Bunu sağlayacak olan da etkili bir vergi idaresi olacaktır. Vergi teşvikleri doğru alanlarda doğru miktarlarda kullanıldığı sürece ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayabilir (Demircan, 2003:109). Bu kapsamda alınacak önlemlerinin, ciddi, kalıcı olmalı ve Anayasa ile yasalara uygun bir vergi düzenlenmesi şeklinde yapılmalıdır. Böyle bir düzenleme de sosyal dengeler ile bölgeler arası dengesizlikler göz önünde bulundurulmalıdır (TOBB, 2000).

Kriz dönemlerinde bölgeler arası eşitsizlikleri gidermek amacıyla yapılacak reformlar genelde kalkınmaya yönelik olmalıdır. Kalkınmanın ilk maddesi de nüfus artışı, iç göç ve şehirleşme olduğundan, yapılacak reformlar, bu konularda önlem getirecek tarzda olmalıdır. Bu amaca yönelik olarak, köylerden, belediyelere ve metropol şehirlere kadar, her birime uygulanacak bir müterakki vergi, yani nüfus-çevre vergisi uygulamasına geçilmelidir. Bu vergilerde bölgelerarası farklılaştırmalara gidilebilir. Baş vergisi mahiyetindeki bu vergi gelirleri ile alt yapı yatırımları, çevre koruma, eğitim ve sağlık gibi nüfusa bağlı kamu harcamaları finans edilebilir. Bu şekilde bir uygulama ile müterakki bir baş vergisinin regresif niteliği önlenebilir (Özbilen, 2008:5).

Serbest piyasa ekonomisinin benimsendiği ülkelerde iktisadi kalkınmayı desteklemek ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidererek bu bölgelere yatırımları teşvik

amacıyla vergi politikaları artan oranda kullanılabilir. Vergi avantajları denilince de yatırımların bir yerde maliyetlerini düşürerek ve finansman ihtiyacını hafifleterek, özel sektör yatırımlarını belirli sektörlerle ve yörelere kaydırmak akla gelmelidir (Çımat ve Avcı, 2010:1). Bu kapsamda öncelikle devletin, doğrudan yatırım faaliyetleriyle, mali kaynakların gelişmiş yörelerden azgelişmiş yörelere aktarılmasını gerçekleştirmesi sağlanmalıdır. Diğer önemli husus ise özel sektör yatırımlarının kalkınma planlarında belirlenen önceliklere uygun sektörlerle ve bölgelere yöneltilmesi ve desteklenmesi amacıyla uygulanan teşvik önlemleri olmalıdır. Ayrıca her yıl genel bütçeden az gelişmiş yörelerdeki harcamalar için ayrılan ödeneklerin yanı sıra, bütçe dışında oluşturulan fonlardan aynı amaçla yapılan kaynak aktarmaları ve kredi finansmanı olanakları kullanılması daha büyük katkı sağlayacaktır.

Ülkeler vergi indirimleri, ertelemeleri ve arazi tahsisi gibi yöntemlerle kamu kaynaklarından özel sektöre doğrudan ya da dolaylı olarak fon transferi yaparak bölgeler arası farklılıkları giderebilmektedir. İlk bakışta doğrudan finansal teşvik gibi görünmemekle birlikte mevzuat rekabeti yoluyla da mevcut ve olası yatırımcıların yüklerini hafifletmeye çalışmaktadırlar. (Karakurt, 2010:154-146).

Ekonomik kriz dönemlerinde bölgeler arası eşitsizlikleri gidermek amacıyla, yerel yönetimlere “Yerel Yönetim Vergisi” ya da “Belediye Vergisi” adı altında vergi toplama yetkisi sağlanmalıdır. Böylece genel yönetimden yerel yönetimlere verilecek pay azalacak ve genel bütçeye dahil vergilerin oranları düşürülebilecektir. Ayrıca yerel yönetimlere bölgelerindeki yatırımlardan “İşletmecilik Vergisi” adı altında vergi alma imkanı getirilerek, yatırımları yönlendirmelerini, oranları değiştirmek suretiyle teşvik etmelerini sağlamak mümkündür. Yerel yönetim vergilerinin miktar ve oranlarını farklılaştırmak suretiyle bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi de mümkündür (Can, 2003:97).

Bunlara ek olarak bölgesel eşitsizliklerin olduğu yerlerde gelir ve kurumlar vergisi istisnası, çalışanlardan kesilen vergilerin ertelenmesi, işlemlerde vergi, resim, harç istisnası, SSK primi işveren payı indirimi, bedelsiz yatırım yeri tahsisi, gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası, yatırım indirimi, katma değer vergisi istisnası, enerji

desteği, fondan kredi tahsisi, vergi, resim ve harç istisnası, AR-GE istisnası gibi vergi önlemleri de alınabilir (Çımat ve Avcı, 2010:1).

Sermaye Mobilitesini Engellemeye ve Ödemeler Bilançosu Açığını Makul Seviyeye Getirmeye Yönelik Vergi Düzenlemeleri

1980'li yıllardan itibaren gelişme gösteren küreselleşme olgusu bir dizi değişim ve dönüşüm ile birlikte gerçekleşmiştir. Gerek Sovyet Birliği'nin dağılması ile soğuk savaşın bitmesi, gerek teknolojik ilerleme ile haberleşme ve bilgi işlem teknolojisinin hızlanması ve büyük oranda ucuzlaması ve gerekse artan sermaye birikiminin zorladığı dışa açılmanın meydana getirdiği talepler ve düzenlemeler küreselleşme olgusuna hız kazandırmıştır (Karaaba, 2006:32). Özellikle küreselleşme ile sermaye akışkanlığının artması, çokuluslu firmaların öneminin artmasına ve yerel avantajlardan yararlanma olanaklarının yükselmesine (vergi rejimindeki farklılıklar gibi) neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda ise sermayeden elde edilen gelirin vergilendirilmesinde bir takım sorunlar çıkmaya başlamıştır. Böylece vergi sistemi aracılığıyla gelirin toplanması ve yeniden dağıtımı oldukça güçleşmiştir. Ayrıca tamamen uluslararası vergi farklılıkları tarafından teşvik edilen sermaye akışkanlıkları kaynakların etkisiz dağılımına ve düşük verimliliğe neden olmaktadır (Karakurt, 2006:58).

Gelişmekte olan ülkelerdeki uluslararası sermaye akımlarındaki dalgalanmalar, konjonktürel dalgalanmaların önemli bir nedenidir. Çünkü bu ülkelerde yurt içi ve yabancı piyasalar arasındaki finansal bütünleşme derecesi düşüktür. Dolayısıyla ani bir sermaye çıkışı olduğunda bu değişiklik, dışsal bir şok olarak ülke ekonomisine yansımakta ve finansal istikrarı ve buna bağlı olarak makroekonomik istikrarı bozmaktadır (Şimşek, 2008:198). 1990 ve sonrası ülkelerin yaşadığı krizler ağırlıklı olarak, sermayenin ülkeyi terk etmesiyle oluşan finansal kriz özelliklerini taşımaktadır. Finansal krizle ilgili bilgiye birinci bölümde ayrıntılı verildiğinden bu bölümde sermaye hareketliliğine karşı alınabilecek vergi önlemleri üzerinde durulacaktır.

Sermaye kaçışını engellemeye yönelik vergi önlemlerinden birincisi, ülkelerin, sermaye için rekabet etmesi sonucu, vergi indirimlerine ve ülkelerin vergi kurumlarında reformlar yoluna gitmeleridir. Örneğin, Avrupa içinde ve dışında sermaye gelirini vergilendirme konusunda uygun ortam sağlayan ülkeler, sermaye

girişlerinden önemli kazançlar sağlamıştır. Sermayeyi ülkeye çekmek ve kaçan sermayeyi geri getirmek için uygulanan en önemli rekabet stratejilerinden biri, bireyler ve kurumlar üzerindeki vergi yükünün düşürülmesidir (Karakurt, 2006:87). Eğer sermaye vergileri üzerinde yüksek vergi oranları uygulanırsa, sermaye kaçıışı meydana gelecek ve yurtiçi verimlilik, ticaretler ve gelirden düşmeler olacaktır. Bu sayede de vergi tabanı daralacaktır. Öyle ki sermayeyi düşük oranda vergilemek, ödemeler bilançosu açığını makul seviyeye getirmek için tavsiye edilen yöntemlerden biri olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra sermayeyi teşvik edici ve mobil vergi tabanlarını cezalandırıcı olmayan vergileme anlayışının yerleşmesi gerekmektedir. Vergi mevzuatlarında çok sık meydana gelen değişikliklerden kaçınılmalı ve ek mali yük getirecek yönetmelik ve yasaların geriye doğru işletilmesi sonucu piyasalarda oluşacak belirsizlik ve güvensizlik ortamı giderilerek özellikle yabancı sermayenin ülkeye gelişini önemli bir caydırıcı uygulamalardan sakınılmalıdır.

Ülkeler yabancı yatırımcıları yurt içine çekmek amacıyla bir takım önlemler almaktadır. Özellikle Türkiye gibi, gelişmekte olan ve az gelişmiş, ülkelerde kur farkı sebebiyle yapılan vergilendirmeyi kaldırmak ve yatırım indirimi istisnasından alınmak istenen vergilerden vazgeçmek ya da sembolik bir tutar almak daha doğru karar olabilir. Bununla beraber yurt dışından gelecek dövizler nedeniyle alınan vergi ve cezaların kaldırılması da söz konusu olabilir (Kızılot ve Durmuş, 2001:169-170). Ayrıca sermaye hareketlerini kontrol etmek için başka önlemlerde mevcuttur. Bu etmenler şunlardır (Aydın, 2008:268):

- i. ***Vergilere karşılık nicel kontroller:*** Vergiler, belirli tipteki para akışını engellemekte, fiyat ya da piyasa mekanizmalarına bağlı kalırlar. Bu tip vergiler yabancı yatırım gelirleri ya da belirli tipteki işlemleri üzerinde uygulanabilir, hatta zorunlu rezerv gerekliliklerini bile içerebilir. Böylece fon akışı maliyeti artar. Nicel kontroller ise, sınırsız yasaklamalardan oluşabilir.
- ii. ***Ülke dışına fon akışı yerine ülke içine fon akışının kontrol edilmesi:*** Ülke içine fon akışlarının sınırlanması daha yüksek faiz oranlarının oluşmamasını, para tedariki ve enflasyonunun kontrol edilmesini sağlayabilir. Ülke dışına

çıkan fonların kontrolü ise daha düşük faiz oranlarını ve mümkün olandan daha fazla para tedarikini olanaklı kılabilir.

- iii. *Ülke içine fon akışları üzerindeki kontroller:* Özellikle de tahmin edilen süre açısından devletler kısa dönemli, kolayca ülkeyi terk edebilen ülke içine fon akışını tercih etmeyerek, uzun dönemli (doğrudan yabancı yatırımları) fon akışını teşvik edebilirler.

Yabancı yatırımlara uygulanacak teşvik önlemleri de sermayenin mobilitesini engellemede bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda teşvik uygulaması, çeşitli alanlarda vergi bağışıklığı, kar transferlerinde tam serbestlik, yatırım alanı seçiminde serbestlik, çalışma yaşamının anti-sendikal yasalarla disipline edilmesi, devletçe altyapı yatırımları, çeşitli sübvansiyonlar, sigortalar sağlanması, serbest bölgeler kurulması gibi teşvik önlemlerini kapsamaktadır (klavye.com).

Sadece sermayenin kaçışını durduran ya da kaçan sermayeyi geri getiren uygulamalar yerine sermayeyi sınırlayan vergi önlemlerine de başvurulabilir. Sermaye sınırlayıcı önlemler üç grupta yer almaktadır: Vergi anlaşmaları, vergi afları ve sermaye kontrolleri (Karakurt, 2006:138). Vergi anlaşması ile yerleşiklerin yurtdışındaki varlıklarını ulusal vergi matrahına dahil etmek için bir dizi vergi anlaşması önerilebilir. Bu yüzden de yerli yatırımcılara karşı, yabancılara sağlanan vergi teşviklerinin kaldırılması gerekmektedir. Bunun hükümetin bütçe sınırlamalarını hafifletmesi beklenir ve uygun yatırım ikliminin oluşturulmasını sağlamak için gerekli politika reformları niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Vergi aflarının başarılı olabilmesi için yerleşiklerin, affın bir defaya mahsus olduğu konusunda ikna edilmelerine bağlıdır. Eğer yerleşikler ikna edilmezlerse yani gelecekte af olacağı beklentisi ortaya çıkarsa sermaye kaçışının artması oldukça olasıdır. Sermaye kontroller kapsamında amaç sermayeyi geri döndürmek ve sermaye çıkışlarını sınırlamaktır. Sermaye çıkışına dair alınabilecek diğer önlemler idareler arası iş birliğine gitmektir. Özellikle çifte vergilendirmeyi önlemek, sermaye kaçışını engellemek ve vergi rekabetinin olumsuz sonuçlarını önlemek amacıyla tercih edilmelidir.

Kriz dönemlerinde açık veren ödemeler bilançosunu makul seviyeye getirmek amacıyla ihracatı teşvik edici unsurlarla birlikte, ürün üzerindeki dahili vergilerin, satış

bedellerinin banka aracılığıyla gönderilmesi halinde, önceden tamamlanmış formalitelere göre ödenmesi esasının getirilmesi ödemeler bilançosu dengesine olumlu katkıda bulunacaktır (Can, 2003:99). İhracatı teşvik edici vergi önlemleri ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermesine rağmen, genel olarak çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan teşvik önlemlerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür: ihracatta prim sistemi, ihracatta vergi iadesi ile vergi indirim ve muafiyeti, girdi teşvikleri ve devlet pazarlama yardımı (ekodialog.com). Ülkemizde de ihracat teşvikleri kapsamında sevk öncesi ve sevk sonrası ihracat kredileri, ihracat sigortaları, düşük faizli krediler, ülke kredileri, uzak pazarlarda rekabet gücünün artırılması için verilen navlun destekleri yer almaktadır (Özügengin, 2010:1).

Ödemeler bilançosu dengesi amacıyla, gümrük politikası tedbirleri çerçevesinde ise, ithalat üzerindeki dolaylı mali yükümlülüklerin artırılması, hatta mal grupları itibarıyla ve talebe bağlı olarak giriş gümrüklerinin yerinin ayrı ayrı belirlenmesi ithalatı kontrol etme imkanı sağlayacaktır (Can, 2003:99). Hükümetler gümrük vergileri, kotalar ve yasaklamalarla ithalatı kısıtlamaya çalışırken bu arada kambiyo denetimi ile de ülkeden döviz ve sermaye çıkışını kısıtlarlar (Şenol, 2006). Ayrıca ödemeler bilançosunu dengelemek amacıyla, bütçede denge yoluna gidilebilir. Bunun için de gelir ve kurumlar vergisi oranlarını düşürmek gerekebilir. Böylece gelir ve kurumlar vergisi hasılatı yükseltilebilir (aofportal.com).

Sermayenin Hareketliliğine Karşı Tobin Vergisi Önerisi

Liberalleşme ile birlikte artan finansal bütünlük, bir ülkede ortaya çıkan ekonomik olumsuzlukların genişleyip, tüm ülkelere yayılmasına neden olmaktadır. Kısa dönemli ve yüksek hacimli sermaye hareketleri, ortaya çıkan krizleri daha da derinleştirmektedir. Spekülatif amaçlı sıcak paranın çok hızlı ve yüksek hacimde hareket etmesini engellemek konusunda ciddi çalışmalar yapılmaktadır (Miynat, 2002:205). Bu sebeple, sermaye akımlarına karşı 1981 Nobel İktisat Ödülü sahibi James TOBİN, 1972 yılında, dövizlerin çevrilmesini içeren bütün uluslararası kambiyo işlemlerini etkileyecek bir verginin uygulanmasını önermiştir (Karaoba, 2006:50). İşte küreselleşme ile sermaye akımlarının özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarına hızlı girişi, ülkelerin bunu karşılayabilecek gerekli finansal altyapıya sahip olmamaları

sebebiyle krizler kaçınılmaz kılınmış, krizlerle mücadelede maliye politikası açısından küresel bir vergi olan Tobin Vergisi önem kazanmıştır (Uyarık, 2009:62).

Spekülatif sermaye akımlarının ülkeyi terk ederken ortaya çıkarabileceği yıkıcı etkilerin telafi edilmesi amacıyla ortaya atılan Tobin Vergisi, spekülatif bir işlem vergisidir. En basit anlatımla, döviz işlemlerine getirilen % 0,1 ile % 0,5 arasında bir vergi almakla birlikte, tüm döviz işlemlerinde çok küçük bir oranda uygulanması önerilmektedir (Delice, 2003:73). Böylece kısa süreli sermaye hareketleri üzerindeki maliyet artacak ve spekülatif işlemler azalacaktır. Bu oran ise düşük vergi uzun süreli sermaye hareketleri üzerinde de negatif bir etki yaratmayacaktır (Ay ve Mangır, 2007:131).

Tobin Vergisi, iki aşamalı olarak uygulanması önerilmektedir. Buna göre birinci aşama; döviz piyasasındaki işlemler üzerinde uygulanacak çok düşük bir vergi oranından (% 0,1), ikinci aşama ise, spekülatif işlemlerin yapıldığı dönemlerde aktif hale gelerek konjonktürü kırabilme yeteneğine sahip bir fonksiyon üstlenecek olan yüksek oranlı bir vergiden oluşmaktadır. Kriz dönemleri dışında uygulanan birinci aşamada vergi oranı çok düşük olduğundan piyasadaki likitideyi azaltıcı etkisi de düşük olacaktır. Fakat finansal kriz dönemlerinde uygulanan ikinci aşamada, çok yüksek oranlı vergi uygulaması, piyasadaki likiditeyi önemli ölçüde daraltır ve artan vergi yükü kısa vadeli faiz arbitrajlarını önemli ölçüde engelleyerek kamu bütçesine ek bir gelir sağlamaktadır. Böylece finansal istikrarsızlığın azalabileceği ve kamu mali dengesinin korunabileceği öne sürülmektedir (Şimşek, 2008:203).

Tobin'in önerisi, spekülasyon maliyetlerini yükseltip, kısa vadeli veya gecelik spekülasyonlardaki kar elde etme olasılığını azaltmak amacıyla, uluslararası sermaye hareketleri üzerinde yüksek oranda bir işlem vergisi getirmesidir (Saraçoğlu ve Şahan, 2004:73). Bu verginin en önemli özelliği, dövizli işlemleri vergi nedeniyle daha maliyetli hale getirdiğinden, spekülatif amaçlı işlemleri engelleyici niteliğe sahip olmasıdır. Özellikle, sermaye akışkanlığı ve iletişim olanaklarındaki gelişmenin sermayenin yüksek vergili ülkelere kaçarak, düşük vergili ülkelere kolayca gitmesine zemin hazırlamasının neden olan Asya krizi, sermaye akımlarının ülke

ekonomileri üzerinde sebebiyet verdiği kırılganlığı hafifletmek için Tobin Vergisini günümüzde tekrardan gündeme getirmiştir (Karakurt, 2006:146).

Tobin Vergisi, çok uzun olmayan dönemde spekülâtif döviz hareketlerinin döviz piyasaları üzerindeki istikrarı bozucu etkisi, bu piyasalardaki işlem hacminin azalması ile önlenecek, döviz volatilitesi düşecektir. Finansal yapı ve istikrar ise reel mal ve hizmet ticaretini hareketlendirecektir. Bu vergi ekonomiler arasında işleyişlerde de bir mali destek sağlayacaktır. Çünkü döviz kurları koruyabilmek için kısa dönemli faiz oranlarını yüksek belirleme eğilimindedir. Bu da yabancı sermaye girişi ile sağlanabilecek olan istihdam ve büyüme etkilerinin zararına olmaktadır.

Tobin Vergisine bir takım eleştiriler de yapılmaktadır. Bu verginin uygulanabilmesi için dünya üzerindeki her finansal merkez ile bir anlaşma yapılması gerekecek, aksi halde döviz piyasaları vergisiz işlemlere ve vergi cenneti ülkelere (tax heaven centers) yöneleceklerdir. Böyle bir verginin tüm ülkeler tarafından aynı anda yürütülmesi ise teknik ve politik açıdan uygulanabilir değildir (Edwards, 1999:2). Yalnızca döviz işlemlerinin vergilendirilmesi, uluslararası sermayenin yönünü türev piyasalara yönlendirebilecek, ticari kağıtlar ve banker kabullerine yönelebilecektir. Ayrıca finansal türevlerde uzun dönemden kısa döneme geçişi hızlandırarak ters tepen bir etki de uyandırabilecektir (Karaaba, 2006:60). Hatta bazı durumlarda döviz kurlarında istikrar sağlanmayabilir ve bir döviz kuru spekülâtif ataklar ile karşı karşıya ise spekülâtorler yaptıkları işlemler üzerindeki vergi yükünü de dikkate alarak harekete geçeceklerdir, bu da volatilitiyi düşürmekten çok arttırabilir. Ayrıca uluslararası sermaye piyasası küreselleştikçe ülkelerin, akışkan sermayeyi yurtdışındakinden daha yüksek bir oranda vergilendirmesi zorlaşacak ve ülke içinde yüksek seviyede uygulanan Tobin vergisi, sermaye çıkışını körükleyecektir. İşte bu gibi nedenlerle Tobin Vergisi uygulamadan ziyade literatürde yerini almaktadır (Uyanık, 2009:63).

Sermayenin Mobilitesini Önlemek Amacıyla Yabancı Dolaysız Yatırımların Vergilendirilmesi Önerisi

Sermaye hareketlerinin vergilendirilmesine yönelik olarak önerilen ikinci vergi türü, yabancı ülkelerdeki dolaysız yatırımlar üzerine vergi konulması ile ilgili olup, bu tür yatırımların özellikle çevrildiği yerler genellikle, ücretlerin oldukça düşük, çalışma

mevzuatının esnek, çevresel tahribatın ciddi boyutta olduğu ve vergi oranlarının düşük olarak uygulandığı ülkelerden oluşmaktadır (Yıldız, 2005:158).

Yabancı dolaysız yatırımların vergilendirilmesinin, hem sermaye hareketlerinden kaynaklanan vergiden kaçınma olaylarını, hem de sermaye kabul eden ülkelerde çalışanların temel haklarının sınırlandırılmasının önlenmesine katkıda bulunabileceği görüşü ortaya atılmıştır (Göktaş, 2000:85).

Sermayenin Mobilitesini Önlemek Amacıyla Karın Vergilendirilmesinde Aynı Oranın Uygulanması Önerisi

Sermayenin hareketliliğine karşı uygulana diğer bir vergi türü ise karın yeni ve değişik şekilde hesaplanarak vergilendirilmesi ve ülkelerin yeniden tanımlanması amacıyla transfer fiyatı hilesinin giderilmesidir. Bu tasarıya göre, birleştirilmiş dünya çapındaki karlar ve cirolar ile belirli bir ülkedeki ciroların esas alındığı bir yöntem kullanılarak, vergilendirilebilir karın tutarını hesaplamak için bir şirketin ulusal düzeydeki cirosu dünya çapındaki cirosuna bölünerek ve belirli bir ülkede vergilendirilecek karı hesaplamak için de bu yüzde dünya düzeyindeki karına uygulanması ile yapılmaktadır (Yıldız, 2005:159).

Bu tür bir tek verginin en büyük avantajı, vergiden kaçınma imkanları oldukça sınırlandırırken transfer fiyatı sorununu çözmesi, hesaplanması ve uygulanmasının kolay olmasıdır. Ayrıca, vergi cennetlerine dönüşmesi yönünde üçüncü dünya ülkelerinin maruz kalacağı baskıları da düşürebilecektir (Göktaş, 2000:85). Ancak bu vergi türü bazı eleştirilere maruz kalmış, eksik yönleri ortaya çıkmıştır. Bu sebeple uygulamada yer bulamamıştır.

Sermayenin Mobilitesini Önlemek Amacıyla Diğer Vergi Çözüm Önerileri

Sermayenin hareketliliğini önlemek amacıyla alınabilecek diğer vergi önlemleri arasında vergi anlaşmaları çözümü, vergi affı çözümü, sermaye kontrolleri çözümü ve idareler arasında vergi işbirliği çözümü yer almaktadır. Tüm bu önlemler belki sermayenin tamamen kaçışını önlemeyebilir ancak bir nebze de olsa sermaye hareketliliğine sınır koyabilir ve ülkelerin sıcak paranın ülkeyi ani çıkışı sonrası yaşadığı finansal kökenli krizlere kırmızı ışık yakabilmektedir.

Vergi anlaşmaları çözümü gereği, özellikle yerleşiklerin yurtdışındaki varlıklarını ulusal vergi matrahına dahil etmek için bir dizi vergi anlaşması önerilmesidir. Bu sebeple yerli yatırımcılara karşı yabancılara sağlanan vergi teşviklerinin kaldırılması gerekmektedir. Bunun hükümetin bütçe sınırlamalarını hafifletmesi beklenir ve uygun yatırım ikliminin oluşturulması sağlamak amacıyla gerekli politika reformları niteliğinde olduğu ifade edilmektedir. Uygun yatırım ortamının oluşturulması için gevşek bütçe sınırlamaları ve kolaylaştırıcı politika reformları gerekmektedir (Karakurt, 2006:138).

Alınabilecek diğer bir önlem ise vergi affı önerisidir. Vergi affı önerisi kapsamında mükellefler ileride bir affın kabul edileceğini düşünürlerse ödemek istemedikleri vergilerin af kapsamına alınacağı için sermayenin kaçıışı engellenebilecektir. Alınabilecek diğer bir önlem ise sermaye kontrollerinin getirilmesinin söz konusu olmasıdır. Sermaye kontrolleri doğrudan sermaye çıkışlarını sınırlamayı amaçlamaktadır. Amaç, sermayenin kaçışını engellemek değildir. Buradaki en önemli unsur döviz kontrollerinin getirilmiş olmasıdır (Karakurt, 2006:140). Önerilen son vergi politikası ise, ülkelerin idareleri arasında vergi işbirliğine gitmesidir. Böylece ülkeler arası vergi konularında ortak politikalar uygulanarak sermayenin kaçışı engellenebilir.

Vergi İdaresi ve Vergi Yargısına Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikasının önemi çalışmanın daha önceki kısımlarında vurgulanmıştı. Kriz esnasında uygulanabilecek maliye politikası içerisinde en önemli yere sahip olan vergilerin etkin, düzenli bir şekilde kullanılması ve faydalı olabilmesi için vergi idaresi ile vergi yargısında bir takım yapısal reformların alınması gerekmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına almak amacıyla vergi idaresinin ve vergi yargısının ihtiyaçları karşılayacak ölçüde olması sağlanmalıdır. Bu konuda alınabilecek önlemler şunlardır (GİB, 2008:18);

- i. Vergi mevzuatındaki karmaşıklığın azaltılarak, kanunların anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini kolaylaştırılması,

- ii. Vergi oranlarının yüksekliği, vergi oranlarının sık sık değişmesi ve ek vergiler konulmasının engellenmesini,
- iii. Vergi denetim sürecinin etkinliğini ve kalitesini önemli derecede etkileyen denetim ilke ve standartlarının geliştirilmesi ile düşük vergi gayretinin arttırılması sonucu vergilerin tabana yayılması
- iv. Denetimde koordinasyon eksiliğinin giderilmesi,
- v. Mevcut vergi ceza sisteminin caydırıcı olması,
- vi. Vergi kanunlarını uygulamakta olan birimlerin bürokratik işlemlere boğulmuş olmasının engellenmesi,
- vii. Ekonomik kriz dönemleri haricinde vergi aflarının yapılmaması,
- viii. Vergi gelirlerini arttırıcı ve teknik düzenlemelerin yapılması,
- ix. Vergi idaresinin yeterince etkin çalışması ve mükellef-idare arasında büyük boyutlarda ortaya çıkan uyuşmazlıklarda çözüm zamanlarının kısaltılması,
- x. Yargı yükünün, etkin idari uygulamalarla azaltılması mümkün olabileceği gibi ara mahkemelerin kurulması yerine uzmanlaşmış bir yargı organının getirilmesi,
- xi. Bilgilendirici ve yönlendirici muhasebe ve mali müşavirlik hizmetlerinin ihtiyaç ölçüsünde arttırılmasının sağlanması şeklinde sıralanabilir.

IMF Finans Bölümü çalışanların yapmış oldukları bir çalışmaya göre, kriz dönemlerinde yapılacak reformlar sadece var olan bozuklukları minimize etmek ve eşitlik sağlamak için yapılan vergi kesintileri ve vergi yasası kapsamında değil, aynı zamanda çalışma ve yatırım teşviklerini geliştiren basitleştirilmiş yönetim ve uyumu sağlama ve vergi yasalarında şeffaflığı arttırma amaçlı olmalıdır. Vergi yapısındaki değişiklikler dışsallık ve kirlilik vergileri (karbon gazı ücretlendirme programı gibi), tüketim ve servet vergileri üzerinde durulmalıdır. Ayrıca uluslararası ticaret üzerindeki vergiler azaltılmalıdır (IMF Staff Position Note, 2009:43).

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER VE KRİZLERİN ÖNLEMLENMESİNE YÖNELİK UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI

Önceki bölümlerde ekonomik krizlerin teorik anlatımı ve ekonomik krizleri önlemede uygulanan vergi politikalarının önemi hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bilindiği üzere meydana geldiği ülke ekonomilerine ciddi zararlar verebilen ekonomik krizler, farklı ülke ve bölgelerde ortaya çıksa bile diğer ülkeleri de etkisi altına alabilmektedir. Ülkemizde bu olumsuz durum ile daha önce karşılaşmıştır. Dolayısıyla belli aralıklarla hangi sebeple olursa olsun ekonomik kriz ile karşı karşıya kalan Türkiye ekonomisi hakkında da yeterli açıklama yapmak gerekmektedir. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde 1970 sonrasında Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler ve krizleri önlemeye uygulanan yönelik alınan vergi politikaları ele alınacaktır.

3.1. Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Vergi Politikası Arasındaki İlişkileri Araştırmaya Yönelik Yapılan Bazı Çalışmalar Ve Sonuçları

Çalışma gereği ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikalarının etkinliğinin vurgulanması amaç edinilmiş ve buraya kadar yapılan bilgilendirmede konu ile ilgili gerekli savlar ortaya atılmıştır. Öyle ki zaman zaman bu savlara başka çalışmalardan da benzer örnekler verilerek devam edilmiştir. Çalışmanın son kısmında yer alan ve üçüncü bölümün konusunu oluşturan 1970 sonrası Türk ekonomi tarihinde var olan krizler ve krizlere karşı alınan vergi tedbirlerine geçmeden önce özellikle ekonomik bir kriz döneminde vergi politikalarının uygulanmasının sonuçlarını ve mükelleflerin vergiye karşı tutumlarını araştıran ayrıca literatürde yer alan bazı bilimsel araştırmalara yer verilecek olup, hipotezin doğruluğunun başka çalışmalarla da desteklenmesi sağlanacaktır.

Yapılan çalışmalardan bir tanesi Gelir İdaresi Başkanlığı’nın “Vergi İndirimleri Üzerinde Alan Çalışması” adı altındaki ele alınan ve vergiye karşı mükellef davranışlarını incelemeye yönelik olan araştırmadır. Bu çalışma ile özellikle kriz dönemlerinde ekonomiyi canlandırmak amacıyla sıkça başvuru alan vergi oran indirimlerinin, mükelleflerin vergi ödemeye teşvik edip etmeyeceği araştırılmış ve sonuç olarak katılanların yalnız % 8,8’lik kısmı vergi indirimlerinin vergi ödemeye

teşvik etmeyeceği, % 19,5'lik kısmı kararsız kalmayı ve % 73,6 gibi büyük bir çoğunluğun ise vergi indirimlerinin vergi ödemeye teşvik edildiği bulgusuyla karşılaşmıştır (Eyüpgiller ve Saraçoğlu, 2010:37).

Tuay ve Güvenç (2007:137-141)'in "Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı" isimli anket çalışması yapmış ve bu çalışma ile mükelleflerin vergiye bakış açısını incelemiştir. Bu çalışma, Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından da desteklenmiştir. Yapılan bu çalışmanın sonuçları incelendiğinde ise özellikle kriz dönemlerinde çıkartılan vergi aflarının düzenli vergisini ödeyen vatandaşlara haksızlık olacağını düşünmektedirler. Ayrıca mükelleflerin vergiye yönelik tutumlarının vergi oranlarına bağlı olarak değiştiğini ve vergi yükünün artması durumunda çeşitli yollarla vergiden kaçınmanın arttığı sonucuna varılmıştır. Öyle ki artan vergi oranları mükelleflerin lüks tüketimi kısıma, üretimden vazgeçme, yatırımları erteleme ve vergi kaçırma gibi tepkiler vermelerine yol açtığı saptanmıştır.

Yapılan diğer bir çalışma ise Saraçoğlu ve Eyüpgiller (2010:38-59)'in "Vergi Oran İndirimleri Ankara Alan Araştırması" isimli alan çalışmasıdır. Bu çalışmada özellikle son yaşanan Küresel Kriz ile talebi canlandırmak amacıyla yapılan KDV ve ÖTV indirimlerini kapsamaktadır. Çalışmanın geneli incelendiğinde genel olarak ulaşılan sonuç, 2009 yılında uygulanan geçici KDV ve ÖTV oran indirimlerinin vergi oranı indirilen malların talebini (satış adedini) ve fiyatlarını önemli ölçüde etkilemesi ve indirimlerin satış fiyatlarını düşürmek suretiyle talebi (ve dolayısıyla ekonomiyi söz konusu dönem içinde) canlandırmasıdır. Ayrıca bu indirimler ile ilk aşamada düşen fiyatların yarattığı ek talebin, bir sonraki aşamada fiyatları yukarı doğru etkilediği anlaşılmış, indirimlerin fiyat ve talep üzerindeki etkisi, oran indirimi uygulanan malları üreten sektörlerin piyasa yapısına, malların talep elastikiyetine ve diğer sektörel özelliklerine göre farklılaşmıştır. Bu çalışmanın devamında ise indirimler yürürlükten kalktıktan sonra fiyatlar tekrar indirim öncesi düzeyine yükselmemiş, bu defa vergi oranı artışı tüketiciye değil, üreticiye ve satıcılara yansımıştır. Geçici olarak sağlanan talep canlanması, indirim sonrası görece olarak durgunluğa neden olmuş ve harcama vergileri oran indirimlerinin uzun süre uygulanması, hatta kalıcı olması yönünde üretici ve satıcıların talep ve beklentilerinin arttığı anlaşılmıştır.

Kriz dönemlerinde vergi oranlarını incelemeyi konu alan farklı bir analiz ise Kartal (2010:262)'in yapmış olduğu ekonometrik çalışmadır. Kartal'ın yapmış olduğu bu regresyon çalışmasında Türkiye'de 2006 yılından itibaren %33 seviyesinden %20 seviyesine indirilen kurumlar vergisinin tahsilatta istatistiki olarak yapısal bir değişiklik meydana getirmediği ortaya çıkmıştır. Yani bazı kişilerin önerdiği gibi kriz ortamında tüketim talebinin canlandırılması amacıyla kurumlar vergisi oranı indirimi sağlanması şeklinde bir uygulamaya başvurulmamış olmasının yerinde bir karar olduğu sonucuna varılmıştır.

Çiçek (2006:157-164) yapmış olduğu "Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul ili anket çalışması)" isimli araştırma sonucunda ise mükelleflerin vergiye bakış açılarını gösteren önemli sonuçlara varılmıştır. Çalışmada ekonomik kriz ve vergi ilişkisini ölçmek amacıyla sorulan konjonktür dalgalanmaları ve yaşanan ekonomik krizlerin yükümlülerin vergi ödemelerine etkisinin olup olmadığı ile ilgili soruya katılımcıların % 72,5 evet diye cevap verirken, % 24,1'i hayır diye cevap vermiştir. Başka bir ifadeyle ankete yanıt veren yükümlülerin dörtte üçü gibi bir çoğunluk geçmişte yaşadıkları ekonomik krizlerden vergilerini ödeme yönüyle olumsuz etkilendiklerini bildirmişleridir.

Yapılan bu araştırmanın devamında vergi oranlarının düşürülmesinin nasıl bir etki meydana getireceği hakkında ise, yükümlülerin üçte ikisi vergi kaçakçılığını azaltıp vergi gelirlerini arttıracacağı yönünde fikir beyan etmişlerdir. Ayrıca vergi oranlarının düşürülmesinin meydana getireceği etkilerin farklılaşmasında hissedilen vergi yükünün etkili olup olmadığına da bakılmıştır. Ödedikleri verginin yükünü çok ağır hisseden yükümlüler vergi oranlarının düşürülmesinin vergi kaçakçılığını azaltıp, vergi gelirlerini arttıracacağını düşünürken, ödedikleri verginin yükünü normal olarak hisseden yükümlüler ise vergi oranlarının düşürülmesinin vergi gelirlerini azaltacağını düşünmektedirler. Bununla birlikte ödedikleri verginin yükünü sadece ağır olarak hisseden yükümlüler vergi oranlarının düşürülmesinin vergi tabanını genişletip, vergi kaçakçılığını azaltacağını ifade etmektedir.

Diğer bir alan çalışması ise İstanbul Sanayi Odası tarafından yapılan ekonomik tepki anket çalışmasıdır. Çalışma kapsamında 2010 yılında faiz oranlarındaki düşüşle

birlikte finansman giderlerinin azalması, KOBİ'lere getirilen finansal destek paketi ile kriz döneminde istihdam ve çalışma yaşamına ilişkin olarak getirilen teşvik ve düzenlemelerin Türk sanayisine yönelik olumlu gelişmeler olarak görüldüğü ve buna nispeten olumlu gelişmelere karşın durum tespit anketindeki ilgili soruya verilen cevapların da ortaya koyduğu üzere kayıt dışı ekonomi, yüksek vergi yükü ve yüksek enerji maliyetleri gibi rekabet gücü ile ilgili temel alanlardaki sorun ve eksiklerin hdevam ettiği sonucuna varılmıştır (cumhuriyet.com.tr).

Muter, Sakınç ve Çelebi (1993:64)' in yapmış oldukları “Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması” isimli anket çalışması sonucunda vergi oranlarındaki artışların mükellefler üzerindeki mikro ekonomik etkilerinin olumsuz olduğu dikkatleri çekmektedir. Marjinal vergi oranının yüksek olması da işi yavaşlatma ve bırakma davranışının ağırlık kazanmasına yol açtığı ayrıca vergiden kaçınmanın yollarını aramayı da gündeme getirdiği sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenlerle mükellefler, vergi oranlarının yüksek tutulmamasını ve gelir vergisi tarife yapısı içindeki oranların sayısının azaltulmasını talep etmektedirler. Mükelleflerin yaklaşık % 75'lik kesiminin vergi yükünü ağır ve çok ağır bulması, beraberinde vergi sisteminin adil olmadığı yönündeki değerlendirmeleri oluşturmuştur. Nitekim, mükelleflerin vergi sistemine ilişkin şikayetleri içinde ilk sırayı vergi sisteminin adaletsiz olması almaktadır. Önemli bir noktada, mükelleflerin vergi kaçakçılığının önlenmesi için alınması gerekli tedbirler arasında adil vergi sistemi talebine ikinci sırada yer vermeleridir. Buradan hareketle Türk Vergi Sistemi'nin adil olmadığı şeklinde yaygın bir kanaat bulunduğunu ve bunun da mükellefleri olumsuz tavır takınmaya iten başlıca etken olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çeşitli meslek grupları ve kesimleri arasında toplam vergi yükünün adil dağılımının sağlanması çok büyük önem ve öncelik kazanmaktadır.

Çetin (2007:180)' in özellikle kriz dönemlerinde sık sık gündeme getirilen vergi aflarının mükellefler üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Manisa ili geneline yapılan “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi” isimli alan çalışması olup, çalışma sonucunda ankete katılan vergi mükelleflerinin % 91,1'i Türkiye'de vergi sisteminin adil olmadığı kanısında olduğu ve “Türkiye'de

vergi sistemi neden adil değildir?’’ sorusuna cevap olarak katılımcıların % 22,9’u vergi aflarının sık tekrarı demiştir. Ayrıca, mükelleflerin % 52,4’ü vergi aflarının dürüst mükellefi cezalandırdığını düşünmektedir. Vergi mükelleflerinin % 52,8’i vergi affına tamamen karsıdır. Bununla beraber % 80,7’si tekrar bir vergi affı çıkacağı beklentisi içerisinde. Mükelleflerin % 23,3’i vergi affını kendilerine temiz bir sayfa açabilme fırsatı olarak görmekte; % 29,5’i bazı mükellefleri kayırmak olduğunu düşünmektedir. Kimileri için bir fırsat olan vergi affı yaklaşık üçte birlik bir grup için bazı mükellefleri kayırıldığı düşüncesi oluşturmakta yine bu vergi adaleti duygusunu olumsuz etkileyen bir faktör olarak meydana gelmektedir. Vergi mükelleflerinin, vergisini tam ve zamanında ödememe sebebi % 37,5 ile vergi affı çıkacağına bilincinin hakim olmasıdır. Görüldüğü gibi vergi afları vergi kaçırmaya teşvik edici olabilmektedir.

3.2. 1970-1979 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler Ve Uygulanan Vergi Politikaları

Ülkemiz 1960’lı yıllardan itibaren ekonomi alanında bir takım yeniliklere imza atmaya başlamıştır. Bu yeniliklerin başında Beş Yıllık Kalkınma Planları gelmektedir. Bu planlar ile ekonomiyi düzeltmek amaçlanmıştır. Bu nedenle 1960-1970 yılları arasında ekonomik kalkınma bakımından olumlu mesafeler kat edilmiştir. Vergi politikalarının, iç ve dış borçlanma politikalarının kalkınma plan ve programları çerçevesinde uygulanması yüksek büyüme hızına sahip olmasını sağlamıştır (Tüğen, 2002:2). Fakat 1970’li yıllara yaklaşıldığında da durum tersine dönmüştür. Çalışmanın bu bölümünde 1970 sonrası Türkiye’de yaşanan krizler ve krizlere karşı uygulanan vergi politikaları hakkında bilgi verilecektir.

3.2.1. 1970 -1979 Yılları Arasında Türkiye’ de Yaşanan Ekonomik Krizler

1970’li yıllarda Türkiye ekonomisi hakkında bilgi verilmeden önce 1960-1970 yılları arasında ülkenin iktisadi seyre bakılması daha doğru olacaktır. Bu dönemde ihracatın artırılmasına yönelik bir takım kararlar alınmasına rağmen, ihracatın artırılamaması ve dış borç taksitlerinin daha fazla miktarda ithalatı imkansızlaştırması karşısında üretimde daralma ile büyüme hızının düştüğü görülmektedir (Peker, 2002:77). Seçim yılı olan 1969 yılında ise Türk ekonomisinin durumunda popülist politikalar sebebiyle

giderek artan bir kötüleşme meydana gelmiş ve bütçe açıklarıyla finanse edilen kamu harcamalarının artışı sonucu toplam talep, toplam arzı aşmıştır (Parasız, 1998:140).

Dönemin diğer bir önemli olayı ise, 23.11.1970 yılında Ankara Antlaşmasının kabulüdür. Bu anlaşma ile sanayi ürünlerinde gümrük birliği, tavizli rejim, işgünün serbest dolaşımı, yabancı sermayeye yerleşme serbestisi, ekonomi politikalarının uyumlaştırılması, rekabet ve devlet yardımları, ihracatın desteklenmesi ve mali yardımlar gibi konuları üzerinde mutabakata varılmaya çalışılmıştır.

1970 yılına kadar ekonomi büyük darboğazlarla karşılaşmış ve Türkiye Cumhuriyetinde üçüncü büyük ve önemli istikrar kararları, 10 Ağustos 1970 tarihinde yaşanan bu olumsuzluklar sonucu alınmıştır (Toksoy, 2007:6). 1970 istikrar paketini almaya götüren nedenler arasında ise, fiyatlardaki artışın hızlanması, çalışanların ve memurların maaş artışlarının yarattığı maliyet ve gelir etkisi, ödemeler dengesi açığının artması, bütçe açıklarının artması, para arzındaki ve banka kredilerindeki artış, enflasyonun şiddetlenme eğilimine girmesi ve 4 Ağustos 1958 tarihinden itibaren 1 \$ = 9 TL kurunun sürmesi sonucu TL'nin aşırı değerlenmesi vb. gibi nedenler yer almaktadır (Parasız, 1998:140-141). 1970 İstikrar Kararlarıyla birlikte 1 Dolar, 15 TL olmuş ve ilk defa % 66 oranında Dolar devalüe edilmiştir. 10 Ağustos 1970 İstikrar Programı para, kredi ve faiz politikalarının aynı zamanda maliye politikaları ile desteklenmiş bir bütünü olarak düşünülebilir (Unat, 2004:72-73).

1970 kararları sonucu işçi döviz, gelirlerinde yükselme, ihracatta artma, 1973'te ödemeler dengesinin uzun süredir ilk kez fazla vermesi, Döviz Çevrilebilir Mevduat yoluyla borçlanma, hızla büyüyen dış ticaret açığının önce işçi dövizleriyle sonra dış borçlanma yoluyla karşılanması olmuştur (ekodialog.com). Ancak 1974 yılına gelindiğinde dünyada yaşanan petrol krizi ülkemizde de etkili olmuş ve aynı dönemde yaşanan Kıbrıs Barış Harekatının da etkisiyle ülkemiz yine bir çıkmaza girmiştir. Nitekim Petrol Krizi, Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratmış ve dış ticaret açıkları artmıştır.

Petrol Krizinin etkileri hem dolaylı hem de direkt olarak ülkemizde hissedilmiştir. Dolaylı etkileri; Türkiye'nin ithal ettiği hammadde ve yatırım malları fiyatlarını arttırmış, Batıda yaşanan resesyon işçi döviz gelirlerini azaltmış ve ayrıca bu resesyon

bu ülkelerin Türkiye' den yaptığı ithalatı olumsuz etkilemiştir (Peker, 2002:78). 1974 Petrol Krizi ile birlikte dünyada yaşanan ekonomik durgunluk ve işsizliğin artışı karşısında ortaya çıkan etkiler, ülkemizde de büyümüş ve döviz rezervlerini hızla azaltarak bütçe açıkları artmıştır (akademikiktisat.net).

Giderek artan borç yükü karşısında uluslararası mali kuruluşların yardımlarını kesmeleri, Türkiye'yi uluslararası özel sermaye piyasalarına yönelterek alınan borçların kısa vadeli olması ve zamanında geri ödemeleri zorlaşmıştır. Sonuçta ise 1977 yılı ortalarında Cumhuriyet tarihinin en önemli dış borç kriziyle karşı karşıya bırakmıştır (Karabıçak, 2000:55). 1977 yılı ortaları itibariyle yüksek enflasyon oluşması, transferler harcamalarında meydana gelen sorunlar, enerjide meydana gelen kıtlıklar, düşük kapasite kullanımı, dış borç bulmadaki sıkıntılar ve borç yükünün artması, dış ticaret açığının artarak işçi dövizlerindeki düşüş ile yatırımlardaki azalma, ülke ekonomisinde meydana gelen başlıca olumsuzluklardır (akademikiktisat.net). Bu nedenle 1978 yılına gelindiğinde kısa vadeli ve düşük faizli borç toplamı sebebiyle Türkiye'nin de bulunduğu bir dizi gelişmekte olan ülke moratoryuma gitmiştir (Kazgan, 2005:137).

Ekonominin genel gidişinin giderek kötüleşmesi sonucunda hükümet, Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde birbirine benzer iki istikrar paketini yürürlüğe koymuştur (Toksoy, 200?:7). 1978 yılında belirtilen ekonomik olumsuzluklar sebebiyle Türkiye IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile 1 dolar, 25 TL olmuş ve ABD doları % 23 devalüe edilmiştir (Parasız, 1998:176). Ancak yaşanan siyasal istikrarsızlık bu paketin uygulanmasına olanak vermemiştir (Kantarıcı ve Karacan, 2008:147).

1979 yılına gelindiğinde İkinci Petrol Krizinin ortaya çıkması sonucu OPEC üyeleri, petrol fiyatını 1979'da ve 1980'de ikinci kez %150 oranında arttırması, bu şokun Türkiye'de yoğun bir ekonomik krizin yaşandığı devreye isabet etmesi ile başlamıştır. Bu dönemde işsizlik oranı %20'lere yaklaşmış, enflasyon % 63,9' a yükselmiştir. Temel tüketim maddelerinde kıtlıklar yaşanmış ve faizler %9'dan, % 26'lara tırmanmıştır (Aydın, 2008:172). Bu gibi sebeplerle 1979 yılında yeni bir Stand-by anlaşması uygulamaya konulmuştur. Ancak bu anlaşma da 1978 programından pek

farklı değildi. Aralarındaki en önemli fark, kısa vadeli özel dış borçların 2.8 milyar dolarlık bölümü “konsolidasyon” işlemiyle uzun vadeli devlet borcuna dönüştürülmesiydi (Kazgan, 2005:192).

1970’li yıllarda baş gösteren petrol şokları, ihracatımızın yetersiz olması ve ithalatın artan bir ivme ile dış ticaret açığını arttırması, hızlanan enflasyonun %100’lerin üzerine çıkması ve tüm bunlara ek olarak ülke iç siyasi gerginliğin tırmanması, kısa ve uzun vadeli köklü önlemlerin alınmasını kaçınılmaz kılmış olup, toplumda acil önlemlerin alınması ve buna destek verilmesi gerektiği yönünde temel bir eğilim hakim olmuştur. Özetle 1980 İstikrar Kararlarının alınması için tüm şartlar gerçekleşmiştir (Karaçor ve Alptekin,20???:308). Bu sebeple 24 Ocak 1980 Kararları uygulanmaya başlanmıştır.

3.2.2. 1970 - 1979 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları

1970 yılında vergi politikası alanında yapılan değişikliklerin birincisi, 1318 sayılı Finansman Kanunu’nun çıkarılmasıdır. Bu kanun esas olarak belirli alanlara yönelik harcamaları kısmayı ve kaynakların inşaat sektöründen diğer alanlara kaydırılmasını amaçlamaktaydı. Getirilen değişiklikler kapsamında ise en dikkat çekici olanlar 1970 ortasında kabul edilen Emlak Vergisi Kanununu 1972 mali yılında uygulamaya girmesi, gayrimenkul kıymet artışı vergisinin getirilmiş olması, bina inşaat vergisinin yürürlüğe girmesidir. Bunlara ek olarak da işletme vergisi, spor toto vergisi ve taşıt alım vergisi gibi vergiler kabul edilmiş ve gider vergilerinin kapsamı genişletilmiştir (Akbank Kültür Yayını, 1980:624).

Bu dönemde enflasyonist bir ekonomide vergi politikalarının uygulanması bakımından en önemli sıkıntılardan biri vergi kanunlarındaki maktu ve hatta nispi hadlerin yürütme organınca ayarlanamamasıydı. Bu nedenle Eylül 1971 yılında yapılan değişikliklerle Anayasanın 61’ inci maddesine “Kanunun belli ettiği yukarı ve aşağı hadler içinde kalmak, ölçü ve esaslara uygun olmak şartıyla, vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnalarıyla nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulunun yetkili kılınabileceği” hükmü bağlayan fıkra eklenmiş ve hükümete vergi politikasını enflasyona göre ayarlayabilme esnekliği sağlanmıştır (Yaraşlı, 2005:22).

1960 sonrası uygulanmaya başlanılan “Beş Yıllık Kalkınma Planları” ile birlikte vergi politikası alanında da önemli yapısal kararlar alınmıştır. 1973-1977 yılları arasında kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında vergilerle ilgili şu hedefler belirlenmiştir (Arıkan, 1988: 64):

- i. Vergi sisteminin esnekliği ve sosyal adaleti zedeleyici bir etki göstermekte olan muafiyet ve istisnalar yeniden gözden geçirilecek, ekonomik, sosyal ve mali amaçlar yönünden muhafazasına gerek olmayanlar kaldırılması,
- ii. Vergilerin ekonomik gelişmeyi izleyecek bir sistem içinde tahsisi sağlamak ve konjunktür hareketleri ile duyarlılığını temin etmek bakımından gelir ve kurumlar vergilerinin, gelirin kazanıldığı yıl için de tahsili hususu incelenecek ve böyle bir usule geçiş imkanları araştırılması,
- iii. Gelir vergisi tarifesinde alt ve orta gelir dilimlerinde görülen aşırı ve hızlı artan oranlılık yumuşatılacaktır. Böylece doğacak vergi kaybı gelir vergisi sistemi içinde yapılacak değişikliklerle karşılanması,
- iv. Servet beyannameleri otokontrolü sağlayacak bir şekilde uygulamaya konulması,
- v. Kaynaktan tevkif sisteminin yaygınlaştırılması için gerekli tedbirler alınması,
- vi. Son olarak da üretim safhalarını vergilendirmede üçüncü planda öngörülen sınai yapının gerçekleştirilmesini destekleyecek ve sanayinin Avrupa Ekonomik Topluluğu sanayileri ile rekabetini kolaylaştıracak bir yeniden düzenleme çalışmalarına başlanarak Katma Değer Vergisi sistemine geçirilmesi olarak sıralanabilir. Fakat Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı Katma Değer Vergisi Tasarısı'nın gerçekleştirilmesi, bu verginin uygulanmasına yol açabilir, ama KDV'nin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için iki-üç defa daha elden geçirilmesi amaçlanmıştır. Kısaca bu plana göre mevcut vergi sisteminin iyileştirilmesi ve gelir esnekliğinin yükseltilmesi amaç edinmiştir.

1974 yılından itibaren artan petrol fiyatlarının da etkisiyle iyice büyüyen enflasyon nedeniyle vergi sistemimizdeki istisna ve muafıklar, vergi tarifesi, en az geçim

indirimi gibi ekonomik ve sosyal amaçlı vergi teşvikleri dönem itibariyle uygulama amacı bulamamıştır (Candan, 2005: 153).

Tablo 3. 1970-1979 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri (Milyar TL) ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

<i>Yıllar</i>	<i>Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)</i>	<i>Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Dolaylı Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Vergi Yüğü Yüzde (%)</i>
1970	26	38	62	15,8
1971	35	38	62	16,8
1972	44	39	61	16,8
1973	52	42	58	17,6
1974	65	46	54	15,9
1975	95	47	53	18,3
1976	127	47	53	19,5
1977	193	53	47	19,4
1978	246	57	43	18,8
1979	405	58	42	17,3

Kaynak: (BÜMKO, 1992:69-73) ve (Maliye Bakanlığı, 1977:61)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, vergi gelirlerinin nominal olarak sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Ancak reel düzeyde bu artışın sürekli bir eğilimde olduğu söylenemez. Çünkü yıllara göre vergi yüklerinin yüzdesel oranına bakıldığında; vergi yükünün inişli-çıkışlı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Özellikle ekonominin sıkıntıda olduğu dönemlerde vergi yükünün önceki yıllara göre azaldığı anlaşılmaktadır. Bunun anlamı ise, kriz dönemlerinde (1974-1978-1979) vergi gelirlerinin nominal artış gösteren toplam miktarı, enflasyonun etkisiyle aşınarak reel bazda yetersiz kalmış olmasıdır. Bununla birlikte bazı yıllarda vergi yükünün düşük olması nedenleri arasında, vergi idaresinin etkin çalışmamasına, vergi uyumsuzluklarının artmasına, vergi yasalarında muafiyet, istisna ve indirim rakamlarının büyümesine gibi nedenler de mevcuttur (Parasız, 1998:170).

1970'li yıllardan sonra dolaysız vergilerin payı artmış olsa da bu artış vergi adaleti sağlayamamıştır. 1970-1979 yılları arasında gelir üzerinden alınan vergiler artmış ve bu verginin büyük kısmının ücretliler tarafından ödendiği dikkate alınırsa da vergi hasılatı içinde vasıtasız vergilerinin payının yüksek olması, vergi yükü dağılımının adaletli olduğunu ifade etmektedir (Ejder, 2000:4).

1978-1983 yılları arasında uygulanan dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planına göre ise vergi politikasında alanında aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmek amaç edinmiştir (Arıkan, 1988:67):

- i. Gelir dağılımındaki dengesizlikleri ve vergileme alanındaki adaletsizlikleri gidermek, değişmez gelirliiler üzerindeki vergi yükünü hafifletmek, vergi kayıp ve kaçakçılığını önlemek, kamu harcamalarını sağlıklı kaynaklara dayandırmak, vergi sistemine gerekli esnekliği kazandırmak esastır.
- ii. Gelir üzerinden alınan vergilerde, gelirin kazanıldığı yıl için de ödenmesini sağlayacak düzenlemelere gidilmesi,
- iii. Gelirin yeterince vergilenmediği tarım sektörü için yeni, hakça ve etkili çözümler araştırılması,
- iv. Vergi denetimine özellikle içerik ve yöntem yönünden ağırlık kazandırılması,
- v. Katma Değer Vergisine geçiş çalışmalarının ilk aşamasını, Gider Vergileri sisteminin tabanının geliştirilmesi ve vergi kontrolünün etkinleştirilmesi,
- vi. Mal ve hizmetlerden alınan vergiler daha çok lüks tüketimi içerecek, maliyet enflasyonuna yol açmayacak ve ihracatı özendirerek biçimde yeniden düzenlenmesi,
- vii. Vergi istisna ve muafıkları yeniden gözden geçirilecek, ekonomik ve mali geçerliliği kalmamış olanların yürürlükten kaldırılması,
- viii. İthalat vergileri, mali ve koruyucu niteliklerine uygun olarak sanayileşmeyi hızlandıracak, dışa bağımlılığı azaltacak, dış pazarlara daha kolay ve güçlü çıkabilmeyi sağlayacak yönde yeniden gözden geçirilmesi,

- ix. Mahalli idarelerin temel görevlerini görebilmelerini sağlayacak kendi öz kaynaklarına kavuşturulacak, böylece vergilerden çeşitli kamu idare ve kuruluşların pay verilemesinin uygulaması,
- x. Taşınmaz malların ve özellikle kentsel arazinin spekülatif amaçlarla kullanılmasını caydırmak üzere Emlak Vergisi, Emlak Alım Vergisi, Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisi ile alakalı değişikliklerin yapılması için çalışmaların başlatılması,
- xi. Vergi kayıplarını önlemek amacıyla vergi Usul Kanunu gözden geçirilecek, delil sistemine ekonomik bir anlam kazandırılması olarak sıralanabilir.

Dördüncü Beş Yıllık Plana (1978-1983) göre vergi yükünün azaltılması, gelirlerin yeterince vergilendirilemediği tarım kesimi için etkin çözüm sağlanması ve Katma Değer Vergisi sistemi tabanının geliştirilmesi ve vergi denetiminin etkinleştirilmesi amaç edinilmiştir (Candan, 2005:123). Aynı dönem içerisinde 499 sayılı yasaya dayanılarak işçi dövizlerine yüksek kur uygulaması aynı tarihten geçerli olmak üzere son verilmiş ve 196 sayılı Dış Seyahat Harcamaları Vergisi Kanunları hükümleri yeniden uygulamaya konulmuştur (Parasız, 1998:176).

1970'i takip eden yıllarda vergileme alanında önemli değişiklikler olmamıştır. Vergileme ile ilgili problemlerin gittikçe önem kazanmasına ve bilhassa hızlı enflasyon nedeniyle birçok vergilerin büyük nispette aşınmasına rağmen, geniş kapsamlı vergi değişiklikleri yaşanmamıştır. Bu durumun nedeni ise siyasi şartların elverişsizliği, Millet Meclisinde meydana gelen uyuşmazlıkları nedeniyle vergi kanunu çıkarmanın zorluğudur (Akbank Kültür Yayını, 1980:624). 1970-1980 döneminde ağırlaşan ekonomik ve mali sorunlar karşısında vergi sistemimizde gerekli değişiklikler yapılamamış ve ekonominin büyüme oranı uzun yıllar ilk defa 1979 ve 1980 yıllarında negatif rakamlarla ifade edilir olmuştur (Tügen, 2002:2).

1970'li yıllarda vergileme alanındaki önemli bir teşebbüs 1978 Nisan ayında TBMM'ye sunulmuş olan tasarıdır. Yasalaşmasına rağmen üzerinde durulması gerekli olan tasarı, mevcut vergilerde değişiklikler öngörmekteydi. Tasarı ile vergi gelirlerinde oldukça önemli bir artış sağlanması umulmaktaydı. Bu artış 1978 fiyatlarıyla 55

Milyar TL olup, 1978 bütçesinden yaklaşık olarak %20' si kadardı. Söz konusu tutarın sağlanmasına yarayacak en önemli değişiklikler olarak kurumlar vergisi yükünün arttırılması, harçlar ve gider vergilerinin yükseltilmesi, belediye gelirlerinin arttırılması ve vergi usul yasasında yapılacak bazı değişikliklerle vergi gelirlerinin gelişmesi öngörülmekteydi. Ayrıca bu tasarı, gelir vergisi yükünün hafifletilmesi öngörülmekte ve ücretli ile maaşlıların yararlandığı özel indirimini önemli ölçüde yükselterek gelir vergisi tarifesini yeniden düzenleyerek vergi yükünü hafifletmeyi içermekteydi. (Akbank Kültür Yayını, 1980:625).

Özetle, bu dönemde getirilen vergi değişikliklerinin en önemli özelliği, vergilerin ekonomiyi yönlendirici birer araç olarak kullanılması yolundaki çabaların geçmiş dönemlere oranla çok açık biçimde yoğunlaşmasıdır. Aynı dönemde de vergiler kaynak dağılımını etkilemek ve özel sermaye birikimini hızlandırmak amacıyla geniş ölçüde kullanılmıştır (Yaraşlı, 2005:22). Sonuç olarak vergileme alanında yapılacak köklü bir düzenleme ile vergi adaletinin sağlanması, vergi gelirlerinin arttırılması, bu sayede özellikle altyapı harcamalarının geliştirilmesi ve bu ek gelirler sayesinde açık finansmandan ve bunun yaratacağı enflasyonda kaçınılması, 1970'li yılların sonunda ve 1980'lere girildiği bir sırada vergi politikasının önemli hedeflerini teşkil etmektedir.

3.3. 1980-1989 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler Ve Uygulanan Vergi Politikaları

1970'li yılların ekonomi üzerine bıraktığı miras ile iyice daralan ekonomiye çare olarak, 24 Ocak 1980 İstikrar Önlemlerinin alınması kararlaştırılmış ve ekonomimizde bir devrim niteliğinde olan bu kararlar ile çıkış yolu aranmaya çalışılmıştır. 24 Ocak Kararları bir anlamda ekonomide dönüm noktası olarak da görülebilmektedir. Bu bölümde 24 Ocak Kararlarının alınmasından, 1990 yılına kadar Türkiye iktisadi hayatta yaşanan krizlere ve kriz dönemlerinde alınan vergi önlemlerine yer verilecektir.

3.3.1. 1980 -1989 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler

1978-1979 döneminde ikinci petrol krizinin Türkiye'yi de etkilemesi sonucu, yaşanan ekonomik bunalım ülke içerisinde de bir krizin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yaşanan

bu olumsuzluklar sonrası, 24 Ocak 1980 İstikrar Programının hazırlanmasıdır. Bu program, kısa vadede gerçekleştirilmesi öngörülen amaçların yanında, uzun vadeli amaçlara da sahip bir programdır. Program, ekonominin yapısında önemli değişiklikler yapılmasını ve piyasada “Fiyat Mekanizması”nın tek yol göstericisi olmasını temel ilke olarak benimsemiştir. Bu programın önceki programlardan farkı ise kısa vadeli amaçları gerçekleştirmekten çok, kalıcı ve ekonomide yapısal değişimi sağlamaya yönelik bir ekonomik gelişme programı olmasıdır (Toksoy, 2007:8).

24 Ocak Kararlarının alınma nedenleri arasında, ekonomik karar aşamasında ortaya çıkan gecikmelerin ve uygulamalardan kaynaklanan hataların en aza indirilmesi, 1980 yılına doğru tırmanan enflasyon sorununun çözümü, kapasite kullanım oranlarının yükseltilmesi, ihracatta yaşanan durgunluğun aşılması, yurt içi tasarrufların artırılması ve kısa vadeli dış borç yükünün hafifletilmesi ile içe dönük ithal ikameci sanayileşmenin yol açtığı döviz darboğazın giderilmesi olarak özetlenebilir (Karabıçak, 2000:55). 1980’den sonra ise Türkiye’de dışa açılma ve finansal serbestleşme amaçlanmıştır. Öyle ki bu dönem, devletin kurumsal ve idari yapıda gerçekleştirdiği değişimler ile ekonomik ve toplumsal yaşamı yeniden yapılandığı, dolayısıyla devletin işlevinin değiştiği bir dönem olarak tanımlanabilir. 1980 sonrasında ekonomik ve toplumsal yapıda gerçekleştirilen dönüşümler, devletin 1970’lerin müdahaleci devlet anlayışından koparak liberal devlet anlayışına yöneldiğinin bir göstergesidir (Kargı ve Özügürlü, 2007:279).

Uygulamaya konulan bu programın ana ilkeleri; Ekonominin idaresinde karar bütünlüğü, enflasyonu denetim altına alma, mevcut atıl kapasitesinin tam kullanılmamasının yeni yatırımlara göre öncelik taşınması, ihracattın süratle artırılması, tasarrufların artırılması ve yönlendirilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi (Unat, 2004:78) ve ekonominin dışa açılarak uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması ile kamu kesimini sınırlayarak esnek kur ile reel faiz uygulaması şeklinde belirtilmiştir (Çoban, 2007:52). Ayrıca bu program, 1988 yılının sonuna kadar iktisat politikalarına damgasını vuran ve zaman içinde yeni öğelerin eklenmesiyle zenginleşen bir bütünlük taşımaktadır (Boratav, 2007:148).

24 Ocak Kararlarıyla birlikte TL %48,6 oranında devalüe edilerek ihracat kazançları vergi dışına tutulmuş, dış ticaret hacmi yükselmiş, ihracatın bileşimi sanayi ürünleri lehine değişmiş, ödemeler dengesinin görünmeyen işlemler bölümünde önemli artışlar yaşanmış, mal ve hizmet fiyatlarına yönelik resmi ve karaborsa fiyat oluşumunun önüne geçilebilmiş, yabancı sermaye girişinde hareketler olmuş ve imalat sanayi kapasite kullanım oranları da yükselmiştir (Karaçor ve Alptekin, 20??:309).

1981 yılının ikinci yarısından itibaren enflasyon %35'ler düzeyine inerken, bazı bankalar mevduat faiz oranlarını %65'ler düzeyine yükseltmek yönünde faiz savaşına girmeleri sonucu fon maliyetindeki artış kredi maliyetlerinin de aşırı oranda yükselmesine neden olmuştur. 1982'de Hisarbank' ın iflas etmesi ile finans sektöründe yeni bir kriz başlamıştır (Parasız, 1998:209).

1981-1988 dönemine bakıldığında; kamu borçlarının %50'den fazlasının KİT açıklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu açıkların meydana gelmesinde nedeni de kuşkusuz, yerel yönetimlerin, fonların ve KİT'lerin dış borçlanmaya başlamaları etkili olmuş ve 1987 yılı dış borç yükü, IMF'nin yüksek derecede borçlu ülkeler sıralamasına koyduğu ülkelerin dış borç yükü ortalamalarının üstünde seyretmiştir (Kantarci ve Karacan, 2008:148).

24 Ocak kararları doğrultusunda, 1983-1990 yılları arasında bütçe açıklarının finansmanında TCMB'nin rolü azaltılarak, önemli ölçüde kamu ve özel bankalara borçlanılarak bankalara yüksek faiz ödemeleri gerçekleştirilmiştir. Böylece iç ve dış borçlanma sonucu faiz ödemeleri de bütçenin giderek büyüyen sabit bir gider kalemi haline gelmiştir. Yani yüksek faiz kısa vadeli iç borçlanmanın bütçeye getirdiği faiz yükü, bütçe harcamalarının kontrolünde en büyük güçlüklerden birisi, hatta en büyüğü haline gelmiştir (Ağcakaya, 200?. :219-220). 1984 yılının ikinci yarısından itibaren yaşanan döviz fazlalığı ve TL'nin reel değer kaybı 1985 yılında durdurulmuş ve bunun sonucunda 1985 yılının Haziran ayından itibaren bankalara döviz kurlarını serbestçe belirleme yetkisi verilmiştir (Karaçor ve Alptekin, 20??:309).

1980-1989 döneminin ilk yarısında ekonomide canlılık, ikinci yarısında ise ekonomide durgunluk görülmüştür. 1986 yılındaki iç talepteki artış, petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı uygun uluslararası koşulların da katkısıyla, ekonomide hedeflenen uzun

dönemli büyüme hızının üzerinde bir büyümeye neden olmuştur. İşte ekonomideki bu dengesizlikleri gidermek ve hızla artan açıkların kapatmak amaçlı bir takım önlemler alınmıştır. Bu dönemde kamu açıklarını kısmak için kamu yatırımlarının azaltılması, özel kesimin üretim ve yatırım kararlarını da olumsuz etkilemiştir. Faizlerin yükselmesi ise finansman maliyetlerini arttırıcı ve üretimi yavaşlatıcı bir etken olmuştur (Çoban, 2007:45-46).

1986 yılında kamu harcamalarının artması nedeniyle bütçe açığının ulaştığı rakamın bir önceki yıla göre %150 artış göstermesi nedeniyle ekonomik dengesizlikler yaşanmış ve sonuçta devalüasyon yapılarak TL'nin değeri düşürülmüştür. 1986 yılının sonlarına doğru kur belirleme sistemi yeniden gözden geçirilmiş ve bankaların, döviz satış kurunda T.C. Merkez Bankası kurunu aşmamak şartıyla, döviz alış kurlarını serbestçe belirleyeceği açıklanmıştır (Çoban, 2007:53).

Ekonomideki dengesizlikleri giderebilmek üzere 1987 yılı sonunda kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde yükseltilmiş ve piyasalardaki dengenin yeniden kurulabilmesi amacıyla Şubat 1988'de bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemlerin amacı, Türk Lirasına olan talebi artırmak, ithalatı frenlemek, ihracatı tekrar canlandırmak ve kamu harcamalarını kısarak ekonomideki aşırı ısınmayı soğutmak şeklinde özetlenebilir. Ancak kamu açıklarını kısmak için kamu yatırımlarının azaltılması, özel kesimin üretim ve yatırım kararlarını da olumsuz etkilemiştir. Böylece ekonomi, 1988 yılının ikinci yarısından itibaren, özellikle imalat sanayinde belirginleşen bir durgunluğa girmiş ve daralan iç talebin etkisi ile ortaya çıkan tasarruf fazlası, cari işlemler dengesi fazlasına dönüşmüştür (ekodialaog.com).

1988 yılına kadar 24 Ocak politikaları başarıyla uygulayan Türkiye, mevcut kurulu kapasitesini arttıramaması ve kısa ömürlü sermaye stokunu yenileyememesi nedeniyle dur-kalk diye tanımlanabilecek istikrarsız bir büyüme ortamına girmiştir (ekodialog.com). İşte 1988 yılında ANAP hükümetinin yapmış olduğu istikrar denemesi, kamu açıklarında gerçekleştirilen daralmaya rağmen, enflasyon hızının yükselmesi bu girişimin başarısızlıkla sonuçlandığının bir kanıtı olarak görülmektedir (Boratav, 2007:154). 1989 yılına gelindiğinde Türkiye dışa açık serbest piyasa ekonomilerinden biri olmuştur. İstikrar politikaları uygulanırken dış borç stokunun

artması, döviz rezervlerinin azalması, kısa vadeli borçların toplam borçların %19'unu geçmesi sonucu ticari bankaların döviz açığının büyümesi ile ekonomi stagflasyon sürecine girmiş ve Türkiye yeni bir kriz dalgası ile karşı karşıya kalmıştır (Çoban, 2007:54).

Türkiye 1980 programı ile 1980-1989 yılları arasında ödemeler dengesinin tamamen serbestleştiği bir dönem yaşanmıştır. 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı Kararname ile başlayan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sürecinde Türkiye'ye kısa vadeli sermayenin hızla geldiği görülmektedir (Ekzen, 2009:119). Yani dış açılım süreci, reel üretim sektöründeki artışla değil, finans ve kambiyo alanlarında aranmış, denge bozuklukları kısa vadeli sermaye hareketleri ile ertelenebilir bir yapıya bürünmüştür. Bunun nedeni ise, kurların yavaş arttığı ortamda, sıcak para kazançları da arttığından, kısa vadeli sermaye ülkeye gelmeyi tercih etmiş, dış ticaret açıklarını kapatarak, kur artışları baskı altında tutularak ertelemiştir. Ancak bu durum 1990'lı yıllarda sürdürülebilir bir hal olmayıp, bir süre sonra devalüasyon beklentisini arttırarak, sıcak parayı tedirgin etmiş ve tekrar krizlere neden olmuştur. (Aydın, 2008:174).

1989 yılında yaşanan yeni kriz, 1970 öncesi krizden farklı niteliktedir. 1989 yılı başlarında fiyatlar genel düzeyi yükselirken üretim düşmüş, reel yatırımlar azalırken, dış ticarete konu olmayan sektörlerle doğru bir yönelim gerçekleşmiştir. Tüketim artmış, reel ücretler düşerken faizler yükselmiş, kamu açıkları büyümüş fakat cari işlemler dengesi fazla vermiştir. Bu krize, 1986-1989 döneminde ekonominin önce canlanması, sonra durgunlaşması ve tekrardan büyüme sürecinin başlamasıyla girilmiştir (Toksoy, 2007:8).

3.3.2. 1980 - 1989 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları

24 Ocak kararlarıyla iktisat politikasındaki değişiklik ekonomi hukukunda, dolayısıyla vergi hukukunda da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Hem yaşanan askeri müdahale hem de iktisat politikasındaki değişimler bu dönemde vergi mevzuatında birçok değişikliğe neden oluşturmaktadır. Öyle ki 1980-1989 yılları arasında toplam 91 adet Vergi Kanunu çıkartılırken, 5 adet de yargı kanunu çıkartılmıştır (Yaraşlı, 2005:23).

24 Ocak Kararlarından sonra, Türk Vergi Sisteminin ihracatı özendirmesini, yatırımların uyarılmasını sağlamak için Milli Güvenlik Konseyi, vergi reform tasarılarının önemli bir bölümünü 1980 yılı sonunda almıştır. Bu dönemde vergi ile ilgili alınan kararların içeriği ise şöyledir (Parasız, 1998:231-232):

- i. Vergi sisteminin sadeleşmesi,
- ii. Vergi yükünün, bütün vergi ödeyen kesimler itibariyle adil bir şekilde dağıtılmasının sağlanması,
- iii. Serbest meslek sahiplerinin ve diğer kendi işlerinde çalışanların daha etkin bir şekilde vergilendirilmesi,
- iv. Tarım kesiminde sağlanan kazançların daha etkin ve sistemli bir şekilde vergilendirilmesi,
- v. Sabit oranlı vergi, resim ve harçlarda önemli ayarlamaların yapılması,
- vi. Vergi cezalarının vergiden kaçınmayı caydıracak şekilde ağırlaştırılması,
- vii. Vergi kontrol ve denetim mekanizmalarının etkinlik verimliliğini arttıracak şekilde yeniden düzenlenmesi,
- viii. Gelir vergisinde, bir yandan özel ve genel indirim miktarlarındaki düzenlemelerle matrahı küçülterek, diğer yandan da vergi gelir dilimlerinin günün koşullarına göre yeniden ayarlayarak sabit gelir grupları üzerindeki yükün hafifletilmesi ve böylece 1980'lere doğru bir hayli bozulmuş olan gelir dağılımının bir ölçüde iyileştirilmesi,
- ix. Üretim üzerinden alınan vergilerin yeniden gözden geçirilerek bunların ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi ve vergilemeden doğan ekonomik zararların en aza indirilmesi ve ayrıca yakın gelecekte uygulamaya konulacak olan Katma Değer Vergisi için uygun bir ortamın hazırlanmasına yönelik kararlar alınmıştır.

1981 yılında ise Türk Vergi Sisteminde yapılan diğer vergi değişikliklerin içeriği ise aşağıdaki gibidir (Parasız, 1998:232):

- i. En az geçim indirimi, artan oranlı vergi tarifesi ve ücretlilere ayrıcalık tanıyan ayırma prensipleri yeniden gözden geçirilmiştir.
- ii. Yatırımları ve ihracatı teşvik edici mevcut hükümler yeniden düzenlenmiştir.
- iii. Götürü vergilendirmeye, tarımsal kazançların etkin vergilendirilmesi yoluna gidilmiştir.
- iv. Yararını yitirmiş muafiyet ve istisnalar kaldırılmış ya da koşullara göre yeniden düzenlenmiştir.
- v. Kapsam dışı konular vergi alanları içine alınmıştır.
- vi. Mali Denge Vergisinin kaldırma çabaları arttırılmıştır.
- vii. Bazı maddelerin vergi oranları indirilmiştir.
- viii. Motorlu Taşıtlı Vergisiyle Taşıtlı Alım Vergisi değiştirilmiştir.
- ix. İşletme Vergisinin uygulama alanı genişletilmiş, bütün işlemler için tek ve düşük vergi oranı getirilmiştir.
- x. Son olarak da Amme Alacaklarının Tahsili Hakkında Kanunla Vergi Usul Kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır.

1983 yılında yeni bir siyasal dönemle birlikte vergileme alanında bazı önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda 1984 yılında vergi yükünde önemli oranda düşüşler yaşanmıştır (Tügen, 2002:3). Böylece yeteri kadar vergi geliri toplanamamıştır. Kurumlar vergisinde şirketler lehine bir dizi istisna ve muafiyet getirilmiş ve 1980'li yılların başında üniter ve artan oranlı özellik taşıyan gelir vergisi parçalı, regresif ve adaletsiz bir yapı kazanmıştır. Ayrıca gelir vergisinin çok önemli bir denetleme ögesi olan servet beyannamesi de 1984 yılında kaldırılmıştır (Boratav, 2005:154).

Gelir vergisi, kurumlar vergisi gibi dolaysız vergi oranlarının düşürülmesi arz yönlü iktisat politikası uygulamasının temel özelliğidir. Arz yönlü iktisat politikası temel olarak, dolaysız vergilerin oranlarının düşürülmesi yoluyla, emek ve sermaye gelirleri üzerindeki ikame etkisini ortadan kaldırmayı, böylece ekonominin çalışma-yatırım-tasarruf eğilimini güçlendirmeyi öngörmektedir (Kargı ve Özüğurlu, 2007:281). Öyle ki temelini Neo-Klasik iktisat yaklaşımından alan arz yönlü iktisat politikası çerçevesinde, Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan vergi politikaları dolaylı vergiler ağırlıklı bir vergi sisteminin oluşturulması yönünde gelişim göstermiştir.

1983 ve 1984 yıllarında Türk Vergi Sisteminde yapılan diğer değişiklikler ise şunlardır (Parasız, 1998:232-233):

- i. Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan değişikliklerle düşük gelir gruplarına giren vergi mükelleflerinin, daha düşük oranda vergilendirilmesi yoluna gidilmiştir,
- ii. Kurumlar Vergisi oranı %50’den %40’ indirilmiştir.
- iii. Mali Denge Vergisi kaldırılmıştır.
- iv. Yeniden Değerleme Kanunu çıkartılarak Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerinin bilançolarını yeniden değerlemesine olanak sağlanarak, şirketlere bu yolla sermaye artırımını ve tahvil ihracı kolaylıkları getirilmiştir.
- v. Mayıs 1984’te Belediyeler ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe vergi gelirlerinden verilen paylar artırılmıştır.
- vi. 7 Kasım 1984’te akaryakıt tüketim vergisi kabul edilmiş ve akaryakıt satışlarından % 6 oranında vergi alınarak bunun %55’i T.C. Merkez Bankası’nda Akaryakıt Tüketim Fonu’na yatırılması hükme bağlanmıştır.
- vii. Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak yatırımları özendirmek için Bakanlar Kurulu’na bu bölgeler yapılacak yatırımlar için yatırım indirimi oranını %100’e kadar artırma yetkisi verilmiştir.

- viii. Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini özendirmeye yönelik olarak uluslararası mali kuruluşlardan alınan kredilere ya da bu kuruluşların bankalarda açacakları döviz tevdiat hesaplarına dövize çevrilebilir TL mevduat hesaplarına ödenecek faizler üzerindeki vergi oranı sıfıra düşürülmüştür.
- ix. Gelir Vergisi oranı %36'dan %30'a indirilmiştir.
- x. Gelir vergisinin çok önemli bir denetleme mekanizması olan servet beyannamesi de 1984 yılında kaldırılmıştır (Boratav, 2005:154).

Arz yönlü iktisat düşünceye bağlı olarak da Özal Hükümeti zamanında uygulanan vergi indirimleri sonucu 1984-1985 döneminden itibaren bütçe açıklarının büyümesine yol açan bu süreç, iç borçlanmada yeni bir dönemi başlatmıştır. 1983 yılından sonra uygulanan vergi politikaları sonucu, gerek gelir vergisinin gerekse kurumlar vergisinin GSMH' ya oranlarında belirgin bir düşme görülmektedir. Ancak bu düşme 1988'den sonra kurumlar vergisi için devam ederken, gelir vergisi için tersine dönüşmüştür. Bunun nedeni ise 1988'den sonra kurumlar vergisinde uygulanan istisna ve muafiyetlerin korunması; gelir vergisinde ise emek faktörüne dayalı vergilerde yaşanan yükselme olarak bilinmektedir (Ağcakaya, 2007:219).

12 Eylül 1980 sonrasında vergi politikasına ilişkin düzenlemelerden iki tanesini reform niteliğinde sayabiliriz. Birincisi, 1982 yılında vergi yargısında itiraz komisyonları ve Temyiz Komisyonu'nun kaldırılarak, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin kurulmasıdır. İkincisi ve en önemlisi ise katma değer vergisinin kabulüdür. Bu kanunun kabulü ile birlikte Avrupa ülkelerinin vergi sistemleri ile uyumumuz kolaylaşmıştır (Kıvanç, 2007:1). Gider vergileri alanında çağdaşlığı simgeleyen bu vergi türü, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gelişme yolundaki ülkelere örnek gösterilmiştir (Paksoy ve Bakan, 2010:159).

Katma Değer Vergisi ile birlikte vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payı hızla artmaya başlamış ve birkaç yıl içerisinde sağladığı gelir açısından vergi gelirleri içinde önemli bir yer almıştır. Katma Değer Vergisinin kabulüyle Türk Vergi Sistemi, giderek artan ölçülerde gelir vergisine bordro kesintisiyle katılan ücretlilerin ve

tüketicilerin katkılarına dayanır bir hal almıştır. Bu yaklaşım ise vergi hasılatının milli gelir içindeki payını düşürmüştür; sermaye sınıfları lehine verilen vergi ödümleri sonraki yılların mali krizinin oluşmasına katkı yapmıştır (Boratav, 2007:154). Sonuçta, 1980 yılında toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 37,2 olan dolaylı vergilerin payı 2000 yılına gelindiğinde yüzde 60,4'e yükselmiştir (İyediker, 2001:9). 1985 yılında Katma Değer Vergisinin yürürlüğe uygulamaya konulmasının bir nedeni de, önceleri yürürlükte olan Gider Vergisinin piramitleşme etkisinden yararlanılarak, ihracatta vergi iadesi görüntüsü altında, ihracatın gizli sübvansiyonuna Batı dünyasının karlı çıkması oluşturmaktır (Önder, 2001:49). Katma Değer Vergisi Kanununun kabulüyle sekiz vergi yürürlükten kaldırılmıştır. Bu vergilere ait mevzuat ise şöyledir (Yaraşlı, 2005:25):

- i. 6802 sayılı Gider Vergilerin Kanununun; Dahilde Alınan İstihsal Vergisi, İthalde Alınan İstihsal vergisi, Nakliyat Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, İlan ve Reklam Hizmetleri Vergisine ilişkin hükümleri,
- ii. 2456 sayılı İşletme Vergisi Kanunu,
- iii. 6743 sayılı Kanunun Şeker İstihkak Vergisine ilişkin hükümleri,
- iv. 1318 sayılı Finansman Kanununun Spor-Toto Vergisinde ilişkin hükümleridir.

Tablo 4. 1980-1989 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri (Milyar TL) ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

<i>Yıllar</i>	<i>Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)</i>	<i>Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdese Payı</i>	<i>Dolaylı Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdese Payı</i>	<i>Vergi Yüğü Yüzde (%)</i>
1980	750	62,8	37,2	18,6
1981	1190	59,6	40,4	18,2
1982	1305	59,6	40,4	16,8
1983	1934	57,3	42,7	13,0
1984	2372	46,9	42,8	13,9
1985	3829	52,0	53,1	15,2
1986	5972	57,2	48,0	15,6
1987	9051	49,6	50,4	14,2
1988	14232	49,6	50,4	15,0
1989	25550	53,4	46,6	15,8

Kaynak: (Bütçe Gelirleri Yılığı, 1977:61), (Kesinleşmiş Bütçe Tasarıları, 1980-1989), www.gelirler.gov.tr

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 1980 dönemi boyunca dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru bir kayma olduğu görülmektedir. Bunun nedeni de kuşkusuz 1985 yılında kabul edilen KDV'dir. Vergi yükü incelendiği zaman, toplanan vergi gelirlerinde bir artış yaşanmasına rağmen, vergi yükü inişli-çıkışlı bir seyir göstermiştir. Özellikle 1983 yılından itibaren vergi yükünde gözle görünür biçimde bir azalış söz konusudur. Bunun sebebi, biraz önce belirtildiği gibi dönemin vergi politikasından kaynaklanmaktadır. Vergi yükündeki azalış rağmen, toplam vergi gelirdeki artışa ise dönemin enflasyon oranının yüksek olmasıdır. Bu sebeple de reel düzeyde vergi gelirlerinde bir düşüş yaşanmıştır.

KDV kabulüyle birlikte, bu kanunu desteklemek için iki önemli kanun çıkartılmıştır. Bunlardan biri Ücretlilere Vergi İadesi Hakkındaki kanundur. Bu kanunla ücretlilerin belge alması özendirilerek, başarısı belge sisteminin iyi işlemesine bağlı olan KDV

desteklenmiştir. Diğer kanun ise 3100 sayılı KDV mükelleflerinin ödeme kaydedici cihaz kullanmaları mecburiyetin hakkındaki kanundur. Bu kanunla da KDV mükellefleri, gayri safi satış hasılatı büyüklüğüne göre aşamalı olarak ödeme kaydedici cihaz kullanmaya mecbur edilmiştir. 4.12.1985 tarih ve 3239 sayılı Kanunla 13 kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunla Emlak Vergisi Kanununda yapılan değişikliklerle bina ve arazi vergisinin 01.01.1986 tarihinden itibaren belediyeler tarafından tarh, tahakkuk ve tahsil edileceği hükmü bağlanmış ve buna paralel olarak belediye ve mücavir alan sınırları dışında kalan bina ve araziler bazı istisnaları olmakla beraber, vergiden muaf tutulmuştur (Yaraşlı, 2005:27).

1986 yılından itibaren sermaye şirketleri ortaklarının kar payları, gelir vergisi kapsamı dışına çıkartılmış ve Gelir ve Kurumlar Vergisini fiilen birleştiren bir uygulama, kurum ortaklarına çok büyük vergi avantajları sağlamıştır. (Gündoğdu ve Bektaş, 2006:130). Ayrıca Kurumlar Vergisi oranı %40'dan %46'ya aktarılmış olup, vergiye bağlı fonlarla birlikte bu yük %50'ye yaklaşmıştır. Ancak vergiye bağlı fonlarla birlikte bu yük %50'ye yaklaşmıştır. Kurumlar Vergisinde çok geniş istisnalar öngörüldüğünden, gerçekleşen vergi yükü genelde yasada yer alan oranların çok altında kalmış, hatta %15'lere kadar düşmüştür. Ayrıca Bakanlar Kurulu %80'i nama yazılı olup, hisse senetleri borsaya kayıtlı bulunan anonim şirketlerde Kurumlar Vergisini %40'a, %35'e ve %30'a kadar indirme yetkisine sahip olmuştur. Böylece İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı şirketlerin sayısı arttırılmaya çalışılmıştır (Parasız, 1998:233).

Dönemin vergi politikası, özellikle dışa açılmayı çok sayıda vergi bağışıklığıyla teşvik etmeye ayarlanmıştır. Kurumlar ve Gelir Vergilerine getirilen geniş teşvikler, 1985 yılında sisteme sokulan KDV ile getirilen ihracatta vergi iadesi sistemi ve 1988 sonrası dönemde oluşturulan çok sayıda kamu özel fonu da dışa açılma ve rant aktarmaya yönelik vergi politikaları sonucunda ortaya çıkmıştır (Ejder, 2000:130).

İlerleyen yıllarda ise 3418 sayılı Kanunla Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetler Vergisi ihdas edilmiştir. Verginin konusu kanunda belirtilen sigara ve alkollü-alkolsüz içkiler olup, yine kanunda belirtilen maktu tutarlarda alınacaktır. AATUHK' da 3505 sayılı Kanunla 10.12.1988 tarihinden geçerli olmak üzere yapılan değişikliklerle,

içinde bulunulan yıl sonuna kadar ödenmemiş olan gecikme zammı ile gecikme faizinin, müteakip yıl başından itibaren alınan dönüşmesi, yani “Faize Faiz Yürütülmesi” kabul edilmiştir. Ancak bu uygulama 1993 sonuna kadar sürdürebilmiştir. 01.06.1989 tarih ve 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebe Mali Müşavirlik Kanunu bu dönemde çıkarılmış, reform niteliğinde kanunlardır. Bu kanunla muhasebecilik ve mali müşavirlik meslekleri yasal bir çerçeveye kavuşturulmuş ve mesleğe disiplin getirilmiştir. Öte yandan yeminli mali müşavirlik adıyla, yarı kamusal bir meslek ihdas edilmiştir. Böylece devlet, vergi denetimini bir ölçüde özelleştirilmiştir (Yaraşlı, 2005:27). Ayrıca 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı yasa ile uygulanan finansal serbestleşme ve 1980’li yıllar boyunca uygulanan vergi politikaları vergi gelirlerini azaltmış ve böylece kamu açıkları kronik hale gelmiştir (Kargı ve Özügürlü, 2007:284).

Özetle, 1980-1989 yılları arasında vergi alanında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu döneme damgasını vuran en önemli vergi değişikliği KDV’nin kabulüdür. Ayrıca dönem içerisinde kurumlar vergisi ve gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı azalmaya başlamıştır. Bu ise vergide adaletsiz bir ortama zemin hazırlamaktadır. KDV’nin kabulü ile birlikte bazı vergiler kaldırılmıştır. Bundan başka olarak çeşitli vergi değişiklikleri yoluna gidilmiştir. Sonuçta bu dönemde edinilmiş ilke olan dışa açılma politikası uygulanması vergiler alanında da etkisi göstermiştir.

3.4. 1990-1999 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Uygulanan Vergi Politikaları

1989 yılında kabul edilen 32 sayılı Kararname ile ülkemiz serbestleşme dönemine girmiştir. Böylece ülkeye sıcak paranın hızlı giriş çıkışı yaşanmaya başlanmış ve bu durum da finansal krizlere zemin hazırlamıştır. Ayrıca 1980’li yılların son döneminin bıraktığı olumsuz miras ile Türkiye ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle 1990’lı yıllarda da ekonomi iyi sayılmayacak bir dönem yaşanmamıştır. İlerleyen bölümde ülkemizin 1990 döneminde içinde bulunduğu duruma ve yaşadığı krizler ele alınacak olup, değişen vergi politikalarından bahsedilecektir.

3.4.1. 1990 -1999 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler

Türkiye ekonomisi, 1990 yılların başlarında yaşanan Körfez Krizi ve beraberinde getirdiği yeni bir petrol şoku ile petrolün varilinin 15 dolardan, 31 dolara çıkması sonucu ithalatı önemli biçimde artmıştır. Bunun yanı sıra dış borç stokunun, kısa vadeli borçların ve cari işlemler bilançosu açığının artmasıyla beraber büyük çaptaki sermaye girişi TL’yi aşırı değerlendirirken, ihracatı caydırıcı, ithalatı tetikleyici bir etki yaratmış ve dış ticaret açığındaki bu büyük artış nedeniyle cari işlemler dengesi 2,6 milyar dolarlık açık vermiştir (Çoban, 2007:54). 1991’de alınan erken genel seçim kararı sebebiyle daha önce sınırlı sayıda ürüne uygulanan destekleme alımlarının genişletilmesi ve kamu kesimi işçi ücretlerine yapılan yüksek zamlar ile Merkez Bankası üzerindeki baskıyı daha da arttırmıştır. Böylece döviz kurları ve faiz oranları yükselerek kamu harcamaları önemli ölçüde çoğalmıştır (Karabıçak, 2000:56).

1991 yılı ikinci dönem, önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kamu alanında ulaşılmak istenen tasarruf eğilimi, 1991 yılından başlayarak negatife dönmüş ve 1990’lı yıllar boyunca (1997 yılı hariç) bu negatif eğilim büyüyen sürmüştür. Kamuda yatırım harcamalarının sürekli olarak daraltıldığı bu dönem içinde, toplam yurtiçi tasarrufların gerilemeye başladığı ve toplam borç ödemelerinin vergi gelirlerine oranının %80’ler seviyesinin üzerine çıkmaya başladığı ayrıca 1991 yılını takip eden 1992 ve 1993’te, iç borçlanmada doğrudan finansmanın sürdürülemez sınırlara gelindiğinin göstergeleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Ekzen, 2009:120).

Kamu kesimi borçlanma gereği 1993 yılında GSMH’nin %12’sine ulaşmış ve ülkemiz giderek artan ölçüde dış borçlanmaya başvurmuş ve bu borçlar tüketim harcamaları ile borç geri ödemeleri için kullanılmaya başlamıştır. Yüksek düzeyde seyreden enflasyon ve adaletsiz gelir dağılımı nedeniyle tasarruf eğilimi olumsuz yönde etkilenmiştir. Özellikle bu yıllarda sürekli olarak önemli kamu açıkları vermiş, kamu açıklarını finansa etmek için Merkez Bankası kredilerinde gerçekleştirilen artış, bir taraftan kredi stoklarını büyütürken, diğer taraftan iç borçlanma katlanarak artmış ve iç borç faizleri önemli miktarlara ulaşmıştır (Ataç, 2006:270).

1993 yılında oldukça yüksek seviyelere ulaşan kamu açıkları başta konsolide bütçe olmak üzere çeşitli tedbirlerin alınmasını gerektirmiş ve kamu sektöründe görülen

bütçe açıkları, iç borçlanma ve faizlerin yükselişi 1994 yılında da devam etmiştir. Öyle ki kamu kesimi borçlanma gelirinin GSMH' ya oranı 1990'da %7,5, 1991'de %10, 1992'de %12, 1993'te %11,8 ve 1994'de %8,2 olarak gerçekleşmiştir (Toksoy, 2007:10).

1990'lı yıllarda %5-6'lık büyümenin ılımlı cari açıklarla sürdürebildiği Türkiye ekonomisi, önemli boyutlarda "sıcak" öğeler taşıyan sermaye hareketlerinin katkısıyla dış borçlarını hızla arttırmış; gelişmekte olan ülkeler arasında dış borç düzeyi bakımından ilk sıralara yerleşmiştir (Boratav, 2005:172).

Bütün bu olumsuz gelişmeler sonucunda, Türkiye o zamana kadar yaşadığı en ağır ekonomik krize girmiştir. Bu sebeple 5 Nisan 1994 yılında "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" açıklanmış böylece artan kamu ve bütçe açıklarını düşürmek ilk hedef olmuştur. Uygulamada kamu gelirlerinin artırılması ve harcamaların azaltılması amaçlandığı için aşamalı bir yaklaşımla, 1994'ün ikinci çeyreğinden Nisan-Haziran üç ayından başlanarak, bir yandan kamu giderleri azaltılırken, aynı zamanda kamu gelirlerinin artırılmasının sağlanması öngörülmekteydi (Yentürk ve Kepenek, 2005:485-486). 5 Nisan'ı hazırlayan en önemli faktör ise, mal piyasalarında işlem yapanların TL'deki aşırı değerlenme sonucu oluşan açık pozisyonlarını hızla kapatamamaları sonucu, bir döviz krizinin ortaya çıkmasıdır (Özer, 2006:216).

Parasız (1998:345)' a göre, 1994 krizinin nedeninin altında monatarist içerikli kurala göre politikalarından, Keynesgil içerikli duruma göre politikalara dönüş yapılması oluşturmaktadır. Ülkemizde para, döviz ve sermaye piyasalarının oluşmadığı, yalnızca mal piyasasıyla ilgili olarak alınan kararların ekonomiyi büyük ölçüde yönlendirdiği dönemlerde, duruma göre politika izlemesi oldukça kolaydır ve politika üretkenler az ya da çok başarılı olabilmektedirler.

5 Nisan İstikrar Programında, sıkı para ve maliye politikalarının ilke olarak bulunmasının yanı sıra, KİT ürün fiyatlarının önemli ölçüde artırıldıktan sonra altı ay süreyle dondurulması, ücret artışlarının Nisan ayında çok düşük düzeyde yapılmasının ardından Temmuz ayında hiç yapılmaması ve ücret artışlarının geçmiş dönem enflasyon oranına endekslenmeden koparılarak ileriye dönük hedefler çerçevesinde ve bütçe imkanlarıyla sınırlanması, döviz kurunun çıpa olarak kullanılması, enflasyonun

denetim altına alınmasında kur artışlarının enflasyon oranının altında tutulması gibi Heterodoks istikrar tedbirleri uygulanmış ancak sermaye hareketlerindeki serbestlik nedeniyle para politikası yeterince uygulanamamıştır (Köse, 2002:120).

Yarı Ortodoks ve yarı Heteredoks nitelikteki 5 Nisan İstikrar Programlarının etkileri ilk aşamada olumlu izlenimler bırakmıştır. Para ve döviz piyasaları hızla istikrara kavuşmuş, kur kontrol altına alınmış, alınan önlemlerle birlikte cari fazla söz konusu olmuş, kamu açıkları azalmış ve döviz rezervleri çok ciddi boyutlarda artış göstermiştir (Karaçor ve Alptekin, 20??:311).

1994 krizi, Türkiye açısından ilk sıcak para krizi olmuş, ekonomiye bilançosu; yıllık dolar devalüasyonunun %165 olması, perakende enflasyonun %65'ten %104'e yükselmesi, milli gelirin %6,1 oranında küçülmesi, bütçe faiz harcamalarının nominal olarak %156'lara yükselme (reel olarak, %25 artması), iç borç stokunun milli gelire oranının %17'den, %22'ye ve kamu kesimi dış borç stokunun 43 milyar dolardan 48 milyara yükselmesi olmuştur (Aydın, 2008:179). Tüm bunlara ek olarak 5 Nisan İstikrar Kararlarında izlenen strateji ve alınan önlemlerin taşıdığı özellikler ise genel olarak şöyledir (Parasız, 1998:378):

- i. Şok (Soğuk Hindi) stratejisi uygulanmış⁹,
- ii. İçinde Heteredoks unsurlar olan Ortodoks Kararlar (Melez) bir program olması,
- iii. Ekonomik dengenin sağlanması için nominal çıpa politikası izlenmesi,
- iv. Program kapsamında, istikrar programının kredibilitesinin sağlamayı çalışılmasıdır.

Kararlar sonucu KKBG artmış, iç borçlanma hızla artarken, dış borçlarda da gerileme olmamıştır. Borç stoku bir yıl içinde 2 katına çıkarken, 1994'ten sonraki her yıl 2 katına katlanarak büyümüştür. İç borç stoku/GSMH oranı da 1994'te %20,6 olmuş, 95'te %17,3, sonraki 3 yılda da %21 civarında olmuştur. 5 Nisan Kararlarından sonra TEFİ daha da yükselerek yıllık %127,7 olarak gerçekleşmiş ve %30 oranındaki devalüasyona rağmen, ihracat geride kalarak, ithalatta yüksek artış yaşanmıştır.

⁹ Soğuk Hindi stratejisi, enflasyonun önlenmesi için piyasadan para arzının kesilmesi şeklinde vuku bulan olaydır (uludagsozluk.com).

1994'te büyüme hızı - %6,1 olmuş, 1995'te ise %8 olarak gerçekleşmiştir (Özer, 2006:218). Bu dönemde kamu sektöründe sabit sermaye yatırımları %41,3 oranında, özel sektörde de %5,0 civarında bir daralma yaşanmıştır. 1995 yılında ise kamu sektöründe %1,4'lük daralma devam ederken, özel sektörde bu oran %12,4'lük bir genişlemeye yerini bırakmıştır. 1996 yılında da her iki sektör genişlemeye girmiştir (Akyıldız, 1997:10-11).

Nisan krizi sonrası imzalanan 1 yıllık stand-by anlaşmasında Türkiye'ye ilk kez faiz dışı fazla aracının kullanılması tavsiye edilmiştir. Türkiye'nin, piyasa koşullarında, dış borç ana para ve faiz ödemelerini bir anlamda garanti altına alan bu araç tek başına, 15 yıldır Türk bütçelerinden en büyük pay almaya devam etmektedir (Ekzen, 2009:102). 5 Nisan Kararları ile sıkı maliye politikası umulduğu gibi sürdürülememiş, bütçe açığı artışı kontrol altına alınamamıştır. Konsolide bütçenin gelir kalemlerinde önemli artışlar kaydedilmesine ve cari bütçe harcamalarında ciddi düşüşler yaşanmasına rağmen, bütçe açığının azaltılamaması; iç ve dış faiz ödemelerinden, vergi, fon ve özelleştirme gelirlerinde öngörülen artışların beklenildiğinden daha düşük gerçekleşmesinden kaynaklanmıştır (Candan, 2005:176).

1995 yılında alınan erken seçim karar ve seçim sonuçlarına rağmen, 1995 yılının ikinci çeyreğinden itibaren ekonomi tekrar büyüme sürecine girmiştir. 1995 yılında GSMH'nin büyüme hızı %8, 1996 yılında %7,1, 1997 yılında %8,3 ve 1998 yılında ise %3,9 olmuştur. 1998 yılından sonra ise uygulanan daraltıcı politikaların sonucu olarak vergi gelirlerinde sağlanan artış ile faiz dışı bütçe fazlası hedeflenen düzeyi aşmış ve özel harcanabilir gelirin ve dolayısıyla özel tüketim harcamalarının azalmasına da neden olmuştur (Aydın, 2008:180). 1995 yılında tekrar seçim ekonomisi uygulanmasıyla TL yeniden aşırı değerlenmeye yüz tutmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı hızla düşme eğilimine girerken; iç ve dış borç stokundaki tırmanış eğilimi kronik bir hal almıştır. Bu süreçte 1995 yılında %8,0 oranında büyüyen ve takibinde de büyümesini devam ettiren ekonomimizin daha ağır bir kriz sürecinin oluşum dönemi içerisinde olduğunu; siyasal ve sosyal güçlerin temel aktörlerini oluşturdukları toplumsal mekanizmaların, söz konusu krizin çözümlenmesi yolunda bir etkileme sürecini gerçekleştirme şansına sahip olmadığı ifade edilebilir (Akyıldız, 1997:18).

Bunun yanı sıra Türkiye, 01.01.1996 tarihinden itibaren Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne gidilmesi karar bağlanmış ve 1996 tarihinde Türkiye, Gümrük Birliği'ne üye olmuştur. Gümrük Birliği kapsamında, Ankara Antlaşmasına dayanarak kurulan ortaklığın nihai amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasıdır. Ankara Antlaşmasının yanı sıra imzalanan Katma Protokol'ün belirlediği alanlarda, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında mevzuat ve politikaların yaklaştırılması sürecinin başlatılması öngörülmüştür (Çoban, 2007:56-57).

1997 yılında Güneydoğu Asya ve 1998 yılında Rusya' da yaşanan krizler Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve dolayısıyla bu ülkelere yapılan ihracat miktarında azalma yaşanmıştır. 1998 yılına gelindiğinde Türkiye, 1980'li ve 1990'lı yılların bıraktığı olumsuz mirasın yükünü aynı yönde sürdüremeyecek duruma gelmiştir. 1997 sonunda enflasyon oranı %100'e varmıştı; iç borçlar bir bakıma çevrilemez noktadaydı ve dış borçlar da hızla artmıştı. 1997 yılı bu dönemin her açıdan bir doruk yılı oldu; ayrıca izleyen yıllar artarda dışsal nitelikli olumsuzlukları getirmiştir. 1996'dan sonra yükselişe geçen bütçe açığı/GSMH oranı %9'u aşmış ayrıca faiz giderlerinin bütçe harcamalarına oranı %40'a varmıştı (Kazgan, 2002a:7).

Asya- Rusya krizinin Türkiye' ye yansiyarak 1998 başından itibaren mal ve hizmet ihracat gelirlerini ve borsaya giren portföy yatırımlarını olumsuz etkilemesi olmuştur. Güney doğu Asya krizi, Türkiye canlı bir ekonomik gelişme yaşarken, 1998 ortalarında intibak etmiş ve Türkiye'nin bu ülkeler karşısında rekabet gücünü kırarak, bu ülkelere satmış olduğu bazı hammadde ve ara malların ihracatını azaltmıştır (Kazgan, 2005:231). Türkiye'nin bu krizden etkilenmesinin nedenlerinden biri olarak, Güneydoğu Asya ülkelerin yapmış oldukları devalüasyonu göz ardı etmesi gelmesi olarak bilinmektedir (Parasız ve Başoğlu; 2000: 5).

1998 yılına gelindiğinde hükümet, üç yıllık bir dönemi kapsayan istikrar programı uygulayacağını ve bu amaçla faiz dışı konsolide bütçe fazlasını arttırmayı, kamu kesimi maaş ve ücretleri ile tarımsal destekleme fiyatlarının belirlenmesinde hedeflenen enflasyonunun dikkate alınacağını duyurmuştur. Bu amaçla da para programları ve bütçe borçlanmaları üçer aylık dönemler itibariyle açıklanarak uygulanmaya başlanmıştır (Kantarıcı ve Karacan, 2008:150).

1999 yılı, giderek derinleşen krize ilk ciddi müdahale yılı olarak anılmaktadır. 1999'da IMF ile "yakın izleme" anlaşması yapılarak ekonomi IMF'nin izlemesi ve denetimine sokuldu. Bu durum, ekonomide ciddi bozuklukların olduğu yönünde bir işareti olarak gösterilmektedir (Önder, 2000:49-51). 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi felaketi sonucu kamu harcamaları artarken gelirlerin aynı ölçüde artmayışı bütçe açığını GSMH' nin %11.86'ya çıkartmış ve faizlerin bütçe giderlerindeki payı da %38'i bulmasına sebep olmuştur. İç-dış borç faizlerinin GSMH' da ki payıysa (1997'de 7.75'den) 1999'a gelindiğinde %13.7'e fırlamıştır. Diğer bir deyişle ekonomi fakirleşirken borç yükü neredeyse katlanmış; toplanan vergilerin %18.6'sına ulaşan sosyal güvenlik açıklarıysa bir doruk gerçekleşmiştir (Kazgan, 2002a:8).

1999 yılında kamu gelirlerinin GSMH' ya oranı % 18 iken, krizin yaşandığı 1999 yılında %24,2' ye yükselmiştir. Artan borçlanma ve bütçe açıklarının yol açtığı mali dengesizliği ve finansman sorunu ile mücadele etmek amacıyla IMF' den destek istenmiştir. Yeni gelen hükümet IMF' ye 2 niyet mektubu vererek, IMF destekli orta vadeli istikrar programı izlemeye başlamış ve 9 Aralık 1999 tarihinde "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyon İle Mücadele Programı" yürürlüğe konulmuştur. Bu antlaşma ile üretim ve çalışma yaşamına getirdikleri iki ayrı boyutta irdelenmiştir; birincisi, makroekonomik önlemlerdir. İkinci ise yapısal uyum bağlamında Türkiye ekonomisinin üretim yapısını " Küreselleşme" doğrultusunda değiştirmek üzere getirdikleridir (Kazgan, 2002a: 9-10).

Uygulanmaya başlanılan enflasyonla mücadele programında çeşitli sakıncaları bilinmesine karşılık, ilk kez döviz çıpası kullanılmıştır. Ancak döviz çıpası uygulaması, iç güvenin sağlanmasında önemli rol oynarken, dış piyasalarda Türkiye'nin uyguladığı programa güvenin sarsılmasında da tersi bir rol oynamış ve ihracatta ciddi tıkanıkların ortaya çıkmasına sebep vermiştir. Sonuçta da ithalat patlayarak dış ticaret dengesi bozulmuştur. Bununla birlikte döviz çıpasının yarattığı avantajlı durum nedeniyle gerek devletin gerekse özel sektörün dış borçlanmaya ağırlık vermeleri dış piyasalarda güvensizliğin artmasına neden olmuştur (Aydın, 2008:182).

3.4.2. 1990 - 1999 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları

1990’lı yılların ilk yarısında vergi gelirlerinde önemli artış sağlanmasına rağmen, aynı gelişme vergi dışındaki kamu gelirlerinde sağlanamamıştır. Vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı 1990’lı yılların ilk yarısında sürekli artış göstermiştir (Parasız, 1998:320). 1991 yılı sonunda erken seçime gidilmesiyle birlikte oluşturulan yeni koalisyonun uygulayacağı “Dengeleme, Onarım ve Canlandırma Programı” kabul edilmiş ve bu programın üçüncü ayağını vergi reformunun oluşturacağı açıklanmıştır. Ancak iktidara geldiklerinde uygulanacak vergi reformu uygulanmamış, yerine transfer ve cari harcamalardaki artışların sürmesi, kamu kesimi borçlanma gereğini arttırmış ve kamu açıkları kısa dönemli yabancı sermaye girişleri ile finanse edilmiştir (Sugözü, 2008:213).

Ancak 1990’lı yılların başından 1994 yılında yaşanan krize kadar vergi politikalarında reform sayılabilecek değişiklikler olmamıştır. 1994 yılına kadar vergi politikalarında yapılan değişiklikler şunlardır (Yaraşlı, 2005:27-28):

- i. 3689 sayılı Kanunla 1990 yılında İthalde Alınan Damga Resmi ihdas edilmiş; ancak bu vergi 11.07.1992 tarihinde yürürlüğe giren 3824 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.
- ii. 3824 sayılı Kanunun kabulüyle birlikte, Rıhtım Resmi Kanunu iken 3571 sayılı Kanunla 1989 yılında “Ulaştırma Altyapıları Resmi Kanunu” olarak değiştirilen 827 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.
- iii. 01.08.1993 tarihinden itibaren, 3914 sayılı Kanunla, Belediye Gelirleri Kanununa eklenen hükümlerle Çevre Vergisi ihdas edilmiştir.
- iv. AATUHK’ da 3946 sayılı Kanunla 1994 yılından geçerli olmaz üzere yapılan değişiklikle, vadesinin bitimi tarihinden itibaren altı ay geçtiği halde borçlarını ödemeyen mükelleflerin yılda bir defa Maliye Bakanlığınca ilan edilmesi imkanı getirilmiştir. Ancak bu kanun tartışmaların odağında kalmış ve eleştirilere maruz kaldığı için 4369 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

- v. 3946 sayılı Kanunla, 1994 yılı başından itibaren geçerli olmak üzere, ücretlilerin eğitim, sağlık, gıda, giyim ve kira harcamalarının belli bir kısmının özel gider indirimi olarak vergi matrahından indirilmesine imkan sağlanmıştır.

5 Nisan 1994 yılında yaşanan büyük krizin nedeni az öncede belirtildiği gibi hızla artan yüksek kamu açıklarıdır. Alınan istikrar programı sonucu yüksek kamu açıklarını kapatma için devlet vergi konusunda da geniş bir reform uygulamış ve bir takım ek vergiler koyarak kamu gelirleri arttırılmak istenmiştir. 5 Nisan İstikrar Programında uygulanan kararlar şunlardır (1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, 1995:49-50);

- i. 14.02.1994 Tarihli ve 94/5307 sayılı, 27.01.1994 tarihli ve 94/5255 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Gelir Vergisi Kanununun 94 maddesinde yer alan tevkifat oranı yeniden belirlenmiş ve 30.12.1993 tarihli ve 93/5256 sayılı, 27.01.1994 tarihli ve 94/5256 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kurumlar Vergisi Kanununun 24. Maddesinde yer alan dar mükellefiyete tabi kurumların tevkifata tabi kazanç ve iratlarında yeniden düzenleme yapılmıştır.
- ii. 05.04.1994 tarih ve 94/5372 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile emekliler dışında, ücretlilerin 01.05.1994 tarihinden itibaren vergi iadesinden yararlanmaları engellenmiştir. Böylece yıllık vergi iadesi sistemine geçilmiştir.
- iii. 06.07.1994 tarihli ve 4008 sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nda düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 80. maddesinin 7 numaralı bendinde, iktisap şekli ne olursa olsun 70. maddenin birinci fıkrasının 1, 2, 4 ve 7 numaralı bentlerinde yazılı mal ve hakların İktisap tarihinden başlayarak "dört yıl" içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar hükmünün 01.01.1993 tarihinden itibaren iktisap edilen mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazançlara uygulanabileceği, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 40, 41 ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 15. maddesinde yapılan düzenlemeler ile vergi uygulamasında kötüye kullanıma müsait olan gider kaydı ve amortisman uygulaması yeni esaslara bağlanacağı ve Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerinin işletmelerinde kullandıkları yabancı kaynaklara ilişkin yapmış

oldukları faiz, komisyon, vade farkı, kâr payı vb. giderlerinin belli bir kısmının gider yazılmaması şeklinde olmuştur.

- iv. 07.05.1994 tarihli 3986 sayılı Kanunla yaşanan kriz etkilerinden dolayı bir defalık olmak üzere Ekonomik Denge Vergisi ve Net Aktif Vergisi uygulaması kabul edilmiştir.
- v. Akaryakıt Tüketim Vergisinden bütçeye aktarılan pay artırılarak, Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine Ek Vergi, Net Aktif veya eş değer matrah üzerinden vergi; motorlu kara, deniz, hava taşıtlarından ek vergi alınması öngörülmüştür. Böylece 3986 sayılı Kanunla bu dönemde yeni uygulamaya konulan “Ekonomik denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayri Menkul Vergisi ve Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi” yasalaşmıştır (Candan, 2005:173).
- vi. 3986 sayılı Kanuna göre Ek Gayrimenkul Vergisinin bina ve arsalardan (meskenlere % 0,4, diğer binalarda % 0,5, arsalarda % 0,6 oranında) alınması öngörülmüş ve araziler ise bu vergiden istisna edilmiştir. Ayrıca motorlu taşıtlar vergisi kanununda yer alan I,II,III ve IV sayılı tarifede yer alan motorlu taşıtlardan; yolcu ve yük taşımacılığında kullanılanlar hariç, ticari işletmeye dahil olan ancak taşımacılık faaliyetlerinde kullanılmayanlar dahil olmak üzere, değeri 500 milyon lirayı geçenler değerinin %4’ü oranında, 1 milyar lirayı geçenler ise değerinin %8’i oranında bir defaya mahsus Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi ödeyeceklerdir.
- vii. 3986 sayılı Kanunla 07.05.1994 tarihinden itibaren KDV’ye yeni bir fıkra eklenmiş, teşvikli yatırım malları ithalinde erteleme uygulaması yeniden devreye sokulmuştur. 06.07.1994 tarih ve 4008 sayılı Kanunla KDVK’ nın 9. Maddesine eklenen yeni bir fıkra ile belgesiz mal ve hizmet bulunduranlara bu mal ve hizmetlere ait KDV’ yi ödeme zorunluluğu getirmiştir.
- viii. 488 sayılı Damga Vergisi Kanununun 11. Maddesi ve 492 sayılı Harçlar Kanununun 12. Maddesinde 07.05.1994 tarih ve 3986 sayılı Kanun ile değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle, kanuna bağlı tarifelerdeki

maktu ve nispi vergilerin asgari ve azami miktarlarını belirleyen hadler dahil olmak üzere maktu vergiler %100, nispi vergiler ise %20 oranında arttırılmıştır.

24.06.1994 tarih ve 4008 sayılı Kanun çeşitli vergi kanunlarında değişikliklere gidilmiştir. Bunun sonucunda vergi beyannamelerinin SM, SMMM ve YMM'ler tarafından imzalanması mecburiyeti getirmeye; muafiyet, istisna, yeniden değerlendirme, zarar mahsubu ve benzeri hükümlerden faydalanılmasını YMM'lerce düzeltilmiş tasdik raporu ibraz edilmesi şartına bağlanmaya yetkili kılınmıştır (Yaraşlı, 2005:29). 25.05.1995 tarihinde de 4108 sayılı Kanunla ortalama kar haddi ve asgari gayri safi hasılat esası kaldırılmıştır.

Kamu kesimi açıklarının süratle daraltılması 5 Nisan programının kısa vadeli hedeflerine ulaşmada ilk adımı oluşturmaktadır. Bu nedenle, kamu harcamalarının kontrol altına alınmasının yanında kamu gelirlerini arttırıcı vergi düzenlemelerine gidilmiştir. 5 Nisan 1994 kararları sonucu dört adet olağanüstü vergi uygulanmaya başlanılmıştır. Bu olağanüstü vergiler, kamu kesimi, bütçe dengeleri için gerekli gördüğü 70 Trilyon TL dolayındaki kaynağı kriz nedeniyle zaten sıkıntı içinde bulunan özel ekonomiden çekmektedir (Tüğen, 2002. :4).

Tablo 5. 1990-1999 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

<i>Yıllar</i>	<i>Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)</i>	<i>Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Dolaylı Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Vergi Yüğü Yüzde (%)</i>
1990	45.399	52,1	47,9	12,4
1991	78.643	52,3	47,7	12,8
1992	141.602	50,4	49,6	13,2
1993	264.273	48,6	51,4	13,8
1994	587.760	48,3	51,7	15,1
1995	1.084.350	40,7	59,3	13,8
1996	2.244.094	39,4	60,6	15,0
1997	4.745.484	40,7	59,3	16,1
1998	9.228.596	46,6	53,4	17,2
1999	14.802.280	45,4	54,6	18,9

Kaynak: (Kesin Bütçe Kanunu, 1991-2000), www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf, (Kargı ve Özüğurlu, 2007:286)

Tablo 5 incelendiğinde, 1990 ve 1999 yılları arasında vergi gelirlerinin sürekli bir arttığı ancak vergi yüklerinin bu artışa paralel gitmediği gözlemlenmektedir. 1990 yılında vergi yükü oranı 12,4 iken 1994 yılında yaşanan kriz ve alınan önlem tedbirleri çerçevesinde vergi yüklerinin oranı 15,1 olmuştur. Bu ise alınan ek vergi kanununun işe yaradığının göstergesi sayılabilir. Bununla birlikte süreç içerisinde dolaylı vergilerin payının sürekli artışına karşı dolaysız vergilerin bu artış karşısında geride kaldığı görülmektedir. Bu ise KDV Kanununun kabul edilmesinin bir sonucudur. 1998 yılında da vergi yükünde gözle görülür bir yükselişin olması 4369 sayılı Vergi yasasından kaynaklanmaktadır.

Dönemin en önemlivergi reformu ise 22.07.1998 tarih ve 4369 sayılı Kanunu olmuştur. Bu kanuna göre gelirin tanımı genişletilerek, her türlü gelir vergilendirilebilir hale getirilmiştir. Bu uygulama vergi tabanının genişletilerek tüm

gelirin kavranmasını sağlamıştır. Bu temel amaçla birlikte; kanunun diğer öncelikli amaçları, kayıtdışı ekonominin kayda alınması, sistemin basit ve açık hale getirilmesi ve vergilerini halen düzenli olarak ödeyen mükelleflerin vergi yükünü arttırmadan toplam vergi yükünü arttırmadan toplam vergi yükünü arttırmak olarak belirlenmiştir (Sugözü, 2008:217). 4369 sayılı Kanun ile alınan kararın çerçevesi şöyledir (Paksoy ve Bakan, 2010:159 ve Öz, 200?:1):

- i. Vergi tabanının genişletilmesi,
- ii. Vergi adaletinin sağlanması,
- iii. Kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması,
- iv. Vergi sistemine basitlik ve açıklık getirilmesi,
- v. 30 Eylül gününün mali milat olarak kabul edilip, kişilerin ve kurumların mevcut varlıklarının kayda geçmesinin sağlanması ve bundan sonra yapılan harcamalara ilişkin “nereden buldun” diye sorulabilmesi,
- vi. Faiz gelirlerine stopajla yetinilmeyip beyan zorunluluğu getirilmesi ve şirketlere üçer aylık bilanço çıkarıp peşin vergi ödeme zorunluluğunun getirilmesi,
- vii. Elektronik ve beyaz eşya gibi yüksek KDV oranlı malları promosyon veren gazetelerde KDV iadesi imkanı verilmesi olmuştur. Ayrıca hayat standardı ¹⁰ esasının 1 Ocak 2000’den itibaren kaldırılması,
- viii. Gelirin tanımının değiştirilip, her türlü harcama ve tasarrufun gelirin unsuru sayılması yani “Mali Milat” uygulamasının getirilerek ekonomiyi kayıt altına almak suretiyle vergi gelirlerini arttırmak için gelirin tanımında genişletici değişiklik yapılması ve götürü usul kaldırılarak yerine basit usulde vergilendirme uygulamasının getirilmesi öngörülmüştür.

¹⁰ Kazancımı en iyi mükellefin kendisinin bildiği esasına dayanan beyan esası, (verginin “verme” den geldiği temelinde de uygun) çağdaş vergileme rejimidir (Karaaslan, 199?:1).

4369 sayılı Kanununda öne çıkan vergi hukukunda değiştirilen ve öne çıkan önemli değişiklikler ise şöyledir (4369 sayılı Kanun Metni, 1998):

- i. Gerçek kişilerin gelirleri, gelir vergisine tabidir. Gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği, tasarruf veya harcamasına kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iratların tutarı olarak kabul edilmiştir.
- ii. Gelire giren kazanç ve iratlar ise, Ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları, kaynağı ne olursa olsun diğer her türlü kazanç ve iratlar olarak belirlenmiştir.
- iii. 193 sayılı Kanununun 47. Maddesinin başlığındaki “ Basit usule tabi olmanın genel şartları”, birinci fıkrasında yer alan “Götürü usul...” ibaresi, “Basit usul...” şeklinde değiştirilmiştir. Böylece götürü usulden basit usule geçiş yapılmıştır.
- iv. “ Sair kazanç ve iratlarda...” ibaresi “Diğer Kazanç ve İratlarda...” şeklinde değiştirilmiştir.
- v. “ İşletme hesabı veya götürü gider usulleri yerine...” ibaresi “... işletme hesabı yerine...” olarak değiştirilmiştir. Böylece bu konuya açıklık getirilmiştir.
- vi. “... Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre tespit edilen vergi değerlerini...” ibaresi “... Emlak Vergisi Kanunu hükümlerine göre tespit edilen emlak vergisi tarhına esas değerleri ...” olarak değiştirilmiştir.
- vii. 27/07/1970 tarihli ve 1318 sayılı Finansman Kanunu “EURO 93” ibaresi “EURO” şeklinde değiştirilmiştir.

1999 yılında ise 4444 sayılı Kanun kabulü ile 4369 sayılı Kanunda bazı değişikliklere gidilmiştir. Böylece 4369 sayılı Kanunun bazı maddeleri 2003 yılına kadar ertelenmiş. Bu kanun çerçevesinde (Paksoy ve Bakan, 2010:160 ve Tüğen, 2002:5);

- i. Mali Milat ve nereden buldun düzenlemeleri üç yıl süreyle ertelenmiş ve 2002 yılı sonuna kadar gelir vergisi kanununda tanımlanmamış (diğer kazanç ve iratlar kategorisine giren gelirler) kazanç ve iratlar vergi dışı bırakılmıştır. Böylece mali milat kapsamındaki (30 Eylül blokajları) değerler ile işlem ve beyannamelerden hareketle, bunlara taraf olanları da kapsayacak şekilde, ileriye ve geriye doğru herhangi bir vergi incelemesi ve tarhiyat yapılmıştır.
- ii. Gelirin yeni tanımından eski tanımına dönüşmüştür.
- iii. Peşin vergi beyanı ve ödenmesi üç aydan altı aya uzatılacak, kurumlarda alınan peşin vergi oranı düşürülmüştür.
- iv. Faiz gelirlerinde beyan zorunluluğu kaldırılıp stopajla yetinilmiştir.

4444 sayılı yasa ile yapılan düzenlemelerin amacı; yurt dışına çıktığı tahmin edilen 30 milyar dolar ABD Dolarını tekrar ülke ekonomisine sokmak, üç ayda bir bilanço çıkarmak ve peşin vergi ödemek zorunda kalan firmaları sıkıntıdan kurtararak faizde beyan zorunluluğunu kaldırıp, finans kesiminden çıkan parayı tekrar finans kesimine döndürmek olarak açıklanmıştır (Hatipoğlu, 2010:3).

Bu dönemde yaşanan diğer vergi önlemlerinin de 1999 yılında yaşanan deprem felaketi sonucu alınmıştır. Bu nedenle 26.11.1999 tarih ve 4481 sayılı olarak kabul edilen kanun ile aşağıda sayılan vergiler ek olarak yürürlüğe girmiştir (Yaraşlı, 2005:30):

- i. Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden 1999 matrahları üzerinden %5 ek gelir ve kurumlar vergisi,
- ii. 1999 matrahları üzerinden Emlak Vergisi Kanununda yazılı oranlarda ek emlak (bina, arsa, arazi) vergisi,
- iii. Motorlu Taşıtlar Vergisine tabi araçlardan 1999 yılı için tahakkuk ettirilen MTV tutarı kadar ek MTV,
- iv. 2000 yılı sonuna kadar uygulanmak üzere, cep telefonu işletmecileri tarafından verilen tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmeti tutarının %25'i oranında özel iletişim vergisi,

- v. 4306 sayılı kanunda belirtilen işlem ve kağıtlar için ödenen eğitime katkı payı kadar ayrıca özel iletişim vergisi alınması hükmüne bağlanmıştır.

Özetle, 1990'lı yıllarda da yaşanan krizler neticesinde alınan vergi önlemleri bu yönde kendini göstermektedir. Özellikle dönemde sermayenin serbestisi sonucu finansal krizler yaşanmaya başlamış ve krizlerin şiddeti artmıştır. Öyle ki 1994 krizi ile birlikte vergilere daha da önem verilmiştir. Ancak kamu alanında yapılmak istenen tasarruf, büyük felaket ile amacına ulaşamamıştır. Vergi alanında döneme damgasını vuran değişikliklerin başında ise 1999 yılında kabul edilen mali milat uygulamasının ertelenmesi olmuştur.

3.5. 2000-2010 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler Ve Uygulanan Vergi Politikaları

Ülkemiz 2000'li yıllardan itibaren derin bir ekonomik çöküş içine girmiş ve Türk Tarihinde yaşanan en ağır kriz dalgasıyla sarsılmıştır. Bu dönemde ülkenin makro değişkenleri olumsuz yönde değişerek, büyüme hızı negatiflere düşmüştür. Birçok işyeri kapanmış ve finans sektörü olumsuz etkilenmiş, binlerce kişi işsiz kalırken ülke borçları aşırı yükselmiştir. Çalışmanın literatür olarak sonunu oluşturan bu bölümde Türkiye ekonomisinin son 10 yıllık süreci ele alınacak ve yaşanan krizlere önlem olarak alınan vergi politikalarına değinilecektir.

3.5.1. 2000-2007 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizler

1990 yılların sonlarına doğru belirginleşen ekonomik dengesizlikleri gidermek amaçlı orta vadeli ve kapsamlı bir programın uygulamaya konulması zorunlu hale gelmiştir. Bu çerçevede 1999 yılında IMF ile Stand-by anlaşması yapılmış ve bu anlaşma 2000-2002 yılları arasını kapsamıştır. Anlaşma sonucu alınan kararlar ile reel faiz oranlarını makul düzeylere indirmek, ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak, ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak, enflasyonla mücadelede başarı sağlamak, faiz dışı bütçe fazlasını arttırmak, yapısal reformların gerçekleştirilmesini ve özelleştirmenin hızlandırılmasını gerçekleştirmek temel hedeflerden olmuştur (Sürücü, 2001:77). Kamu açıklarını hızlı ve kalıcı olarak ortadan kaldıracak önlemlerin alınması uygulanacak programın temelini oluşturmuştur.

Ancak programın deprem sonrası yürürlüğe konulması, aynı dönemde dünya petrol fiyatlarının artışı, beklenen yabancı sermayenin gelmeyişi, özel sektör ücret artışlarının öngörülenin üstüne çıkması ve TL'nin değerlenmesi programda olumsuz etkiler yaratmıştır (Can, 2003:75). Bununla birlikte Bayındırbank'ın Eylül 2000 tarihinde Romanya'daki şubesinin batmasının Türkiye'deki krizin bankacılık sisteminde başlamasının bir göstergesi olmuştur. Aynı zaman diliminde özelleştirmeye ilişkin tartışmaların yanında cari açığın sürdürülebilir olmadığı tartışmaları ve IMF'nin vermeyi taahhüt ettiği ikinci dilim krediyi vermemesi üzerine Eylül 2000 tarihinden itibaren finansal piyasalarda gerginlik baş göstermeye başlamıştır (Kantarıcı ve Karacan, 2008:151). Demirbank gibi Türkiye'nin en büyük ve sağlam bankaları arasında yer alan bir bankanın elindeki Hazine kağıtlarının birikimiyle içine girdiği likitide darlığından ötürü sarsılması ise bardağı taşıran son nokta olmuştur (Kazgan, 2005:241).

Kasım 2000 tarihine gelindiğinde finansal piyasalarda bir dalgalanma söz konusu olmuştur. Türkiye gibi bankacılık sisteminin mali sektöre hakim olduğu bir ülkede, İnterbank faiz oranlarının neredeyse üç katına çıkması önemli bir göstergedir. Sonuçta ise bankaların yaşamış olduğu panik kriz ortamına dönüşmüştür. Bankaların yaşadığı paniği krize dönüştüren nedenler ise şöyle sıralanabilir (Toprak, 2001:1431):

- i. Bankacılık sektörünün açık pozisyonları,
- ii. Tüketici kredilerinde artış,
- iii. Sterilizasyon ve yerli paranın aşırı değerlenmesi,
- iv. TL'nin aşırı değerlenmesi, cari işlem açıkları ve dış piyasalarda ülke riskinin artışı,
- v. Uluslararası likitide yetersizliği ve doğrudan ve portföy yatırımları,
- vi. Yabancı kısa vadeli finansmana bağımlılık,
- vii. Kısa vadeli yükümlülükler,
- viii. Bankaların döviz açıklarını kapatmaya amaçlayan döviz talepleri,

- ix. Faizlerde yükseliş ve menkul kıymet fiyatlarında yaşanan düşüşler,
- x. Değişen para politikası hedefleri,
- xi. Zayıf makro ekonomik yapı, kamu borç yükü ve bankacılık sektörü,
- xii. Rant ekonomisi ve üretim ekonomisi,
- xiii. Kamunun net dış borç ödeyici olmasının reel faizleri artırması,
- xiv. Dar tabanlı ve yüksek oranlı vergiye dayanan yetersiz kamu gelirleridir.

Yaşanan kriz sonucunda faizlerdeki hızlı yükseliş kamu ve özel bankaların mali yapılarını daha da bozmuş, 2000 yılı başında uygulamaya konulan programa olan güven iyice sarsılmış, özellikle kamu bankalarının aşırı likitide ihtiyaçları ödemelerin kilitlenmesine neden olmuştur. Kasım krizinde yerli ve yabancı yatırımcılar aşırı miktarda döviz talep etmiş ve Merkez Bankası rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiştir (Çoban, 2007:63).

22 Kasım 2000'de başlayan krizin etkisi, bu tarihe kadar net dış varlıklarda artış görülmesine karşın, yoğun döviz talebi nedeniyle yılsonu 546 oranında bir azalış şeklinde olmuştur. Net dış varlıklarda azalma, daha çok net uluslararası rezervlerdeki azalıştan bir başka anlatımla, yurtdışına sermaye çıkışından kaynaklanmaktadır. Piyasadaki dolarizasyonun bir göstergesi de 2000 yılında bankalarda açılan Dış Ticaret Hadleri hesaplarının ABD Doları cinsinden %13 oranında artış göstermesidir (Özer, 2006:220). 2000 yılının son çeyreğinde ortaya çıkan TL darlığı-faiz artışı ve banka sarsıntısı biçimindeki kriz, 2001'in ilk çeyreğinde şiddetli bir döviz krizine dönüşünce, ekonomi, tarihi bir daralış ve işsizliğe düşerken, IMF 17. Stand-by programının sonuna gelinmiştir (Kazgan, 2005:243).

Kasım 2000 krizinin ardından, kur çıpası terk edilerek, dalgalı kur rejimine geçilmiş ve yükselen iç borç stoku, yüksek enflasyon oranı, Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesi ile birlikte çıpalı kur rejimi konusunda ısrarcı olunması, döviz piyasasının yapısı, faiz dışı fazla hedefinin çok yüksek belirlenmesinin reel ekonomide yol açtığı daraltıcı etkiler, dış borç stokunun ve ödemeler bilançosu açığının çok yüksek olması ve yaşanan siyasi belirsizlik ortamı (Şimşek, 2007:57), Şubat 2001 krizinin temel

nedenler olarak gösterilmektedir. Şubat 2001 krizi sonrasında, finansal krizin reel sektöre sıçradığı, 22 Şubat-Eylül 2001 döneminde 6 milyar dolarlık bir sermaye çıkışı olduğu ifade edilmektedir (Özer, 2006:222).

Şubat 2001 yılında yaşanan kriz sonucu IMF ile yeni bir Stand-by anlaşmasına gidilmiş ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmaya başlanmıştır. Programda kısa vadede parasal hedefleme yapılarak, enflasyonun kontrol altına alınması planlanmıştır. Orta vadede ise enflasyon hedeflemesine geçilerek fiyat istikrarı sağlanması hedeflenmiştir. Kısa dönemde toplam talep ve döviz kuru cephesinden gelen enflasyonist baskının azaltılması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarının artırılması ve TL'nin değerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Uzun dönemde yapısal reformlar ve bankacılık sisteminin rehabilitasyon ile beklentilerin olumlu etkilenmesi suretiyle nominal ve reel faizlerde düşme öngörülmüştür. Döviz kurunun uzun dönemdeki denge değerinin etkilenmemesi temel ilke olarak benimsenmiş, sadece döviz kurunun enflasyonist baskıyı çok artırdığı durumlarda, döviz arz ve talebini belirleyen unsurlarının yüksek faizlerle etkilenmesi hedeflenmiştir. Normal koşullarda döviz arz ve talebinin piyasa şartlarında belirlenmesi öngörülmüştür. Döviz kurunda aşırı dalgalanma eğiliminin olduğu durumlarda, Merkez Bankasının döviz müdahalelerinin daha çok ihale yöntemiyle gerçekleştirmesi kararlaştırılmıştır (Güloğlu, 2001:8).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Program ile GSMH'daki küçülmenin 2001 yılında %3 olması, 2001 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomide toparlanma beklenildiği ifade edilmiştir. Programın en önemli hedefi ise, “makroekonomik istikrar, büyüme ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen ücret maaş politikaları oluşturulması yönünde gelişmiş sosyal diyalog” olarak ele alınmıştır (Özer, 2006:223). Ancak program uygulanmaya başlandıktan sonra derinleşen kriz, banka sistemiyle reel ekonomi arasındaki kopukluk nedeniyle kredilerin plase edilmemesi, daralan ihracat nedeniyle işletmelerin kapanması, gerek kamu gerek özel sektörde toplu işten çıkartmalar yüzünden, işsiz sayısı resmi rakamlara göre 2 milyon, gayri resmi tahminlere göre 4-5 milyona yükselmesi ile sonuçlanmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hedeflerini gerçekleştirebilmek için aşağıda bahsedilen önlemler ulaşılmak istenmiştir (Ay ve Karaçor, 200?:72-73 ve Hazine Müsteşarlığı, 2001:21);

- i. Ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermesi,
- ii. Kamuda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin geri dönüşü olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi,
- iii. Katılan fedakarlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanmasının amaçlandığını belirtmektedir Bu hedeflerin üçlü bir yaklaşıma dayandırılarak gerçekleştirilmesi,
- iv. Bankacılık sektöründeki bozulmalar başta olmak üzere, son finansal krizin doğrudan temelinde yatan bozulmaların düzeltilmesi ve ekonomi yönetiminin şeffaflığının ve özel sektörün ekonominin yeniden yapılandırılması sürecindeki rolünün geliştirilmesine yönelik yapısal politikaların oluşturulması,
- v. Finansal istikrarı sağlamaya ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine ilişkin maliye ve para politikalarının uygulanması,
- vi. Makroekonomik istikrar, büyüme ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen ücret ve maaş politikaları oluşturulması yönünde geliştirilmesi öngörülmüştür.

Program çerçevesinde dört ana alanda 15 yasal düzenleme yapılması planlanmıştır. Bu ana alanlar ise şunlardır (tcmb.gov.tr):

- i. Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması,
- ii. Devlette Şeffaflığın Artırılması ve Kamu Finansmanının Güçlendirilmesi,
- iii. Ekonomide Rekabetin ve Etkinliğin Artırılması,
- iv. Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesidir.

Mali piyasaların ve reel sektörün istikrar kazanması için bankaların mali bünyelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bankalar Kanunu'nda değişiklikler öngören yasal süreç başlatılmış, bankalardaki mevduat ve bankaların diğer yükümlülüklerine yönelik ilan edilen garantilerin devam edeceği

belirtmiştir. Kamu bankaları, TMSF bünyesindeki bankalar ve özel bankalara olmak üzere bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ekonomide rekabetin ve etkinliği arttırmak amacıyla; Şeker Kanunu, Tütün Kanunu, Doğalgaz Kanunu, Türk Telekom'un özelleştirilmesi ve Sivil Havacılık Kanunu alanlarında düzenlemelere gidilmiştir (Topallı, 2006:150).

Bu program, 1999 yılı sonunda, IMF ile yapılan ve yürürlüğe konulan Stand-by anlaşmasının uzanan bir çizgisi olarak öne sürülebilir. Çünkü anlaşmada belirtilen genel strateji değişmemiştir. Temel yaklaşım; yine enflasyonun ortadan kaldırılması, kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve ekonomik büyümemizin önündeki yapısal engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Aralarındaki fark ise yeni programa geçiş ile stratejik önem taşıyan öncelikler yer değiştirmiş olmasıdır (dtm.gov.tr). Uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2002 erken seçim kararına rağmen kesintiye uğratılmadan Şubat 2005'e kadar uzatılmış ve sürdürülmüştür. 2005 Mayıs ayından başlayarak hükümet IMF ile üç yıllık yeni bir anlaşma imzalamış ve 2008 Mayıs ayına kadar uygulanmıştır (Ekzen, 2009:132).

Türkiye'de 2000 ve 2001'de ardı ardına yaşanan bu iki ekonomik krizin özellikleri ve kriz göstergeleri irdelendiğinde yaşanan ekonomik krizin hem ekonomik krizin hem bankacılık hem de para krizi özellikleri taşıdığı görülebilmektedir. Kasım ve Şubat'ta yaşanan her iki ekonomik şokta da bankaların yükümlülüklerini yerine getirememesi ve finansal sistemin çökmesi tipik bir bankacılık krizine işaret ederken, hem açık pozisyondaki bankaların hem de spekülâtif atakların oluşturduğu taleple döviz kurlarının kur rejimini ortadan kaldırılması ise yaşanan krizin bir para krizi olduğunun göstermektedir (Ergenç, 2009:37).

Yaşanan bu ikiz krizin birbirinden farkı ise, Kasım 2000 krizinde dolar fiyatı neredeyse artmamıştır; oysa Şubat 2001 krizinde hem döviz hem faiz hadlerindeki artışın çok daha şiddetli olması bir yandan, döviz fiyatı tırmanışını durdurmak için rezervlerdeki erimenin şiddeti diğer yandan, 2000 krizine oranla 2001 krizinin daha şiddetli olduğunu göstermektedir (Kazgan, 2005:244).

2001 krizi sonrası ortaya çıkan sonuçlar ise şunlardır (Çoban, 2007:64):

- i. Bankalardan yoğun döviz talebi gelmesi,
- ii. Gecelik repo faizinin rekor düzeyde artması,
- iii. T.C. Merkez Bankası rezervlerinin hızla erimesi,
- iv. Hükümetin dalgalı döviz kuru uygulamasına geçmesidir.

Genel olarak Kasım ve Şubat aylarında yaşanan krizlere yol açan dört etkinin yer aldığı söylenebilir (Eren ve Süslü, 2001:7):

- i. İzlenilen döviz kuru politikasının inandırıcı bir atmosferde uygulamaya konulamaması,
- ii. Etkin denetimi yapılmayan bankacılık kesiminin ekonomik olmayan davranışları,
- iii. 2000 yılında uygulamaya konulan enflasyon programının sağlam bir zemine oturmayışı,
- iv. 90'lı yıllarda dış ödemeler dengesinde giderek artan öneme sahip olan kısa vadeli sermaye hareketlerinin istikrarsız bir zemin oluşturulması etkileridir.

Türkiye, 2001'de yaşanan % 9.4 oranındaki küçülmeden sonra, iç talepteki canlanmadan kaynaklanan sanayi üretimindeki artış ve kapasite kullanımındaki gelişmelerin büyüme sürüklemesi ile 2002 yılında % 7.9, 2003 yılında % 5.9, 2004 yılında ise % 9.9 gibi yüksek büyüme hızı yakalamıştır (Ataç, 2006:361). Bu ülke ekonomisi için önemli bir büyüme süreci yaşandığı şeklinde algılanabilir ama önemli olan bu büyüme oranının sürdürülüp sürdürülmediği ile ilgilidir. 2001 yılının kriz yılı olması sebebiyle 3,390 milyon fazla veren cari işlemler dengesi, 2002 yılından itibaren açık vermeye başlamıştır. 2005 yılına gelindiğinde ise cari işlemler açığı 23,155 milyon dolar açık vermiştir. Buradan da Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının cari işlemler dengesi ile ilgili hedeflere tam olarak ulaşmadığı ve cari işlemler dengesinde kalıcı bir gelişme sağlanmadığı söylenebilir (Topallı, 2006:152).

Kasım 2002 yılında ise yeni iktidarla birlikte yabancıların ülkeye yönelik güvenin oluşması sağlanmış ve uluslararası piyasalardan kaynak temin edilmeye başlanmıştır. 2002 yılında kabul edilen acil eylem planının temelini; mali nitelikteki tedbirler (vergi-harcama reformları), yapısal reforma yönelik tedbirler (özelleştirme ve reel sektörün yeniden yapılandırılması) ve dış ticaret tedbirleri oluşturmaktadır (Şimşek, 2007:61). Böylece Ocak 2003'de hükümet tarafından Acil Eylem Planını takiben, istikrar tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Bu tedbirler ile kurumsal yapılanmaya ilişkin eylemler ve kamu yönetimi alanında önemli reformlara yer verilmiştir. Ayrıca Ekim 2003 tarihinde bu plan, harcamacı kuruluşlardan alınacak öneriler doğrultusunda, yeniden revize edilmiş ve kurumsal yapılanmaya ilişkin eylemlerin 6 ay süreyle uzatılması DPT tarafından uygun görülmüştür (Karaçor ve Alptekin, 2007:313).

2003-2004 yılları ve sonraki dönemlerde program hedefleri şöyle sıralanabilir (Sakinç, 2002:2):

- i. Enflasyon hedeflemesine geçilerek, fiyat istikrarının sağlanması;
- ii. Yapısal reformlara devam edilmesi ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesi;
- iii. Reel GSMH artışının 2003 ve izleyen yıllarda en az yüzde 5 olarak gerçekleşmesi;
- iv. Enflasyon oranının 2003'te yüzde 20'ye; 2004'te yüzde 12'ye düşürülmesi olarak hedeflenmiştir.

Enflasyon oranına bakıldığında 2001 yılında % 68,5 olan oran, 2002' de %29,7, 2003 yılında %18,4, 2004'te %9,3'e inerek 2005 yılında %7,7 olmuştur (Topallı, 2006:125). Merkez Bankası bağımsızlığının sağlanması, para politikasının nihai hedefinin fiyat istikrarı olarak belirlenmesi, kamu kesiminin mali baskınlık düzeyinin gerilemesi ve para politikasının kredibilitesinin artması açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş için gerekli ön koşulları sağlamış ve 2006 yılı başından itibaren söz konusu rejime geçilmiştir (ekutup.dpt.gov.tr). 2000-2005 yılları arasında büyüme-cari açık borç bağlantılarında bazı değişiklikler yaşanmıştır. Cari açıkların toplamı bu altı yıl boyunca 54,4 milyar dolara ulaşmış; aynı dönemde dış borç stoku 67.0 milyar dolar bir artış ile 170.1 milyar dolara yükselmiştir. Ayrıca bu dönemde ortalama büyüme hızı

%3,2'ye düşmüş ve cari açıkların milli gelire oranı ise %3,8'e yükselmiştir. Dönemin sonunda dış açık oranı ise %6'yı aşmıştır (Boratav, 2005:185)..

2002 ile 2007 arasında Türkiye önemli bir gelişme içine girmiştir. Bu gelişmede birçok faktör rol oynamıştır. Bu faktörler; dünya ekonomik konjonktür yükselişi ve bu yükseliş trendinin yarattığı likitide bolluğu, sermaye hareketlerinin tamamen serbestleşmesi sonucu yüksek getiri ile faiz sağlayan akımlara bu sermayenin akmaya başlaması, 2001 krizi sonrası zayıflıkların giderilip, AB ile yapılan müzakereler ve dünyanın en yüksek faizini ödeyen ülkenin Türkiye olması sebebiyle en büyük doğrudan yabancı sermayeyi çekmeyi ve hızla bir büyümeyle toparlanma sürecine girmesi olarak sıralanabilir (Eğilmez, 2009:142).

Türkiye ekonomisi VIII. Planın baz yılı olan 2000 yılında yüzde 7,4 oranında büyümüş ancak 2001 krizi neticesinde yüzde 9,5 oranında daralmıştır. Kriz sonrası dönemde ise kararlı bir şekilde uygulanan sıkı maliye ve para politikaları sayesinde makroekonomik istikrarın sağlanması yönünde önemli adımlar atılmış ve yüksek büyüme performansı sağlanmıştır. Nitekim, 2002-2005 döneminde GSYİH yıllık ortalama yüzde 7,5 oranında büyümüştür. Bunun sonucunda, 2000 yılında 2.879 dolar olan kişi başına milli gelir, 2005 yılında 5.042 dolara yükselmiştir.

Uygulanan rejimle birlikte para politikasının şeffaflığı ve hesap verebilirliği artmıştır. 2001-2005 döneminde ihracatımız önemli ölçüde artmasına rağmen, TL'nin değerlenmesi, özellikle Çin menşeli ucuz ürünlerin ithalatının artması, ihracattaki dönüşümün getirdiği ihracatın ithalata bağımlılığının artması ve petrol fiyatlarında yaşanan artışlar sonucunda dış ticaret dengesinde önemli açıklar oluşmuştur. Kamu maliyesi alanında da yaşanan bu gelişmelere paralel olarak, piyasalarda oluşan güven ortamının da etkisiyle faiz oranları ve dolayısıyla kamunun faiz ödemelerinin GSYİH' ya oranı önemli ölçüde gerilemiş ve kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYİH' ya oranı 2000 yılındaki yüzde 11,9'luk seviyesinden 2001 yılında yüzde 16,3'e yükselmiş olup, bu açık 2005 yılı sonunda yüzde 0,1 fazlaya dönüşmüştür (ekutup.dpt.gov.tr).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu mali yönetimi yeniden düzenlenerek plan-program-bütçe ilişkisini güçlendirecek mekanizmalar oluşturulmuş ve bütçe hazırlama süreci ile bütçe kapsamı yeniden tanımlanmıştır. Bu çerçevede,

merkezi yönetim bütçe kanunu hazırlama sürecini başlatan ve makro politikalar, ilkeler ve temel ekonomik büyüklükleri içeren Orta Vadeli Program (OVP) ile bütçe gelir-gider tahminlerini ve kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren Orta Vadeli Mali Planın (OVMP), üç yıllık dönemi kapsayacak şekilde, her yıl hazırlanması hükme bağlanmış olup, 2005 yılında uygulanmasına başlanmıştır. Ayrıca, 5018 sayılı Kanunla kamu kaynaklarını etkili bir şekilde elde edilmesi ve verimli kullanılmasını, hesap verilebilirliği ve mali saydamlığı sağlamak üzere, kamu mali yönetiminin yapısı, işleyişi, bütçelerin uygulanması, mali işlemlerin muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve mali kontrol yeniden düzenlenmiştir (ekutup.dpt.gov.tr).

Uygulanan sıkı maliye politikası ve yürütülen ekonomik programın bir gereği olarak 2006 yılında; toplam kamu kesimi faiz dışı fazlası GSMH' nin yüzde 6,5'i düzeyinde hedeflenmiş, sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları GSMH' nin yüzde 4,5'i ile sınırlandırılmış, ekonomik performanstaki artışa bağlı olarak elde edilen gelir fazlalarının öncelikli yatırım projeleri haricinde tasarruf edileceği taahhüt edilmiş ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler hariç merkezi yönetim bütçesi program tanımlı harcamaları ile sosyal kuruluşları harcamaları toplamına üst sınır mali disipline hassasiyetle riayet edilmesi sonucunda, genel devlet dengesi 2005 yılında ilk kez fazla vermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında faiz dışı fazlanın artması ve faiz giderlerinin bütçe üzerindeki yükünün azalması etkili olmuştur (ekutup.dpt.gov.tr).

3.5.2. 2000-2007 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları

1999 krizinden sonra alınan bir takım vergi önlemlerinin bir kısmının bazı maddeleri 2002 yılına kadar ertelendiği önceki bölümde belirtilmiştir. Burada tekrar anımsamak gerekirse mali milat uygulaması ertelenen bu maddelerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra 31.12.2002 yılına kadar ertelenecek diğer vergi değişikliği ise ücretliler dışında, %15'den başlayıp, %40 oranına kadar yükselen gelir vergisi tarifesi diğer beyannameye tabi gelirler yönünden 1999-2000 yılında elde edilen gelirler için %5'er puan arttırmak suretiyle uygulanması gelmektedir. Ayrıca gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerini ilgilendiren geçici beyan dönemleri (Haziran ve Aralık sonu olarak) altı aya çıkartılmış, 01.01.2000 tarihinden itibaren kurumlar vergisi mükellefleri için geçici

vergi oranı %20'ye indirilmiştir. Esnaf muafılığı belgesi alma zorunluluğu kaldırılırken, kurumlar vergisinde iştirak hissesi ve gayrimenkul satış istisna süresi 31.12.2002 tarihine kadar uzatılmıştır (Tüğen, 2002:5). 2000 yılından itibaren uygulanmaya başlanılan yeni program amacı daha çok vergi gelirlerini arttırarak, faiz dışı fazlanın yükseltilmesi ve Hazine'nin iç borçlanma yükünün ve faizlerinin düşürülmesidir. Zaten bu amaçla da dış borçlanma arttırılarak, iç borçlanmanın yerine ikame edilmesi ve ortaya çıkan finansman boşluğunun da artan vergi gelirleri ile finanse edilmesi planlanmıştır (Aydın, 2008:230).

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005) belirtilen vergiye yönelik amaçlar ise vergi sisteminin basit ve anlaşılır hale getirilerek, yeterli ve etkin belge düzeni ve otokontrol mekanizmaları geliştirilmek, vergi kayıp ve kaçakları azaltılarak, verginin tabana yayılması yönündedir. Bununla birlikte tevkif suretiyle vergi alınmasından vazgeçilmeksizin, gelir verginin kişiselliği ve mali güce göre vergilendirme ilkelerini dikkate alan üniter vergilenmeye ağırlık verilmesi, istisna, muafiyet ve vergi indirimi gibi vergi harcamaları, ekonomik ve sosyal politikalar çerçevesinde yeniden düzenlenmesi, vergi harcamaları yoluyla alınmasından vazgeçilen tutarlar bütçe kanunu kapsamında ayrıntılı bir şekilde gerçekleştirilmesi yatırım araçlarının vergilendirme açısından nötr bir konuma çekilmesi sağlanması olarak belirtilmiştir (Aydın, 2009:216).

Kasım 2000 yılına gelindiğinde yaşanan yeni bir kriz şoku sonrası bir takım vergi önlemleri daha alınmıştır. 18.12.2000 tarihli verilen Ek Niyet Mektubunda 2000 yılında başlayan üç yıllık ekonomik istikrar programının en önemli ayaklarından birisinin vergi politikası olduğu ve programın amacına ulaşması için program süresince vergi gelirlerinin aynı başarı düzeyinde seyretmesi, bunu gerçekleştirirken de ekonomik gereklerle, değişen ekonomik ve sosyal koşulların uyumunun korunması gerektiği belirtilen vergi düzenlemeleri 23.11.2000 gün ve 4605 sayılı kanunla yapılmıştır (Buyun, 2008:100). Yapılan düzenlemelerle servet ve işlemler üzerinden alınan bir kısım vergiler arttırılmış, geçici olarak alınan vergilerin süreleri uzatılmış; bununla birlikte kurumlarda zarar arttırıcı etkide bulunmasını önlemeye yönelik hüküm ile Gelir Vergisi Kanununda geçici bir madde eklenmek suretiyle 'Hayat Standardı

Esası' getirilmiştir (Can, 2003:76). Yani ticari ve mesleki faaliyette bulunanlar belli miktar kazanç elde etmiş kabul edilerek bu miktarlar üzerinden hesaplanan gelir vergisini ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Bu esasa göre yasa ile belirlenip, her yıl artırılan ve elde edildiği varsayılan faaliyet gelirlerine ayrıca mükellefin sahip olduğu gayrimenkuller ile araçlar dikkate alınarak, diğer sosyal faaliyet ve yaşam koşullarını da içeren bir değerlendirme ile beyan etmesi gereken en az kazanç miktarı belirlenmekte ve vergi tarhı bu rakam üzerinden yapılmaktadır (Seviğ, 2006:1).

Şubat 2001 yılında meydana gelen ikinci ekonomik kriz sonucu, hükümet yeni vergi önlemleri almaya mecbur kalmış ve bir takım yeni tedbirler alınmıştır. Öncelikle uygulanmaya başlanılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (14.04.2001 Tarihli Ekonomik Program) ile gelir artırma amacı güdülmüştür. Bu program çerçevesinde aşağıda bahsedilen tedbirler alınmıştır (Candan, 2005:186):

- i. Vergi tedbirlerinin artırılmasına yönelik olarak 2000 yılı sonunda alınan kararlar titizlikle uygulanması,
- ii. Akaryakıtta otomatik fiyatlandırma mekanizmasına devam edilip, Akaryakıt Tüketim Vergisi en az hedeflenen enflasyon ölçüsünde ayarlanacak ve ATV tahsilatının GSMH içindeki payı yüzde 2,8 olması,
- iii. Vergi tabanının yaygınlaştırılması amacıyla vergi kimlik numaralarının kullanımı genişletilmesi,
- iv. Vergi kayıp ve kaçığının en aza indirilmesi amacıyla vergi denetimleri artırılması,
- v. Vergi tahsilatının artırılması için vergi gecikme faiz ve cezaları enflasyonla uyumlu bir biçimde artırılıp uygulanması,
- vi. Bireysel yatırımcıların kamu kağıtlarından elde ettikleri gelirler beyanname dışı tutulması suretiyle kamu kağıtlarına olan bireysel talep artırılmasıdır.

Programda kamu gelirlerinde ise temel sorun hakkında sadece "Vergi oranlarının yüksek olmasına rağmen vergi tabanının dar olması sebebiyle, toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletsiz biçimde dağılmasıdır."

şeklinde bir açıklama yapılmıştır (Kızılot ve Durmuş, 2001:160). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında IMF' ye verilen niyet mektuplarında vergi düzenlemeleri ile ilgili program şöyle açıklanmaktadır (Kantarıcı ve Karacan, 2008:152):

- i. Dolaylı vergilerin basitleşmesi ve nominal faiz geliri üzerinden alınan verginin bozucu etkisinin azaltılması,
- ii. Yatırım teşvik sisteminin rasyonelleşmesi ve yatırım gelirleri üzerinden alınan vergilerin uyumlaştırılması,
- iii. Gelir vergisi karşılığında vergi kredisi uygulamasının düzenlenmesi söz konusudur.

03.05.2001 tarihli IMF' ye verilen bu yeni niyet mektubunda spesifik olarak yer alan vergi tedbirleri sadece üç kalemlle sınırlandırılmıştır. Bunlar; Akaryakıt Tüketim vergisinin ikinci kez artırılması, KDV oranlarının 1 puan artırılması ve sosyal güvenlik katkı paylarının yükseltilmesi (Kızılot ve Durmuş, 2001:160). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının ardından 15 Mayıs Ekonomik Politikalar Bildirgesi doğrultusunda yapılan açıklama ile ekonomik istikrar programına kalınan noktadan yeniden devam edeceği vurgulanarak, makro ekonomik hedefler yeniden düzenlenmiştir (Sugözü, 2008:220).

18.01.2002 tarihinde IMF ile imzalanıp, uygulamaya konulan ekonomik programda öngörülen vergi önlemleri şu şekildedir (Can, 2003:77):

- i. Gelirleri etkilemeksizin 2002 Nisan sonunda yasalaşacak şekilde dolaylı vergi sisteminin basitleştirilmesi ve nominal faiz geliri üzerinden alınan vergilerin bozucu etkilerinin azaltılması üzerinde yoğunlaşılması,
- ii. Yatırım gelirleri üzerindeki vergilerin uyumlaştırılması ve vergi sistemindeki dışsal enflasyon ayarlamalarının rasyonelleştirilmesi,
- iii. Yatırım teşvik sisteminin rasyonelleştirilerek, gelir vergi karşılığında vergi kredisi uygulanmasında reforma gidilmesi programın içeriğini oluşturmaktadır.

Ayrıca aynı tarihte kabul edilen bu 4736 sayılı 'Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun' ile Büyükşehir belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan taşınmaz mallardan alınacak verginin bir kat fazla alınması ve bu suretle fazla tahsil edilen verginin Büyükşehir belediyelerine devri öngörülmüş ve akaryakıt tüketim vergisinin kapsamı genişletilmiştir. Akaryakıt tüketim vergisinde yapılan bu düzenleme ile bu vergi kapsamında bulunan veya bulunmayan ürünlerin birbirleri ile ikame edilmesi sonucunda oluşan rekabet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Bu dönemin diğer bir vergi değişikliği ise 06.06.2002 tarihinde kabul edilen 4760 sayılı kanun ile kabul edilen Özel Tüketim Vergisidir. ÖTV' nin kabulü ile 01.8.2002 tarihi itibariyle yürürlükten kalkacak olan vergi, harç, pay ve fonlar ise şöyledir (vergiturk.com):

- i. Akaryakıt tüketim vergisi,
- ii. Akaryakıt fiyat istikrar payı,
- iii. Taşıt alım vergisi,
- iv. Taşıt alım vergisinin 1/4' ü oranında alınan çevre kirliliğini önleme fonu,
- v. Ek taşıt alım vergisi,
- vi. Motorlu taşıtların kayıt, tescil ve devirlerinde alınan trafik tescil harcı,
- vii. Motorlu taşıtların kayıt, tescil ve devirlerinde alınan eğitime katkı payı,
- viii. Motorlu taşıtların kayıt, tescil ve devirlerinde alınan özel işlem vergisi,
- ix. Ek vergi,
- x. Eğitim, gençlik, spor ve sağlık hizmetleri vergisi,
- xi. Şehit, malul dul ve yetimleri payı,
- xii. Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan savunma sanayi destekleme fonu,
- xiii. Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan toplu konut fonu,
- xiv. Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan mera payı,
- xv. Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan federasyonlar payı,
- xvi. Tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Düzenleme Kurumu payıdır.

30.07.2002 tarihli Niyet Mektubu ile vergi sisteminin geniş kapsamlı olarak yeniden düzenlenmesinin hızlandırılmasına devam edeceği ve dolaylı vergilerin önemli ölçüde basitleştirilmesi ve vergi idaresine ilişkin reformlarla ilgili bazı hususlara yer verilmiştir. Bu hususlar ile başında dolaysız vergi reformuna ilişkin şekillenmeye başlanması söz konusudur. Reformun amacı, vergi tabanını genişletmek ve piyasa işleyişini bozucu etkilerin azaltılması ile kamu harcamalarının azaltılmasına ilişkin çabaların izin verdiği ölçüde, genel vergi yükü azaltılmasıdır. Ayrıca vergi idaresine ilişkin reformlar ile orta vadede vergi tabanının genişletilmesine imkan verecek ve vergi oranlarının düşürülmesine imkan sağlanması söz konusudur (Candan, 2005:190).

IMF'ye verilen Ek Niyet Mektubu'nda belirtilen hedef ve amaçlar doğrultusunda 16.11.2002 tarihinde 'Acil Eylem Planı' adı altında yeni ekonomik hedefler belirlenmiştir. Söz konusu planın temelini vergi ve harcama reformlarını içeren mali nitelikli önlemler, özelleştirme ve reel sektörün yeniden yapılandırılmasını öngören yapısal reformlara yönelik önlemler ile dış ticaret önlemleri oluşturmaktadır. Programın vergilendirme ile ilgili amaçları ise şunlardır (Paksoy ve Bakan, 2010:163):

- i. Mali miladın kaldırılması,
- ii. Vergi yükünün tabana yayılması,
- iii. Vergi mevzuatının basitleştirilmesi,
- iv. Vergi barışı projesinin uygulanmasıdır.

24.04.2003 tarih ve 4842 sayılı 'Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun' kabulü ile vergi tedbirleri kapsamında aşağıdaki hususlara yer verilmiştir (Can, 2003:83):

- i. Gelir idaresi yeniden yapılandırılarak, esnek ve fonksiyonel bir yapıya kavuşturulması ile birimlerin görev ve yetkileri açıkça belirlenecektir. Böylece gelir idaresinin yapısı güçlendirilmesi,
- ii. Verginin tabana yayılması ve kayıtdışı ekonominin kayda alınması için gerekli çalışmaların yapılması ve bu amaçla beyanname dışı bırakılmış gelirler beyan kapsamına alınması,

- iii. Etkin ve kurumsallaşmamış bir vergi denetim sisteminin oluşturulması için; denetim birimleri arasında koordinasyon sağlanması ile denetim sonuçlarının ve denetlenen mükelleflerin izlenmesi suretiyle denetim izleme tabanı oluşturularak, VEDOP-2 projesi kapsamında vergi istihbarat merkezinin kurularak vergi kimlik numarasının etkin olarak kullanılması,
- iv. Vergi sisteminin basitleştirmek amacıyla, diğer kanunlardaki vergi ile ilgili hükümler vergi kanunları içine alınarak, istisnai, muafiyetlerin yeniden düzenlenmesi,
- v. Yatırım indirimi uygulaması, yeni bir bakış açısıyla ele alınarak, yatırım indirimine ilişkin stopaj kaldırılarak yatırım indirimi oranının düşürülmesi,
- vi. Vergilerin tahsilat sürelerinin kısaltılması amacıyla beyana dayalı vergilerin taksit sayısı azaltılarak bazı vergilerin ödeme zamanı öne çekilmesi amaçlanmıştır.

59. Hükümet Programında öngörülen tedbirler ise 58. hükümet tedbirlerinin bir devamı niteliğindedir. Bu programda önemli olan ise vergi reformu ile vergi tabanı genişletilerek, marjinal vergi oranlarını uygun seviyelere indirilmesi, daha fazla kamu geliri için daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmayı kolaylaştırıcı düzenlemelere ağırlık verilmesi, vergi reformu, verimliliğe odaklı ve büyümeyi teşvik edici yapı içinde gerçekleştirilmesi ile ekonominin uluslararası rekabet gücünün artırılması söz konusudur.

2003 tarihinde kabul edilen diğer bir vergi yasası ise 25.02.2003 tarihli ve 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunudur. Yasa gereği devlet, mükelleflerce ödenemez hale gelmiş ağır vergi yükü ve cezalarını ortadan kaldırıp bir kısım alacaklarından vazgeçerek, mükellefe ödeme kolaylıkları getirmek suretiyle vergi tahsilatını hızlandırmayı, ihtilafli kamu alacaklarında mükellefte ortak bir noktada uzlaşarak yargı organları ve vergi dairelerinde yığılmış dosyalardan kurtulmayı, matrah artırımı yoluyla mükelleflerin ve vergi dairelerinin geçmişe değil, geleceğe odaklanmasını sağlayarak mükelleflerin kayıtlı ekonomiye katılımını teşvik etmeyi ve onlara güven veren bir ortam yaratmayı, stok affı ile işletmelerin kayıtlarını gerçek duruma uygun hale

getirmelerine imkan sağlamayı ve geçmişten gelen sorunları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Altun ve diğ., 2003:5).

Vergi barışı kapsamında yatırım indirimi sistemi basitleştirilmiş, özel gider indirimi vergi indirimi haline dönüştürülerek, ücret giderlerinin vergilendirilmesinde bazı harcamaların vergiden indirimine ilişkin sistem daha basit ve uygulanabilir hale getirilmiştir. Vergi yapısı üniter olarak, beyanname verme sınırı ekonomik şartlara göre ayarlanmış ve beyana tabi gelirler yeniden düzenlenerek bazı gelirler beyan kapsamına dahil edilmiştir. Temettü gelirlerinin vergilendirilmesinde uygulanan stopaj oranları eşitlenmiş ve finansal kiralama mevzusunda uluslararası muhasebe standartlarına uygun düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca ÖTV' den tahsis edilen fon ve paylar 2003 yılı başından itibaren sıfırlanarak, 2003 yılında çevre kirliliğinin azaltılmasında katkı sağlama ve otomotiv sektörünün canlanması amacıyla 4062 sayılı Kanunda düzenleme yoluna gidilmiştir (Aydın, 2008:238).

Vergi Barışı'nın sonuçlarına bakıldığında, Türkiye'de 2003 yılında vergi gelirleri tahsilât 2003'te 84,3 katrilyon, 2004'te ise 101 katrilyon olarak gerçekleşmiştir. Vergi Barışı Kanununa bağlı olarak gerçekleşen tahsilâtın vergi gelirlerine oran 2003'te ve 2004'te sırasıyla yüzde 3.27 ve 1,87'dir. Bu oranlar başka ülkelerdeki affa bağlı gerçekleştirmelerle kıyaslandığında bu oran düşük sayılmaz. Örneğin, ABD'nin 35 eyaletinde 1982 ve 1997 yıllarında çıkarılan afların incelenmesi sonucu affa bağlı tahsilâtın toplam vergi gelirine oranının en yüksek yüzde 2,6 olarak gerçekleştiği en düşük oranın ise yüzde 0,008 olduğu tespit edilmiştir (Savaşan, 2006:60).

02.01.2004 tarih ve 5035 sayılı 'Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun' ile ihracat ve döviz kazandırıcı faaliyetlerle ilgili teşvikler sürekli hale getirilmiş, motorlu taşıtlar vergisinde AB ile uyum çerçevesinde ağırlık esasına son verilerek, silindir hacmi esas kriter olarak alınmış ve çevre ve temizlik vergisinin su faturaları yoluyla alınması sağlanarak, bu verginin daha kolay bir şekilde tahsil edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca özel işlem vergisi ve eğitime katkı payı sürekli hale getirilmiş, bankacılık kesiminde sağlanan kredilerde kredi sözleşmeleri üzerinden alınan damga vergisi kaldırılarak, reel kesimin maliyetlerinin azaltılması sağlanmış ve

serbest meslek erbabının kazançlarının tespitinde dikkate alınan giderler yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 6. 2000-2007 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

<i>Yıllar</i>	<i>Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)</i>	<i>Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Dolaylı Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Vergi Yüklü Yüzde (%)</i>
2000	26.503.698	40,9	59,1	21,1
2001	39.735.928	40,4	59,6	22,5
2002	59.631.868	33,6	66,4	21,8
2003	84.316.169	32,3	67,8	21,7
2004	101.038.904	29,0	71,0	23,6
2005	131.948.778	27,0	73,0	25,9
2006	151.271.701	31,2	68,7	27,1
2007	171.098.466	33,5	66,4	26,3

Kaynak: (Paksoy ve Bakan, 2010:16), (Sugözü, 2008:220;), (Aydın, 2008:246) ve www.gib.org.tr

Tablo 8 incelendiği zaman vergi gelirlerinin sürekli bir yükselişte olduğu görülmektedir. Ancak 2001 yılında vergi yükünde bir azalış söz konusudur. Bunun nedenini 2001 Şubat Krizine bağlayabiliriz. Ayrıca 2003 yılından itibaren vergi yüklerinin yükselişe geçmesinin bir nedeni ise Vergi Barışdır. Yapılan vergi affı ile toplanan vergi gelirlerinin pozitif yönde olduğu savunulabilir. Bununla birlikte 2002 yılında ÖTV' nin kabulü ile beraber dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının da arttığı gözlerden kaçmamaktadır.

31.07.2004 tarih ve 5228 sayılı 'Bazı Kanunlarda ve 178 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun' ile yurt dışı kazançların yurt içine aktarılabilmesi yönelik teşvik sistemi yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca eğitim alanına yapılacak olan yatırımların teşvik edilmesi amacıyla özel sektörün bu alana yaptığı yatırımlardan elde ettiği gelirler beş yıl süre ile vergiden istisna edilerek,

mükelleflere yönelik bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Bununla birlikte 178 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede yapılan değişiklik ile aynı kanun kapsamında bir danışma organı olan Vergi Konseyi kurulmuştur.

2004 yılından itibaren hayata geçirilen analitik bütçe sınıflandırılması çerçevesinde, vergi politikalarının belirlenmesinde bir yandan uygulanmakta olan ekonomik program doğrultusunda ihtiyaç duyulan faiz dışı fazla hedefi dikkate alınmış ve vergi sisteminin yapısal sorunlarının çözülerek rasyonalize edilmesine dönük bir yaklaşımın hayat geçirilmesi amaç edinmiştir (Sugözü, 2008:222). Ayrıca 21.12.2004 tarih ve 5281 sayılı ‘Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirasına Uyumunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun’ kabulü sonrası, enflasyon muhasebesi uygulamalarına yapılan geçiş fiktif kazançların vergilendirilmesinin önüne geçen bir uygulama olmuştur. Bu kanun kapsamında eğitim, sağlık, kültür, AR-GE faaliyetleri ve spor alanlarında teşvikler getirilmiş, kurum kazançları üzerindeki vergi yükü önemli oranda düşürülerek, KDV’ye ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 2004 yılında vergi sisteminin iyileştirilmesine yönelik çalışmalardan en önemlisi ise kayıtdışı ekonomi ile mücadeleye verilmiş ve vergi mevzuatında yapılan reformlara paralel olarak vergi idaresinin yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir.

2004 yılında yapılan diğer bir değişiklik ise, serbest bölgelerde faaliyette bulunan mükelleflere sağlanan vergi teşviklerinin, ülke içinde vergiye tabi olan kazançların muvazaalı işlemler ile bu bölgeler aktarılması için kullanılır hale gelmiş olması nedeniyle, son zamanlarda serbest bölgelerle ilgili gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde eleştirilere maruz kalması sonucu 5084 sayılı Yasada yapılan değişikliktir. Yeni uygulama ile serbest bölgelerdeki gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri için tanınan pek çok vergi teşviki kaldırılmış ve Türk vergi mevzuatı önemli ölçüde Avrupa Birliği vergi yasaları ile uyumlaştırılmıştır (Yıldız, 2005:185).

2006 yılından itibaren ise vergi sisteminde gelir ve kurumlar vergisi tarifesi yeniden düzenlenmiş, yatırım indirimi uygulaması kaldırılmıştır. 30.03.2006 tarihinde kabul edilen 5479 sayılı Kanunla yapılan düzenleme ile gelir vergisi tarifesi dilim sayısı 4’e indirilmiş ve nispi oranlar (ücretliler hariç olmak üzere) 5 puan aşağıya çekilmiştir. Kurumlar Vergisi oranı %30’dan, %20’ye indirilmiştir. Ayrıca menkul sermaye

iratlarında yeni vergileme sistemi ile elde edilmiş şekli ve süresi için yeni düzenlemeler yapılmıştır (Aydın, 2008:240). Yapılan düzenlemelere ilaveten 5345 sayılı ‘Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun’ ile Maliye Bakanlığı ana hizmet birimi olarak Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Türkiye’de 2008 krizinden önce yapılan son vergi değişiklikleri arasında en önemlisi serbest bölgelerdeki vergi avantajlarının 31.12.2008’de sona erdirilmesi, bazı menkul sermaye iratları ile menkul kıymetlerden elde edilen gelirlere %15 stopaj getirilmesi, ücretlilerde vergi indirim sistemi içinde yapılan değişiklikler ve emekliler için uygulanan vergi iadesi sisteminin kaldırılması sayılabilmektedir. Kanunla Gelir Vergisi’nde en yüksek oranın 5 puan aşağı çekilmesi ve vergi dilimlerinin sayısı 5’ten 4’e düşürülmesi yapılan diğer önemli düzenlemelerdir (Öz, 2006:143).

Özetle, Türkiye ekonomisinin son on yıllık sürecinde yaşanan krizlerin ülkeyi derinden yaraladığı görülmektedir. 2000/2001 yıllarında yaşanan ikiz kriz adı verilen bu dönemde büyüme hızı oldukça yavaşlamış ve bütçe açıkları ile borçlar hızla artmıştır. Yaşanan tüm bu olumsuzlukları gidermek amacıyla vergi politikalarına önem verilirken, vergi gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır.

3.5.3. 2008 Küresel Krizin Ortaya Çıkışı ve Türkiye’ye Etkisi ile Sonuçları

2007 yılına gelindiğinde ABD’deki ipotekli konut (mortgage) kredilerinde yaşanan sorunlar ve türev piyasalarına yeterince düzenleme yapılamaması ve bu sorunların 2008 yılının ikinci yarısında küresel boyuta oluşması nedeniyle dünyada yeni bir kriz kendini göstermeye başlamıştır. Mortgage piyasasındaki sorunlu kredilerin varlığı, düzenleyici yapının dağınıklığı, finansal raporlama sistemindeki hatalar krizin çıkış noktasını oluşturmaktadır. 15 Eylül 2008 tarihinde Amerika’nın en büyük 4. Yatırım Bankası olan 158 yıllık Lehman Brothers iflası ile dünyada deprem etkisi yaratması sonucu ABD’nin mortgage krizi küresel finans krizi haline gelmiştir (Ay ve Şahbaz, 2010:1292).

T.C. Merkez Bankası Başkanı Yılmaz (2010:1-3)’a göre; Küresel Krizin ortaya çıkışında üç neden mevcuttur. Birinci neden, ülkeler arasında meydana gelen ve yüksek boyutlara ulaşan makro ekonomik dengesizliklerdir. İkinci neden, küresel

finans piyasalarında yaratılan likiditenin görülmemiş boyutlara ulaşmasıdır. Son neden ise, finansal piyasaların inanılmaz bir hızla geliştiği, derinleştiği ve karmaşıklaştığı bir ortamda denetim ve gözetimden sorumlu kurumların bu hıza ayak uyduramamalarıdır.

Yaşanan bu yeni kriz dalgası ile küresel boyutta ülkelerin GSYİH' larında düşüş yaşanmış ve ekonomik büyüme olumsuz bir hal almıştır. Örneğin G-20 ülkeleri içerisinde yer alan gelişmiş ülke ekonomilerin mali dengelerinde GSYİH oranla ortalama %8'lik bir zayıflama yaşanmış ve hükümet borçları 2008-2009 döneminde ortalama %20 oranında bir artış göstermiştir. Ayrıca G-20 ülkeleri içerisinde yer alan gelişmekte olan ülke ekonomilerinin mali dengelerinde GSYİH' ya oranla %5'lik bir kötüleşmenin yaşanmıştır (IMF Staff Position Note 2009:3).

Dünyada yaşanan bu daralma ile ilgili olarak IMF hazırladığı raporda mali dengelerin orta dönemde gelişmesi beklenirken, mali dengelerde yaşanan olumsuzlukların kriz öncesi döneme göre daha da zayıf kalacağını öngörülmektedir. Hükümet borç oranının orta dönemde de artmaya devam edeceği ve 2014 yılında G-20 ülkeleri içerisinde yer alan gelişmiş ülke ekonomilerinin hükümet borç oranları 2007 ortalamasına göre %36 oranında aşacağını söylemektedir (IMF Staff Position Note, 2009:3).

Dünyada yaşanan bu daralma elbette Türkiye'yi de etkilemiştir. 2006 yılında başlayan iç talepteki düşüş, ihracat artışı ile dış talebe yüklenilerek dengelenmesi aracı, 2008 krizi ile dış talepteki olağanüstü daralma sonucunda sıkıntıya girmiştir. İmalat sanayinde kapasite kullanım oranı % 80'ler civarında iken, 2008 Aralık'ta %64'lere düşmüştür. Yüksek düzeyde dış borçlanma ile finansmanı sağlanan reel kesim artan kur ile kur farkı karlarını yitirince, şirketlerin bilanço yapıları iyice kötüleşmiştir. Bununla birlikte iç ve dış talepteki düşüş, stokların artmasına neden olmuştur. Bankaların reel sektöre kredi verme isteği ve uluslararası sermayenin risk alma isteğinin düşmesi de bu olumsuz etkiyi şiddetlendirmiştir. Dolayısıyla esnaf tarafından yapılamayan satışları vergi gelirlerindeki düşüş izlemiştir (Uzunoğlu, 2009: 83).

Başlarda Küresel mali kriz sonrasında genel kanı bu krizin etkilerinin Türkiye gibi ülkelerde çok fazla hissedilmeyeceği şeklindeydi. Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus vardır; kriz, gelişmiş ülkelerde öncelikle finansal kesimde başlayarak ardından reel sektöre yansımış, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dış ticarete

konu olan sektörler kanalıyla başlamış ve dalga dalga ülke içerisinde ithal edilmiştir (Civriz, 2010a:179).

Krizin başlaması ile Türkiye'ye ilk etkileri şöyle gerçekleşmiştir: Dışarıdan yabancı sermaye girişi yavaşlamış ve sermayenin yapısı değişmiştir. Bankaların uzun vadeli ve ucuz kaynak temini sınırlanırken, döviz kurları ve faiz oranlarında yükselme başlamıştır. Likitide daha önemli hale gelmiştir. Bankaların henüz değişen davranışları ve artan riskleri fiyatlanmamıştır. Sermaye piyasası ve menkul kıymet borsaları düşüş eğilimine girmiştir. Ayrıca uzun vadeli fonun ülkeye girişi yavaşlamış, finansmanı dış kaynakla karşılanması planlanan yüksek tutarlı yatırım projeleri ertelenmiştir. Sektörel bazda talep azalmasına bağlı olarak da durgunluğun belirtileri görülmüştür (Elele, 2008:80).

Tablo 7. 2007-2010 Yılları Arası Bazı Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme Hızı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	Kişi Başı GSYİH \$	Reeskont Faiz Oranı	İhracat/ İthalat	Cari İşlemler Dengesi
2007	4,7	8,4	10,3	13632	25,00	63,1	-5,91
2008	0,7	10,1	11,4	13952	25,00	65,4	-5,74
2009	-4,7	6,5	13,0	8456	17,00	72,5	-2,27
2010	6,8	6,4	14,5	8821	15,00	61,4	-1,4

Kaynak: www.dpt.gov.tr/DPT.portal, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>, <http://www.dtm.gov.tr> ve <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous>

Türkiye'de krizin etkileri asıl olarak 2008 yılının ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin 27 çeyrek dönem boyunca artan büyüme oranı 2008 yılının son çeyreğinden itibaren düşmeye başlamıştır (Ay ve Şahbaz, 2010:1294). Yukarıdaki tabloda Türkiye'nin son beş yılın belli başlı makro ekonomik değişkenleri verilmiştir. Tablodaki verilerin son beş yılı kapsamının nedeni son krizin etkilerinin daha iyi analiz edilmesini sağlamaktır. Genel olarak artan büyüme hızı dünyada yaşanan daralma nedeniyle gözle görünür şekilde azalışa geçmiş ve krizin en derin yaşandığı 2009 yılında eksi rakamlara ulaşmıştır. Son yıllarda enflasyonu kontrol

altına alma çalışmaları ise kendini göstermiş ve enflasyon oranı önceki yıllara nazaran düşüş eğilimine geçmiştir. Ancak durgunluğun yaşandığı dönemde işsizlik oranındaki artış dikkatleri çekmektedir. Bunun nedeni ise üretimde yaşanan daralma olarak söylenebilir. Ayrıca büyüme hızının düşmesi GSYİH' yı etkilemiş ve kişi başı GSYİH krizin tepe noktasında azalışa geçmiştir. Sermaye ülkeye çekmek amacıyla ise faiz oranları yüksek tutulmuştur. Ancak 2009 yılından itibaren Merkez Bankası faiz oranlarını indirme eğilimine girmiştir. GSYİH miktarında ve cari işlemler dengesinde de krizin etkileri kendisini göstermiştir. Üretimde yaşanan bu daralma sonucu GSYİH azalırken, cari işlemler dengesinde kriz öncesi döneme kıyasla düşüş yaşanmıştır. Bununla birlikte Türkiye 2003-2009 arasındaki 7 yılda toplam 320 milyar dolar dış ticaret açığı, 165 milyar dolar cari açık vermiştir. Dış borç stoku, 2002'de 129.7 milyar dolar iken, 2009 üçüncü çeyrekte 273.5 milyar dolara yükselmiştir (TCMB, 2009).

Tablo 8. 2007-2010 Yılları Arasında Türkiye'de Kamu Maliyesi Göstergeleri

Yıllar	Kamu Geliri/ GSMH	Kamu Gider /GSMH	Bütçe Açığı/ GSMH	Kamu Borç/ GSMH	KKBG /GSMH	Toplam Vergi Geliri/ GSMH	Gelir Vergisi (Milyar TL)	Kurumlar Vergisi (Milyar TL)	Katma Değer Vergisi (Milyar TL)
2007	33,1	33,3	-1,6	29,5	0,1	24,1	31.727.644	12.447.354	50.723.560
2008	32,4	33,3	-1,8	28,2	1,6	24,2	44.430.339	18.658.195	60.066.230
2009	33,6	34,0	-5,5	32,5	5,1	24,6	46.017.933	20.701.790	60.166.409
2010	34,6	40,1	-3,7	42,3	3,4	19,7	42.927.809	20.071.108	67.970.050

Kaynak: www.dpt.gov.tr/DPT.portal, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>, <http://www.dtm.gov.tr>, <http://www.hazine.gov.tr>

Kamu mali dengesine bakıldığında krizin etkileri, bütçe açıklarında yaşanan artış şeklinde kendini göstermektedir. Bunun yanı sıra bu dönemde borç miktarında yaşanan artış sonucu KKBG/GSMH oranında yükselme yaşanmıştır. Ayrıca durgunluğun giderilmesi amaçlı vergilerde yapılan indirim sebebiyle toplam vergi gelirleri azalmıştır. Özellikle gelir vergisinde gözlemlenen düşüş dikkatleri çekmektedir. Bunun yanı sıra dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru bir kayma söz konusudur.

2008 Küresel Krizin 2001 kriz döneminden farkı, ciddi boyutta açık pozisyonunun bulunmamasına ve sermaye yapılarının güçlü olmasına, bunların da ötesinde IMF desteğinde bir programın uygulanmasına dayandırılmaktadır (Önder, 2009:20). Krizin etkilerini azaltmak için bir takım önlemler alınmıştır. Bu önlemler ile 2002-2007 yılları arasında büyük bir başarı ile sürdürülen mali disiplinden ödün verilmiş, istikrara dönük daraltıcı maliye politikasından telafi edici maliye politikasına geçilmiştir. Bu geçiş, önceki orta vadeli mali planlarla son açıklanan ve 2010-2012 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Mali Plan kıyas edildiğinde çok açık ve net bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Civriz, 2010b:5).

Küresel krizin diğer krizlerden farklı kılan diğer bir unsur ise ihraç ettiğimiz mallara olan dış talebin belirgin şekilde azalması olmuştur. Küresel düzeyde ekonomilerin daralması küresel gelir düzeyinin düşmesine neden olmuş ve gelir düzeyinin düşmesi talepte azalma meydana getirmiştir. Talepteki düşüş ihracatı ve ihracata dayalı üretim yapan sektörleri olumsuz yönde etkilemiştir (Ay ve Şahbaz, 2010:1294).

Dünyada yaşanan Küresel kriz ile Türkiye yaşanan krizin farkları da mevcuttur. Dünya’da yaşanan küresel finans krizi bankacılık kaynaklı olup, buradan tüketici kesimine ve oradan da reel kesime sirayet etmiştir (Eken, 2009:1). Türkiye’de ise bu durum tersidir. Türkiye, 2002 yılından beri uyguladığı “Yüksek Faiz Düşük Kur” politikası nedeniyle, ekonomik dengelerini bir bütün olarak küresel gelişmelere hassas hale getirmiştir. Üretimini, ekonomik büyümesini ve ekonomik dengelerini bu şekilde konumlayan Türkiye, dolayısıyla, Küresel Finans Krizinden farklı şekilde ve daha sert etkilenmektedir.

Kriz sonrası daralan ekonomiyi yeniden düzeltmek amacıyla 2010 yılı programında bu yönde kararlar alınmıştır. Alınan kararların içeriği ise daha çok küresel kriz etkilerini gidermek, mali disiplini sağlamak, kamu yatırımlarını arttırmak, vergi gelirlerini arttırarak devlete gelir sağlamak amacı gütmektedir.

3.5.4. 2008-2010 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanan Vergi Politikaları

2008 yılına gelindiğinde ise Dünyada etkisini gösteren Küresel Kriz sonucu daralan ekonomiyi yeniden canlandırmak amacıyla birçok ülke önlem almaya başlamıştır. Türkiye, krize karşı ilk olarak para politikası ile tepki vermiş ve TCMB, çeşitli likitide tedbirleriyle finansal piyasaları rahatlatma yolunu seçmiş ve enflasyondaki düşüşe paralel olarak faiz indirimlerine başvurmuştur. Ancak krizin üretim ve istihdam üzerindeki daraltıcı etkisi arttıkça maliye politikası ön plana çıkmış (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009:80) ve ülkeler Küresel Krize karşı Keynes politikalar uygulamaya başlamışlardır. Küresel kriz nedeniyle alınan maliye politikalarının kısa dönemli hedefi; tüketim eğilimi yüksek olan kesimlerin daha fazla harcamasını sağlayarak, yatırımları canlandırmaktır. Bu sebeple kamu harcamalarının artırılması yerine vergi indirimi yoluna seçmişlerdir. Bu doğrultuda hayata geçirilen vergi indirimleriyle ilk önce kişinin harcanabilir gelirinin artırılması amaçlanmış ve dolaysız vergi oranları indirilerek, sonraları bu indirimi dolaylı vergi oranlarındaki düşüşler ile yatırımcılara sağlanan vergi teşvikleri takip etmiştir (Şimşek ve Altay, 2009:11-13). Bu dönemde toplam yedi adet önlem paketi ele alınmıştır.

Tablo 9. 2008-2010 Yılları Arası Toplanan Vergi Gelirleri ve Dolaylı Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

<i>Yıllar</i>	<i>Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)</i>	<i>Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Dolaylı Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Yüzdesel Payı</i>	<i>Vergi Yüğü Yüzde (%)</i>
2008	189.980.827	35,3	64,6	26,4
2009	196.313.308	31,0	69,0	27,1
2010	272.047.638	32,9	67,1	21,4

Kaynak:(Paksoy ve Bakan, 2010:16), (Sugözü, 2008:220;), (Aydm, 2008:246) ve www.gib.org.tr

2008 yılının ikinci yarısından 2009 yılına kadar olan dönemde alınan önlemler ‘Birinci Önlem Paketi’ içerisinde yer almaktadır. Bu paketin toplam büyüklüğü 11,4 milyar lira

ve Milli gelire oranı yüzde 1,1 ve bütçe içerisindeki ağırlığı ise yüzde 5 olarak hesaplanmıştır (Apak ve Yılmaz, 2009:14). Bu önlem paketi içerisinde 30.10.2008 tarih ve 27039 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan tahsilat Genel Tebliği ile vade tarihi 01.09.2008 tarihinden önce olan her türlü vergi, resim, harç, fon payı, vergi cezası, para cezası, gecikme faizi, gecikme zammı gibi tüm amme alacaklarının yıllık %3 tecil faizi ile 18 aylık vadede ödeme imkanı getirilmiştir (Özperhiz, 2009:81).

2008 yılında yapılan vergi değişikliklerinin başında “5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanuna İlişkin Değerlendirmeler” gelmektedir. Bu kanun kapsamına gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan işlemler girmektedir. Bu işlemler şunlardır (Uyanık, 2009:71);

- i. Yurt dışında sahip olunan para, döviz, altın, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile varlığı kanat verici bir belgeyle ispat edilen taşınmazlar,
- ii. Yurt içinde sahip olunan ancak işletmelerin öz kaynakları içinde yer almayan bu türden varlıklar ile,
- iii. Yurt dışı iştiraklerinden ve şubelerden elde edilen kazançlar, yurt dışı iştirak hisselerinin satışından ya da yurt dışında bulunan kurumların tasfiyesinden doğan kazançlar olarak yer almaktadır.

“5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanuna İlişkin Değerlendirmeler” isimli kanunun yürürlüğe girmesi sonucu aşağıda yer alan değişikliklerin meydana gelmiştir:

- i. 01.10.2008 tarihi itibarıyla gerçek ve tüzel kişilerce sahip olunan ve yurt dışında bulunan para, döviz, altın, menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarının yurda getirilerek ekonomiye kazandırılması ile taşınmazların kaydedilmesi durumunda ve % 2 oranında vergiye tabi tutulması (Özperhiz, 2009:81),
- ii. Yurt içinde bulunan ancak 01.10.2008 tarihi itibarıyla işletmelerin öz kaynakları içinde yer almayan bu türden varlıkların banka veya aracı

kurumlardaki hesaba yatırılarak işletmelere sermaye olarak konulması durumunda %5 oranında vergilendirilmesi,

- iii. Bazı yurt dışı kazançların gelir veya kurumlar vergisinden istisna edilmesine yönelik usul ve esaslara ilişkin esaslar kanun bünyesinde yer alması olarak sıralanabilir.

Birinci önlem paketi içerisinde esnaf ve sanatkarların finansman ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve piyasada yaşanan nakit sıkışıklığının bir ölçüde giderilebilmesi amacıyla, ilk defa imalatçı esnaf ve sanatkarlara yönelik olarak 26.11.2008 tarihinde 350 milyon TL kredisi hacimli sıfır faizli istihdam endeksli Cansuyu Kredisi Desteği Programı uygulanmaya konulmuştur (Apak ve Yılmaz, 2009:16). Bu programa 10.999 işletme başvuruda bulunmuş ve 551 milyon TL'lik kredi talep edilmiştir. Kredi şartlarına uyan her işletme bu imkanından faydalanmıştır.

2008 yılında getirilen diğer bir önlem de asgari geçim indirimi olmuştur. Böylece düşük ücretli emekçiler açısından olumlu olan bu gelişme sayesinde yoksul kişiler kapı kapı fiş toplama derdinden kurtularak vergilemede adalet ilkesi bakımından olumlu bir gelişme yaşanmıştır (Akbeý, 2010:6).

Hükümet, ekonomik krizin etkilediği reel sektörler için ikinci bir destek paketi daha hazırlamıştır. Bu yeni paket içerisinde SSK primi ve vergide erteleme ve 1 milyar dolara çıkarılan Eximbank kredi limiti daha da artırılması yer almaktadır (ntvmsnbc.com). Ayrıca bu önlem paketi birinci paketin bir uzantısı niteliğindedir. Gelen yoğun talep üzerine, KOSGEB'in bütçe olanakları ve Maliye Bakanlığı'nın sağladığı destekle, aynı program çerçevesinde Sıfır Faizli 2. Cansuyu Destek Programı uygulanmaya başlanmıştır (Apak ve Yılmaz, 2009:16).

5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun hükümleri uyarınca 31.12.2008 tarihinde sona eren gelir vergisi stopaj desteği, sigorta primi işveren hissesi teşviki ve enerji desteği uygulamalarının yürürlük süresinin 31.12.2009 tarihine kadar 1 yıl uzatılmıştır (Özperhiz, 2009:81). Ayrıca Haziran 2009 döneminde yeni teşvik sistemi açıklanmıştır. Yeni sistem, 3 unsurdan oluşmaktadır (Soylu, 2009:264):

- i. Büyük proje yatırımları,
- ii. Bölgesel ve sektörel teşvik sistemi,
- iii. Genel teşvik sistemi olarak sıralanabilir.

Büyük proje yatırımları için 12 sektör (başta kara taşıtı, tekstil, konfeksiyon, madencilik, ilaç, kimya, makine, elektronik, taşımacılık sektörü olmak üzere) belirlenmiştir. Bölgesel ve sektörel teşvik sisteminde ise, ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere, 81 ilin tamamının yeni teşvik sisteminden yararlanması öngörülmektedir. Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin bu yasa ile gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi 1 yıl uzatılmıştır (Akbey, 2010:22).

18.02.2009 tarih ve 5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun da ekonomik krize önlem niteliği taşımaktadır. Bu yasaya göre, çok yönlü ve karma bir yasal düzenleme niteliğindedir. Yasada vergi ve mali mükelleflere ait af hükümleri, vergi oran indirimleri, istihdamı artırıcı ve işsizliği önleyici tedbirler, oda ve büro üyelerinin aidatlarında yapılan yeni ödeme kolaylıklar, vadeli çekin yasalaştırılmasına ait birçok değişkenler yer almıştır. Ayrıca AR-GE personeline ait gelir vergisi kesintilerinin terkin edilmesi, yatırımlarda indirimli kurumlar vergisi uygulaması, tekstil sektöründe yer değiştirme teşvikleri, hurda araçlarda cezaların kaldırılması gibi af önlemlerini de bu listeye eklenmelidir (Tuncer, 2009:1).

5838 sayılı yasa ile uygulanmaya yapılan belli başlı değişiklikler ise şöyledir:

- i. Mevcut ekonomik durum da göz önünde tutularak, kalkınmanın hızlandırılması, istihdamın artırışı sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik amacıyla yatırımların teşvik edilmesi için 5838 sayılı kanunun 9. maddesinde yer alan düzenleme ile Kurumlar Vergisi Kanunu'na 32/A maddesi eklenmiştir. Böylece gerekli şartları taşıyan ve kurumlar vergisi mükellefleri için indirimli kurumlar vergisi oranı uygulamasına imkanı tanınmıştır. Bu düzenleme maliyetleri düşürerek daralma dönemlerinde kıt olan kaynak ihtiyacını da azaltacaktır. Yatırımın tamamlanma süresi burada önem taşıyabilir (Akarca, 2009:1).

- ii. 2008 ve 2009 yıllarında kısa çalışma ödeneği için yapılan başvurularla sınırlı olmak üzere, kısa çalışma için öngörülen azami 3 aylık süre, 6 ay olarak uygulanmasına karar verilmiş ve kısa çalışma ödeneği miktarı %50 oranında arttırılmıştır (Apak ve Yılmaz, 2009:16).
- iii. Ayrıca “Maliye Bakanlığı 94. Maddeye göre tevkifat yapacaklarından on veya daha az hizmet erbabı çalıştırmayanlara ilişkin olarak beyanname verme süresinden itibaren üç ayı geçmeyecek şekilde ödeme zamanı belirlemeye yetkilidir” ve “Muhtasar beyannamenin şekil, içerik ve eklerini belirlemeye ibaresi” “Muhtasar beyannamenin şekil, içerik ve ekleri ile üçer aylık verilen beyannamelerin dönemini aylık olarak belirlemeye” şeklinde değiştirilmiştir.
- iv. 5838 sayılı Yasa'nın 10. Maddesi ile 5520 sayılı KVK' ya eklenen geçici 4. madde ile münhasıran tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamülleri sektörlerinde faaliyet gösteren üretim tesisleri Bakanlar Kurulu'nca belirlenen illere 31.12.2010 tarihine kadar nakleden ve asgari 50 kişilik istihdam sağlayan mükelleflerin, bu illerdeki işletmelerinden sağladıkları kazançlar için nakil tarihini izleyen hesap döneminden itibaren beş yıl süreyle kurumlar vergisi oranının %75'ini geçmemek üzere indirimli uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır (Tuncer, 2009:3). Ayrıca tekstil, konfeksiyon, deri ve deri mamulleri sektörüne tanınmış olan yer değiştirme teşvikinden gelir vergisi mükelleflerinin de yararlanabileceği hükmü kabul edilmiştir.
- v. Bakanlar Kurulu, istatistiki bölge birimleri sınıflandırılmasıyla kişi başına düşen Milli Gelir ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini dikkate alarak illeri gruplandırmaya ve gruplar itibariyle teşvik edilecek sektörleri ve bunlara ilişkin yatırım, istihdam büyüklüklerini belirlemeye yetkili olması kararlaştırılmıştır (Apak ve Yılmaz, 2009:17). Her bir il grubu için yatırım tutarına katkı oranını yüzde 25'i, yatırım tutarı 50 milyon lirayı aşan, büyük ölçekli yatırımlarda ise yüzde 45'i geçmemek üzere belirlemek ve Kurumlar Vergisi oranında yüzde 90'a kadar indirimli oran uygulamak da Bakanlar Kurulu'nun yetkileri arasında yer alması uygun görülmüştür.

- vi. Geçici 75. Madde ile de "31/12/2013 tarihine kadar, 28/2/2008 tarihli ve 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen Ar-Ge ve destek personelinin, bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden asgari geçim indirimini uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisinin; doktoralı olanlar için yüzde 90'ı, diğerleri için yüzde 80'i verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilir." hükmü kabul edilmiştir (5838 sayılı Kanun, 2009).
- vii. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 29 uncu maddesinin (2) numaralı fıkrasının sonunda yer alan madde, "Yılı içinde mahsuben iade edilemeyen vergi izleyen yıl içinde talep edilmesi şartıyla nakden veya mükellefin yukarıda sayılan borçlarına mahsuben iade edilir. Bakanlar Kurulu, vergi nispeti indirilen mal ve hizmet grupları ile sektörler itibarıyla, iade hakkını kısmen veya tamamen ya da amortismanına tabi iktisadi kıymetler dolayısıyla yüklenen katma değer vergisi ile sınırlı olmak üzere kaldırmaya; Maliye Bakanlığı, bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir." şeklinde değiştirilmiştir edilmiştir (5838 sayılı Kanun, 2009).
- viii. 5838 sayılı kanununun 11. maddesi ile KDV Kanunu'nun 12. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde yapılan değişiklik kapsamında, malların yetkili gümrük antreposu işleticilerine tevdi edilmesi de ihracat teslimi olarak kabul edilecektir. Bu çerçevede, üretildikten sonra alıcısına teslimden önce Türkiye'de yetkili gümrük antreposu işleticilerine tevdi edilen mallar da ihraç edilmiş sayılacak ve bu çerçevede KDV iadesinden yararlanabilecektir (Akarca, 2009:1). Ayrıca dahilde işleme ve geçici kabul rejimi kapsamında KDV tecil-terkin uygulaması 2 yıl uzatılmıştır (Akbeý, 2010:22).
- ix. Menkul Kıymet Yatırım Fonları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri gelirlere BSMV muafiyeti getirilmiş ve hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan %10'luk stopaj sıfıra indirilmiştir (Akbeý, 2010:22).

- x. 1979 model veya daha eski olan motorlu taşıtların kayıt ve tescillerinin silinmesi ve hurdaya çıkartılması koşuluyla, motorlu taşıtlar vergisi ile bu vergiye ilişkin gecikme zammı, gecikme faizi, vergi cezası ve tescil plakasına kesilen idari para cezalarının tasfiyesi öngörülmüştür (Tuncer, 2009:4).
- xi. 492 sayılı Harçlar Kanununun (4) sayılı tarifesinin "I-Tapu İşlemleri" başlıklı bölümünün (13) numaralı fıkrasının (a) ve (c) bentlerinde yapılan değişiklik ile aynı tarifenin sonunda yer alan hükmün kaldırılmasına yönelik düzenleme, bu Kanunun yayımlandığı tarihten önce; cins tashihi yapılmamış arsa ve arazi üzerine inşa olunan bina vesair tesislerin tescili ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığının görüşü alınarak Maliye Bakanlığınca tespit ve ilan edilmiş bulunan sosyal mesken, işçi evleri ve bunlardan daha düşük nitelikteki meskenlerin tescilinde ve bunların dışında kalan her nevi cins ve kayıt tashihiinde de uygulanır ve ayrıca vergi cezası ve gecikme faizi aranmaz. Ancak, bu Kanunun yayımı tarihinden önce tahsil edilmiş tutarlar iade edilmez, tarh ve tahakkuk ettirilmiş olan harçların takip ve tahsiline devam edilir (5838 sayılı Kanun, 2009).
- xii. İndirimli kurumlar vergisi uygulaması kapsamında yapılan yatırımlarla ilgili olarak, talep edilen taşınmazın bulunduğu ilçenin mülki sınırları içindeki organize sanayi veya endüstri bölgelerinde, bu yatırımlar için tahsis edilecek boş arsa veya arazi bulunmadığı durumda, Hazineye, özel bütçeli idarelere, il özel idarelerine veya belediyelere ait arazi veya arsalar üzerine 49 yıl süreli bağımsız ve sürekli nitelikli irtifak hakkı tesis edilebilmesi kararlaştırılmıştır (Akarca, 2009:1).

İç talebin vergi indirimleri yoluyla yeniden canlandırılması amacıyla, 2009 Mart ayı içinde önemli vergi indirimlerine gidilmiştir. Bazı mal ve hizmet gruplarında geçici olarak (üç ay süreli) vergi indirimlerine gidilmiştir. Vergi alanda ilk düzenleme 16.03.2009 tarihli 2009/14802-3 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yapılmıştır. Buna göre aşağıda belirtilen değişiklikler yapılmıştır (Türkcan, 2009:1);

- i. Net alanı 150 m² ve üzerinde konut teslimlerinde KDV oranı yüzde18'den yüzde 8'e indirilmiştir.

- ii. Motorlu taşıtlar üzerindeki ÖTV oranları, taşıt türü ve motor hacmine göre farklılıklar göstermek üzere düşürülmüştür.
- iii. Ev aletleri ile görsel-işitsel ekipmanlar üzerindeki ÖTV oranı sıfırlanmıştır.
- iv. Tüketici kredileri üzerindeki Kaynak Kullanım Destekleme Fonu kesinti oranı %15'ten yüzde 10'a indirilmiştir.
- v. Kablolü, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi %15'ten %5'e indirilmiştir.

Vergi alanında ikinci düzenleme, 30.03.2009 tarihli 2009/14812-3 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile yapılmıştır. Buna göre aşağıda belirtilen değişiklikler yapılmıştır (Türkcan, 2009:2);

- i. Tapu işlemleri üzerinden binde 15 oranında alınmakta olan tapu harcı, binde 5'e düşürülmüştür.
- ii. Konut tesliminde olduğu gibi, bina ve bağımsız bölüm şeklindeki işyeri teslimlerinde de KDV oranı yüzde 18'den yüzde 8'e düşürülmüştür.
- iii. Mobilya üzerinden alınmakta olan KDV oranı yüzde 18'den yüzde 8'e düşürülmüştür.
- iv. Bilgisayar ve bilişim araçları üzerindeki KDV oranı yüzde 18'den yüzde 8'e çekilmiştir.
- v. Yurt dışı tedarikçilerinden sağlanan kredilerde stopaj oranı yüzde %5'e indirilerek vergi yükü azaltılmıştır (Akbey, 2010:22).
- vi. Tarım ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamında düzenlenen ürün senetlerinin elden çıkartılmasından doğan kazançlara 31.12.2014 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir.

Bunlardan farklı olarak da Bakanlar Kurulu 2009/157125 sayılı Karar ile vergi yükünü arttırıcı bazı uygulamalar da getirmiştir. Buna göre (2009 yılına ait TÜFE %6,5 gerçekleştirilen) harçlara genel olarak %10 ve yine Damga Vergisi Kanununa ekli 1 sayılı listedeki kağıtlar için damga vergisi oranı %10 oranında arttırılmıştır. Yine aynı

Karar ile, ÖTV Kanunu'nda III sayılı listede yer alan alkollü içecek ve tütün mamulleri üzerindeki vergi yükü de değişik miktarlarda arttırılmıştır (Akbeý, 2010:23).

Eyüpgiller ve Saraçoğlu (2010:31)' nun, vergi indirimleri ile ilgili yapmış oldukları araştırma sonuçlarına göre, 2009 yılında uygulanan geçici ÖTV ve KDV oran indirimlerinin vergi oranı indirilen malların talebini (satış adedini) ve fiyatlarını önemli ölçüde etkilediği, indirimlerin satış fiyatlarını düşürmek suretiyle talebi (ve dolayısıyla ekonomiyi söz konusu dönem içinde) canlandırdığı belirlenmiştir. İndirimler sayesinde ilk aşamada düşen fiyatların yarattığı ek talebin, bir sonraki aşamada fiyatları yukarı doğru etkilediği ve indirimlerin fiyat ve talep üzerindeki etkisi, oran indirimi uygulanan malların üreten sektörlerin piyasa yapısına, malların talep elastikiyetine ve diğer sektörel özelliklerine göre farklılaştığı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki indirim yürürlükten kalktıktan sonra fiyatlar tekrar indirim öncesi düzeyine yükselmemiş, bu defa vergi oranı artışı tüketiciye değil, üretici ve satıcılara yansımıştır. Geçici olarak sağlanan talep canlanması, indirim sonrası görel olarak durgunluğa sebebiyet vermiştir.

13.08.2009 tarihinde, 05.09.2009 tarih ve 2009/15386 sayılı Karar yürürlüğe konulmuş olup, bu kararın içeriği 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. Maddesi uyarınca yapılacak birleşmelerde aşığıdaki değişiklikler meydana gelmiştir (Kartal, 2010:10),

- i. Birleşme nedeniyle insifah eden kurumun, birleşme tarihinde sona eren hesap döneminde elde ettiği kazançlarında yüzde 5 oranında,
- ii. Birleşen kurumun birleşme işleminin gerçekleştiği hesap dönemi dahil olmak üzere, üç hesap döneminde elde ettiği kazançlarından yüzde 5 oranında kurumlar vergisi alınması öngörülmüştür.

Son olarak alınan yedinci önlem paketinde işsizliği önlemek ve yeni iş imkanları sağlamak amaçlı önlemler yer almaktadır. Paketteki önlemlerin en az 500 bin kişiye doğrudan istihdam, 200 bin kişiye de mesleki eğitim kazandırması planlanmıştır. Pakette istihdama yönelik alınan önlemler ise şöyledir (Apak ve Yılmaz, 2009:23):

- i. Özel istihdam bürolarına geçici ilişkisi kurma yetkisi verilmesi ve bu kapsamda İş Kanunu'nda değişiklik ile İŞKUR Kanununun'nda değişiklik yapılması,

- ii. İŞKUR' un uyguladığı toplum yarına çalışma programları genişletilmesi ve buna dönük kaynak artırılması,
- iii. İŞKUR' un mesleki faaliyetlerinin genişletilerek, bu kapsamda mevcut 100 bin kişi hedefine ilaveten 200 bin kişiye mesleki eğitimin verilmesi,
- iv. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ağaçlandırma ve Erozyonu Kontrolü Genel Müdürlüğü'nün ağaçlandırma ve erozyonla mücadele konusuna ayrılan kaynak artırılması, bu sayede işsizliğin kısa süreli ya da devamlı istihdamı sağlanması konularında kararlar alınmıştır.

Alınan tedbirleri arasında harcama tarafında alınan önlemlerin toplam tutarının 2009-2010 arası dönemde toplam 46 milyar TL, vergi muafiyetlerinin toplam tutarının ise 6 milyar TL civarında olacağı ve toplamda GSYİH' ye oranının yüzde 4,5 olarak gerçekleşeceği belirlenmiştir (Çınar ve diğ., 2010:10). 5811 sayılı Kanun sonucu olarak da ekonomik krize karşı işletmelerin sermayelerinin artırılması ve ekonominin döviz ihtiyacını kısmen gidererek krizin etkilerinin hafifletilmesini hedeflenmiş ve Gelir İdaresi Başkanlığı'nın açıklaması göre, 26.949.937.000 TL'sı yurt dışından, 20.352.608.000 TL yurt içinden olmak üzere toplam 47.302.545.000 TL' lık kaynak, Varlık Barışı kapsamında beyan edilmiştir. Bu beyanlar üzerinden 1.556.629.000 TL vergi tahakkuk ettirilmiş ve uygulama kapsamında vergi dairelerine toplam 64.000 adet beyanname verilmiştir (Kartal, 2010:11).

En son kabul edilen vergi politikası değişikliği ise 25.02.2011 tarih 6111 sayılı 'Bazı Alacaklarının Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun' kabulüdür. Bu kanun vergi borcu aslına güncelleme oranının (TEFE/TÜFE) uygulanması ile hesaplanması borçlarını ödeyen mükelleflerin; gecikme faizi ve gecikme zammı ile vergi aslına bağlı olan cezalarının tamamını tahsilinden vazgeçilmektedir. Ayrıca matrah ve vergi artırımını uygulanması ile artırımını yapılacak yıllar için vergi incelemesi ve tarhiyata muhatap olmamak, stok beyanı yoluyla kayıtları düzeltme, Kanun kapsamında hesaplanan birikmiş borçlara taksitle ve kredi kartı ile ödeme kolaylığı getirilmektedir. Kanun, 31.12.2010 tarihine kadar beyan edilmesi gereken yıllık gelir ve kurumlar vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gelir ve kurumlar vergisi stopajı, damga vergisi gibi beyana dayalı tüm vergiler ile 31.12.2010 tarihinden önce tahakkuk

eden yıllık harçlar, motorlu taşıtlar vergisi gibi alacakları kapsamaktadır (6111 sayılı Kanun, 2011:1).

6111 sayılı Kanun ile getirilen ile getirilen imkanlar şunlardır (6111 sayılı Kanun, 2011:2);

- i. Birikmiş borçlar enflasyon oranında güncellenerek, faiz ve cezalar silinmekte ve belli bir plan dahilinde ödeme kolaylığı getirilmektedir.
- ii. Mükellef ile vergi idaresi arasındaki davaların sulh yoluyla çözümü yönünde düzenleme yapılmıştır. Davanın bulunduğu safhalara göre önemli indirimler yapılmaktadır.
- iii. İnceleme ve tarhiyat safhasındaki borçlar için Kanundan yaralanılarak, ödeme kolaylığı imkanı getirilmekte ve böylece gelecekteki ihtilafların önlenmesi sağlanmaktadır.
- iv. Matrah ve vergi artırımını ile mükelleflere geçmiş vergilendirme dönemi ile ilgili olası risklerini ortadan kaldırma imkanı verilmektedir.
- v. İşletmelerdeki mallarını beyan ederek, kayıt altına almak isteyen işletmede olmayan mallarını da herhangi bir ceza ödemedi kayıtlardan çıkartmak isteyen mükelleflere önemli avantajlar sağlamaktadır.
- vi. Pişmanlıkta ve kendiliğinden beyanname vererek, vergilerini beyan eden mükelleflere pişmanlık zammı yerine bu vergilerini enflasyon oranında güncelleyerek ödeme imkanı sağlanmaktadır.
- vii. Yapılandırılan borçların taksit ile ödenmesi imkanı getirilmiştir.
- viii. Yapılandırılan borçların Gelir İdaresi Başkanlığının internet sayfasından kendi kredi kartıyla ödenmesi kolaylığı getirilmiştir (6111 sayılı Kanun, 2011:2).

Özellikle son yaşanan Küresel Kriz ile ekonomide yaşanan daralma, vergi indirimleri ile giderilmeye çalışılmıştır. Sonuçta ise uygulanan vergi politikaları ekonomiye can vermiş ve yaşanan daralma bir anlamda giderilmiştir.

3.6. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi (1970-2010 Dönemi)

Ekonomik krizlerin boyutu ve Türkiye’ye etkisinin incelenmesinde; büyüme rakamları, dış ticaret dengesi, işsizlik oranlarının gelişimi, kişi başı GSMH, enflasyon oranı, cari işlemler dengesi ve açığı, faiz oranları ile ülkeye gelen sermaye miktarları gibi değişik makro ekonomik göstergelerin yıllara göre durumlarındaki değişikliklerin incelenmesi faydalı olacaktır (Orkunoğlu, 2010:4). Bu noktadan hareketle yıllara sair verilerin değişimi göz önünde tutularak, genel yorumlar yapılacaktır. Aşağıda yer alan tablolardan hareketle değişkenlerin ayrı ayrı alt başlık halinde incelenmesinin daha sağlıklı yorumlara mahal vereceğinden dolayı her bir veri başlığı böyle ele alınacaktır. Ancak tablolara geçmeden önce açıklanması gereken bir nokta söz konusudur. Çalışma 1970-2010 dönemini kapsasa da bazı yıllarda verilere ulaşamadığı için ele alınmamıştır.

Tablo 10. 1970-2010 Yılları Arasında Türkiye Ekonomisi İle İlgili Bazı Makro Veriler

Yıllar	Büyüme Oranı	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı	Gayri Safi Milli Hasıla (Bin TL)	Kişibaşı GSMH (US\$)	Cari İşlemler Dengesi (milyon dolar)	Cari İşlemler Dengesi/GSMH	Dış Ticaret Açığı/GSYİH	Reeskont Faiz Oranı	Reel Faizi Oranı (*)	Toplam Yabancı Sermaye Hareketleri (Milyon \$)	Doğrudan Sermaye Hareketleri	Portföy Yatırım (Milyon \$)	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon \$)	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon \$)
1970	3,2	:	6,9	208	471,9	-171	-0,90	-1,91	9,00	:	413	:	:	:	:
1971	5,5	:	15,7	261	437,4	-109	-0,63	-2,90	9,00	:	344	:	:	:	:
1972	7,4	:	11,6	314	535,4	-8	-0,04	-2,52	9,00	:	160	:	:	:	:
1973	3,2	:	15,4	399	656,6	484	1,73	-2,05	8,75	:	433	:	:	:	:
1974	5,5	:	15,8	538	885,6	-719	-1,88	-5,54	9,00	:	290	:	:	:	:
1975	7,1	:	19,1	691	1.083,0	-1.648	-3,47	-6,79	9,00	:	327	114	:	:	:
1976	10,4	:	17,3	868	1.214,9	-2.029	-3,78	-5,80	9,00	:	1132	10	:	:	:
1977	3,4	:	27,0	1.108	1.358,4	-3.140	-5,13	-6,88	9,00	:	1645	27	:	:	:
1978	1,5	:	45,2	1.646	1.474,8	-1.265	-1,89	-3,14	10,00	:	848	4	:	:	:
1979	-0,6	:	58,6	2.877	1.979,5	-1.413	-1,73	-2,66	10,75	:	-393	75	:	:	:
1980	-2,4	:	110,1	5.303	1.490,1	-3.408	-4,98	-6,76	26,00	:	672	18	:	-2	656
1981	4,8	:	36,5	8.023	1.505,6	-1.936	-2,71	-4,66	31,50	:	899	95	:	121	683
1982	3,5	10,9	30,8	10.612	1.338,5	-952	-1,48	-3,15	31,50	:	280	55	:	98	127
1983	4,9	12,1	31,4	13.933	1.252,1	-1.923	-3,18	-4,08	48,50	:	883	46	:	798	39
1984	6,7	11,2	48,3	22.168	1.192,9	-1.439	-2,43	-4,06	52,00	:	73	113	:	-652	612
1985	4,2	11,1	44,9	35.350	1.310,9	-1.013	-1,51	-3,10	52,00	:	1065	99	:	1.479	-513
1986	7,0	8,3	34,6	51.185	1.448,9	-1.465	-1,95	-2,78	48,00	:	2124	125	146	812	1.041
1987	9,4	8,3	38,8	75.019	1.637,9	-806	-0,94	-2,17	45,00	:	1891	106	282	50	1.453
1988	2,3	8,3	73,6	129.175	1.677,3	1.596	1,76	1,10	54,00	:	-958	354	1178	-2.281	-209
1989	0,2	8,6	63,2	230.370	1.943,9	938	0,89	-1,57	54,00	:	780	663	1386	-584	-685
1990	9,2	8,0	60,3	397.178	2.686,5	-2.625	-1,74	-4,21	50,75	-4,5	4037	700	547	3.000	-210
1991	0,7	8,1	65,9	634.393	2.646,1	250	0,17	-2,79	54,50	8,6	-2397	783	623	-3.020	-783

Tablo 10'un devamıdır

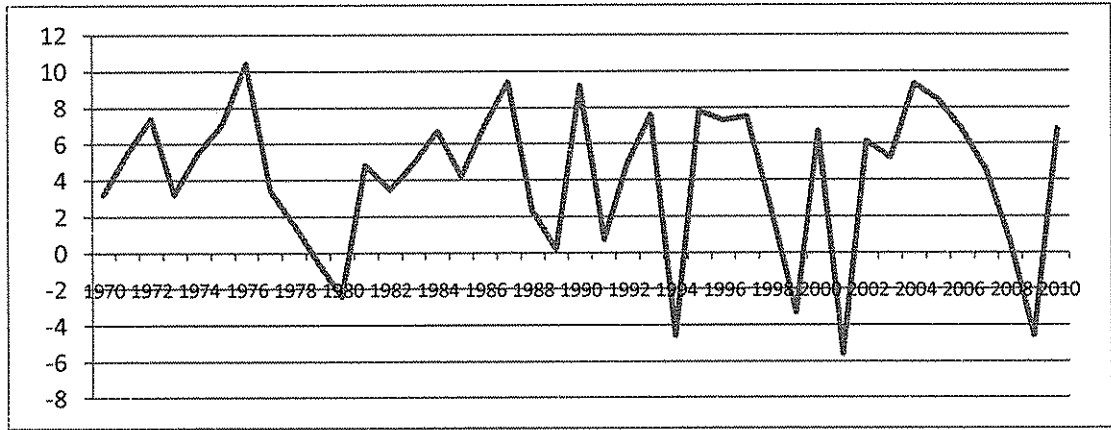
1992	5,0	8,5	70,0	1.103.605	2.738,7	-974	-0,62	-2,95	54,50	9,4	3648	779	2411	1.396	-938
1993	7,6	9,0	66,0	1.997.323	3.051,9	-6.433	-3,60	-5,66	54,50	12,8	8903	622	3917	2.994	1.370
1994	-4,6	8,6	106,2	3.887.903	2.172,4	2.631	1,99	0,97	64,00	26,6	-4257	559	1158	-5.190	-784
1995	7,8	7,5	88,1	7.854.887	2.769,1	-2.339	-1,38	-4,45	57,00	16,4	4565	772	237	3.635	-79
1996	7,3	6,5	80,3	14.978.067	2.914,5	-2.437	-1,33	-6,28	57,00	29,4	5483	612	570	2.665	1.636
1997	7,5	6,8	85,7	29.393.262	2.997,4	-2.638	-1,37	-5,80	80,00	21,2	6969	554	1634	-7	4.788
1998	2,3	6,9	84,6	53.518.332	4.181,7	1.984	0,96	1,15	80,00	16,1	-840	573	-6711	1.313	3.985
1999	-3,3	7,6	64,8	78.282.967	3.816,3	-1.340	-0,73	0,15	80,00	26,8	4935	138	3429	1.024	345
2000	6,7	6,5	54,9	125.596.129	4.010,9	-9.821	-4,91	-2,99	70,00	-11,2	9610	112	1022	4.200	4.276
2001	-5,6	8,3	54,4	176.483.953	2.906,1	3.392	2,33	4,12	70,00	31,7	-13882	2769	-4515	12.006	-1.130
2002	6,1	10,3	44,9	275.032.366	3.399,7	-1.524	-0,99	1,63	64,00	11,8	1237	839	-593	-1.279	2.170
2003	5,2	10,5	25,2	356.680.888	4.370,5	-8.036	-2,48	-1,04	43,00	14,6	7044	1252	2465	4.283	-956
2004	9,3	10,3	10,8	428.932.343	5.582,4	-15.604	-3,67	-2,63	38,00	12,8	17602	2005	8023	1.509	6.065
2005	8,4	10,3	10,1	648.932.000	6.786,3	-22.824	-4,59	-3,49	27,00	7,8	42742	8967	13437	6954	13384
2006	6,8	9,8	10,5	758.391.000	7.364,6	-32.249	-6,06	-4,91	27,00	6,9	44216	19261	7373	-10.557	28.139
2007	4,6	9,8	8,7	843.178.000	8.864,6	-38.434	-5,91	-5,16	25,00	5,8	49493	19940	717	-4.228	33.064
2008	0,6	9,3	10,4	950.534.000	9.880,8	-41.959	-5,74	-4,43	25,00	10,5	32997	15663	-5046	-1.064	23.453
2009	-4,6	13,0	6,2	953.974.000	8.214,8	-13.991	-2,27	-1,17	15,00	:	8923	7610	227	:	:
2010	6,8	14,5	6,4	1.109.000.000	8.821,0	-48.557	-6,5	-9,8	14,00	:	44545	7154	16291	:	:

Kaynak: (*) (Özkan, 2008:94) ve <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>, [www.dtm.gov.tr/](http://data.worldbank.org/), <http://data.worldbank.org/>

3.6.1. Türkiye’de Büyüme Oranlarının Gelişimi

Çalışmanın bu kısmında Türkiye ekonomisine ilişkin olarak makro ekonomik göstergelerden biri olan büyüme oranlarının 1970-2010 dönemi arasında gelişimi incelenmiştir. Büyüme oranı, milli gelirin bir önceki yıla göre artış oranı olarak tanımlanmakta ve belli bir dönemin sabit fiyatlarla GSMH'sinin, bir önceki yılın aynı döneminin GSMH' sine bölünmesiyle bulunmaktadır.

Grafik 1. 1970-2010 Dönemleri Arasında Büyüme Oranlarının Gelişimi (%)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

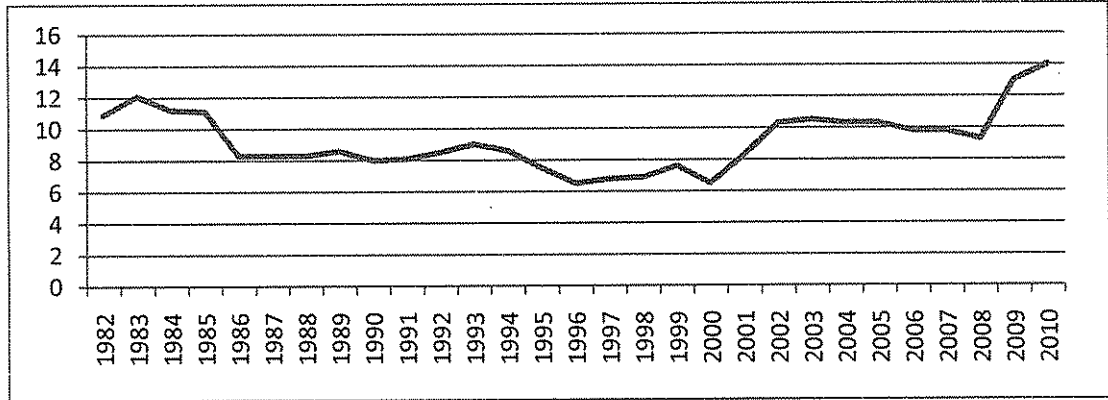
Yukarıdaki grafikte yer alan büyüme oranlarının zamana bağlı olarak değişimine ele alınmıştır. Türkiye'nin kriz yaşadığı yıllarda büyüme oranlarının aşağı doğru bir ivme yaptığı görülmektedir. Örneğin, 1978 yılında yaşanan Petrol Krizi ya da 1994, 2001 tarihlerinde yaşanan ekonomik krizler sonucu büyüme aşağıya doğru hareket etmektedir. Bunun çok çeşitli nedenleri söz konusu olabilir. Üretimin düşmesi, yatırımların bir kısmının yabancı sermayeye bağlı olması sonucu, sermayenin hareketliliği, yerli yatırımcıların krizlerden olumsuz etkilenmesi ve bu kapsamda yatırımcıya yeterli teşvik yapılmamasının bir sonucu olarak yatırımlarda yaşanan azalmalar bu nedenler arasında sayılabilir. 1970 yılı başından itibaren büyüme oranlarında bir yükselme yaşansa da 1979 yılında bu yükseliş yerini düşüşe bırakmıştır. Ancak 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararlarının büyüme oranları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu yükseliş bazı dönemlerde düşüşe dönüşmüştür. Yaşanan bu düşüşün en etkili olduğu dönemler yine bir krize rastlayan zamandır. Bunun en açık örneği ise 1994, 2001 krizleri ve son yaşanan 2008

Küresel K-krizin etkisi ile büyüme oranları negatif değerler alması olarak gösterilebilir. Grafiğin bütünü incelendiğinde, büyümenin sürekli zikzaklar çizdiği görülmektedir. Bu durum ise Türkiye'nin büyümesinin doğrusal bir seyir izlemediğini açıklar nitelikte olabilir.

3.6.2. Türkiye'de İşsizlik Oranlarının Gelişimi

İşsizlik, çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup da iş bulamayan işgücünün varlığıdır. Bu tanımdaki bazı unsurların açıklanması gerekmektedir. Öncelikle bir kişinin işsiz sayılabilmesi için çalışma gücünün olması gerekir. Yani işsizlik aktif nüfus için söz konusudur. Ayrıca bir kişi çalışma arzusu taşımalıdır. İkinci olarak piyasada oluşan cari ücretten çalışmak arzusu sergilemeli, mevcut ücret haddinde iş bulunursa çalışmaya hazır olunmalıdır. Bu şartlar altında işsizlik gayri iradi olarak karşılaşılan bir durumdur. İşsizlik oranı ise bu tanıma göre iş bulamayan nüfusun toplam işgücüne oranıdır (ekodialog.com). Grafik 2'de yer alan işsizlik oranlarının zamana göre seyri gösterilmiştir.

Grafik 2. 1982-2010 Yılları Arasında İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

1982' den itibaren bulunan işsizlik oranlarının genel ortalaması %8 civarında olduğu görülmektedir. Ancak kimi zaman, bu oranın %10'dan daha fazla olduğu grafikten anlaşılmaktadır. Ele alınan dönem arası yaşanan krizler sonucu işsizlik oranının tavan yaptığı zaman dilimi 2008 Küresel Kriz dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde işsizlik oranı %14'lere kadar ulaşmıştır. Bunun nedeni ise dönem içerisinde yaşanan

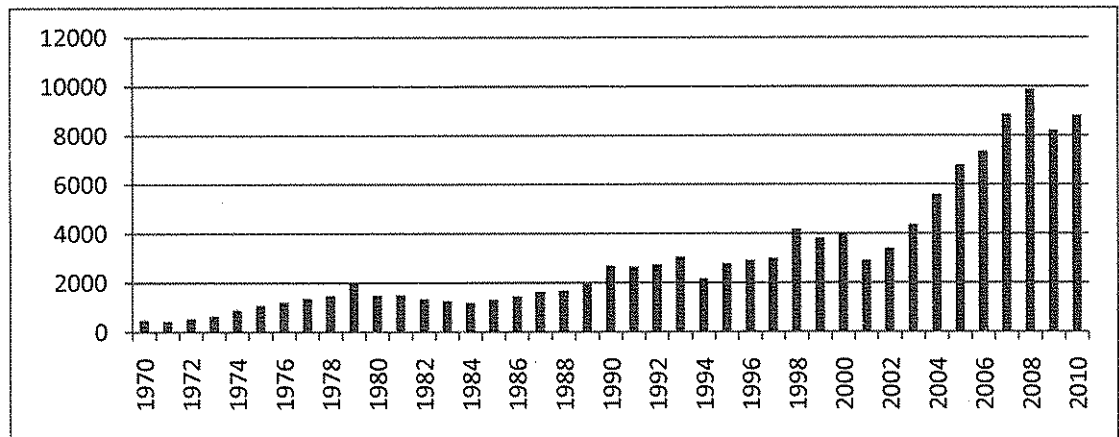
krizin, durgunluk meydana getiren bir özelliğe sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Durgunluğun söz konusu olduğu bir ekonomide istihdamın daralması yani işsizlik oranlarının yükselmesi gibi durumlarla karşılaşılabılır. Zaten enflasyon oranlarıyla işsizlik oranları karşılaştığında bir paralellik söz konusudur. Bir ekonomide stagflasyon yaşanmıyorsa, enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde işsizlik oranlarının çok yüksek olması beklenmemektedir. Özellikle yaşanan krizlerin şiddetinin artması, işsizlik oranları da yükseltmekte ve çalışanlar bu dönemlerde işsiz kalmaktadır.

3.6.3. Türkiye’de Kişi Başı GSMH Miktarı Gelişimi

Kişi başı GSMH, belli bir yılda oluşturulan GSMH’nın ülke nüfusuna bölünmesi ile bulunmaktadır. Kişi başı GSMH’nın değişmesi sadece GSMH oranının artışına bağlı değildir. Başka faktörlerin etkisi de söz konusudur. Bunlar nüfus artışı, döviz kuru vs. olarak sayılabilir. Ayrıca GSMH’nın zaman içinde yükselmesinin iki nedeni vardır. Birinci üretimde kullanılan toprak, emek ve sermayenin artması, ikinci ise girdi birimi başına hasılanın artmasıdır. Diğer bir deyişle, bu durumda hem daha fazla girdi kullanılmış, hem de her girdi daha verimli hale gelmiş demektir (muhasebeturk.org).

Grafik 3. 1970-2010 Arası Kişi Başı GSMH (US \$)

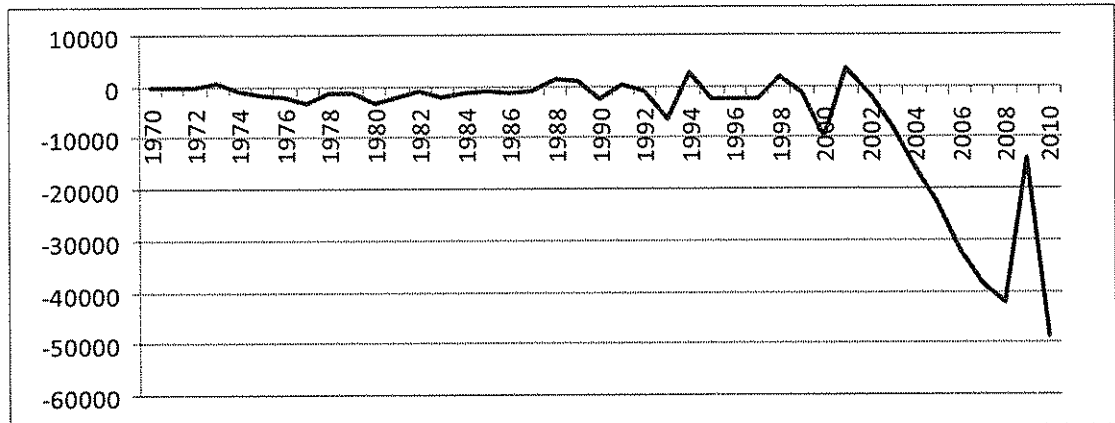
Kaynak: <http://data.worldbank.org/> yer alan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 3 incelendiğinde genel olarak yükselme eğiliminde olan kişi başı GSMH oranı, Türkiye'nin yaşadığı kriz dönemlerinde aşağı doğru ivme kazanmıştır. Özellikle son 10 yıllık süreçte kişi başı GSMH miktarının önceki on yıllık dönemlerle karşılaştırıldığında daha fazla iniş-çıkış gösterdiği görülmektedir. Bunun nedeni ise son 10 yıllık süreçte meydana gelen ekonomik krizler olarak gösterilmektedir.

3.6.4. Türkiye' de Cari İşlemler Dengesinin Gelişimi

Cari işlemler dengesi ya da diğer adıyla dış ödemeler bilançosu, bir ekonominin uluslararası ekonomik işlemlerinin, yani bir ekonominin dünyanın geri kalan kısmından aldığı ve dünyanın geri kalan kısmına verdiği mal ve hizmetlerin ve ekonominin dünyanın geri kalan kısmı karşısındaki hak ve yükümlülüklerindeki değişikliklerin kaydı olarak tanımlanmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 1997:1). Cari işlemleri hesabını oluşturan bazı unsurlar söz konusudur. Bu unsurlar arasında meydana gelebilecek bir dengesizlik ile dış ödemeler açığında dengesizliklerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Cari işlemler dengesini oluşturan dengeler, mal (Dış Ticaret) Dengesi, Hizmetler Dengesi, Yatırım (Net Faktör) Gelirleri Dengesi, Transfer Gelirleri Dengesi olarak kendi içinde kategorilere ayrılmaktadır (wikipedia.org). Bir ülkenin cari işlemlerden elde ettiği gelirler, cari işlemlere yapılan giderlerden daha büyükse, bu durum cari fazla (cari işlemler fazlası); daha küçükse cari açık (cari işlemler açığı) olarak nitelenir.

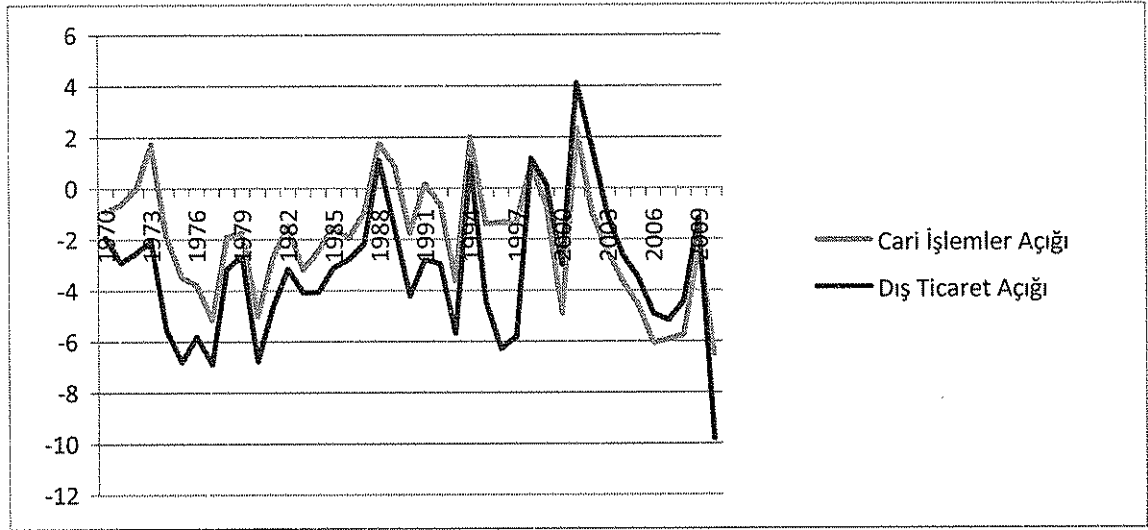
Grafik 4. 1970-2010 Arası Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Grafik 4 incelendiği zaman, Türkiye ekonomisinde genel olarak cari işlemler açığı ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. 1970-1980 arası cari işlemler dengesi, -5000 milyon dolar civarındayken, özellikle 1990 sonrası bu denge -10000 milyon doları geçmiştir. Cari işlemlerde meydana gelen açıkların miktarı, kriz dönemlerinde daha da artmaktadır. Özellikle 1980 sonrası liberalizm akımının etkisiyle Türkiye’de de yaşanan dışa açılma hareketi sonucu özellikle dış dünya ile yaptığımız işlemlerin miktarında artışlar gözlemlenmektedir. 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı Karamame ile sermaye hareketlerindeki serbestlik ve ülkeye yabancı sermayeyi çekmek amacıyla yapılan vergi indirimleri ya da faiz oranlarında yükselmelerin dış ödemeler dengesi üzerinde etkileri söz konusudur.

Grafik 5. 1970-2010 Arası Cari İşlemler Açığı ve Dış Ticaret Açığını GSYİH’ ya Oranı (%)

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr> ve <http://data.worldbank.org/> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

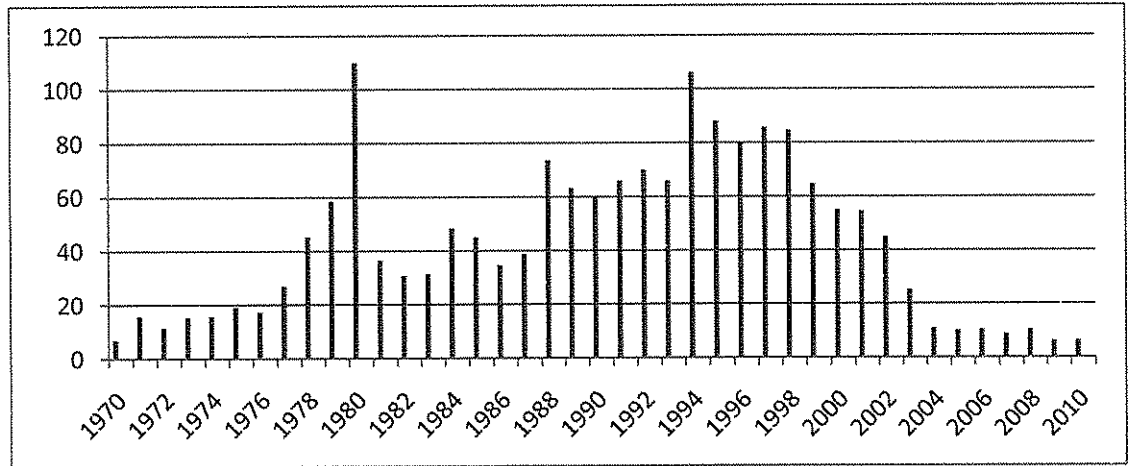
Cari işlemler açığı ile dış ticaret dengesinin ilişkili olduğundan dolayı karşılaştırma yapmada kolaylık sağlanması açısından ikisi Grafik 5’ de verilmiştir. Yukarıda yer alan grafik incelendiğinde ise her iki açık türünün de paralel bir şekilde birbirleriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Grafik 5’de yer alan dış ticaret açığı/GSYİH ve cari işlemler dengesi/GSMH incelendiğinde ortaya çıkan oranlar negatif değerler aldığı görülmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde her iki oranda yaşanan açıkların arttığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinin yaşadığı derin krizler sonucu dış dünya ile ticari

ilişkilerinde yaşanan problemler, her iki makro değişkenin negatif değer almasına neden olmuştur. Dış dünya kaynaklı yaşanan bir kriz neticesinde bu oranlarının daha da arttığı görülmektedir. 1974, 1978, 1994, 2001 ve 2008 dönemlerinde her iki değişkenin yüksek negatif değer aldığı görülmektedir.

3.6.5. Türkiye’de Enflasyon Oranlarının Gelişimi

Fiyatlar genel seviyesinde sürekli yükseliş olarak tanımlanan enflasyon, özellikle krizlerin ortaya çıkmasında bir neden olarak görülebilir. Konjonktür dengesinde kısa dönemli yaşanan dengesizlik sonucu bozulan talep dengesinin ortaya çıkarmış olduğu enflasyon olgusu, bir ülkenin uzun dönem ekonomik dengesinin bozulmasına yol açabilmektedir. Türkiye’de de yıllardır yaşanan enflasyon sorunu ekonomik krizlerin ortaya çıkmasında aktif rol oynamaktadır.

Grafik 6. 1970-2010 Arası Enflasyon Oranları

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

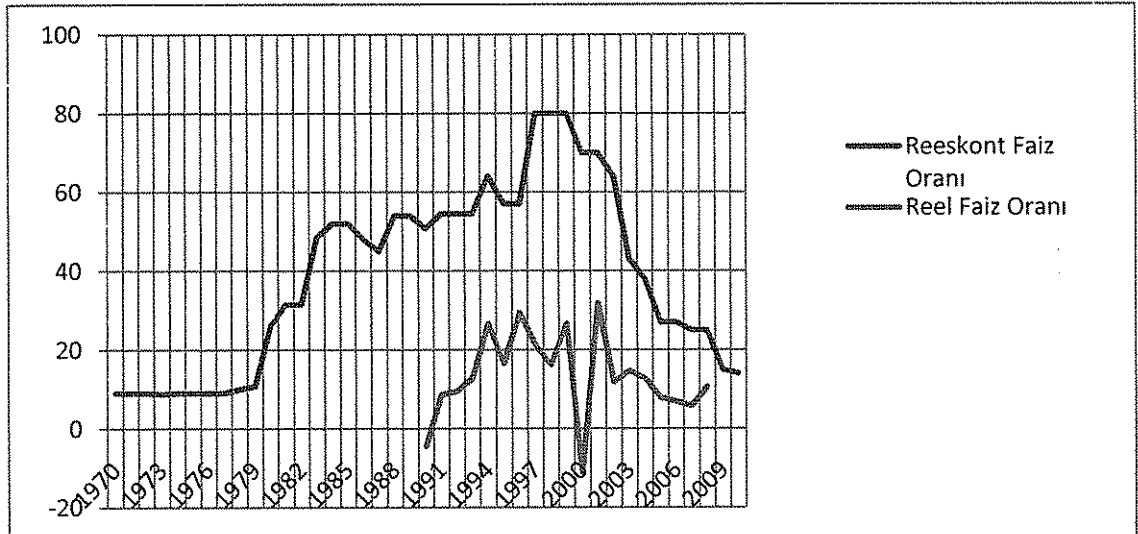
Grafik 6 incelendiğinde, enflasyon ile ilgili yapılan bu açıklamanın doğruluk payının olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise 1970-2010 dönemi arasında enflasyon oranlarında yaşanan yükseliş olarak gösterebilir. Özellikle krizlerin yaşandığı dönemlerde enflasyon oranlarının kimi zaman %100’leri bile aştığı görülmektedir. Yaşanan bu yükseliş 2003 yılına kadar böyle sürmektedir. Ancak 2003 yılından itibaren uygulanmaya başlanan açık enflasyon hedeflenmesi ile enflasyonun düşürülmesi asıl amaç olmuş ve bu konuda da başarılı sonuçlar alınmıştır. 10 yıl

öncesine kadar % 40-60 arası değişen enflasyon, yaşadığımız dönemde % 6 civarında değişmektedir. Bu ise hedeflenen amaca ulaşıldığının bir göstergesi olabilir.

3.6.6. Türkiye’de Faiz Oranlarının Gelişimi

Merkez Bankası’nın ekonomideki para arzını kontrol etmede kullandığı araçlardan birincisi, ticari bankalara verdiği kredilerdir. Merkez Bankası’nın ticari bankalara kredi vererek dolaşımdaki para miktarını arttırmasının en yaygın yolu da ticari bankaların ellerindeki müşteri senetlerini Merkez Bankası’na tekrar iskonto ettirmeleri işlemi olarak adlandırılan reeskont işlemidir (Açıkgöz, 2006:58). Krizler ile yakından alakalı olduğu düşünüldüğünden dolayı Grafik 7’de reeskont faiz oranları ile reel faiz oranları gösterilmektedir.

Grafik 7. 1970-2010 Arası Reeskont Faiz ve Reel Faiz Oranları (%)

Kaynak: (Özkan, 2008:94) ve <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Reeskont faiz oranı bir para politikası aracı olarak kullanıldığında, ekonomide toplam talep üzerinde bir etkisi olmaktadır. Özellikle toplam talep cephesinden kaynaklı resesyon süreçlerinde, Merkez Bankası reeskont faiz oranını düşürme eğilimindedir. Bu durum reeskont faiz oranlarının düşük olduğu periyotlarda durgunluk/GSYİH azalma/Kriz beklentisini arttırmaktadır. Genel kanı toplam talebin yüksek olduğunda reeskont oranlarının düşük olduğu gibi görülse de bunun arkasında Merkez Bankasının

toplam talebi düşürmek amaçlı reeskont faiz düşürmesi yer almaktadır. İyi bir analiz için değişkenleri aynı periyotta olanlar olarak değil, birisinin bir önceki periyottaki durumu olarak ele alınmalıdır. Toplam talebin yüksek olduğu dönemlerde, reeskont faiz oranlarının yüksek olması beklenmektedir. Grafik 7 incelendiğinde Türkiye'nin temel sorunu olan enflasyon oranlarının yüksek bir seyir izlemesi ve enflasyonun toplam taleple yakından bağlantılı olması nedeniyle, reeskont faiz oranlarında var olan yükseliş eğilimi, ekonomide toplam talep kaynaklı krizlere yol açmakta ve Merkez Bankası reeskont faiz oranlarında indirim gitme yolunu seçmektedir. Toplam talep ve reeskont faiz oranları doğrusal hareket etmelerinden dolayı, son dönemde de enflasyon oranlarında yaşanan düşüş, reeskont faiz oranlarında da bir düşüşe yaşanmasına neden olmaktadır. Reel faiz oranları incelendiğinde ise, ortalama %20'ler üzerinde olan seyir, son dönemde düşüşe geçmiştir. Bunun nedeni enflasyon oranlarında yaşanan iyileşmeler olarak söylenebilir. Çünkü enflasyon ve faizler paralel bir ilişkiye içerisindedir. Enflasyon oranının düşmesi, faiz düşüşlerini de beraberinde getirmektedir.

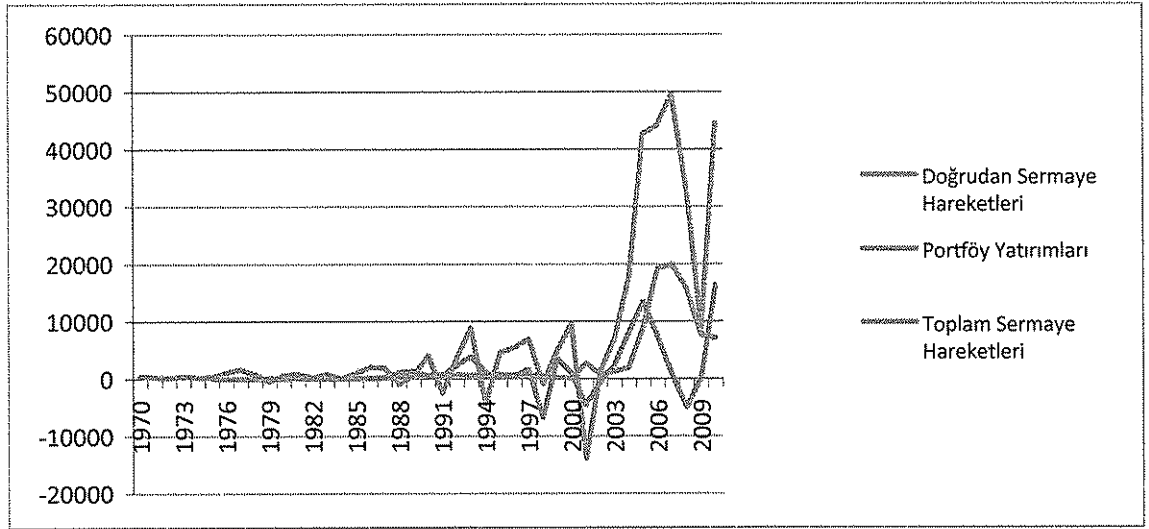
3.6.7. Türkiye'de Sermaye Hareketlerinin Gelişimi

1989 yılında kabul edilen 32 sayılı Kararname ile sermaye hareketlerinin serbest bırakılması sonucu, ülkeye giren sermaye ile ilgili yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan finansal kökenli krizler, Türkiye ekonomisinde derin izler bırakmıştır. 1990 sonrası finansal nitelikte krizlerin ağırlık kazanması ve bu tür krizlerin yabancı sermaye ile yakından ilişkili olmasının sonucu olarak yaşanan ekonomik krizler, birçok makro göstergelere etki etmektedir.

Sermaye hareketlerinin ülke içine gelmesini cazip kılan unsurlardan bir tanesi faiz oranlarının yüksekliğidir. Eğer ülkede sermayeye yüksek faiz oranları uygulanıyorsa, o ülkeye sermaye giriş miktarında fazlalık meydana gelmektedir. Ancak faiz oranlarında meydana gelecek bir düşüş, ülkeden sermaye kaçışına zemin hazırlayacaktır. Sermaye değişimi sadece faiz oranlarına bağlı değildir. Ekonomik aktörlerin beklentileri de esas teşkil etmektedir. Son dönemde reel faizler aşağı doğru bir ivme kazansa da sermaye hareketlerinin bu doğrultuda çok düşük olmamasının nedeni ise Türkiye ekonomisinde görülen olumlu gelişmelerdir. Bu dönemde risk birimi, sistematik risk, döviz kuru riski

ve yatırımdan beklenen getiri düşmüş, böylece Türkiye yatırım yapılacak bir ülke düzeyine gelmiştir. Bu sebeple de düşük reel faizlere rağmen, ülkeye sermaye girişi devam etmektedir. Bu açıklamalara ışığında Grafik 8’de ülke içerisine giren portföy yatırımları, doğrudan sermaye hareketleri ve toplam sermaye hareketlerine dair veriler yer almaktadır.

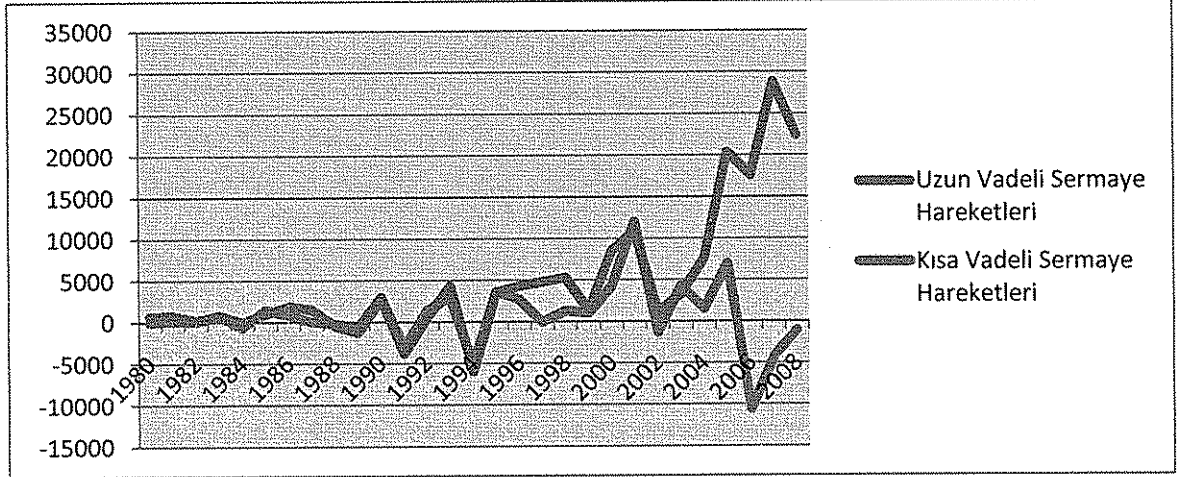
Grafik 8. 1970 Sonrası Sermaye Hareketlerinin Gelişimi (Milyon \$)

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Yukarıda yer alan grafikte 1970-1989 yılları arasında sermaye hareketlerinde genel bir durağanlık dikkatleri çekmektedir. 1989 yılında sermayenin giriş-çıkışının serbest bırakılmasının etkileri, bu tarihten itibaren dikkatleri çekmektedir. Kriz dönemlerinde riskli bir ortamın bulunmasının da sermaye hareketleri üzerinde negatif etkiye sahip olmaktadır. Riskli bir ortamın bulunması ile de sermayedarların ülkeden ani kaçışının kriz dönemlerine denk gelmesi bir rastlantı olarak değerlendirilmeyebilir.

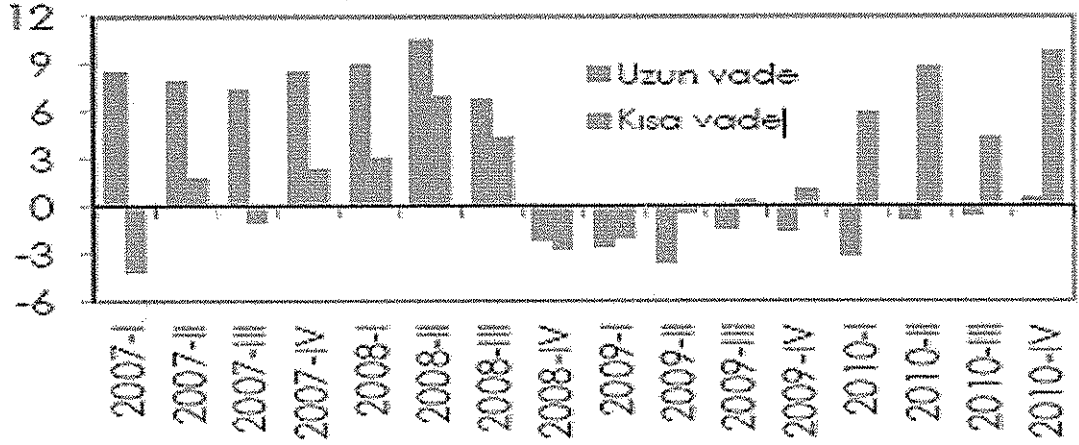
Grafik 9. 1980-2008 Yılları Arası Kısa ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketlerinin Gelişimi (Milyon \$)

Kaynak: www.tcmb.gov.tr

Grafik 9’ da ise kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerinin seyri yer almaktadır. Ancak verilerin elde edildiği kaynakta 2009 ve 2010 yıllarına ait değişkenler yer almadığı için, grafik 10’ da 2007-2010 yılları arası ayrı bir grafikte istenen veriler gösterilmektedir. 1990 yılına kadar kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerinde çok değişim görülmezken, 1993-1994 yılından itibaren sermaye hareketlerinde ülke içine giriş ve çıkışta bir hareketlenme söz konudur. Özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı bir dönemde ülkeden sermaye kaçıışı hızlanmaktadır.

Grafik 10. 2007-2010 Arası Kısa ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketlerinin Gelişimi
(Milyon \$)

Kaynak:www.tcmb.gov.tr

Grafik 10' de ise 2007-2010 yılları arası uzun ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin değişim yönü gösterilmektedir. 2007 yılında yükseliş eğiliminde olan sermaye miktarları, 2008 krizi ile birlikte düşüşe geçmiş ve 2010 yılına kadar bu düşüş sürmüştür. Ancak ülke içerisine kısa vadeli sermaye hareketlerinin bu dönemde girişi, uzun vadeli sermaye hareketlerine göre daha fazladır. Ancak 2010 yılında krizin etkilerinin giderilmeye başlanması ile birlikte özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerinde pozitif bir eğilim söz konusudur.

3.7. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Kamu Maliyesi Göstergeler Üzerine Etkisi

Ekonomik krizlerin bir etkisi de kuşkusuz kamu maliyesi göstergeleri üzerinde hissedilmektedir. Keynes döneminde sonra ağırlık kazanan devlet işlevlerinin, ekonomiye müdahale aracı olarak kullanılmaya başlaması ile kamu alanında yapılan her birimlik değişimin iktisadi düzende önemli bir yere sahip olmaktadır. Tablo 11'de kamu maliyesinin oluşturan büyüklükler gösterilmiş ve daha sonra hepsi ayrı ayrı zaman serisi şeklinde grafik halinde ele alınmış ve 1970 sonrası Türk kamu maliyesi çerçevesinde krizlerle ilişkisi incelenmiştir.

Tablo 11. 1970-2010 Yılları Arasında Türk Kamu Maliyesi İle İlgili Bazı Göstergeler

Yıllar	Toplam Vergi Gelirleri/ Genel Bütçe Gelirleri	Kamu Harcamaları/ GSMH Oranı	Vergi Gelirleri/ GSMH Oranı	Gelir Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri	Kurumlar Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri	Katma Değer Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri	Bütçe Dengesi/ GSMH Oranı	Dış Borç/ GSMH Oranı	İç Borç/ GSMH Oranı	Toplam Borç/ GSMH Oranı	Toplam Borç Servisi/ GSYİH	Toplam Kamu Borç/ GSMH(*)	Toplam Kamu Borç Miktarı (Milyar TL)	Kamu Kesimi Borçlanma Gerçeği/ GSMH
1970	: 75,8	16,8	16,3	29,5	6,9	: 24,8	0,1	0,18	0,17	0,34	1,19	:	4,492	:
1971	: 70,9	18,7	16,8	30,6	5,3	: 26,3	-2,4	0,19	0,15	0,35	1,20	:	4,436	:
1972	: 70,9	17,1	17,1	29,7	5,4	: 28,4	-0,1	0,15	0,14	0,29	1,58	:	4,924	:
1973	: 75,8	17,0	16,1	30,9	5,9	: 29,3	-0,6	0,13	0,12	0,26	0,87	:	5,664	:
1974	: 76,6	15,2	18,5	34,4	5,8	: 28,4	-0,7	0,10	0,10	0,20	0,72	:	6,279	:
1975	: 79,8	17,3	13,7	35,3	5,5	: 26,3	-0,1	0,09	0,12	0,21	0,86	:	7,862	4,2
1976	: 85,6	18,6	14,6	36,6	4,9	: 29,3	-0,5	0,09	0,14	0,24	1,15	:	10,153	6,3
1977	: 74,1	22,3	15,1	41,1	4,8	: 24,8	-3,6	0,09	0,15	0,25	1,63	:	12,124	7,7
1978	: 72,0	21,9	14,9	43,9	6,8	: 28,4	-1,5	0,12	0,14	0,26	2,09	:	13,727	2,8
1979	: 78,7	22,0	14,1	47,2	4,7	: 29,3	-2,1	0,24	0,19	0,43	1,51	:	25,285	6,6
1980	: 79,7	20,3	14,1	51,0	4,9	: 24,8	-3,0	0,28	0,12	0,40	2,37	30,6	23,184	8,2
1981	: 91,6	18,9	14,8	62,6	10,4	: 28,4	-1,2	0,28	0,13	0,41	3,44	30,5	24,554	3,0
1982	: 86,2	15,1	12,3	45,5	13,3	: 29,3	-1,3	0,32	0,16	0,49	4,70	35,6	26,529	2,7
1983	: 88,8	18,7	13,8	45,2	11,1	: 24,8	-1,6	0,36	0,28	0,63	5,20	50,3	32,673	3,4
1984	: 89,8	17,1	10,7	45,0	11,4	: 28,4	-1,4	0,41	0,23	0,64	5,51	50,5	32,233	3,4
1985	: 91,8	16,7	11,6	35,2	15,8	: 24,8	0,0	0,48	0,25	0,73	7,00	51,4	38,924	1,7
1986	: 92,1	17,4	12,0	34,1	14,7	: 26,3	-2,3	0,55	0,27	0,82	6,05	55,4	47,815	1,1
1987	: 85,6	16,6	11,0	33,7	14,9	: 28,4	-3,1	0,59	0,29	0,88	7,02	61,7	60,355	3,1
1988						: 29,3	-3,0	0,57	0,28	0,86	8,50	60,1	60,815	1,0

Tablo 11' in devamıdır

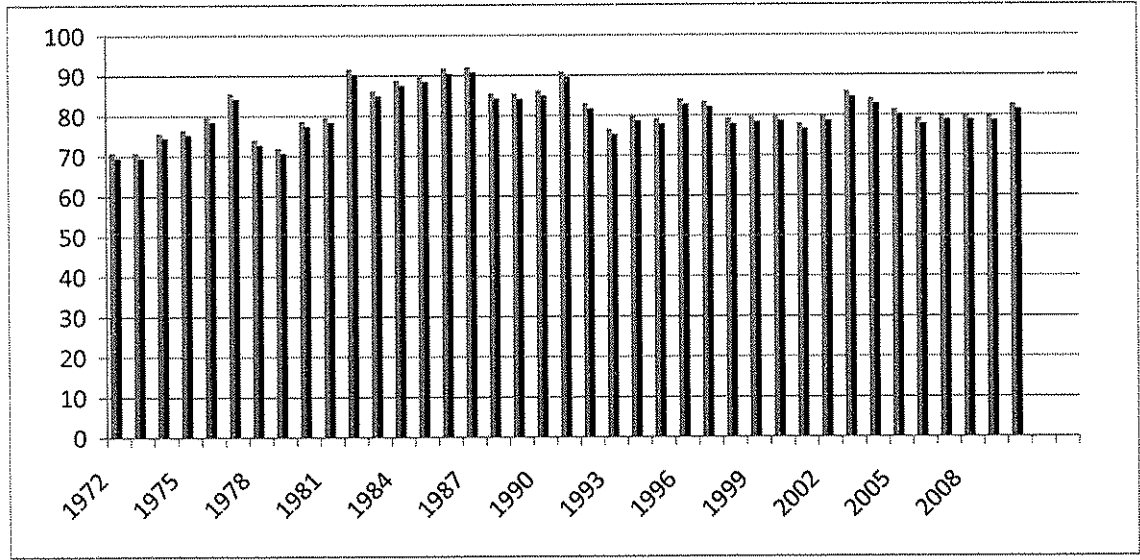
1989	85,5	16,9	11,0	38,6	14,1	25,3	-3,3	0,54	0,25	0,78	6,76	50,6	59,773	1,7
1990	86,3	17,3	11,4	41,0	10,2	27,2	-3,0	0,41	0,19	0,60	5,00	39,7	64,109	7,3
1991	91,0	20,5	12,4	42,4	8,9	29,0	-5,3	0,34	0,16	0,49	5,58	41,4	73,875	9,9
1992	83,0	20,1	12,8	42,4	7,1	29,7	-4,3	0,35	0,18	0,53	5,80	42,7	83,850	10,5
1993	76,6	24,3	13,2	40,4	7,2	31,0	-6,7	0,38	0,18	0,56	4,87	41,8	99,737	10,2
1994	80,0	23,1	15,1	30,9	7,4	30,1	-3,9	0,50	0,20	0,70	8,05	57,9	92,434	6,2
1995	79,2	21,8	13,8	30,4	9,5	32,7	-4,0	0,43	0,18	0,60	6,88	46,9	102,756	5,0
1996	84,1	26,3	15,2	30,1	8,4	33,1	-8,2	0,43	0,21	0,64	6,11	49,5	117,692	8,6
1997	83,5	27,2	16,1	31,6	8,3	32,9	-7,6	0,44	0,22	0,65	6,37	47,4	125,319	7,7
1998	79,2	29,1	17,2	37,7	8,1	29,5	-7,1	0,46	0,22	0,68	5,61	47,3	140,420	9,4
1999	79,7	35,8	18,9	33,3	10,4	28,1	-11,7	0,56	0,29	0,85	7,55	57,8	157,555	15,6
2000	79,9	37,2	21,1	23,4	8,8	31,6	-10,6	0,59	0,29	0,88	7,87	60,1	176,394	11,8
2001	78,0	45,7	21,5	29,1	9,2	31,3	-16,5	0,77	0,68	1,46	11,61	118,0	212,687	16,4
2002	80,0	42,1	21,2	23,0	9,3	34,2	-14,6	0,72	0,55	1,27	12,18	101,3	229,325	12,7
2003	86,0	39,4	23,6	20,2	10,2	32,1	-11,3	0,61	0,54	1,15	9,45	93,8	275,192	9,4
2004	84,2	33,1	21,0	19,5	10,6	34,0	-7,1	0,54	0,53	1,07	8,40	83,9	319,807	4,7
2005	81,5	29,8	21,9	20,3	10,6	32,0	-1,7	0,47	0,51	0,98	8,73	73,3	353,564	-0,3
2006	79,2	23,3	21,8	21,0	9,0	33,5	-0,6	0,35	0,43	0,78	7,91	48,2	365,842	-1,9
2007	80,2	23,7	23,6	22,2	10,2	32,4	-1,6	0,28	0,29	0,57	7,65	42,1	355,474	0,1
2008	80,2	23,3	24,3	23,4	10,6	31,6	-1,8	0,34	0,37	0,71	7,55	42,9	408,192	1,6
2009	80,0	27,4	24,6	23,4	10,5	30,6	-5,5	0,42	0,43	0,85	10,14	48,8	465,612	5,1
2010	82,8	27,2	21,2	21,0	9,7	32,1	-3,7	:	:	:	:	44,7	496,745	3,4

Kaynak: (*) (Doğru, 2006:44) ve <http://www.dpt.gov.tr/DPT-portal>, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=271>, <http://www.hazine.gov.tr>, <http://www.bumko.gov.tr>

3.7.1. Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Gelişimi

Türkiye’de kamu maliyesi göstergelerinin ilki vergi gelirleridir. Grafik 11’ de 1972-2010 yılları arasında vergi gelirlerinin genel bütçe içerisindeki payı yüzdeler halinde gösterilmiş ve buradan yola çıkarak Türkiye ekonomisi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

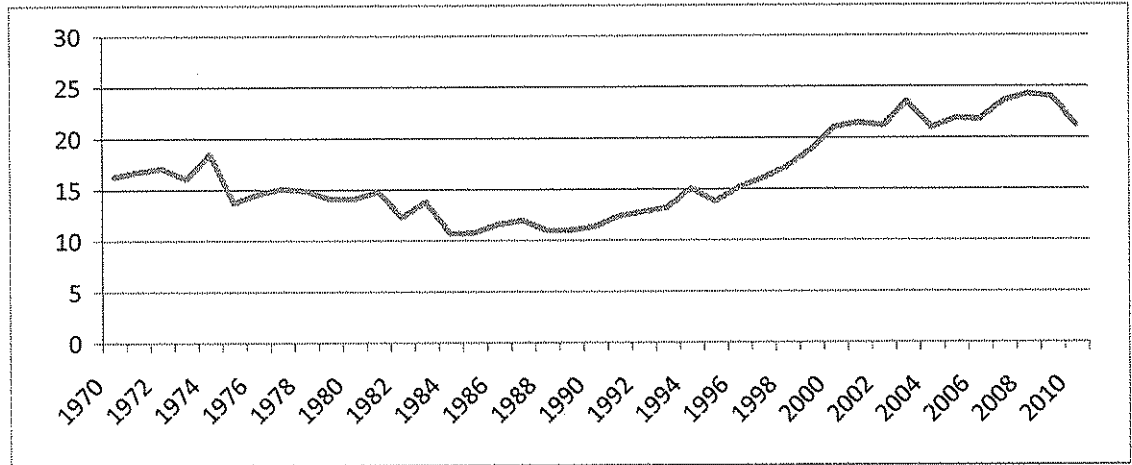
Grafik 11. 1972-2010 Yılları Arasında Vergi Gelirlerinin Genel Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payı (%)

Kaynak: <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=271> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Grafik 11’ de 1972 sonrası vergi gelirlerinin seyri yer almaktadır. Ortalama % 70 civarında olan vergi gelirlerinin genel bütçe gelirleri içerisindeki payı, kriz yaşanan dönemlerde % 80’ lere kadar yükselmiştir. Bunun nedeni ise kriz dönemlerinde devlet gelirlerinde meydana gelen azalma olarak söylenebilir. Yaşanan bir ekonomik kriz döneminde azalan gelirleri artırmak amaçlı, vergi gelirlerini yükseltmek hedeflenmekte ve bu kapsamda ya vergi oranları arttırılmakta ya da yeni vergiler konulmaktadır.

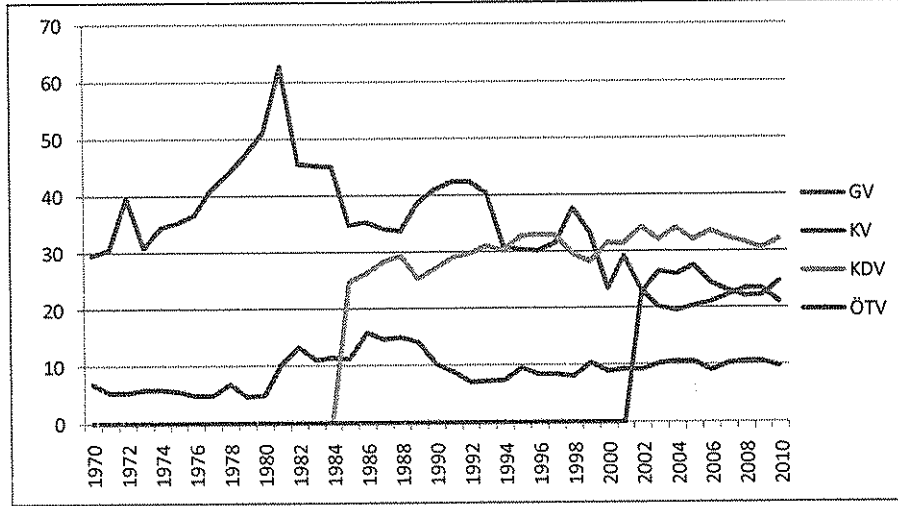
Grafik 12. 1970-2010 Yılları arasında Vergi Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı

Kaynak: <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=271> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Grafik 12' de 1970-2010 yılları arasında vergi gelirlerinin GSMH içindeki payının yüzde değişimi gösterilmektedir. Dönem içerisinde zikzaklı bir seyir izleyen vergi gelirleri/GSMH oranı, özellikle derin sonuçlar bırakan bir kriz sonucu %20'ler üzerine çıkmaktadır. Bu durum dönem içerisinde GSMH oranının düşmesi ve vergilerde yapılan artış ile ilişkilendirilebilir. Dönem içerisinde vergi gelirlerinin azalışa geçtiği nokta ise 1983-1987 arasındadır. Çünkü bu yıllarda arz yönlü iktisadi akımın etkileri ile vergi oranlarında indirimle gidilmiştir. Ancak zaman içerisinde devletin yeterli gelir toplayamaması bu politikadan vazgeçmeyi de beraberinde getirmiştir. Böylece bu tarihten itibaren GSMH içinde vergi gelirleri miktarı artmıştır

Grafik 13. 1970-2010 Yılları Arasında GV/KV/KDV/ÖTV' nin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı

Kaynak: <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=271> yer alan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır .

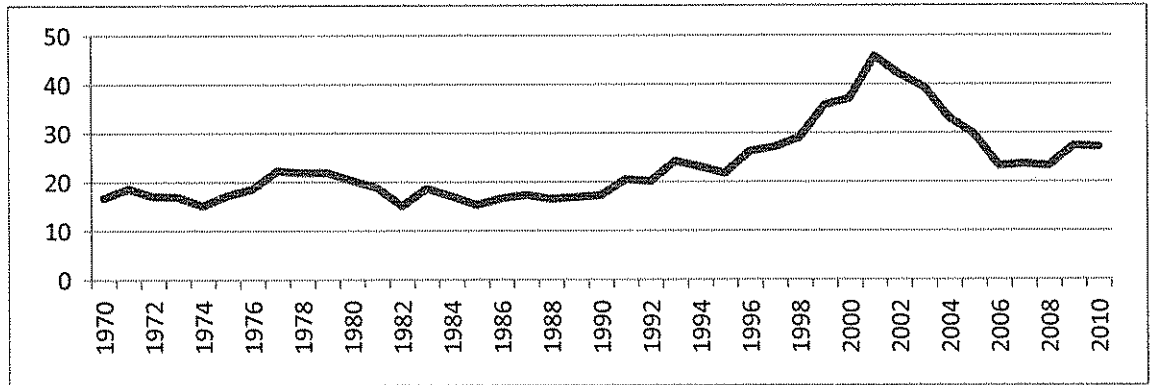
Grafik 13 ise genel bütçe içerisinde yer alan bazı önemli vergi gelirlerini kapsamaktadır. 1980'li yılların başında yüksek olan gelir vergisi, dönemde hakim olan arz yönlü iktisadi akım ile 1983 yılından itibaren birkaç yıllık süreçte aşağı doğru ivme göstermektedir. Ancak sonraları yeterli düzeyde gelirin toplanamayışı ile vergi oranlarında yükseliş devam etmiştir. Ayrıca gelir ve kurumlar vergisinin vergi gelirleri içerisindeki payı başlarda ağırlıklı iken, 1985 yılı sonrası yürürlüğe giren KDV ve 2002 yılından itibaren ÖTV kabulü ile bu pay bu tarihten itibaren azalmaya başlamıştır.

Özellikle 2000 yılından itibaren kabul edilen ÖTV ile dolaysız vergilerin payı gitgide azalmış ve dolaylı vergilerin payı artmıştır. Bu ise düşük gelirli için adaletsizliğin artması olarak bilinmektedir. Son dönemde ise yatırımları teşvik etmek ya da yurt içine yatırım çekmek amacıyla kurumlar vergisinde yapılan indirim ile bu verginin genel bütçe içerisindeki payı iyice düşmüştür. Ayrıca kriz dönemlerinde gelir ve kurumlar vergisinde yaşanan düşüşler, mükelleflerin eski refah seviyelerini korumak amaçlı kayıtdışı ekonomiye yönelmesinin bir parçası olarak düşünülebilir.

3.7.2. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi

Ekonomik kriz dönemlerinde kamu gelirlerinin düşüp, bütçe açıklarının artması gibi kamu harcamalarının da bu dönemlerde yükselmesi söz konusu olmaktadır. Grafik 15’ de genel bütçe içerisinde yer alan kamu giderlerinin GSMH’ ya oranını içermektedir. Böylece 1970 sonrası kamu giderleri hakkında genel bir bilgi sunulmaya çalışılmaktadır.

Grafik 14. 1970-2010 Arası Genel Bütçe İçerisindeki Kamu Giderleri/GSMH Oranı

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır

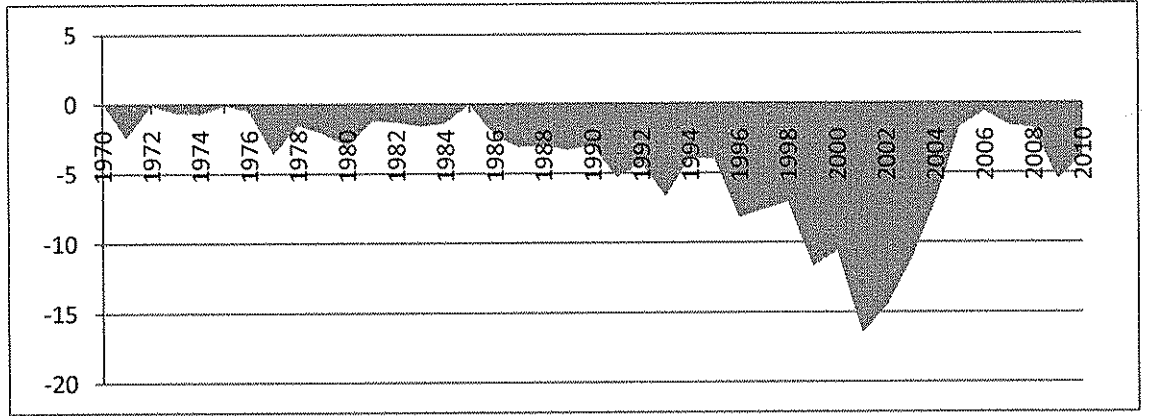
Genel bütçe içerisindeki kamu harcamalarının 1970 sonrası GSMH’ ya oranı genel olarak, %15’ler üzerinde seyretmektedir. Zaman zaman bu oranın % 20’ler hatta % 40’lar üzerine çıkmıştır. Krizlerin çok şiddetli yaşandığı evrelerde giderlerin de krizlerin şiddeti yönünde arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle 2000/2001 döneminde kamu harcamalarının yüksek düzeyde bir seyir izlediği görülmektedir. 2001 sonrası alınan reformlar ile kamu harcamalarında bir düşüş sağlansa bile 2008 kriziyle birlikte bu oran önceki kriz dönemine nazaran biraz daha azalışa geçmiştir.

3.7.3. Türkiye’de Bütçe Dengesinin Gelişimi

Konsolide bütçe harcamalarının konsolide bütçe gelirlerinden fazla olması halinde ortaya çıkan eşitsizliğe bütçe açığı denilmektedir. Bütçe açığı, özünde bütçe harcamalarının bütçe gelirleri tarafından finanse edilemeyen bir bölümdür. Diğer bir deyişle, bütçe açığı bütçe gelirleri ile finanse edilemeyen harcama anlamına gelir ve bu

harcamanın yapılması için borçlanma yoluyla kaynak yaratılması gereklidir (ekodialog.com). Bu kısa açıklamadan yola çıkarak 1970-2010 yılları arası bütçe açıklarının GSMH' ya oranları ele alınmış ve kriz dönemleriyle ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır.

Grafik 15. 1970-2010 Yılları Arasında Bütçe Dengesinin GSMH' ya Oranı

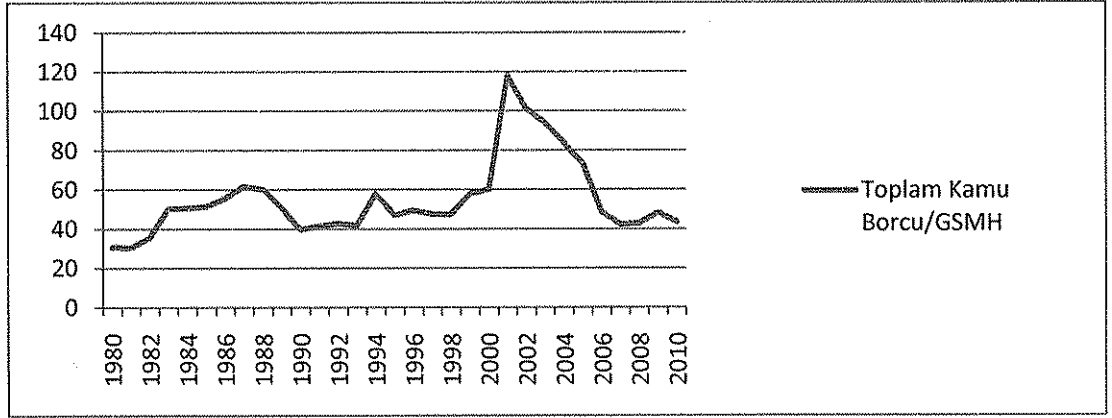
Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Grafik 15 incelendiğinde bütçe açıklarının zikzaklı ve negatif bir hareket alanına sahip olduğu görülmektedir. Bu ise gelir ve gider arasında mevcut bir dengesizliğin olduğuna işaret etmektedir. Bütçenin denk olması sadece 1986 yılında gerçekleşmiştir. Özellikle 2001 krizinde bütçe açıkları %15'i geçmektedir. Bu durum yaşanan krizin şiddetin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Daha sonra 2008 Küresel Krizin etkileriyle azaltılmaya çalışılan bütçe açıklarında artış yaşanmıştır.

3.7.4. Türkiye'de Borç Miktarlarının Gelişimi

Bir ülkede gelir ve gider arasında oluşan eşitsizlik sonucu oluşan bütçe açıklarını finanse etmenin bir yolu olarak gösterilen borçlanma yöntemidir. Borçlanma olağanüstü gelir kaynağı olmasına rağmen günümüzde olağan gelir kaynağı haline gelmiştir. Bu kısımda 1970-2010 tarihleri arasında Türkiye'nin toplam borç miktarı, kamu borç miktarı ile kamu borç toplamının GSMH içerisindeki oranı ele alınmakta ve ortaya çıkan ekonomik krizlerin borçlanma politikası üzerine etkileri hakkında açıklamalar yapılmaktadır.

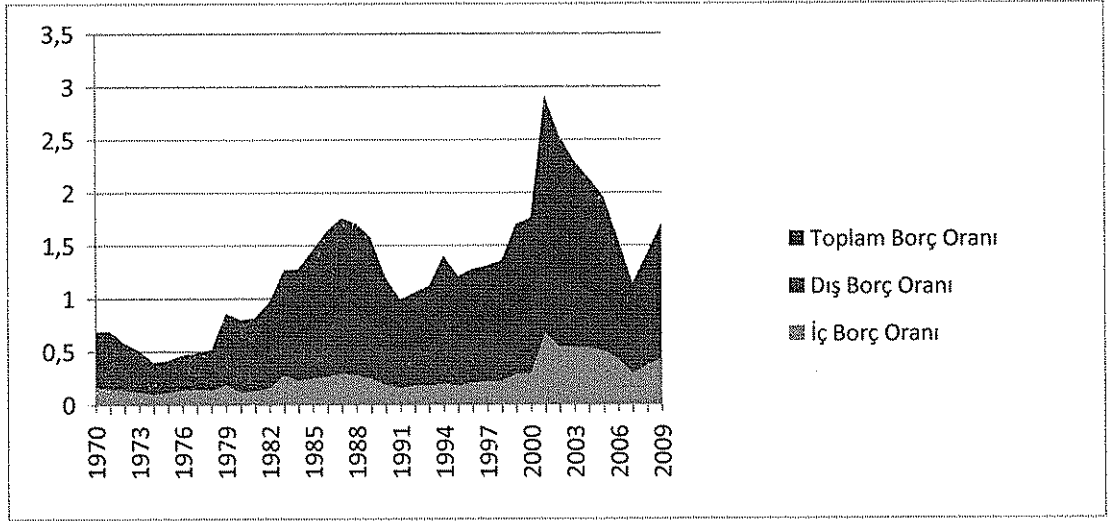
Grafik 16. Toplam Kamu Borç Stokunun GSMH'ya Oranı

Kaynak: (Doğru, 2006:44) yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Grafik 16'da toplam kamu borcu/GSMH oranı incelendiğinde, kamu borçlarının, toplam borçlar içerisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Devletin gelirlerin yetersiz kalmasının sonucu, kamu açıklarını borçlanma yolu ile kapatılmak istenmesinin sonucu, GSMH içerisindeki artan kamu borçları olup, kamu borçlarının yükselişinin en yüksek olduğu dönem ise 2000/2001 kriziyle birlikte kamu borç stok oranının %100'leri aşması olarak grafikten gözlemlenmektedir. 2001 krizi sonrası uygulanan vergi politikası sonucunda, vergi gelirlerinin yetersiz kalması nedeniyle kamu harcamalarının vergiler yerine iç borçlanma ile finanse edilmesi, iç borç yükünü arttırmıştır.

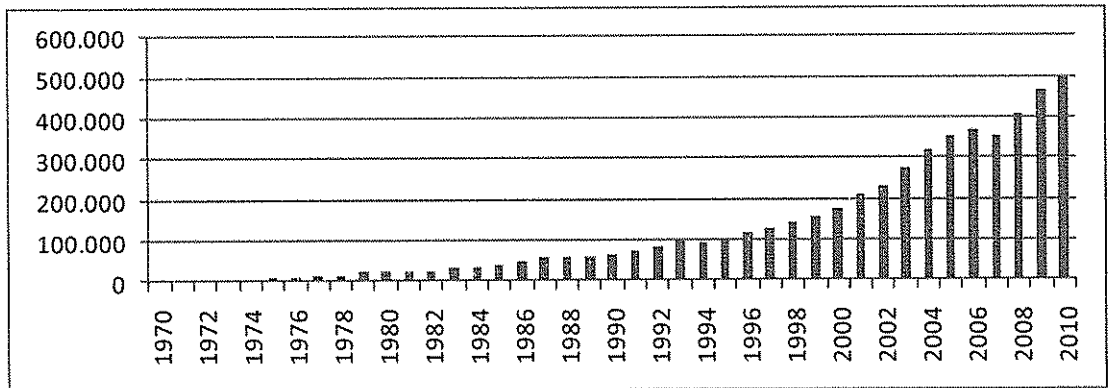
Grafik 17. 1970-2010 Arası İç ve Dış Borç ile Toplam Borç Stoku/GSMH Oranı

Kaynak: [http:// www.dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr) ve [http:// www.hazine.gov.tr](http://www.hazine.gov.tr) yer alan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 17’de yer alan Türkiye’nin borç miktarının GSMH’ ya oranlarına bakıldığında, 1970’li yıllarda toplam borç miktarı içerisinde iç borçlanma ağırlıklı iken, dış borç oranı/GSMH, iç borç stoku/GSMH oranının gerisinde kalmıştır. Ancak 1980 kararları ile dışa açılmanın ana hedef olması ve artık iç borçlanmanın sınırına gelinmesi, dış borca yönelmeyi bir anlamda zorunlu hale getirmiştir. Aslında borçların bileşimine bakıldığında, kriz dönemlerinde diğer makro değişkenlerinin negatif etkilenmesi gibi borçların da bu dönemde artış göstermesi yaşanması mümkün bir durumdur.

Grafik 18. 1970-2010 Yılları Arasında Toplam Kamu Borç Miktarı (Milyar TL)

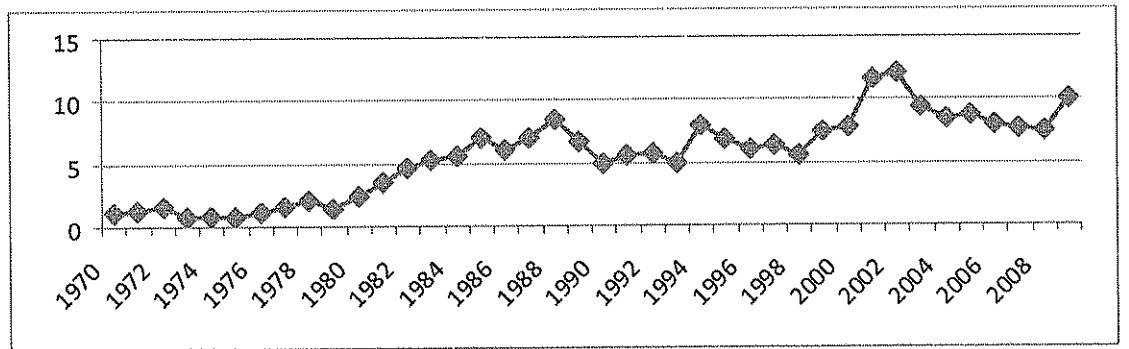
Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr>

Grafik 18’ de ise 1970-2010 yılları arası toplam kamu borç miktarı gösterilmektedir. 1970-1974 arası toplam kamu borç miktarı 10000 milyar TL’den daha düşük olduğu için grafikte gösterimi yok denecek kadar azdır. Ancak özellikle 1978 yılından itibaren devletin borçlanmaya daha da ağırlık vermesi sonucu kamu borç miktarında artış söz konusu olmaktadır. Son on yıllık dönemde ise kamu borç miktarında yaşanan yüksek artış dikkati çekmektedir.

3.7.5. Türkiye’ de Toplam Borç Servisinin Gelişimi

Borç servisi olarak tanımlanan bu oran, alınan borcun anapara ve faizlerinin, vadeleri geldiği zaman geri ödenmesi olarak bilinmektedir. Türkiye’nin 1970 sonrası dönemde Toplam Borç Servisi/GSMH oranına bakıldığında, bu oranın zamanla yükseldiği görülmektedir. Özellikle toplam borç stokunun, GSMH içindeki payının yüksek olduğu dönemlerde borç servisi oranının da orantılı olarak yükseldiği görülmektedir. Buradan da borç miktarı ile borç servisi arasında yakından bir ilişkinin mevcudiyetinin olduğu anlaşılmaktadır. Aslında her iki oranın da yüksek olması, yani devletin yetersiz gelir elde edip, borçlanma yoluna yönelmesi periyodik olarak ekonomik bir krizin olduğu dönemlere denk gelmektedir. Özellikle yaşanan krizin şiddetinin ağır hissedilmesi borç stokunu arttırmaktadır.

Grafik 19. Toplam Borç Servisi/GSYİH Oranı

Kaynak: <http://data.worldbank.org/> yer alan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

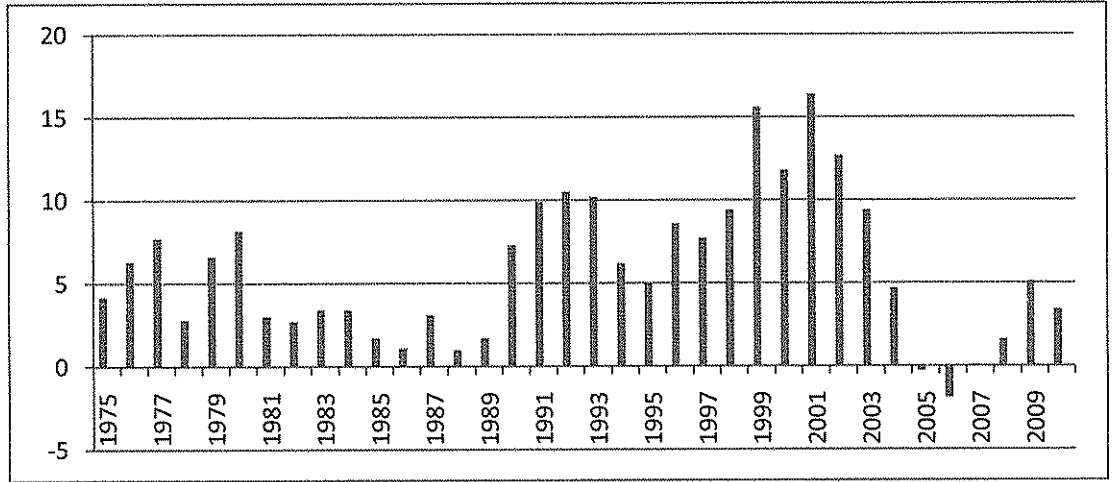
Grafik 19 incelendiğinde, 1970-1980 arasında toplam borç servisi oranı çok yüksek değilken, borç miktarında yaşanan artışlar sonucu bu oranda yükselmiştir. Özellikle en yüksek toplam borç servisi oranının 2000/2001 krizine denk gelmesi, yaşanan krizler

ile devletin borçlanmaya ağırlık vermesi arasında güçlü bir bağın bulunduğu göstergesi olabilir.

3.7.6. Türkiye’de Kamu Borç Servisinin Gelişimi

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği de devletin tüm gelirleri ile tüm giderleri arasındaki fark olarak tanımlanmakta olup, ancak borçlanma veya para basma yolu ile kapatılabilir. Esas olarak; bu açığın mutlak değerinden çok, gayri safi milli hasılaya oranı önemlidir. Devletin borçlanmak için sermaye piyasasına girmesi, bu oranın yüksek olduğu durumlarda zorunlu hale gelmektedir. Borçlanabilir kaynaklara olan talebin artması ise, beraberinde, faiz oranlarında görülen artışı getirmekte ve KKBG’nin emisyon ile kapatılması ise, enflasyonu ve faiz oranlarını yükseltmektedir (millenniumbank.com.tr).

Grafik 20. Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH’ ya Oranı

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr> yer alan verilerden yararlanarak hazırlanmıştır.

KKBG/GSMH’ ye oranının normal olarak %3-4 dolaylarında olması gerekmektedir. Avrupa Birliği – Maastricht Anlaşması ise, üye ülkelerde bu oranın %3’ü aşmamasını bir koşul olarak öngörülmektedir. 1975 yılından itibaren ele alınan KKBG/GSMH oranı zaman zaman % 3-4 aralığında uyum göstermesine rağmen ağırlıklı olarak % 5 üzerindedir. Özellikle 1994, 2001 krizleri öncesi bu oranın % 10 üzerine çıkması yaşanan finansman sıkıntısının bir kanıtı niteliğinde değerlendirilebilir. Kimi zaman bu

oranın % 1'lere düşmesi ya da negatif değer alması borçlanma konusunda daha duyarlı adımlar atılması olarak düşünülebilir.

SONUÇ

Ele alınan bu tez çalışmasında vergiler ile ekonomik krizler arasındaki ilişki ortaya konulmuş ve yaşanan bir ekonomik krizin bırakmış olduğu zararlı etkilerin ortadan kaldırılması amacıyla uygulanan vergi politika önlemlerinin etkinlik düzeyi araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bütünü düşünüldüğünde ulaşılan genel sonuç, mevcut iktisadi sorunların ekonomi üzerinde yaratmış olduğu sorunları gidermek ve ekonomiyi en az zararla kriz öncesi döneme geri getirmek için doğru ve yerinde uygulanacak vergi politikası önlemlerinin yüksek etki düzeyine sahip olması olarak belirtilebilir. Bilindiği üzere ekonomik krizler ortaya çıktıkları ülkelerde çok çeşitli sorunların temelini teşkil etmekte ve bu sorunlar ise ülke ekonomilerinin ilerleme düzeyi üzerinde bir duraklamanın hatta gerilemenin bile yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

Çalışmada, ekonomik sorunları aşmada başvurulan vergi önlemlerinin çok çeşitli olduğu belirtilmiş ve her kriz çeşidi için ayrı ayrı önlem politikasının olduğu vurgulanmıştır. Örneğin, durgunluğun söz konusu olduğu bir durumda vergi indirimlerine ya da teşvik uygulamalarına ağırlık vermenin yerinde bir karar olacağı savunulurken, genişleme döneminde ise vergi gelirlerini yükselterek, toplam talebi düşürmenin doğru olacağı belirtilmiştir. Ya da dolaylı vergilerin etkinlik düzeyini servet vergilerine kıyasla daha yüksek olduğu ayrıca tüketimi kısmakta veya arttırmakta daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tez kapsamında sadece vergilerin konjonktür hareketleri üzerinde değil; üretim ve yatırımları artırma, ödemeler dengesini ve gelir dağılımını düzenleme, bölgeler arası eşitsizlikleri giderme, sermayenin ani hareketliliğini engelleme, işsizlik soruna karşı çözümler üretme, kayıtdışı ekonomi ile mücadele etme, vergi idaresi ve vergi yargısı ile ilgili sorunları giderme gibi vergi önlem paketleri de bu kapsamda değerlendirilmiş ve vergi politikasının bir ülkede bozulan makro düzeni iyileştirmede önemli sayılabilecek bir etki gücüne sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bunun yanı sıra çalışma kapsamında ekonomik kriz ve vergi kavramlarına, çeşitli dönemlerde ortaya çıkmış ve damgasını vurmuş iktisadi akımların savunucularının görüşleri ortaya atılarak, bu konuda değişik görüşlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Bu noktada ulaşılan genel sonuç, bazı

görüşlerin vergilerin ekonomi üzerinde ağırlıklı olarak yer almasına vurgu yaparken, bazı iktisadi görüşlerin ise vergilerin mümkün olduğunca en az seviyede ekonomi üzerinde etkisi olmasına dikkatleri çekmiştir.

Çalışmada araştırılan diğer bir konu başlığı ise 1970 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler ve bu krizler neticesinde uygulanan vergi politikası önlemleridir. Bu kapsamda 1970 sonrası özellikle Türkiye'nin ortalama her 5 yılda bir ekonomik kriz tehlikesi ile karşı karşıya geldiği ve başa gelen hükümetlerin de meydana gelen ekonomik krizleri aşmak amacıyla vergi politikasında sürekli bir değişikliğe gittiği görülmüştür. Türkiye ekonomisinin gerek ülke içinden kaynaklı sorunlar gerekse ülke dışı sorunlar nedeniyle 1970 sonrası büyük ve küçük çaplı olarak yaşadığı krizler şöyle sıralanabilir:1974 Petrol krizi, 1978 İkinci Petrol Krizi, 1981, 1988, 1994, 1999 yıllarında yaşanan krizler, 2000 ile 2001 İkiz Krizler ve 2008 Küresel Kriz olarak sıralanabilmektedir. Görüldüğü üzere, Türkiye Cumhuriyeti'ne ekonomik anlamda 'Krizler Ülkesi' gibi bir tanımlama yapmak pek de yanlış olmasa gerek. Kalıcı bir hastalık gibi sürekli nükseden bir kriz ortamının yaratmış olduğu sorunları gidermek amacıyla da çok çeşitli politika araçları uygulanmış ve bunlar arasında vergi politikası aracının önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır. Özellikle azalan devlet gelirlerini arttırmak için sürekli yeni vergiler konulmuş ya da mevcut vergilerin oranları arttırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu ise 1970 sonrası Türkiye ekonomisini oluşturan verilerin ele alınarak yapılan analiz sonuçlarıdır. Kamu maliyesini ve genel ekonomiyi oluşturan makro değişkenlerin incelenmesi sonucu yapılan analiz ile Türkiye'nin son 5 yıla kadar olan en büyük sorunu enflasyon olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca büyüme oranlarının inişli çıkışlı bir durum aldığı görülmektedir. 1982 sonrası ele alınan işsizlik oranlarının ise ortalama %8 civarında olduğu ancak son krizde %14'e kadar yükseldiği görülmüştür. Bununla birlikte dış ticaret ödemeleri açıklarının da inişli-çıkış bir seyir izlediği görülmektedir. Sermaye hareketlerinin ise 1989, 32 sayılı Kararname ile serbest bırakılması o tarihten itibaren ülke içine sermayenin giriş-çıkışını hızlandırmıştır. Özellikle faiz oranlarının yüksek olduğu ve risk ortamının düşük olduğu dönemlerde artan sermaye girişleri, meydana gelen krizler ile ülke dışına ani

çıkış yapmıştır. Kamu maliyesi alanında ise devlet gelirlerinin büyük çoğunluğu vergiler tarafından finanse edilmektedir. Bütçe dengesi ise son 40 yıllık süreçte sadece 1986 yılında sıfırlanmış diğer dönemlerde sürekli açık vermiştir. Borç bileşimine bakıldığında ise 1980'li yıllara kadar iç borçlanma ağırlıklı iken, bu tarihten itibaren yerini dış borçlanmaya bırakmıştır. Özellikle kriz dönemlerinde artan finansman sıkıntısı borçlanma yolu ile kapatılmaya çalışılmış bunun sonucunda ise Türkiye'nin borç miktarı yükselmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Türk ekonomisi üst üste yaşadığı ekonomik krizler ile sarsılmıştır. Bu dönemde meydana gelen hasarları gidermek amacıyla başvuru vergi politikaları önlemleri yeteri kadar etkisini göstermeden, Türk ekonomisi 2000 ve 2001 yıllarında iki ağır krizle karşı karşıya kalmıştır. 2001 krizinden sonra uygulanan vergi politikalarını önlemleri ile kamu bütçesi kapatılmaya çalışılmıştır. Öyle ki 2001 tarihinden itibaren uygulanan yapısal önlemlerin uygulamaya konulması ile ekonomik sorunlara çözüm aranmıştır. 2008 yılında dünya çapında meydana gelen son kriz de Türk ekonomisini etkilemiş ve bu kriz karşısında da tüketimi arttırmak amaçlı bir dizi vergi politikası önlemi alınmıştır.

Sonuç olarak, tez kapsamında vergi politikalarının, ekonomik kriz ile yakından ilişkili olduğu savunularak, modern ve günün ekonomik koşullarına uyum sağlayacak vergi politikası önlemlerinin yerinde kullanılması ile ekonomik krizlerin meydana getireceği sorunların ortadan kaldırılması mümkündür.

KAYNAKÇA

- ACCA POSITION NOTE (2010), "Tax After the Financial Crises",
www.accaglobal.com/pubs/about/public_affairs/unit/parliamentary_briefings/TaxAftertheFinancialCrisis.pdf, 15.12.2010
- AĞCAKAYA, Serpil (200?), "Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi(1980-2000),
www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Serpil%20A%C4%9ECAKAYA/215-226.pdf, 01.12.2010
- AKARCA, Arif (2009), "Global Krizin Türkiye'ye Etkileri Ve Alınan Vergisel Önlemler", <http://www.huseyinust.com/Thread-Global-krizin-Turkiye-8217-ye-etkileri-ve-alinan-vergisel-onlemler>, 20.01.2011
- AKBANK KÜLTÜR YAYINI (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, APA Ofset Basımevi, İstanbul
- AKBEY, Ferhat (2010), 'Türk Vergi Sistem VE Yapısının Ekonomi-Politik Analizi Ve 2008 Finansal Krizi İle Etkileşimi', 25. Maliye Sempozyumu, Kriz Ortamında Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi, Mayıs, Antalya
- AKTAN, Coşkun Can, (2004) **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayınları, Ankara
- AKTAN, Coşkun Can ve VURAL, İstiklal Yaşar (2002), "Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk",
www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf, 03.10.2010
- AKTAN, Coşkun Can (2002a),"Global Ekonomik Krizler Ve Yoksulluk",
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/kriz-yoksulluk.pdf>,
03.10.2010
- AKTAN, Coşkun Can (2002b), "Yoksulluğun Kaynağı Olarak İşsizlik Sorunu ve İşsizliğin Önlenmesine Yönelik Stratejiler ve Politikalar",
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/issizlik.pdf>,
03.10.2010

- AKTAN, Coşkun Can ve ŞEN, Hüseyin (2001), “Ekonomik Kriz: Nedenleri ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, ss:1225-1230
- AKTAN, Coşkun Can (2000), “Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Analizi”, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/monetarizm/aktan-monetarizm.htm, 25.02.2010
- AKTAN, Coşkun Can, (1994) **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Takav Matbaacılık, Ankara
- AKTAN, Coşkun Can (1991), “Virginia İktisat Okullarının Öğretisi: Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Kasım, ss:5-27
- AKTAN, Coşkun Can (1990), “Çağdaş İktisadi Düşünceler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1-2
- AKTAN, Coşkun Can (1999?), “Ekonomik Düzen Teorisi, Ekonomik Anayasa Hukuku Ve Sosyal Piyasa Ekonomisi”, www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/iktisat-okullari/freiburg-iktisat-okulu.pdf, 10.02.2010
- AKYILDIZ, Bircan (2007?), “Kriz ve İşsizliğe Çözüm Önerisi: Türkiye’de Kriz ve Çıkışının Yol Haritası 2, ” http://www.tos.org.tr/yol_haritasi_2.pdf, 24.12.2010
- AKYILDIZ, Hüseyin (1997). “Reel Boyutlarıyla Türkiye Ekonomisinde Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkış Mekanizmaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:2(Güz), ss:9-27
- ATAÇ, Beyhan (2006), **Maliye Politikası**, Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, Eskişehir
- ALTINTAŞ, Halil ve ÖZ, Bülent (2007), “ Para Krizlerinin Sinyal Yaklaşımı ile Öngörülebilirliği: Türkiye Uygulaması”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, ss:19-44
- ALTINTAŞ, Halil (2004), “Bankacılık Krizleri, Nedenleri Ve Ekonomik Maliyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, Ocak-Haziran, ss. 39-61.

- ALTUĞ, Osman (2010), “Kayıtdışı Sektörü Büyüten Faktörler, Ekonomiye ve Çalışma Hayatına Etkileri ve Çözüm Önerileri”, Büyüyen Kayıtdışı Sektör Semineri, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=207>, 11.10.2010
- ALTUN, Nurullah, M. KÜÇÜK ve C. ŞANVER (2003), ‘Vergi Barışı Uygulamaları’, <http://www.sesam.sakarya.edu.tr/vergi.pdf>, 12.12.2010
- APAK, Sudi (2009a), “1929-2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:4, ss:6-15
- APAK, Sudi (2009b), “Küresel Kriz ve Türkiye”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:43, ss:26-39
- APAK, Sudi ve Yılmaz, Güneş (2009), “Türkiye’de Kriz Döneminde Açıklanan Ekonomik Önlem Paketleri”, **MUFAD Dergisi**, Sayı 43, ss:14–23, Temmuz
- ARIKAN, Zeynep (1988), 1980 Sonrası Türk Vergi Politikasının Plan Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi, **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir
- AY, Ahmet ve MANGIR, Fatih (2007), “Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:153, Temmuz-Aralık, ss:123-141
- AY, M. Hakkı ve ŞAHBAZ, Nazan (2010), “Küresel Krizin Türkiye’de Vergi Gelirlerine Yansımaları”, <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/74.pdf>, 15.01.2011
- AYDIN, Fazıl (2009), **Hükümet Programları ve Kalkınma Planlarında Maliye Politikası**, Gelirler Kontrolörleri Derneği, Ankara
- AYDIN, Murat (2008), Türkiye’de 1989 Sonrasında Yaşanan Mali Krizler ve Bu Krizlerde Uygulanan Vergi Politikalarının Etkinliği, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

- AYDIN, Murat ve ERDOĞDU, M. Mustafa (2007/2008), “Mali Krizlerde Vergi Politikası:1989 Sonrası Türkiye Değerlendirmesi”, **Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl:3-4, Sayı: 3-6, Haziran 2007/Aralık 2008, ss:79-99
- BAHÇECİ, Sema (1994), “Ortodoks ve heterodoks istikrar programları: Seçilmiş ülke örnekleri ve 1994 Türkiye deneyimi.”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ekonomik Modeller Dairesi Başkanlığı, Temmuz 1997.
- BAUNSGAARD, Thomas ve SYMANSKY, Steven A. (2009), “Automatic Fiscal Stabilizers”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0923.pdf>, 25.01.2011
- BASTI, Eyüp (2006), **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi: Krizin Finans Sektörünün Verimliliğine ve Etkinliğine Etkileri**, Basılmış Doktora Tezi, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara
- BAŞOĞLU, Ufuk (2001); “Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.19, Sayı.1-2, Nisan
- BENK, Serkan ve ÇETİN, Tamer (2010), “Küresel Ekonomik Krizin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri”, **Vergi Dünyası**, Sayı:345, ss:103-116, Mayıs
- BEYAN, David (2010), “ Fiscal Implications of the Global Economic and Financial Crisis for Low-Income Countries”, http://www.dfid.gov.uk/r4d/PDF/Outputs/EcoDev_misc/60740-Fiscal-Implications-Bevan-03-10.pdf, 17.01.2011
- BIYAN, Özgür (2006),“Yatırım İndirimi Geri (Mi) Geliyor?” http://www.alomaliye.com/eylul_06/ozgur_biyanyatirim_ind.htm, 30.09.2010
- BOCUTOĞLU, Ersan ve EKİNCİ, Aykut (2009), “Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası”, **Maliye Dergisi**, Sayı:156, Ocak-Haziran, ss:66-82

- BORATAV, Korkut (2007), **Türkiye İktisat Tarihi:1908-2005**, 11. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara
- BUYUN, Taylan Cihan (2008), 2000-2006 Dönemi Türk Vergi Politikası, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- BRONDOLO, John (2009) "Collecting Taxes During an Economic Crisis: Challenges and Policy Options", IMF Staff Position Note, July 14, www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0917.pdf, 25.07.2010
- BÜMKO Genel Müdürlüğü (1992), **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Sayı:3, Ankara, s:69-73
- CAN, İsmail (2003), "Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası", **Maliye Dergisi**, Maliye Bakanlığı Araştırma ve Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı, Sayı 142, Ocak-Nisan, ss. 69-107
- CANDAN, Nesrin (2005), 1980 Sonrası Türkiye' de Yaşanan Krizlerin Vergi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,
- CİN, M. F., B. K. Yalçın ve M.K. Doğru (2000/2001), "Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye'de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, Ekim 2000/Mart 2001, İstanbul
- CİVRİZ, Mücahit (2010a), "Global Kriz Sonrası Dünyada ve Türkiye' de Krizle Mücadele Kapsamında Alınan Önlemler", **Vergi Sorunları**, Sayı:253, ss:171-186, Ocak
- CİVRİZ, Mücahit (2010b), "Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkilerini Orta Vadeli Mali Plandan Okumak"
<http://www.mcivriz.com/kriziovmpdenokumak.pdf> , 10.01.2010
- ÇETİN, Güneş (2007), "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi",
www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C14S22007/GC.pdf, 25.03.2011

- ÇİMAK, Ali ve AVCI, Mehmet (2010), “Mehmet, Türkiye’de Kalkınma Öncelikli Yörelere ve Sağlanan Vergisel Avantajlar”, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/58MaliCozum>, 24.10.2010
- ÇINAR, Barış, Ö. Erdoğan, T. Gürgür ve T.Polat (2010), “Küresel Kriz, Etkileşim Kanalları ve Türkiye Ekonomisi”, www.tcmb.gov.tr/research/ekonominotlari/2010/tr/EN1007.pdf, 20.01.2011
- ÇİÇEK, Halit (2006), “Psikolojik Ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum Ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)” İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Yayın No:65, İstanbul
- ÇİNKO, Levent (????) “Finansal Kriz Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/32.pdf>, ss: 324-334, 29.07.2010
- ÇOBAN, Yunus (2007), **Türkiye Ekonomisi**, İkinci Sayfa Yayıncılık, İstanbul
- DELİCE, Güven (2003), “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:20, Ocak-Haziran, ss:57-81
- DEMİR, Ömer (1996), **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, İstanbul
- DOĞRU, Meral (2006), Türkiye’de Kamu Borçlarının Sürdürülebilirlik Yönünden Analizi ve Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- DOĞRUYOL, Cengizhan (2006), **Kamu Maliyesi, Bütçe ve Borçlanma**, Savaş Yayınevi, Ankara
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, 07.01.2011
- DORNBUSCH, Rudiger (1992), “Lessons From Experiences with High Inflation”, <http://wber.oxfordjournals.org/content/6/1/13.short>, 02.02.2011

- DÜZGÜN, Özden (2006), “Vergilemede Adalet-Eşitlik İlkeleri ve İltitil Kavramlar”, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/ozden/003/>, 05.10.2010
- EĞİLMEZ, Mahfi (2010), “Mali Kural”, <http://finans.ekibi.net/forum/mali-kural-mahfi-egilmez-t-4662.html>, 25.09.2010
- EJDER, L. Haydar (2000), “Türkiye’de Vergi Politikaları”, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:4, ss:127-132
- EKEN, Hayri (2009), “Dünyada Finans Krizi, Türkiye’ de Ekonomik Kriz” , http://www.finanskulup.org.tr/Assets/Makale/Hasan_Eken_Dunyada_Finans_Krizi_Turkiyede_Ekonomik_Kriz.pdf, 25.03.2011
- EKER, Aytaç, A. Altay ve M. Sakal (2005), **Maliye Politikası**, İzmir
- EKZEN, Nazif (2009), **Türkiye Kısa İktisat Tarihi**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, ODTÜ Yayıncılık, Ankara
- ELELE, Onur (2008), “Global Krizin Değerlendirilmesi”, **Vergi Dünyası**, Sayı:327, ss:75-82
- ERDOĞAN, Bülent (2006), Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- EREN, Aslan ve SÜSLÜ, Bora (2001), “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:41, ss:663-675
- ERGENÇ, Yunus Emre (2009), “Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri”,http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf, 05.08.2010
- ERİM, Neşe (2007), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Palme Yayıncılık, Ankara
- ERKAN, Osman (2004), “İktisadi Düşünce Vergi Politikalarının Gelişimi”, www.yaklasim.com, Eylül, Sayı:14, 10.08.2010

- ERKEKOGLU, Hatice ve BİLGİLİ, Emine, (2005). "Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 24, Ocak-Haziran, 15-36.
- ERSOY, Arif (2008), **İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- ERSÖZ, Y.Emre (2010), "Kriz Dönemi İstihdam", www.istecalisnlar.com/2010/07/kriz-donemi-istihdam, 01.10.2010
- ERTEKİN, Şaban (2006), 1980 Sonrası Dönemde Türkiye' de Siyasal İstikrar-Vergilendirme İlişkisi, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Ekonomi Ansiklopedisi (1991), **Milliyet Yayınları**, İstanbul
- ESEN, Oğuz (1989), "Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt 16, Sayı 3-4, ss:33-64
- ESEN, Oğuz (1993), "Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 8, ss: 19-34
- ESWARD, Sebastian (1999) "How Effective Capital Controls", http://www.cedeplar.ufmg.br/economia/disciplinas/ecn933a/crocco/Liberalizacao_regulamentacao_contas_capitais/EDWARDS,%20S.%20How%20effective%20are%20capital%20controls.pdf, 02.02.2011
- European Commission (2008), 'National Numerical Fiscal Rules For Sound Public Finances',http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication7925_en.pdf, 02.02.2011
- European Unit Project (2009), "The Role Of Tax Policy In The Context Of The Global Crisis Consequences And Prosopect", www.eclac.org/de/agenda/8/36608/2009-272_The_role_of_tax_policy.pdf, 15.11.2010

- EYÜPGİLLER, Saygın ve SARAÇOĞLU, Fatih (2010), “Global Krizin Etkilerinin Azaltılması Amacıyla Uygulanan Harcama Vergileri Oran İndirimlerinin Etkilerinin Değerlendirilmesi”, 25. Maliye Sempozyumu, Kriz Ortamında Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi, Mayıs, Antalya
- FİSCHER, Stanley (1997), “Applied Economics in Action: IMF Programs”, <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v87y1997i2p23-27.html>, 02.02.2011
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2008), “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008– 2010”, www.kayitdisiekonomi.com/files/Kayit_disi_ekonomi-2008-10.pdf, 20.11.2010
- GÖKBUNAR, Ramazan (1997), “Kamu Finansmanında Demokratikleşme Ve Ekonomik Anayasa Önerisi”, www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/%C3%B6devler/vergi%20ve%20harcama%20s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1/gokbunar-ekonomikanayasa-onerisi.pdf, 02.03.2011
- GÖKTAŞ, Abdulkadir (2000), “ küreselleşme ve Vergi Gelirlerinin Bileşimine Etkileri, Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi Önerisi-II”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl:8, Sayı:90, ss:84-89, Haziran
- GÜÇLÜ, Coşkun (1997), Türk Vergi Sisteminde Enflasyonun Olumsuz Etkilerinin Önleyici Düzenlemeler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, 07.01.2011
- GÜLOĞLU, Bülent (2001), “İstikrar Programından İstikrarsızlığı (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bulent1.pdf>, 17.01.2011
- GÜNDOĞDU, Burhan ve BEKTAŞ, Zeliha (2006), “Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Vergi Politikaları ve Gelir Dağılımı Üzerindeki etkisi II”, **Vergi Dünyası**, Sayı:295, Mart, ss:128-140

- GÜNGÖR, Kamil (2009), “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantlizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”
http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf, 18.08.2010
- GÜNAYDIN, İhsan ve ESER, L. Yahya (2009), “Maliye Politikasındaki Yeni Trend: Mali Kural”, **Maliye Dergisi**, Sayı:156, ss:51-65, Ocak-Haziran
- GÜRAN, Tefvik (1993), **İktisat Tarihi**, Acar Matbaacılık Yayıncılık Hizmetleri, İstanbul
- HAMİTOĞLULLARI, Beşir (1975), **Çağdaş İktisadi Sistemler**, AÜSBF Yayınları, Ankara
- HATİPOĞLU, İlhan (2010); “Ekonomi ve Vergi Politikaları Bağlamında Bir Reformun/Deformun Anatomisi”, www.ekodialog.com/Makaleler/vergi_politikalar_ekonomi_reformu.html, 20.12.2010
- HEPER, Fethi (1982), **Türkiye’de Servetlerin Vergilendirilmesi**, İ.T.İ. Akademisi Basımevi, Eskişehir
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/476018.asp>, 01.01.2011
http://www.aofportal.com/u103Odemeler_Bilancosu_ve_Denge_Mekanizmalari_konu_ozeti, 27.10.2010
<http://www.millenniumbank.com.tr/ekonomi.aspx#005>, 21.03.2011
http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/1970-2005_butce_fyuzer.htm, 22.12.2010
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Liberalizm>, 07.02.2011
<http://www.turkcebilgi.com/vergi/ansiklopedi>, 08.02.2011
http://tr.wikipedia.org/wiki/Cari_denge, 20.03.2011
<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/neo-klasik-iktisat.htm>, 07.02.2011

http://www2.aku.edu.tr/~mmasca/iddt_XIV_hafta_kamutercihiteorisiveanayasaliktisat.PPT, 07.02.2011

http://www.bilgiymm.com/verginin_amaci.htm, 30.09.2010

<http://www.bilgininadresi.net/Madde/15045/Gelirler-Politikas%C4%B1->, 25.09.2010

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ekonomi1.doc>
25.12.2010

<http://www.oecd.org/dataoecd/52/32/42289640.pdf>, 02.10.2010

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/esg.as>, 20.03.2011

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_15.xls.htm, 03.01.2011

<http://www.edubilim.com/ana/odev-arsivi/ekonomi/imf-tipi-istikrar-programi-imf-tipi/details.html>, 13.08.2010

http://tr.wikipedia.org/wiki/Hiper_enflasyon, 15.04.2011

<http://www.guvencetin.com/inovasyon/index.htm>, 30.09.2010

<http://www.idari.cu.edu.tr/igunes/butce/maliyepol.doc>, 30.09.2010

<http://www.klavye.com/forum/1536-yabanci-sermaye-sirketlerine-uygulanan-tesvikler.html>, 25.10.2010

<http://www.odevsel.com/genel-kultur/857/otomatik-stabilizatorler.html>, 25.09.2010

http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Ekonomik_b%C3%BCy%C3%BCme, 01.10.2010

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Enflasyon>, 27.07.2010

<http://www.uludagsozluk.com/k/nasdaq/>, 29.09.2010

<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=2392&kat=15>, 25.10.2010

<http://www.habergo.com/haber/6101/maliye-politikasi-ders-notlari-2.html>, 02.02.2011

http://www.ekodialog.com/Makaleler/ekonomik_kriz_ve_sonuc.html, 22.10.2010

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/liberal-neoliberal-ekonomi-politikalari.html>,
20.12.2010

http://www.ekodialog.com/Makaleler/ihrac_tesvik.html, 25.10.2010

<http://www.ekodialog.com/Konular/konjonktur>, 01.09.2010

<http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>, 25.02.2011

<http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 25.02.2011

<http://www.dtm.gov.tr>, 25.02.2011

<http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous>, 25.02.2011

<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=217730>, 22.03.2011

<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF63739B4BDC036722>, 20.03.2011

<http://data.worldbank.org/>, 20.03.2011

<http://muhasebeturk.org/ecopedia/394-k/18547-kisi-basina-gsmh-nedir-ne-demek-tanimi-anlami-nedemek.html>, 22.03.2011

HÜRCAN, Yasemin (1999), “Mali Disiplinin Sağlanmasında Yasal Düzenlemelerin Yeri, Önemi, Dünya Uygulamaları ve Türkiye Örneğinin İncelenmesi”, Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Mart, Ankara

IMF Staff Position Note (2009), “Fiscal Implications of the Global Economic and Financial Crisis”, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/35/43117806.pdf>, 25.01.2011

IMF Staff Position Note (2008), “Fiscal Policy for the Crisis”, http://www.eclac.cl/ilpes/noticias/paginas/7/34687/Carlo_Cottarelli_Fiscal_Policy_for_the_Crisis.pdf, 25.01.2011

- IMF Staff Position Note (2002), “Eye of the Storm: New-Style Crises Prompt Rethink About Prevention and Resolution Measures”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/12/eye.htm>, 02.02.2011
- İŞİK, Sayım, K. Duman, ve A. Korkmaz (2004). “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Uygulaması”, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, ss:45-69
- İSKENDER, Serdar (2010), “Güneşimiz Doğmak İçin Yeni Teşvik Yasasını Bekliyor”, www.dunya.com/gunesimiz-dogmak-icin-tesvik-yasasi-bekliyor_84647_haber.html, 30.09.2010
- İŞGÜDEN, Tamer ve KÖNE, A. Çiğdem (2002), “Ortodoks İktisat Üzerine Notlar”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:5, ss:97-108
- İYİDİKER, Hikmet (2001), Küreselleşme Sürecinin Ekonomi Üzerinde Etkileri ve Kamu Harcamaları (Türkiye 1980-2000), 16. Maliye Sempozyumu, Antalya
- KABAŞ, Tolga (2005), Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizleri Belirleyen Faktörler ve Uluslararası Finans Sistemi, İktisadi Araştırma Vakfı Ödüllü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ofset Hazırlık & Baskı, İstanbul
- KAR, Muhsin ve KARA, M. Akif (200?), “Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler”, Dış Ticaret Dergisi, Temmuz, Yıl:8, Sayı:29, 46-80.
- KARAÇOR, Zeynep ve ALPTEKİN, Volkan (200?), “1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi”, **S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, ss:307-315
- KARAABA, İlker (2006), Küreselleşme ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Ekonomik Krizlere Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Haziran, İstanbul
- KARABULUT, Gökhan (2002), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, İstanbul

- KARAGÜL, Mehmet (2001), “Ekonomik İstikrarsızlığın Ekonomik ve Ekonomik Olmayan Nedenleri ile Çözüm Arayışları” , **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, ss:187-195
- KARAKURT, Birol (2006), Sermaye kaçışının Yaşanmasında Vergi Politikasının Belirleyici Rolü: Türkiye Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KATÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran
- KARAKURT, Alper (2010), “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı:65, Cilt:2, ss:144-163
- KARGI, Veli ve ÖZUĞURLU, Yasemin (2007), “ Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri:1980-2005 Dönemi”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, ss:275-289
- KARLUK, Rıdvan (1994), **Türkiye Ekonomisi**, Birlik Matbaası, Eskişehir
- KANTARCI, H. Bülent ve KARACAN Rıdvan, “Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:155, ss:144-150, Temmuz-Aralık,
- KARAASLAN, Ali (199?), Türk Vergi Sisteminin Sorunları ve Bazı Öneriler”, <http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/makaleler/199608848.htm>, 26.03.2011
- KARABIÇAK, Mevlüt (2000), “Türkiye’ de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, ss:49-65
- KARTAL, Zihni (2010), “Mali Krize Karşı Getirilen Vergisel Düzenlemelerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, 25. Maliye Sempozyumu, Kriz Ortamında Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi, Mayıs, Antalya

- KAYA, Fahri (2009), Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara
- KAZGAN, Gülten (2005), **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) “Ekonomik Politik” Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül, İstanbul
- KAZGAN, Gülten (2002a) , “1990 sonrası yıllarda Türkiye’de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri için Çözümler Açısından bir İrdeleme”, kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc, 17.11.2010
- KAZGAN, Gülten (2002b), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul
- KENCEBAY, Betül (200?), “Kayıtdışı Ekonominin Boyutları”, <http://kayitdisiekonomi.com/makale/detay.asp?id=30>, 25.01.2011
- KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, (2005) Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, 17. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- KESKİN, Hidayet Ünlü (2004), Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- KEYNES, John Malthus (1980), **İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, (1936); (Çev. Asım Baltacıgil), Minnetoğlu Yayınları, İstanbul
- KIZILOT, Şükrü ve DURMUŞ, Mustafa (2001), “Kriz Dönemlerinde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?”, **Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, ss:159-176
- KIVANÇ, Hakan (2007), “Vergi Reformunun Çerçevesi Ve Türkiye’deki Gelişimi”, http://www.alomaliye.com/2007/hakan_kivanc_vergi_reform.htm, 03.03.2011
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (2002), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler: 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, Eylül-Ekim, ss:174-182

- KRUEGER, Anne (1998), "Whither The World Bank and The IMF?",
<http://www.jstor.org/pss/2565045>, 02.02.2011
- KRUGMAN, Paul (1997), "Currency Crises", <http://web.mit.edu/krugman/www/>,
18.08.2010
- KOÇ, Selman (2009) "2008 Global Kredi Krizi ve Krize Karşı Alınan Tedbirler: İngiltere Deneyimi", **Vergi Dünyası**, Sayı:331, ss:122-129, Mart
- KORKMAZ, Esfender ve TAY, Arzu (2010), "Küresel Kriz, Türkiye'ye Etkileri Ve Çözüm Önerileri", www.esfenderkorkmaz.com/araştırma-yazilari/kuresel-kriz-turkiye-ye-etkileri-ve-cozum-onerileri.html, 10.01.2011
- KÖSE, Salih, (200?), "24 Ocak 1980 Ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması",<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>,
05.12.2010
- KUMBARACIBAŞI, Onur (1976), **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi**, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:102, Ankara
- MANKİW, N.Gregory (2003), Principles Of Makroekonomik,
http://ebookey.org/Principles-of-Economics-Gof-Economics-Gregory-Mankiw_919156.html, 12.05.2011
- MISHKIN, Federich, S. (2000), "Financial Policies and Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries", <http://www.nber.org/papers/w8087>,
15.11.2010
- MİYNAT, Mustafa (2002), "Liberalizasyon Sürecinde Ortaya Çıkan İstikrarsızlıklar ve Çözüm Önerileri", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Celal Bayar Üniversitesi, Cilt:9, Sayı:2, ss:187-209

- MOSKHOV, Michael H. (2000), "Disruptions in Global Financial Markets: The Role of Public Policy", Chicago FED, Economic Perspectives, Third Quarter; Çev. Salih BARIŞIK, "Global Finansal Piyasalardaki Bozulmalar: Kamu Politikasının Rolü", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Doç.Dr. Feramuz AYDOĞAN'ın Anısına, Cilt:2, Sayı:1, Nisan, 2001, ss:339-349
- MUTER, Şener (2001), "Mali Kriz ve Reel Sektöre Etkileri", http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=237&id=14, Erişim Tarihi 25.10.2010
- MUTER, Naci B, S. Sakınc ve K. Çelebi (1993), "Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum Ve Davranışları Araştırması", http://www2.bayar.edu.tr/iibf/maliye/sureyya_sakinc/docs/yayinlar/mukelleflerin_vergi.pdf, 22.03.2011
- MUTLU, Ayşegül ve TUNCER, Mahmut (2002), "Vergi Karmaşıklığının Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye", **Vergi Sorunları**, Sayı:164, ss: 114, Mayıs
- NADAROĞLU, Halil (2000), **Kamu Maliyesi Teorisi**, 11.B., Betaş Basım A.Ş., İstanbul
- OECD Economic Outlook (2009), "Beyond The Crisis: Medium-Term Challenges Relating To Potential Output, Unemployment And Fiscal Positions", <http://www.oecd.org/dataoecd/36/35/43117806.pdf>, 25.01.2011
- OECD Paper, (2009) "Keeping Markets Open At Times Of Economic Crisis", <http://www.oecd.org/dataoecd/48/19/42459971.pdf>, 15.04.2011
- OECD Multilingual Summaries (2009), 'Economic Policy Reforms Going for Growth 2009', Türkçe Özet, <http://www.oecd.org/dataoecd/52/32/42289640.pdf>, 03.03.2011
- ONGAN, Nilgün T. (2005), **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**, DİSK Birleşik Metal-İş Yayınları, Net Basım ve Yayıncılık No:16, İstanbul

- OLGUN, Hasan (2001), “Kasım, Subat Krizleri ve Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, ss. 626–638.
- ORHAN, Z. OSMAN (1995), **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul
- ÖÇAL, Tezer, ve ÇOLAK, Faruk (1999): **Finansal Sistem ve Bankalar**, Nobel Yayınları, Ankara
- ÖNDER, İzzettin (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:42, ss:12-25
- ÖNDER, İzzettin (2001), “Ekonomik Kriz” , **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı , Cilt 1, Yıl 7 ss: 45-55
- ÖNCEL, Mualla (19??) , “Ekonomik İstikrarı Temininde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/324/3227.pdf>, 21.10.2010
- ÖNCEL, M., A. Kumrulu ve N. Çağan (2008), **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, 15. Baskı, Ankara
- ÖZ, Ersan (200?) “Türkiye’de Vergilendirme ve Ekonomik Kriz Beklentisi”, www.alomaliye.com/mayis_06/ersan_oz_kriz.doc, 17.09.2010
- ÖZATAY, Fatih (2008), **Finansal Krizler ve Türkiye**, Doğan Kitap Yayıncılık, Birinci baskı, Sertifika no:11940, İstanbul
- ÖZAKÇAOĞLU, Mehmet (2010), “Kamu Gelirlerinin Enflasyon Üzerine Etkileri”, <http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/Makalelerim>, 02.02.2011
- ÖZBİLEN, Şevki (2008), “Enflasyon-Vergi İlişkisi”, www.genbilim.com/content/view/3969/89/, 01.10.2010
- ÖZBİLEN, Şevki (1998), **Maliye Politikası**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa

- ÖZBİLEN, Şevki (2007), “Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/sevki1.pdf> , 25.10.2010
- ÖZER, H. Gül (2006), **Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği)**, Basılmış Doktora Tezi, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara
- ÖZDEMİR, A. Ali (2009), “Kayıtdışı Ekonomi, Vergi Politikaları ve Mükellef Eğilimleri”, <http://www.bilgidenetim.com/makale/goster/366>, 30.09.2010
- ÖZGÜR, Erdem (2009), “ The Crises Is Back, So Is The IMF”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, ss:83-96
- ÖZGÜR, Özkan (2008), Türkiye Ekonomisinde Kamu Kesimi Finansmanında İç Borçlanma Yöntemi:1980-2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- ÖZPERHİZ, Niyazi (2009), “ Ekonomik Krize Karşı Dünyada ve Türkiye’de Alınan Vergisel Önlemler”, **Vergi Dünyası**, Sayı:334, ss:77-82, Haziran
- ÖZTÜRK, Fahriye ve ÇAKMAK, Kemal (2002), “Keynes, Krizlerin Dinamiği ve Globalizasyon”, **İktisat, İşletme, Finans Dergisi**, Yıl:17, Sayı:190, ss:11-33
- ÖZÜGERGİN, Şevket (2010), “Teşvik Sistemleri, Uygulamaları ve Sorunları (2)”,<http://www.gozlemgazetesi.com.tr/yazar/19172-tesvik-sistemleri-uygulamalari-ve-sorunlari-2.html>, 05.01.2011
- PARASIZ, İlker ve BAŞOĞLU, Ufuk (2000) “ Türkiye’ de Ekonomik Kriz, İnandırıcılık ve İstikrar”, <http://www.ufukbasoglu.net/makale/turkiyedeekonomikkriz.doc>, 17.12.2010
- PARASIZ, İlker (2004), **Uluslararası Ekonomik-Mali Kuruluşlar ve Oluşumlar**, Ezgi Kitabevi, Bursa
- PARASIZ, İlker (2002), **Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar**, Ezgi Kitabevi, Bursa
- PARASIZ, İlker (1998), **Makro Ekonomi-Teori ve Politika**, Ezgi Kitabevi, Bursa

- PARASIZ, İlker, (1998), **Türkiye Ekonomisi 1923' ten Günümüze İktisat Ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Ceylan Ofset, Bursa
- PAKSOY, Sadettin ve BAKAN, Sumru (2010), "Türkiye' de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Bahar-2010, Cilt:9, Sayı:32, ss: 150-170
- PATİNKİN, Don (1993), "Israel's Stabilization Program of 1985, Or Some Simple Truths of Monetary Theory", <http://ideas.repec.org/a/aea/jecper/v7y1993i2p103-28.html>, 02.02.2011
- PEKER, Menşure (2002), 1980 Sonrası Dönemde Türkiye' de Ekonomik İstikrar Sağlayıcı Vergi Politikaları ve Sonuçları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- PEKİN, Tevfik,(1991), **Ekonomiye Giriş**, Zeynep Kitabevi, İzmir
- PINAR, Abuzer (2010), **Maliye Politikası**, Naturel Yayıncılık, Ankara
- RADELET, Steven ve SACHS Jeffrey (1998), "The Onset of The East Asian Crisis, Working Paper" , <http://www.nber.org/papers/w6680>, 02.02.2011
- SAKINÇ, Süreyya (2002), "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Ve Yapısal Reformlar", www.sureyyasakinc.com/download/seminer-turkiyenin-guclu-ekonomisi.doc, 07.01.2011
- SARAÇOĞLU, Fatih ve ŞAHAN, Özgür (2004), "Tobin Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der55m4.pdf>, 15.12.2010
- SARIASLAN, Halil (????), "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansmanı İçin Yeni Model Önerileri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5409.pdf>, 29.09.2010
- SAVAŞ, Vural (2000), **İktisatın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara
- SAVAŞ, Vural (1998), **Politik İktisat**, Beta Yayıncılık, İstanbul

- SAVAŞ, Vural (1997), **İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu**, Avcıol Matbaacılık, İstanbul
- SAVAŞ, Vural (1984), **Keynesyen İktisat Yıkılırken**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul
- SAVAŞ, Vural (1982), **İktisat Politikasına Giriş**, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul
- SAVAŞAN, Fatih (2006), ‘Vergi Afları: Teori Ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları), www.fsavasan.sakarya.edu.tr/dosya/dosya/Ulusal%20Hakemli%20Dergilerde%20Yayinlanan%20Makaleler/4Vergi_Aflari.pdf, 12.02.2011
- SEVİĞ, Veysi (2008), “Kriz Dönemlerinde İşsizlik Sorunu” <http://forum.alomaliye.com/index.php?topic=22295.0>, 16.09.2010
- SEVİĞ, Veysi (2006), “Hayat Standartı Esası ve Gider Bildirimi”, http://www.muhasabetr.com/ulusalbasin/haber_oku.php?haber_id=709, 10.02.2011
- SEYİTOĞLU, Halil (1999), **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Kurtiş Matbaacılık, 2. Baskı, İstanbul
- SEYİTOĞLU, Halil (1999), **Uluslararası İktisat teori ve Politika ve Uygulama**, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul
- STİGLİTZ, Joseph (2002), **Globalization and Its Discontents**, <http://www.anderson.ucla.edu/faculty/sebastian.edwards/Stiglitz.pdf>, 02.02.2011
- SİVEREKLİ, ESRA (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz-Aralık, ss. 97-116
- SPIILIMBERGO, Antonio, S. Smanksy, O. Blanchard ve C. Cottarelli (2009), **Fiscal Policy For The Crisis**, <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3055>, 02.02.2011

- SOYLU, Hülya, (2009), “Global Krize Karşı Politika Önlemleri ve Türkiye” , Maliye Dergisi, Sayı:157, Temmuz-Aralık, ss:251-266
- SUGÖZÜ, H. İbrahim (2008), Kayıtdışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya
- SÜRÜCÜ, İlhan (2001), Türkiye’de 2000 yılı ve Sonrasında Yaşanan Ekonomik Krizler, Uygulanan Maliye ve Para Politikaları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- ŞAHİNKAYA, Serdar 1993. “İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C.18, Ankara, ss: 19.
- ŞENOL, Coşkun (2006) , “Dış Ödemeler Dengesi”,
www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/43/5.html, 25.02.2011
- ŞİMŞEK, Hayal Ayça (2008), “ Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt 13, Sayı 1, ss:183-208
- ŞİMŞEK, H. Ayça ve ALTAY, Asuman (2009), “Küresel Kriz Ortamında Türkiye’ de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:46, Sayı:528, ss:11-23
- ŞİŞEK, Ayla (2009), “Ekonomik Krize Çözüm Önerileri”,
www.ismailgunes.com/?p=467, 29.09.2010
- TANER, A. Cangüzel (2009), “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Küresel Ekonomik Kriz”,<http://www.fmo.org.tr/yayinlar/Yenilenebilir%20Enerji%20Kaynaklari%20ve%20Kuresel%20Ekonomik%20Kriz.pdf>, 02.02.2011
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (2001), **Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlık Matbaası.

- T.C. Hazine Müsteşarlığı (1997), **Ekonomik Kavramlar ve Göstergeler (Ödemeler Dengesi)** , Hazine Müsteşarlığı Yayını, Ankara
- T.C. Maliye Bakanlığı (1994), **1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi**, Ankara
- T.C. Maliye Bakanlığı (1991-2000), **1991-2000 Arasındaki Kesin Hesap Bütçe Kanunları**, Ankara
- T.C. Maliye Bakanlığı (1981-1990), **1980-1989 Yılları Arasındaki Kesin Hesap Bütçe Kanunları**, Ankara
- T.C. Maliye Bakanlığı (1977), **Bütçe Gelirleri Yılığ**, Ankara
- T.C.Merkez Bankası (2009), “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”.
<http://evds.tcmb.gov.tr/>, 05.01.2011
- TEKELİOĞLU, Muammer (1993), **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana
- TİSK (Türkiye İşçi Sendikası Kurumu) (2009), “Küresel Krize Karşı Alınması Gereken Tedbirler”,
http://www.tisk.org.tr/images/isveren/022009/dergi_eki.pdf, 31.01.2011
- TİSK (Türkiye İşçi Sendikası Kurumu) (2002) “Türkiye’ de Piyasa Ekonomisine Geçiş Ve Ekonomik Kriz” <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=95>, 02.10.2010
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (1995), “Kayıtdışı Ekonominin Vergilendirilmesi Raporu”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:6, ss:274-282
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2000), “Türkiye Ekonomisinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri Raporu”, http://www.belgenet.com/eko/tobb_121200.html, 18.09.2010
- TOKSOY, Serkan (200?), “Türkiye Ekonomisinde 94 Krizi”,
www.serkantoksoy.com/makaleler/94KRIZI.doc, 10.12.2010

- TOPRAK, Metin (2001), “Türkiye’nin Ekonomi Politikası ve Mali Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:42, ss:1423-1477
- TOPRAK, Murat (2001), “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Sayı 42, Yıl 7, ss. 854–889
- TOPALLI, Nurgün (2006), “ Kriz Sonrası Uygulanan IMF Tipi İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri: Güneydoğu Asya ve Türkiye Örneği”, **Selçuk Üniversitesi, Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, Yıl 9, Aralık, ss: 143-156
- TOSUNER, Mehmet (1988), “Enflasyonla Mücadelede Vergi Politikası”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:3, İzmir
- TUAY, Elif ve GÜVENÇ, İnci (2007), “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı”http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf, 15.03.2011
- TUNCER, Mahmut (2003), “ Vergi Ahlakı-Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye”, **Vergi Sorunları**, Sayı:181, ss: 93-114, Ekim
- TUNCER, Selahattin (2009), ‘Ekonomik Krize Karşı 5838 sayılı Torba Yasa İle Getirilen Vergisel Önlemler’, <http://www.huseyinust.com/Thread-EKONOMIK-KRIZE-KARSI-5838-SAYILI-TORBA-YASA-ILE-GETIRILEN-VERGISEL-ONLEMLER>, 01.01.2011
- TUNCER, Selahattin (2003), **Vergi Hukuku ve Uygulaması**, Yaklaşım Yayınları, Ankara
- TURHAN, Salih (1998), **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitapevi, İstanbul
- TURHAN, Salih (200?.), “İktisadi İstikrar ve Vergi Politikası Uygulamasına İlişkin Sorunlar”, <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d1/m00004.pdf>, 25.07.2010
- TÜRKCAN, Ercan (2009), ‘Son Vergi Düzenlemeleri İle Ortaya Çıkan Fiyat İndirimleri Tüketiciye Nasıl Yansıtıldı?’, www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ercan_turkan_vergi.pdf, 20.01.2011

- TÜRK, İsmail (2007), **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi, Ankara
- TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu), (2008), Ekonomik Krize Karşı Önlemler Raporu, <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/ekonomikkriz.pdf>, 25.03.2011
- TÜĞEN, Kamil (2002), “Türkiye’nin Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Uygulanan Vergi Politikaları Ve Değerlendirilmesi”, **Oş Devlet Üniversitesi Kongre Kitabı**, Haziran, ss. 148-152
- UĞUREL, Emine, (2003), 1990-2002 Yıllarında Yaşanan Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- ULUSOY, Ahmet (2003), **Maliye Politikası**, Derya Kitapevi, Trabzon
- UNAT Ç. Havva D. (2004), 1980 Sonrası Türkiye’de uygulanan Ekonomik İstikrar Programlarının Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,
- UYANIK, Atilla (2009), ‘Finansal Krizler Ve Uygulanan Vergi Politikalarının Ekonomik Süreç Üzerindeki Etkileri’, <http://www.ortaklarymm.com/index.php?limitstart=10>, 15.08.2010
- UZUNOĞLU, Sadi (2009) “ Global Kriz, Ne Zaman Nasıl Sona Erecek”, **TİSK Akademi**, Cilt 4, Özel Sayı II, ss.80-88
- ÜZEYİR, Aydın (2006), Türkiye’de 1980 Sonrası dönemde Ekonomik Krizlerin Analizi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- ÜÇGÖZ, Selcan (2005), “IMF İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri: Latin Amerika ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırılması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ÜNSAL, Erdal M. (1998), **Mikro İktisat**, Kutsan Ofset Matbaacılık, 2.Baskı, Ankara

- VURAL, İstiklal Y. (2007), “Mali Disiplinin ve Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Yeni Bir Araç: Maliye Politikası Kuralları” Coşkun C. Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural (der.), **Kurumsal Maliye Politikası, Ekonomi Politikası Yönetiminde Mali Kurallar ve Kurumlar içinde**, Seçkin Yayınları, Ankara
- YAY, Turan, G. G. Yay ve E. Yılmaz (2001), **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2001-47, İstanbul
- YAY, G. Gülsün (2001), “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Yıl 7, Sayı 42, Eylül-Ekim, ss: 1234-1248
- YARAŞLI, G. Osman (2005), **Türkiye’de Vergi Reformu**, T.C. Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:2005/367
- YENER, Ergün (2001), “Kriz Yönetiminde İstikrar Politikalarına Bir Alternatif Yaklaşım” **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I. Sayı:41, Yıl:7, ss. 299-305
- YILDIRAN, Mustafa (2010), “Küresel Mali Krizde Kurtarma Operasyonlarının Vergi Politikasına Etkileri: Krizin Finansmanında Ahlaki Riziko ve Devletin Rolü”, 25. Türkiye Maliye Sempozyumu, Kriz Ortamında vergi Politikalarının Değerlendirilmesi, Antalya
- YILDIRIM, A. Ekber (2007), “Destekleme Priminde Radikal Değişiklik”, <http://www.tarimdunyasi.net/?p=78>, 03.10.2010
- YILDIRIM, Oğuz (2003), “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, **DTM Dergisi**, Sayı:27
- YILDIZ, Habib (2005), **Küreselleşmenin Vergileme Üzerindeki Etkileri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara

YILDIZOĞLU, Ergin (1996), **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul

YILMAZ, Durmuş (2010), “Küresel Kriz, Yeniden Yapılanma ve Ulusal Dönüşüm”,
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2010/Baskan_ForumIstanbul.pdf,
20.01.2011

YILMAZ, Ö., A. Kızıltan, ve V. Kaya (2005), “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler**, Sayı:24, Ocak-Haziran, ss:77-96

4369 sayılı Kanun Metni, <http://www.muhassebe.gen.tr/mevzuat/kanun/skanun.htm>,
E.T. 15.12.2010

4760 sayılı Kanun Metni, www.vergiturk.com/otvgt1.htm Erişim Tarihi 11.01.2011

5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Metni,
[http://Www.Gib.Gov.Tr/Index.Php?İd=1079&UId=Nc614ızuk1no8fsl&Type=](http://Www.Gib.Gov.Tr/Index.Php?İd=1079&UId=Nc614ızuk1no8fsl&Type=Kanun)
Kanun, 10.01.2011

ÖZGEÇMİŞ

25.03.1986 Karaburun-İzmir doğumlu olan Gonca GÜNGÖR, 2000 yılında ilköğretim eğitimini Karaburun İlköğretim Okulunda tamamladıktan sonra, lise öğrenimine Karşıyaka Anadolu Kız Meslek Lisesinde başladı. Hazırlık ve lise birinci sınıfı bu okulda bitirmesinin ardından, Dr. Behçet UZ Anadolu Lisesine geçiş yaptı ve 2004 yılında okul ikinciliği ile lise öğrenimini tamamladı. Aynı yıl girdiği üniversite giriş sınavında Balıkesir Üniversitesi, Maliye Bölümünü kazanarak, 2008 yılında buradan mezun oldu. Mezuniyetinin hemen akabinde Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2009 yılında Manisa Sosyal Güvenlik Kurumunda memur statüsü ile çalışmaya başladı. 2010 yılında ise Sakarya Üniversitesi, Maliye Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya hak kazanması ile yüksek lisans eğitimini Sakarya Üniversitesinde tamamladı. Üniversite yıllarında İ.İ.B.F. Öğrenci Temsilcisi ve Maliye Bölümü sınıf temsilcisi olarak görev almıştır. Halen Sakarya Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta olup, İngilizce bilmektedir.